

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА
СВІТОВА ПОЛІТИКА:
НОВІ ТРЕНДИ
ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО**

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

ЗАПОРІЗЬКЕ ОБЛАСНЕ ТОВАРИСТВО ДОСЛІДНИКІВ ІСТОРІЇ І
КУЛЬТУРИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА СВІТОВА ПОЛІТИКА:
НОВІ ТРЕНДИ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО

Збірник наукових праць

Запоріжжя
ЗНУ
2024

УДК 327(062.552)
М581

Міжнародні відносини та світова політика: нові тренди переосмислення минулого: Збірник наукових праць. Запоріжжя. ЗНУ, 2024. 232 с.

Редакційна колегія:

М.О. Фролов, доктор історичних наук, професор, в.о. ректора Запорізького національного університету

Г.М. Васильчук, доктор історичних наук, професор кафедри джерелознавчих студій та суспільних комунікацій, проректор з наукової роботи Запорізького національного університету

О.М. Маклюк, кандидат історичних наук, доцент, декан факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

С.С. Черкасов, кандидат історичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

А.В. Омельченко, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

А.Ю. Шумська, голова Наукового товариства студентів, аспірантів і докторантів факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

К.Р. Каплун, технічний редактор, магістр історії, лаборант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

У збірнику містяться статті, присвячені актуальним проблемам міжнародних відносин, всесвітньої та української історії, ключовим аспектам зовнішньої політики України, новим тенденціям розвитку світової та української дипломатії, впливу російсько-української війни на процеси міжнародної взаємодії, становищу євроатлантичного співтовариства в політичних реаліях другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Для широкого кола науковців: істориків, соціологів, політологів, філософів, а також усіх, хто цікавиться сучасною науковою гуманітаристикою.

The collection contains articles devoted to current issues of international relations, world and Ukrainian history, key aspects of Ukraine's foreign policy, new trends in the development of world and Ukrainian diplomacy, the impact of the Russian-Ukrainian war on the processes of international interaction, the position of the Euro-Atlantic Community in the political realities of the second half of the 20th century – early 21st century.

For a wide range of scientists: historians, sociologists, political scientists, philosophers, as well as everyone who is interested in humanities.

Затверджено науково-технічною радою Запорізького національного університету

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв організацій, установ та іншої інформації несуть автори матеріалів. Висловлені авторами думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань. Переклади і передруки дозволяються лише за згодою авторів матеріалів.

© Автори статей, 2024

© ЗНУ, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

<i>В'ячеслав Ціватий</i>	Багатостороння дипломатія Європейського Союзу в умовах мондіалізованого світоустрою XXI століття: міжнародно-політичний тренд і регіональний дискурс	6
<i>Анастасія Савенко, Андрій Омельченко</i>	Виклики сучасної системи міжнародних відносин	11
<i>Богдан Голянич</i>	Геостратегія Китаю «Один пояс, один шлях» і геополітика Центральної Азії	16
<i>Станіслав Черкасов, Ольга Бойко</i>	Network analysis toolkit for international relations courses	20
<i>Андрій Омельченко</i>	Сучасний деколоніальний ресентимент країн Азії та Африки	23
<i>Ілля Грабар</i>	China's global rise and its power dynamics	27
<i>Віталіна Коннова</i>	Індо-Пакистанський конфлікт 2019 р. : варіанти вирішення	30
<i>Оксана Казакова, Данііл Абдель Разек</i>	Сучасний стан Палестино–Ізраїльського конфлікту: прогнозування та варіанти вирішення	33
<i>Галина Турченко, Ольга Блеснова</i>	Вальдорфські школи України та формування майбутнього світу без кордонів	36
<i>Оксана Казакова, Володимир Старушко</i>	Країни арабського світу на тлі Палестино-Ізраїльського протистояння на сучасному етапі	42
<i>Марта Коновалова</i>	Гуманітарна дипломатія як інструмент «м'якої сили» держави	46
<i>Поліна Гізбрехт</i>	Культурна дипломатія та м'яка сила у зовнішній політиці США	50
<i>Станіслав Черкасов, Надія Міщенко</i>	«Soft skills» most in demand for international relations expert capacity building	53
<i>Станіслав Черкасов, Вероніка Шелепова</i>	Методи дослідження в міжнародних відносинах	57
<i>Станіслав Черкасов, Тетяна Гуліда</i>	Годинник судного дня як символ у міжнародних відносинах	61
<i>Станіслав Черкасов, Вероніка</i>	Investigating the role of us think tanks in shaping international relations	64

<i>Майданова Михайло Єльников, Олександр Давлетов Вікторія Худавердієва</i>	Мовна політика пострадянських держав Глобалізація міжнародного туризму як фактор розвитку міжнародних відносин і публічної дипломатії	67 71
---	--	--------------

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

<i>Сергій Лях</i>	Міжнародно-правові і цивілізаційні засади вищої державної влади над українськими землями 15 - першої половини 17 ст.	82
<i>Федір Турченко, Галина Турченко Тетяна</i>	Європейська геополітика в творчості Миколи Міхновського	89
<i>Грушева, Дар'я Поняткова</i>	Дипломатія нескорених: звернення українців до західної громадськості про злочини комуністичного режиму (1945–1953 рр.)	92
<i>Юлія Бачинська</i>	Публічна дискусія щодо «жіночого питання» в період лібералізації режиму Ф. Франко	97
<i>Юлія Головка</i>	Чорноморська торгівля в умовах континентальної блокади: історіографія питання	101
<i>Олександр Ігнатуша</i>	Українські землі як об'єкт експансії імперій наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття	105
<i>Марина Чиркова</i>	Боротьба за визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом як складова міжнародної політики України	112
<i>Олександр Гадинко</i>	Буковина та Бессарабія в контексті інтересів та міждержавних відносин Центральних та Східноєвропейських країн XX ст.	118
<i>Станіслав Черкасов, Ігор Наджафов</i>	«Східна Європа» у другій половині вісімнадцятого століття	127

РОЗДІЛ III. КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ. НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

<i>Валерія Мариніч Юлія Сєкунова</i>	США та Україна у зовнішній політиці на сучасному етапі: безпековий вимір	130
<i>Олександр Сарнацький</i>	Зовнішня політика України за часів Директорії та її основні напрями	134
<i>Ігор Дерев'янку</i>	Асиметрична співпраця у безпековій сфері	140
<i>Ірина Левченко, Марія Сокол</i>	Світовий досвід реалізації та захисту прав людини у період розвитку III	146

<i>Наталія Науменко</i>	Транспортні перевезення українського зерна в Європу в умовах війни	154
<i>Юлія Цирфа</i>	Формування зовнішньополітичної ідентичності України в умовах війни: ключові соціальні передумови	159
<i>Паровая Аліна</i>	Політика Великобританії щодо етнокультурних меншин на початку ХХІ ст.	163

РОЗДІЛ IV.

ЄВРОАТЛАНТИЧНЕ СПІВТОВАРИСТВО В ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

<i>Валерія Шумельна</i>	Глобальне врядування та міжнародні організації у вирішенні всесвітніх проблем	170
<i>Андрій Шабалін</i>	Роль суду ЄС у міждержавних відносинах	173
<i>Денис Юрковський</i>	Сучасні інформаційно-комунікаційні технології у міжнародних відносинах: можливості та загрози	176
<i>Данііл Абдель Разек</i>	Наслідки загроз кібербезпеці для національної безпеки та міжнародних відносин	180

РОЗДІЛ V.

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПРОЦЕСИ МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

<i>Роман Кривонос</i>	Активізація норвезько-німецьких відносин під впливом російсько-української війни	183
<i>Ольга Маклюк</i>	Російсько-український конфлікт: експертний дискурс за матеріалами журналу «foreign affairs» (2014-2023)	190
<i>Таїсія Главацька</i>	Міграційна політика Канади на сучасному етапі	194
<i>Галина Турченко, Кароліна Крючкова</i>	Щорічні підсумкові прес-конференції В. Путіна як форум для поширення антиукраїнських фейків (2014-2021 рр.)	200
<i>Андрій Чередніков, Інна Чайка</i>	Маркетинг у діяльності малого підприємства нафтопереробної галузі	206
<i>Сергій Кулик, Андрій Мурахович</i>	Санкції міжнародного олімпійського комітету проти російської федерації	212
<i>Ярослав Мордик</i>	«Стомленість» від російсько-української війни в Європі та США	221
<i>Софія Тоцька</i>	Євромайдан у місті Пологи: європейські надії мого рідного міста	225

НАШІ АВТОРИ

228

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 327:321:94(100)

В'ячеслав Ціватий

БАГАТОСТОРОННЯ ДИПЛОМАТІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ МОНДІАЛІЗОВАНОГО СВІТОУСТРОЮ ХХІ СТОЛІТТЯ: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТРЕНД І РЕГІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС

У статті аналізуються історичні передумови, сучасний стан і перспективи багатосторонньої дипломатії Європейського Союзу в умовах мондіалізованого світоустрою ХХІ століття. Особливу увагу в дослідженні приділено особливостям інституціонального становлення Європейського Союзу та його дипломатичної служби. Зазначається, що дипломатична історія Європейського Союзу та інституціональні етапи входження України до ЄС є важливою складовою у формуванні професійних компетентностей фахівців у сфері міжнародних відносин, всесвітньої історії, історії України, дипломатичної та інституціональної історії України.

Ключові слова: багатостороння дипломатія, дипломатична історія, інституціональна історія, міжнародні відносини, зовнішня політика, дипломатія, модель дипломатії, Європейський Союз, Україна.

The article analyzes the historical prerequisites, current state and prospects of multilateral diplomacy of the European Union in the conditions of the globalized world system of the 21st century are analyzed. Special attention is paid in the study to the peculiarities of the institutional formation of the European Union and its diplomatic service. It is noted that the diplomatic history of the European Union and the institutional stages of Ukraine's accession to the EU are an important component in the formation of professional competencies of specialists in the field of international relations, world history, history of Ukraine, diplomatic and institutional history of Ukraine.

Keywords: multilateral diplomacy diplomatic history, institutional history, international relations, foreign policy, diplomacy, model of diplomacy, European Union, Ukraine.

Право зовнішніх зносин і публічна дипломатія Європейського Союзу (ЄС) в умовах трансформації системи міжнародних відносин початку ХХІ століття набувають особливої актуальності в умовах сьогодення та діяльності міжнародних організацій.

Публічна дипломатія і культурна дипломатія Європейського Союзу набирають свого активного інституціонального і міжнародно-правового розвитку з початку 2000-х років ХХІ століття, постійно адаптуючись до

глобалізаційних змін у міжнародно-політичному середовищі та системі європейської безпеки [1, с. 119–122].

У відповідь на повномасштабне вторгнення росії в Україну, нові виклики та загрози XXI століття, публічна дипломатія Європейського Союзу відповідно реагує та використовує необхідний дипломатичний інструментарій і політико-дипломатичні тренди (інструменти публічної дипломатії), трансформує свою інституціональну модель публічної дипломатії в умовах глобалізації міжнародних відносин і воєнного стану в Україні [1, с. 122].

Протягом другої половини XX – початку XXI століття в Європейському Союзі сформувалася інституціонально нова модель публічної дипломатії, в якій пріоритетними було визначено людиноцентричність, захист прав людини і права людини в соціокультурному просторі та умовах міжкультурної комунікації. Розвиток гуманітарних аспектів публічної та культурної дипломатії пов'язаний із захистом індивідуума та найбільш уразливих категорій населення – етнічних і релігійних меншин, жінок, дітей, біженців, а також жертв збройних конфліктів, тероризму та екологічних катастроф.

Одне із масштабних завдань сучасності — це вивчення сутності публічної дипломатії, особливостей національних моделей публічної дипломатії в історичній ретроспективі, сучасних моделей XXI століття та ефективних інструментів, пов'язаних із темпоральною кризою класичної дипломатії.

Дослідники цього питання як один із методологічних підходів – рекомендують звернути увагу на необхідність повернення в міжнародних відносинах і дипломатії до філософії політичної моралі та ціннісних орієнтирів людиноцентричного виміру та права [2, с. 43–47].

Оцінивши можливості застосування положень концепції «м'якої сили» («soft power») у практичному здійсненні публічної дипломатії в широкому розумінні цього терміна, можна говорити про пріоритетність використання міжнародно-правового, міжкультурного, культурного та гуманітарного інструментів сучасної моделі дипломатії в полікультурному середовищі, зарубіжному, інформаційному та соціокультурному просторах.

В умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин, варто акцентувати увагу на змінах у концепції, підходах і побудові інституціональної моделі Європейського Союзу у сфері публічної дипломатії та права зовнішніх зносин на сучасному етапі, а саме: змістове наповнення, розширення кола учасників та інституцій, форматування кількості акторів публічної дипломатії, фактор міжкультурної комунікації, структурні зміни в управлінні публічною дипломатією, програмні документи, фінансування, заяви керівництва органів ЄС та експертні оцінки [3, с. 30-33–122].

Сучасна організація публічної дипломатії ЄС та права ЄС відповідає поставленим перед нею завданнями і успішно реалізує заплановані проекти [4, с. 42–45].

Єврокомісія визначила публічну дипломатію як «вплив на громадську думку», яка здійснюється для «просування інтересів ЄС шляхом роз'яснення, інформування та впливу» за рахунок взаємодії з «окремими громадянами, групами, інститутами та медіа».

Особливістю ЄС, продиктованою його структурою, є тісний інституціональний зв'язок моделі публічної дипломатії ЄС – внутрішньої, спрямованої на держави-члени, складової у поєднанні із зовнішньої складовою публічної дипломатії [5; 6; 7].

До набрання чинності Лісабонським договором повноваження органів Європейського Союзу у сфері публічної дипломатії були фрагментовані. Не вистачало ефективних механізмів координації позицій і діяльності Комісії, Секретаріату Ради та Європейського парламенту. Представництва ЄС за кордоном не отримували «зверху» єдиних установок та пріоритетів щодо комунікацій. Становище посилювалося безліччю програмних документів ЄС регіонального та країнового рівнів, які часто мали слабо пов'язані цілі та завдання [8].

Лісабонський договір започаткував Європейську службу зовнішніх справ (ЄСЗС), якій було передано управління делегаціями ЄС в іноземних державах і зовнішньополітична діяльність міжнародних інституцій. У рамках ЄСЗС було створено підрозділ (інституція), який відповідає за стратегічні комунікації та публічну дипломатію.

Ця інституція здійснює координацію з іншими органами Європейського Союзу та спрямовує загальні установки до представництв ЄС та прес-офісів Єврокомісії. Судячи з критеріїв оцінки ефективності дипломатичного інструмента, у порядку денному Брюсселя залишаються традиційні для останніх десятиліть питання реформування іноземних держав за своєю моделлю, які тепер прагнуть жорсткіше пов'язати свою діяльність із конкретними інтересами ЄС. Вирішенню цих завдань буде підпорядковано найближчими роками і публічну дипломатію Європейського Союзу [9].

На початку ХХІ століття проблема зростання військово-силового аспекту конфліктності з особливою актуальністю постала у сфері права зовнішніх зносин і дипломатії, яка має бути найефективнішим інструментом міжцивілізаційного глобального діалогу [10; 11, с. 156-161; 12, с. 354-356].

Дослідження показало, що Європейський Союз відіграє важливу роль у сучасній дипломатії, у праві зовнішніх зносин, спираючись на верховенство таких принципів як гуманність, демократія, солідарність. Нова модель публічної дипломатії першої чверті ХХІ століття, відповідно до різноманітних варіантів її галузевої спрямованості – дозволяє забезпечувати комплексне міжнародне співробітництво, реалізуючи потенціал ЄС у різних сферах – освіти, науки, безпеки та захисту громадян, культури, медицини, спорту, екології, міжнародного права та прав людини [13, р. 106-113; 14, с. 270-283; 15, с. 90-100].

Публічна дипломатія, з одного боку, дозволяє максимально просувати свої інтереси за межами Європейського Союзу, розширювати міжнародно-правові, комунікативні та політичні можливості впливу завдяки посиленню класичних дипломатичних інститутів новими інструментами.

З іншого боку, вона сама є ефективним засобом глобального діалогу та просування позитивного іміджу держави, що ґрунтується на принципах прав людини, толерантності, міжкультурної комунікації та культури світу, необхідних для загального сталого інституціонального розвитку та пошуку шляхів

превентивного й мирного вирішення конфліктів і воєн сучасності. Вагомим чинником її успішного утвердження як тренду в умовах мондіалізованого світоустрою є врахування історичного досвіду Європи [16; 17; 18; 19, с. 18-20].

Отже, право Європейського Союзу і модель дипломатії Європейського Союзу, та її невід’ємна складова – публічна дипломатія Європейського Союзу, інституціонально формуються та розвиваються паралельно з інтеграційними процесами в Європі, відповідно до міжнародного законодавства, законодавства Європейського Союзу та законодавства країн-членів у контексті регуляторного, проектного та міжкультурно-комунікаційного характеру.

Відмінними рисами права зовнішніх зносин і публічної дипломатії ЄС є наддержавний характер і прагнення дотриматися інтересів усіх зацікавлених сторін: Європейського Союзу як міжнародної інституції, національних держав та суспільства як на рівні Європи, так і перед інформаційною та комунікативною експансією інших держав.

Міжнародно-правова, інформаційно-комунікаційна, безпекова та інституціональна особливості інформаційної політики Європейського Союзу та процесів диджиталізації моделі дипломатії ЄС заслуговують на їх подальше наукове дослідження. Цей ефективний досвід публічної дипломатії Європейського Союзу є досить цікавим і для впровадження його в модель дипломатії України та її дипломатичну систему, систему зовнішніх зносин.

Особливої актуальності в умовах мондіалізованого світоустрою XXI століття набуває багатостороння дипломатія Європейського Союзу (конференційна дипломатія; форумна дипломатія; дипломатія самітів). Вона інституціоналізується як тренд сучасної моделі дипломатії Європейського Союзу.

Список використаних джерел і літератури

1. Циватий В.Г. Модель дипломатії Європейського Союзу та пріоритети зовнішньополітичної стратегії ЄС (1961-2022 рр.): економічний і соціокультурний дискурс. Гуманітарний корпус: Гуманітарний корпус [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії]. Вінниця–Київ: «ТВОРИ», 2021. Випуск 42. С. 119–122.
2. Циватий В.Г. Дипломатичний протокол, церемоніал та етикет міжнародної ввічливості: модель, інструментарій і національні особливості сучасної дипломатії (теоретико-методологічний аспект). Гуманітарний корпус. Збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Вінниця–Київ: «ТВОРИ», 2022. С. 43–47.
3. Кочубей Ю. М. Імідж дипломата – імідж країни. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2001. Вип. 5. С. 30–33.
4. Циватий В.Г., Шаповалова О.І. Дипломатія та Європейська служба зовнішньої діяльності (ЄСЗД): політико–інституційний аспект (Частина I). Зовнішні справи. 2013. № 3. С. 42–45.
5. *Modern Diplomacy in Practice*. Written and Edited by Robert Hutchings, Jeremi Suri. Springer Nature Switzerland AG, 2020. 260p.
6. *Public Diplomacy: A New Strategic Imperative*, 2016. 196p.
7. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Strategy*, June. 2016. (The Diplomatic Service of the European Union). URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en (дата звернення: 26.01.2024).

8. Streeck W. The EU is a doomed empire. *Le Monde Diplomatique*. May. 2019. 212 p.
9. Una relazione indica che la diplomazia culturale dell'UE ha bisogno di nuovo slancio. Commissione Europea Comunicato Stampa. Bruxelles, 10 giugno 2014. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/it/IP_14_651 (дата звернення: 13.01.2024).
10. Valenza D. *The Trap of Geopolitics: Rethinking EU Strategic Communication*. College of Europe Policy Brief, Bruges. 2021. 296 p.
11. Циватий В.Г. Концепт «національна безпека держави»: сучасні імперативи і конституційні цінності (міжнародно-політичний, політико-дипломатичний та інституціональний аспекти). Національна безпека як конституційна цінність: сучасні виклики: збірник наукових праць. Харків: 2023. С. 156-161.
12. Циватий В.Г. Міжнародна безпека, культурна дипломатія і кризова дипломатія (досвід країн Балтії). Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів. Країни Балтії. – Україна: єдність, підтримка, перемога: збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2023. С. 354-358.
13. Tsivatyi V., Podriez Y., Olitskyi V. *Transnistrian Conflict: International Institutional Realities and Prospects of Settlement (view from Ukraine). 1992-2022. Războiul de pe Nistru din 1992: 30 de ani după... / Seria „Istorie și Documente Necunoscute – IDN”*: Culegere de studii / coordonator: Sergiu Musteață. Chișinău, 2023. ANTIM, 2023. P. 106-115.
14. Марутян Р.Р. Воєнна фантастика як гуманітарна технологія гібридної війни. +/ О.О. Бровко, О.В. Курбан, А.Л. Лісневська, Р.Р. Марутян. Монографія. Київ: Київський університет імені Б. Грінченка, 2022. С. 270-283.
15. Циватий В.Г. Війни на теренах Європи (XVI-XX ст.) і феномен інформаційної пропаганди в історичній ретроспективі: теоретико-методологічний, інституціональний і зовнішньополітичний дискурси. Пропаганда VS контрпропаганда у медіапросторі: минуле, сучасне, майбутнє: збірник наукових праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. С. 90-100.
16. Сокирко О. *Козацький Марс. Держава та військо Козацького Гетьманату в добу Мілітарної революції, 1648–1764*. Київ: Темпора, 2023. 912 с.
17. Гуржій О., Реєнт О. У лабіринтах української дипломатії. Від князівської доби до початку ХХ століття. Київ: Арій, 2023. 352 с.: іл.
18. Чухліб Т. *Козацька Україна та Шляхетська Польща. Битви, війни, союзи*. Київ: Видавництво "Арій", 2023. 352 с.: іл.
19. Tsivatyi V.H. *Diplomacy: Theory, History, Practice (Information-Analytical, Intercultural-Communicative and Security Activities)*. Нотатки сучасної науки: електронний мультидисциплінарний науковий часопис. Notes of modern science: scientific multidisciplinary magazine. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2023. № 8. С. 18-20.

ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Сьогодні світ переживає переламний етап своєї трансформації. Перехід до постіндустріальної стадії розвитку суспільства супроводжується масштабними технологічними та соціальними змінами. Розвиток комунікацій призводить, з одного боку, до розмиття національних кордонів, а з іншого – робить широкі маси людей прямими учасниками політичних і соціальних процесів. Це, у свою чергу, призводить до суттєвих соціальних зрушень, породжуючи нестабільність у країнах, які до цього вважалися оплотом стійкого розвитку. Триумф популістів у США, Франції, Великій Британії, Італії, Нідерландах тощо стає основним політичним трендом 20-х років XXI ст.

З іншого боку, «кінець історії» (прогнозований наприкінці минулого століття Ф. Фукуямою), який мав увінчатися перемогою ліберальної демократії в усьому світі, так і не настав. Навпаки, сьогодні ми спостерігаємо ренесанс диктаторських режимів, які не тільки укріпили свій вплив у нестабільних суспільствах транзитної демократії, але тепер вже загрожують і «класичним» західним демократіям. Нещодавня стаття американського історика і журналіста Роберта Кагана у «Вашингтон Пост» [7] прямо попереджає про небезпеку встановлення диктатури у США у випадку повернення Дональда Трампа в Овальний кабінет.

Чим далі, тим більш очевидним стає той факт, що старий світовий порядок, ґрунтований на Ялтинсько-Потсдамській моделі міжнародних відносин, перестає влаштовувати основних його учасників. Він ставиться під сумнів як режимом Володимира Путіна у росії (який розпочав широкомасштабну агресію проти України, сподіваючись на новий переділ сфер впливу у світі), так і керівництвом КНР (чий проєкт «Один пояс – один шлях» та зростаючі військові амбіції демонструють претензії на домінування як мінімум в Індо-Тихоокеанському регіоні), а також частиною політичної еліти США (яка явно розмірковує над неоізоляціоністським проєктом).

Окрім цього є і зовнішні фактори, які тиснуть на сучасну систему міжнародних відносин, змушуючи її шукати відповіді на нові, непритаманні для попередніх моделей, виклики. Пов'язані вони, в першу чергу, з розвитком глобалізації.

Глобальні виклики являють собою різноманітні загрози та складнощі, які впливають на стабільність міжнародної спільноти. Ці проблеми можуть набувати різних форм і проявлятися у різних аспектах, вимагаючи об'єднаних зусиль з боку країн та міжнародних організацій для їх вирішення.

Міграційні процеси здобули по-справжньому глобальний характер з другої половини двадцятого століття, охопивши всі континенти планети, соціальні верстви та групи суспільства, різні сфери суспільної діяльності. Термін «міграційна криза» був введений у квітні 2015 року, коли потік мігрантів з

Африки до Європи через Середземне море набув масштабних розмірів. Це стало результатом політичних та економічних турбуленцій, а також загострення гуманітарної ситуації в Африканському регіоні. Криза викликала розкол в ЄС у питанні надання притулку, оскільки деякі європейські країни відмовляються приймати великі групи вимушених мігрантів. Жорстку позицію у міграційному питанні традиційно займають уряди Австрії, Угорщини, Польщі та Чехії. У різний час їхні лідери виступали проти квот на прийом шукачів притулку. Це створює виклик для міжнародної системи, оскільки вимагає не лише ефективних стратегій управління масштабними міграційними потоками, але й співпраці між країнами для розробки справедливих політик розміщення, захисту прав та успішної інтеграції мігрантів у нове суспільство [6, Р.14]. Окрім цього міграційна криза спричинила сплеск правого популізму у країнах ЄС, що, у свою чергу, кидає екзистенційний виклик цьому політико-економічному утворенню, оскільки праві партії традиційно виступають з євроскептичних позицій. Брекзїт довів, що ці занепокоєння не є безпідставними. Потенційна криза в Євросоюзі може завдати колосальної шкоди світовій економіці та очевидно призвести до глобального переформатування всієї системи міжнародних відносин.

Зміна клімату та погіршення стану навколишнього середовища, що є актуальними проблемами міжнародних відносин, також стають серйозним викликом для стабільності та безпеки як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Кліматичні зміни вже призвели до укладення міжнародних угод (таких як Кіотський протокол та Паризька кліматична угода), що призвані регулювати кількість шкідливих викидів в атмосферу. Виконання Паризької угоди можна розглядати як початок кінця ери викопного палива. Водночас це на глобальному рівні запускає міжнародну конкуренцію у питанні «зеленого енергетичного переходу». Так, Європейський Союз з жовтня 2023 року запровадив «Механізм регулювання вуглецевої межі» [1], фактично – податок на викиди для імпортованих товарів, що виробляються у неекологічний спосіб. Гроші від цього податку мають піти на фінансування європейського переходу на зелену енергетику. Свої проекти переходу розробляють також США та КНР.

Пандемія COVID-19, яка стала глобальною реальністю, створила новий виклик для системи міжнародних відносин. Виявилось, що глобальна епідемія не визнає кордонів (в принципі це було відомо і раніше, але на практиці сучасне покоління зіткнулося з цією проблемою тільки у 2020 році), і що координація зусиль з попередження хвороби та подолання її наслідків потребує додаткових зусиль з боку акторів міжнародних відносин. Окрім цього на порядку денному постало питання повноважень міжнародних організацій (в першу чергу тих, що працюють під егідою ООН) та можливості делегування (тимчасово або на постійній основі) суверенних повноважень національних держав в рамках боротьби з пандемією. Це питання можна розглядати у контексті перерозподілу впливу традиційних акторів на міжнародне середовище. Це питання, яке викликало жваву дискусію у фахівців з міжнародних відносин [2].

Ще один серйозний виклик сучасній системі міжнародних відносин – це спроби переформатування світового порядку, які дуже добре можна проілюструвати прикладами росії та Китаю. Країни, що знаходилися на

економічному підйомі на початку XXI ст., зазнали катастрофічного удару внаслідок фінансової кризи 2008 р., що змусило їх терміново шукати заміну минулим стратегіям розвитку. Сьогодні їхнє майбутнє фактично знаходиться під загрозою, адже втрата темпів економічного розвитку ставить під сумнів можливість наздогнати передові держави Заходу. В таких умовах виникає спокуса поставити питання про зміну світопорядку силовим шляхом. І російська федерація своєю відкритою агресією проти України, і КНР, що неявно стоїть за її спиною а також сама демонструє можливості силової акції проти Тайваню, демонстративно кидають виклик світовому лідерству США, намагаючись тим самим позбавити їх традиційних союзників у Європі та Азії. Показовим у даному випадку є те, що у своїх прагненнях порушники світового порядку знаходять союзників у середині західних країн – переважно з числа право- та ліворадикальних популістів. Також спостерігаються спроби згуртування навколо себе країн Глобального Півдня та створення нової біполярної системи.

Загальне невдоволення у світі економічною нерівністю породжує розмови про кризу капіталістичної системи. І хоча подібні ідеї циркулюють практично впродовж всього існування капіталізму як явища, останнім часом вони поширюються через швидкий розвиток інформаційних технологій та пов'язане з цим занепокоєння можливим масовим впровадженням роботизації та штучного інтелекту.

Технологічна та економічна трансформація виступають як ключові чинники, що формують сучасну систему міжнародних відносин. Ці трансформації реформують і реорганізують підходи до співпраці, конкуренції та взаємодії між країнами на глобальному рівні. У контексті технологічних змін, швидкий розвиток інформаційних технологій, штучного інтелекту та цифрових інновацій створює нові можливості для спільної роботи та комунікації між країнами, але також породжує питання щодо кібербезпеки та приватності. Технологічні досягнення впливають на зближення чи віддалення країн, впроваджуючи нові елементи в структуру міжнародних відносин. Зростаюче використання штучного інтелекту та автоматизації в різних секторах і системах призводить до змін у сфері праці, оскільки машини заміняють людську працю. Ця тенденція посилює наявну нерівність та призводить до соціальних та економічних труднощів. Крім того, зростання використання штучного інтелекту та автоматизації викликає питання щодо відповідальності та управління, особливо у таких областях, як конфіденційність, безпека та права людини.

Міжнародні організації та уряди демонструють активність у прийнятті заходів для розв'язання проблем, що виникають внаслідок розповсюдження штучного інтелекту та автоматизації в області міжнародних відносин. Наприклад, Європейський Союз встановив Групу експертів високого рівня із штучного інтелекту, яка спрямована на гарантування розвитку та застосування штучного інтелекту з дотриманням основних прав і цінностей [4]. Організація Об'єднаних Націй також створила Групу урядових експертів для розгляду наслідків штучного інтелекту та інших нових технологій для міжнародної безпеки в галузі інформації та телекомунікацій [3].

У сучасному, взаємопов'язаному та все більш цифровому світі кібербезпека визначається як головна проблема для урядів, організацій та окремих осіб. Зростаюча загроза кібератак, кіберзлочинності та кібершпиунства призвела до все більшого визнання необхідності міжнародної співпраці для ефективного вирішення цих проблем. Міжнародна спільнота вклала значні зусилля у вирішення цієї нової проблеми та захисту від можливих збитків, спричинених кібератаками. Однією з ключових ініціатив стало створення міжнародного правового фундаменту та угод, спрямованих на підтримку співпраці та координації між країнами для ефективного вирішення проблем кібербезпеки.

Актуальні виміри дипломатії у сучасному світі створюють виклики для системи міжнародних відносин. Зміна реалій та глобальних динамік вимагає адаптації традиційних методів дипломатії до нових викликів та можливостей. У контексті нових реалій, методи взаємодії на міжнародній арені набувають принципово нового інструментарію, охоплюючи такі аспекти, як публічна, цифрова, економічна дипломатія та дипломатія громадянського суспільства. Можливість ігнорувати методи традиційної дипломатії створює значний потенціал для трансформації самої суті міжнародного середовища, що, у свою чергу, потребуватиме переконфігурації системи міжнародних відносин.

Зростання впливу недержавних акторів представляє суттєвий виклик для системи міжнародних відносин. Традиційно держави виступали основними учасниками в цій системі, але тепер недержавні суб'єкти, такі як неприбуткові організації, міжнародні корпорації, неурядові організації та інші, набувають значущого впливу. Цей тренд також породжує питання стосовно легітимності та відповідальності, оскільки недержавні актори не завжди піддаються тим же стандартам, що й держави. Виникає необхідність адаптації міжнародних механізмів та норм до нових реалій, щоб ефективно враховувати і регулювати діяльність цих недержавних учасників. На фоні цих подій виділялася концепція відомого американського політолога Стенлі Хоффмана, багато з положень якої залишаються актуальними й нині. Він вказував на кілька тенденцій у розвитку міжнародних відносин наприкінці 1970-х років. С. Хоффман наголошував на зростанні кількості держав, збільшенні ролі недержавних акторів, зростанні взаємозалежності та зміні співвідношення між економічними та військовими чинниками. Однак найголовніше є те, що він помітив виникнення нових ієрархічних структур у міжнародній системі. Якщо раніше існувала одна ієрархія, заснована виключно на силовому факторі, то вже тоді формувалися кілька функціональних ієрархій, кожна з яких базувалася на різних факторах – економічних, військових, ідеологічних, соціокультурних. Цей підхід дозволяє більш точно враховувати складність міжнародних відносин, а також підкреслює різноманіття та гнучкість системи. Такий розвиток подій стає важливим фактором для формування стратегій країн у світі, де врахування різних факторів стало необхідністю для досягнення успішного становлення та взаємодії у міжнародній спільноті [5].

Отже, можна дійти висновку, що сучасний світ переживає значущі трансформації, спричинені переходом до постіндустріальної ери та

глобалізацією. Це супроводжується технологічними і соціальними змінами, що роблять глибокий вплив на політичний ландшафт. Популізм у країнах заходу стає основним трендом, а «кінець історії» з ліберальною демократією не настав. Диктаторські режими набувають силу, а глобальні виклики, такі як міграція та зміна клімату, стають серйозними проблемами для міжнародної спільноти, вимагаючи об'єднаних зусиль у розробці ефективних стратегій та співпраці між країнами. Пандемія COVID-19 також значно змінила всі сфери життя, посилюючи процеси перехідної епохи в економічній, політичній, соціальній та екологічній сферах. Крім того, технологічна та економічна трансформація визначають сучасну систему міжнародних відносин, змінюючи підходи до співпраці та конкуренції. Росте вплив недержавних акторів, що ставить під сумнів традиційні моделі дипломатії та вимагає адаптації міжнародних механізмів до нових реалій.

Список використаних джерел та літератури

1. Carbon Border Adjustment Mechanism. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en (дата звернення: 10.01.24)
2. Does the World Need a New Global Health Organization? Foreign Affairs Asks the Experts. December 8, 2020. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ask-the-experts/2020-12-08/does-world-need-new-global-health-organization> (дата звернення: 12.01.24)
3. Group of Governmental Experts – UNODA URL: <https://disarmament.unoda.org/group-of-governmental-experts> (дата звернення: 15.12.23)
4. High-level expert group on artificial intelligence | Shaping Europe's digital future URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/expert-group-ai> (дата звернення: 15.12.23)
5. Hoffmann S. Primacy of World Order: American Foreign Policy since the Cold War. McGraw-Hill, 1978. 395 p. URL: https://books.google.nl/books/about/Primacy_Or_World_Order.html?id=zRwQAQAAMAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 14.12.23)
6. Is this humanitarian migration crisis different? Migration Policy Debates. N°7 September 2015. 15 p. URL: <https://www.oecd.org/migration/Is-this-refugee-crisis-different.pdf> (дата звернення: 13.12.23)
7. Kagan R. A Trump dictatorship is increasingly inevitable. We should stop pretending. The Washington Post. November 30, 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/11/30/trump-dictator-2024-election-robert-kagan/> (дата звернення: 13.12.23).

ГЕОСТРАТЕГІЯ КИТАЮ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» І ГЕОПОЛІТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Досліджено геостратегію Китаю «Один пояс, один шлях» в Центральній Азії у контексті зростаючих напружень між головними глобальними гравцями, такими як Китай, США і ЄС. Проаналізовано основні напрями геополітики країн Центральної Азії щодо китайської геостратегії. Визначені переваги та можливості для країн Центральної Азії від співпраці з Пекіном.

Ключові слова: *Китай, Центральна Азія, геостратегія, геополітика, «Один пояс, один шлях».*

The geostrategy of China's «One Belt, One Road» in Central Asia has been examined in the context of escalating tensions among major global players such as China, the US, and the EU. The main directions of geopolitics of the Central Asian countries regarding Chinese geostrategy have been analyzed. The advantages and opportunities for the Central Asian countries from cooperation with Beijing have been identified.

Keywords: *China, Central Asia, geostrategy, geopolitics, «One Belt, One Road».*

Геостратегія Китаю «Один пояс, один шлях», запропонована президентом КНР Сі Цзіньпіном у 2013 році під час виступу в Університеті Назарбаєва в Казахстані, об'єднала «Економічний пояс Шовкового шляху» та «Морський Шовковий шлях 21 століття» в одну інтегровану концепцію. Ця ініціатива стала керівною ідеологією внутрішніх і зовнішніх стратегій Китаю, яка вказує напрямок та розподіл глобальних стратегічних ресурсів Китаю в наступні 30 років.

Геостратегія «Один пояс, один шлях» є переосмисленням Китаєм своєї первинної геополітичної та економічної стратегії з метою подолання складних викликів та піднесення великої держави, спираючись на вивчення власних історичних досвідів. В рамках своєї геополітичної та економічної стратегії розвиток ініціативи спрямований на визначення основних національних інтересів, виявлення ключових загроз цим інтересам та ефективне використання своїх ресурсів для захисту цих інтересів.

Країни Центральної Азії відіграють ключову роль у китайській геостратегії «Один пояс, один шлях». Регіон приваблює своїм важливим геополітичним положенням та багатими нафтогазовими ресурсами, а також великим потенціалом для транзиту, оскільки є зв'язковим елементом між Європою та Азією. На даний момент цей регіон став стратегічним перехрестям світового значення, яке має великий вплив як на регіональну, так і на глобальну безпеку [1, с. 63]. У цьому регіоні зіштовхуються інтереси не лише Китаю, але й інших

міжнародних учасників, які впливають на систему міжнародних відносин, таких як США, ЄС та РФ.

У контексті зростаючих напружень між головними глобальними гравцями, такими як Китай, США і ЄС, підсилення політичного та економічного впливу Китаю в Центрально-Азіатському регіоні, а також його транзитного та військово-стратегічного потенціалу, стає об'єктом наукового дослідження і підкреслює важливість вивчення відносин Китаю з країнами Центральної Азії та його зовнішньополітичного впливу на цей регіон.

Питання геостратегії Китаю в Центральній Азії та його політико-економічного впливу на країни регіону висвітлюються в публікаціях багатьох зарубіжних та українських науковців, серед яких З. Бзежинський, Ф. Буранеллі, Т. Ларюель, М. Майер, Н. Мегоран, А. Патнайко, Г. Фулер, С. Даниленко, О. Гальона, А. Гончарук, М. Дорошко, О. Кожухар, І. Волошенко, С. Лимана, Т. Ляшенко, А. Морозюк, О. Цапко, Р. Мороз, та інші.

Нещодавно проведений саміт «Китай – Центральна Азія» у Пекіні підтвердив важливість для Китаю країн Центральної Азії. П'ять країн Центральної Азії – Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан і Туркменістан відіграють ключову роль у ініціативі «Один пояс, один шлях». Вони є важливими вузлами залізничного сполучення Китаю зі світом і центром стратегії «Один пояс, один шлях».

Після саміту, що відбувся 18–19 травня 2023 року в місті Сіань, глава Китаю Сі Цзіньпін та президенти п'яти держав Центральної Азії підписали спільну Сіаньську декларацію. Лідери країн домовилися про збільшення активності у двосторонніх відносинах, розвиток транспортно-енергетичних та транспортно-логістичних комунікацій. Також підтвердили готовність до спрощення візового режиму, розвитку фінансово-інвестиційної сфери та розширення можливостей експорту продовольчих товарів з Центральної Азії до Китаю [2].

Центральна Азія для Китаю є важливим регіоном як з економічної, так і з геополітичної точок зору. Регіон багатий на природні ресурси, такі як нафта, газ, метали та інші, які є важливими для економіки Китаю. Крім того, розвиток інфраструктури та торгівлі з країнами Центральної Азії може забезпечити Китаю нові шляхи доступу до ринків і ресурсів. Китай бачить Центральну Азію як важливий регіон для розширення своєї впливової зони. Регіон є ключовим з перспективи геополітики, зокрема через його географічне положення між Європою, росією та Китаєм.

Безпека і стабільність в Центральній Азії є вельми важливими для Китаю. Це не лише стосується захисту власних інтересів у цьому регіоні, але й через можливість загострення ситуації в його північно-західному регіоні в Сінцзяні. Китай зацікавлений у збереженні стабільності у Центральній Азії, оскільки будь-які конфлікти чи нестабільність в регіоні можуть вплинути на його власну безпеку.

Одним з найважливіших напрямів економічної активності для Китаю та державних компаній у Центральній Азії є сектор нафтогазової промисловості, з основним фокусом на Казахстані та Туркменістані. Ці країни мають великий

потенціал вуглеводневих ресурсів та значні можливості для експорту та транзиту. Забезпечення сталого постачання енергоресурсів з Центральної Азії є важливою геостратегічною перевагою для Китаю. Розташування регіону також надає зручність, оскільки воно становить альтернативу до морських маршрутів і зменшує залежність Китаю від енергетичного імпорту через шляхи, де домінують ВМС США [3, с. 270].

Частиною геостратегії Китаю в регіоні є розвиток транспортних інфраструктурних проєктів з метою створення зручних та ефективних транспортних маршрутів для перевезення товарів. Китай активно використовує країни регіону для будівництва мережі залізниць, оскільки ці країни ідеально підходять для створення обширної залізничної мережі.

Країни Центральної Азії також мають свої власні погляди на те, як використовувати можливості, які надає Китай, для покращення власної економіки. Наприклад, Казахстан активно спрямовує зусилля на перетворення своєї економічної структури і більше зацікавлений у використанні капіталу, технологій і робочої сили з Китаю для розвитку промислових інновацій, особливо у високотехнологічних галузях з високою доданою вартістю. Казахстан, безсумнівно, є стратегічною опорою ініціативи «Один пояс, один шлях».

Узбекистан виражає надію на розширення співпраці в сфері енергетики з Китаєм та прагне досягти координації регіональної енергетичної політики. Хоча Китай і Узбекистан не межують один з одним, протягом останніх років спостерігається зростання економічної і торговельної співпраці між ними. Обидві країни активно розвивають партнерство у різних галузях, включаючи економіку, інфраструктуру, енергетику.

Киргизстан і Таджикистан чекають на допомогу Китаю у розбудові інфраструктури та покращенні життєвих умов своїх громадян. Вони також вітають передачу чистих китайських виробничих потужностей. Киргизстан і Таджикистан найбільше сподіваються, що Китай допоможе у розбудові інфраструктури та покращенні умов життя людей. Китай, в свою чергу, зосереджується на Киргизстані та Таджикистані на безпеці, і частка військової допомоги Китаю цим двом країнам набагато вища, ніж у інших країнах.

Поточні міркування Туркменістану обмежуються стабільними та надійними поставками природного газу в Китай, і він не зацікавлений у широкомасштабному вступі Китаю в економіку. Туркменістан, який є другою за розміром країною в Центральній Азії і в сферах енергетики, інфраструктури та транспорту, отримав значну кількість прямих інвестицій від Китаю завдяки участі в проєкті «Один пояс, один шлях».

Завдяки геостратегії «Один пояс – один шлях», Китай досяг значних результатів у розширенні свого впливу на політику країн Центральної Азії. Китай активно використовує ініціативу «Один пояс – один шлях» для налагодження стратегічного партнерства з країнами Центральної Азії через реалізацію спільних проєктів та інвестицій. Це дозволило Китаю зайняти більш активну позицію в економічному, політичному та геополітичному вимірах в цьому стратегічно важливому регіоні.

У межах цієї ініціативи Китай пропонує значні інфраструктурні проєкти, такі як автомагістраль Китай-Киргизстан-Узбекистан, швидкісне шосе Китай-Таджикистан, залізниця Китай-Киргизстан-Узбекистан, а також державні інвестиції у видобуток корисних копалин, виробництво електроенергії, розвиток промислових підприємств та надання низькодохідних кредитів.

В свою чергу співпраця країн Центральної Азії з Китаєм може стати каталізатором для економічного та соціального розвитку країн та має значні переваги, а саме сприяє економічному зростанню та розвитку бізнесу, поліпшенню транспортної логістики та зв'язку з іншими регіонами світу, стимулює зростання виробництва та створення нових робочих місць, вирішення спільних проблем, таких як енергетична безпека, водні ресурси, екологічні питання та інші виклики, що стоять перед регіоном.

Список використаних джерел і літератури

1. Мороз Р. Інтереси КНР в Центральній Азії. Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини : зб. матеріалів III міжнар. наук. конф., Харків, 23 квітня 2021 р. Харків, 2021. С. 63–65.
2. Перший саміт «Китай – Центральна Азія» 18-19 травня: інтереси КНР та держав регіону. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pershyu-samit-kytau-tsentralna-aziya-18-19-travnja-interesy-knr> (дата звернення: 25.01.2024)
3. Морозюк А. В. Інтереси Китаю в Центральній Азії на сучасному етапі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2020. Вип. № 5. С. 267–277.

**NETWORK ANALYSIS TOOLKIT FOR INTERNATIONAL
RELATIONS COURSES**

Research in international relations has regarded networks as a unique form of organization, different from markets or government hierarchies. However, network analysis allows for studying and quantifying the structures of networks – patterns of relationships among entities that can shape, empower, or limit those entities. It provides tools to identify and measure network structures, along with theories borrowed from other fields to understand how these structures influence outcomes. Network analysis challenges traditional perspectives on power in international relations by defining it through access, brokerage, and exit options within networks.

Network analysis has emerged as a powerful tool for understanding complex systems, including international relations and politics. This article presents a comprehensive toolkit for integrating network analysis into courses focused on international relations. By employing network analysis, university professors can enhance students' understanding of the interconnectedness of actors, the structure of international systems, and the dynamics of global politics. This toolkit provides a step-by-step guide to incorporate network analysis techniques, including data collection, visualization, and interpretation, into their curriculum. Through practical examples and case studies, this article demonstrates how network analysis can deepen students' insights into various aspects of international relations, such as alliance formation, conflict resolution, and diplomatic negotiations [4].

In the field of international relations, understanding the complex web of interactions among states, non-state actors, and international organizations is essential for analyzing the dynamics of global politics. Traditional approaches often rely on state-centric models or theoretical frameworks that may overlook the intricate interconnections that shape international relations. Network analysis offers a valuable alternative by providing tools to map, visualize, and analyze the relationships and dependencies among actors in the international system, introducing a comprehensive toolkit to integrate network analysis into courses on international relations and international politics. By incorporating network analysis techniques into their curriculum, teachers can enrich students' understanding of the structure, behavior, and evolution of the international system. International politics is characterized by complex interactions among states, international organizations, non-governmental organizations (NGOs), multinational corporations, and other actors. Traditional approaches to studying international relations often focus on state-centric perspectives or theoretical frameworks that may overlook the interconnectedness and interdependence of actors in the global arena. Network analysis offers a complementary approach by providing tools to map, visualize, and analyze the relationships and dependencies that shape international politics [3].

Network analysis is a multidisciplinary approach that examines the structure and dynamics of interconnected systems. In the context of international relations, networks can represent various types of relationships, including alliances, trade partnerships, diplomatic ties, and conflict interactions. Key concepts in network analysis include nodes (representing actors) and edges (representing relationships or interactions between actors). Network analysis examines the structure and dynamics of interconnected systems, including international politics. In this context, networks represent various types of relationships, such as alliances, trade partnerships, diplomatic ties, and conflict interactions. Key concepts in network analysis include nodes (representing actors) and edges (representing relationships or interactions between actors) [2].

The first step in applying network analysis to international relations is collecting relevant data. This may include diplomatic, international treaties, trade agreements, conflict databases, or publicly available datasets. Once the data is collected, it needs to be cleaned and formatted for analysis. This may involve standardizing actor names, defining the nature of relationships (e.g., alliance, trade, conflict), and creating a matrix or network dataset. Network analysis enables scholars to study alliance formation processes and power dynamics among states. By mapping alliance networks over time, researchers can identify patterns of cooperation, alliance formation, and alignment shifts. Network metrics such as centrality, clustering, and modularity can provide insights into the distribution of power and influence within alliance networks.

Visualization is a crucial aspect of network analysis, as it enables students to grasp the structure and dynamics of international relations networks intuitively. Various software tools, such as Gephi, Cytoscape, or Python libraries like NetworkX, can be used to visualize networks. They can demonstrate how different layout algorithms and visualization techniques can reveal patterns such as centrality, clustering, and community structure within the network. Network analysis offers valuable insights into conflict dynamics and security studies. By analyzing conflict networks, researchers can identify key actors, alliances, and patterns of escalation or de-escalation. Network-based approaches can shed light on the spread of conflict, the formation of coalitions, and the impact of interventions by external actors [5].

Once the network is visualized, it is important to introduce students to key network metrics and analysis techniques. These may include centrality measures (e.g., degree centrality, betweenness centrality), network density, clustering coefficients, and modularity analysis. Through hands-on exercises and case studies, students can learn how to interpret these metrics in the context of international relations. In the realm of diplomacy and international negotiations, network analysis can illuminate the structure of diplomatic networks, track the flow of information and influence, and identify key brokers or mediators. By examining diplomatic ties and communication networks, researchers can assess the effectiveness of diplomatic strategies and identify opportunities for conflict resolution or cooperation [1].

To illustrate the utility of network analysis in international relations, instructors can incorporate case studies covering a range of topics such as alliance formation, conflict resolution, diplomatic negotiations, and global governance. For example, students can analyze the network of alliances leading up to World War I or examine

the structure of international trade networks in the 21st century. By engaging with real-world examples, students can develop a deeper appreciation for the complexities of international relations. Network analysis is also valuable for studying global governance and multilateralism. By mapping networks of international organizations, NGOs, and transnational advocacy networks, researchers can analyze patterns of cooperation, coordination, and policy diffusion. Network-based approaches can inform debates on global governance effectiveness, institutional design, and the role of non-state actors in global policymaking.

It is essential to discuss the ethical implications and limitations of network analysis in the context of international relations. Students should be aware of potential biases in data collection, the challenges of interpreting network metrics, and the ethical considerations surrounding data privacy and confidentiality. Professors can facilitate discussions on these topics to encourage critical thinking and ethical awareness among students. While network analysis offers valuable insights into international politics, it also presents challenges and methodological considerations. These include issues related to data collection, network representation, model selection, and interpretation of results. Future research directions may involve interdisciplinary collaborations, methodological innovations, and the integration of qualitative and quantitative approaches to studying network dynamics in international politics.

Integrating network analysis into courses on international relations offers students a powerful framework for understanding the complexities of global politics. By providing a step-by-step toolkit for data collection, visualization, and analysis, teachers can empower students to explore the interconnectedness of actors, identify patterns and structures within the international system, and develop a more nuanced understanding of contemporary global challenges. Through hands-on exercises, case studies, and ethical discussions, students can gain valuable insights that enhance their analytical skills and prepare them for careers in diplomacy, international organizations, and academia. Network analysis provides a powerful framework for studying the complexities of international politics, offering insights into alliance formation, conflict dynamics, diplomacy, and global governance. By mapping, visualizing, and analyzing networks of interactions among states, organizations, and non-state actors, scholars can uncover patterns of power, influence, and cooperation in the international system. Through case studies and theoretical discussions, this article has illustrated the versatility of network analysis as a methodology for understanding interconnections and dynamics in international politics. As the field continues to evolve, network analysis is poised to remain a valuable tool for scholars and practitioners seeking to navigate the complexities of global politics in the 21st century.

Список використаних джерел та літератури

1. Borgatti P. *Analyzing Social Networks*. SAGE Publications. 2013. 625 p.
2. Borgatti, S. P. On network theory. *Organization Science*, 22(5). 2022. 1168–1181.
3. Carrington, P. J. *Models and Methods in Social Network Analysis*. Cambridge University Press. 2005. 342 p.
4. Jackson, M. O. *Social and Economic Networks*. Princeton University Press. 2010. 284 p.
5. Newman, M. E. *Networks: An Introduction*. Oxford University Press. 2010. 216 p.

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ДЕКОЛОНІАЛЬНОГО
РЕСЕНТИМЕНТУ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ**

Колоніальний період є знаковою епохою в історії людства. Процес колонізації відбувався у світі в період з XV по XIX ст., зачепивши спочатку Азійський континент, а з XIX ст. – і Африку. Саме географічні відкриття і подальша колонізація європейцями світу дали початок створенню глобального простору – як в економічному, так і в культурному контекстах.

Доволі важливим у цьому плані є внутрішні мотиви європейської колонізації світу. Адже побудова колоніальних імперій вимагає значних ресурсних витрат, в першу чергу – людських. Спочатку стимулом для європейців їхати за море та ризикувати власним життям виступала примітивна жадоба наживи, прикрита тонким релігійним флером. Економічна експлуатація під прапором розповсюдження християнської віри стала основною мотивацією початкового періоду європейської колонізації. Але по мірі інституалізації колоніальних структур виникла необхідність нового ідеологічного обґрунтування права європейців на управління та експлуатацію підкорених народів. Таким обґрунтуванням стала ідея «Тягаря білої людини» – ідеологічна концепція, яка виправдовувала поневолення азійських та африканських народів європейцями цивілізаційною перевагою останніх. Зокрема вона отримала значний розвиток у Великій Британії, де знайшла своє відображення у літературних творах таких видатних письменників як А. Конан-Дойл, Г.Р. Хаггард та особливо Р. Кіплінг. Ця ідея також сприяла виникненню та становленню образу британця як незламної холонокрової людини, готової нести світло цивілізації у найтемніші, навідаленіші закутки світу, мужньо долаючи опір «дикунів». Фактично будівництво європейських колоніальних імперій в Азії і особливо – в Африці обґрунтовувалося нездатністю тамтешніх народів самостійно впорядкувати власне життя, що відповідно потребувало допомоги з боку європейців.

Втім, досягши свого апогею у другій половині XIX ст, вже у першій половині XX ст. колоніальні імперії почали втрачати свою політичну стабільність. Національно-визвольні рухи у колоніях не просто призвели до розпаду цих імперій; вони дали початок широкому процесу деколонізації, що розтягнувся у часі та проходив різними темпами у декількох вимірах – політичному, економічному та культурно-ідеологічному.

І якщо політична деколонізація відбулася доволі швидко і переважна більшість раніше колонізованих країн набула формально суб'єктного статусу, то з іншими вимірами в новоутворених суспільствах виникли очевидні проблеми.

Досить складно процес проходив процес економічної деколонізації. Країни Азії та Африки на сьогодні є менш економічно розвинутими у порівнянні із розвинутими країнами. Маючи потребу у фінансових інвестиціях, вони фактично

стають залежними від останніх. Більш того, приклад Китаю, який, маючи у 2010-х роках значні фінансові ресурси, проводив в Африці жорстку кредитну політику (яку інакше як «кабальною» назвати не можна), показує, що і самі країни Азії і Африки принагідно не гребують можливістю самим зайняти колонізаторську нішу.

Ще більш складно з проблемою «інтелектуальної деколонізації». Глобалізований світ є здебільшого світом вестернізованим. Країни Заходу сформували стандарти, за якими живе планета, вони визначають основні світові тренди, залишаючи азійсько-африканський регіон у статусі інтелектуальної периферії.

Ці невирішені проблеми тягарем висять над країнами Глобального Півдня. В умовах триваючого домінування західних країн (колишніх метрополій колоніальних імперій) в країнах «третього світу» спостерігається явний (і зрозумілий) деколоніальний ресентимент.

В політичному плані він виражається через спроби сформувати коаліцію країн, які б мали змогу виступати на міжнародній арені від імені колишніх колоній. Частково можна трактувати в цьому контексті діяльність СРСР в період Холодної війни, але деколоніальний дискурс там мав обмежений характер і використовувався радянською пропагандою не у «чистому» вигляді, а тільки як інструмент поширення ідеологічного впливу.

Більш докладно деколоніалістський порядок денний використовував Китай, який ще з 60-х років почав проводити саміти «Китай-Африка», основним лейтмотивом якого було спільне колоніальне минуле. Таким чином Китай прагнув здобути підтримку африканських країн в Організації об'єднаних націй.

Сьогодні у якості вираження цього прагнення можна навести приклад БРІКС, яка розширюється за рахунок країн «третього світу» та претендує (принаймні у теорії) на роль представника Глобального Півдня у протисоюнні із західною «колоніальною» гегемонією. Тут не можна не згадати неоднозначну позицію країн Глобального Півдня щодо розв'язаної росією війни проти України, коли багато з них відмовилися засудити російську агресію, не бажаючи «у черговий раз йти на поводу у Заходу».

Економічний деколоніалізм виражається у прагненні позбавитися домінування західних транснаціональних корпорацій. Найбільших успіхів у цьому досяг Китай, але вбудовування країни у глобалізовану економіку відбулося ціною жорсткої прив'язки до західних ринків, що зіграло погану роль в період кризи 2008 р., коли падіння попиту на китайські товари спричинило економічне падіння китайської економіки і поставило КНР перед викликом зміни всієї моделі суспільно-економічного розвитку.

Ще одна ілюстрація спроб позбутися колоніального впливу – демарші африканських генералів з Нігеру, Малі та Буркіна-Фасо, які, здійснивши військові перевороти у своїх країнах, спочатку спробували перекрити постачання урану для французької ТНК, а потім заявили про вихід з усіх регіональних політичних об'єднань [1] (що значною мірою знаходяться під контролем Франції), не врахувавши, що спільною валютою всіх країн регіону є франк КФА (колоніальний франк), який випускається Францією. Це призвело до

ідеї створення власної спільної валюти «бунтівними» країнами регіону [2], але враховуючи приклад складного шляху, який пройшли в аналогічній ситуації більш економічно розвинені країни Європи, перспективи практичної реалізації цієї ідеї можна оцінювати зі значною часткою скепсису.

Інтелектуальний деколоніалізм сьогодні виражається у прагненні позбавитися від всіх наслідків колоніального впливу, зокрема у переході на національні мови, відмові від колоніальних назв тощо. Ця ідея, яка є менш актуальною для азійських країн, не нова навіть для Африканського континенту. У 60-х роках ХХ ст. вона з'явилася в африканському інтелектуальному середовищі, одразу після того, як країни регіону отримали політичну незалежність. Як писав у 1961 р. алжирський революціонер та письменник Ф. Фанон, «європейську гру закінчено, треба шукати чогось іншого» [4, с.214].

Втім місцевих мов дуже багато тож колоніальні за ці роки залишилися мовами міжнаціонального спілкування. Окрім того, африканські кордони мають колоніальне походження. Один з африканських лідерів нещодавно в контексті російських претензій до України сказав, що якби африканські країни почали переділ кордонів, спираючись на суб'єктивні поняття історичної справедливості, то вся Африка захлинулася б у крові.

Деколоніалістські ідеї останнім часом дуже поширилися на заході (в лівих інтелектуальних колах європейських та американських університетів) і зачепили питання, наприклад, зміни навчальних планів з метою відходу від європоцентризму. Зокрема у Франції в шкільні та університетські курси історії країни обов'язково включаються історії колишніх колоній (частково це також зумовлено великою кількістю мігрантів з колоній).

І це викликає певну проблему – адже коли історія колоній вивчається всередині історії метрополії, виглядає все так, ніби колонії нікуди не ділися.

У 2022 р. професор Корнельського ун-ту у США Олафемі Таїво випустив монографію «Проти деколонізації: серйозно сприймаючи африканську суб'єктивність» [5], в якій підняв декілька цікавих питань стосовно деколоніального дискурсу.

Зокрема він побачив у прагненні західних інтелектуалів допомогти деколонізувати Африку відверто дискримінаційний підтекст. Так само як колоніалізм прийшов колись на азійські та африканські землі під гаслом допомоги інтелектуально відсталим народам, що не здатні впорядкувати своє життя та побудувати цивілізацію, так само і деколоніалізм сьогодні приходить із західних інтелектуальних кіл «на допомогу» країнам Африки, які знову, як видається з контексту, не здатні позбавити себе від колоніальної залежності самостійно.

Окрім цього, якщо ставити питання деколонізації, то слід, мабуть, поговорити також і про інші колишні колонії – США, Австралію, Канаду. Виходить, вони теж потребують допомоги у деколонізації? А якщо ні – чому потребують, наприклад, африканці?

Інтелектуальна деколонізація, на думку Таїво, підриває африканську суб'єктивність, знецінюючи здатність африканців одомашнювати та привласнювати ідеї. Він поблажливо припускає, що якщо африканці бачать

цінність в чужій думці, то це тому, що їхній розум залишається колонізованим. Така постановка питання перетворює африканців на «постійних підлеглих», яким заборонено привласнювати та одомашнювати ідеї з інших частин світу, як це споконвіку робили люди.

Таким чином деколоніальний ресентимент у країнах Азії та Африки виражений у багатьох вимірах. Ця проблема має безумовну наукову цінність і потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Буркіна-Фасо, Малі та Нігер оголосили про вихід з ЕКОВАС. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3819532-burkinafaso-mali-ta-niger-ogolosili-pro-vihid-z-ekovas.html> (Дата доступу 03.03.2024).
2. Нігер хоче мати спільну валюту з Буркіна-Фасо та Малі. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3826015-niger-hoce-mati-spilnu-valutu-z-burkinafaso-ta-mali.html> (Дата доступу 03.03.2024).
3. Фанон Ф. Гнані і голодні. Київ : Вперед, LAT & K, 2016. 227 с.
4. Massin C., Omalar M. Decolonizing our countries and curriculums. Guitinews. URL : <https://guitinews.fr/en/a-chaud-en/decolonizing-our-curriculums/> (Дата доступу 03.03.2024).
5. Táíwò O. Against Decolonisation. Taking African Agency Seriously. London : Hurst. 2022. 368 p.

CHINA'S GLOBAL RISE AND ITS POWER DYNAMICS

Піднесення Китаю на світовій арені стало визначальною рисою 21-го століття. Як країна з найбільшим населенням і другою за величиною економікою у світі, Китай змінює глобальний геополітичний ландшафт. У цій статті досліджуються багатогранні аспекти глобального піднесення Китаю, розглядаються його економічні, політичні та військові виміри, а також динаміка сили, яка змінює традиційний баланс міжнародних відносин.

Ключові слова: *Китай, економіка, зростання, піднесення, вплив.*

The rise of China on the world stage has been a defining feature of the 21st century. As the most populous country and the second-largest economy globally, China is reshaping the global geopolitical landscape. This article explores the multifaceted aspects of China's global ascent, examining its economic, political, and military dimensions, as well as the dynamics of power that are altering the traditional balance of international relations.

Key words: *China, economic, growth, rise, influence.*

Economic Rise:

China's economic growth over the past few decades has been remarkable. The implementation of market-oriented reforms in the late 20th century transformed China into the world's factory, and its manufacturing sector became the engine of unprecedented growth. The "Belt and Road Initiative" (BRI), launched in 2013, further underscores China's ambition to expand its economic influence globally. This massive infrastructure and investment project connects Asia, Europe, and Africa, strengthening China's economic influence along key trade routes [1].

Moreover, China's technological prowess challenges the dominance of Western countries. The rapid development of fields such as artificial intelligence, 5G technology, and renewable energy positions China as a major player in shaping the future of global technologies. This economic rise not only enhances China's "soft power" but also allows it to exert influence on the world stage [2].

However, along with the growth in economic power, some challenges and questions have arisen.

Attempts to Control the Economy:

With China's significant economic influence, questions arise about its role in global economic relations. Some countries express concerns about trade imbalances and practices that inadequately protect intellectual property [3].

Environmental and Social Challenges:

Rapid economic development leads to serious environmental and social issues. Industrialization and large infrastructure projects can result in environmental pollution and challenges in resource management [4].

Political Influence:

China's rise is accompanied by a more assertive foreign policy. The country actively engages with international institutions, shapes their agendas, and challenges the existing world order. The establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) and increased Chinese participation in the United Nations reflect its desire to alter global governance structures. China's approach to global challenges like climate change and health positions it as a key player in international cooperation [5].

However, this growing assertiveness also raises concerns among other countries, especially in the Asia-Pacific region. China's territorial claims in the South China Sea and its firm stance on Taiwan have led to tensions with neighboring countries and the United States. Balancing China's aspirations for greater influence in global affairs with the concerns of other nations is delicate, shaping the geopolitical landscape in unpredictable ways.

Military Modernization:

China's military modernization is another field of its global ascent. The People's Liberation Army of China (PLA) has undergone significant reforms focusing on technological progress and power projection capabilities. China's investments in aircraft carriers, advanced missile systems, and cyber capabilities indicate a shift toward a more potent military position.

This military modernization, coupled with China's territorial ambitions, has raised concerns among its neighbors and the broader international community. Disputes in the South China Sea have become flashpoints, testing the fragile balance of power in the region [6].

In conclusion, China's rise on the world stage is reshaping the dynamics of global power across economic, political, and military dimensions. The remarkable economic growth, technological prowess, and assertive foreign policy positions China as an important player in shaping the future of international relations. However, this ascent is not without challenges, including concerns about trade practices, geopolitical implications of initiatives like the Belt and Road Initiative, and regional tensions arising from military modernization.

As the world navigates this new era of global power dynamics, finding a balance between accommodating China's influence and addressing the concerns of other nations becomes crucial. Collaborative efforts and diplomatic dialogues will play a pivotal role in defining the nature of global governance in the 21st century. The interactions between China and other major powers will continue to shape the trajectory of international relations, and how countries navigate these complexities will determine the future landscape of geopolitics.

Moreover, the rise of China prompts a reevaluation of existing international institutions and norms. As China becomes more influential, there is a need for a multilateral approach to address global challenges such as climate change, pandemics, and economic inequalities. The international community must engage in constructive dialogue to update and adapt frameworks that reflect the evolving power dynamics. Striking a balance between cooperation and competition will be essential to foster stability and ensure that the benefits of global governance are shared.

Список використаних джерел та літератури

1. China's Massive Belt and Road Initiative. Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/backgroundunder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>
2. Global China: Technology. BROOKINGS. URL: <https://www.brookings.edu/articles/global-china-technology/>
3. The 'bystander effect' of the US-China trade war. CEPR. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/bystander-effect-us-china-trade-war>
4. China energy and emissions trends: September 2023 snapshot. CREA. URL: <https://energyandcleanair.org/china-energy-and-emissions-trends-september-2023-snapshot/>
5. Амбіційний план Китаю з управління погодою. Чому він непокоїть інші країни? BBC NEWS Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56088973>
6. Five Things to Know About China's Armed Forces. United States Institute of Peace. URL: <https://www.usip.org/publications/2023/08/five-things-know-about-chinas-armed-forces>

ІНДО-ПАКИСТАНСЬКОГО КОНФЛІКТ 2019 Р. : ВАРІАНТИ ВИРІШЕННЯ

В публікації аналізуються передумови індо-пакистанського конфлікту 2019 р. та динаміка розвитку подій. Відзначається вплив на ситуацію у регіоні в цілому та транснаціональний вимір, замученість до подій сусідніх країн, міжнародних організацій та найбільш впливових країн світу. Також окреслено варіанти вирішення та міжнародні наслідки подій у регіоні.

Ключові слова: *конфлікт, дипломатія, Індія, Пакистан, геополітичні інтереси.*

This publication analyzes the preconditions of the Indo-Pakistani conflict of 2019 and the dynamics of its development. The influence on the situation in the region as a whole and the transnational dimension are highlighted, considering the impact on neighboring countries, international organizations, and the most influential countries in the world. Potential resolution options and the international consequences of events in the region are also outlined.

Keywords: *conflict, diplomacy, India, Pakistan, geopolitical interests*

Тема політичних конфліктів є надзвичайно актуальною та значущою в дослідницькій сфері з кількох причин. По-перше, вони глибоко впливають на країни, суспільства та окремих людей. Розуміння причин, динаміки та вирішення цих конфліктів має вирішальне значення для сприяння миру, стабільності та ефективного управління.

Зіткнення часто мають транснаціональний вимір, коли сусідні держави, регіональні організації чи великі держави стають залученими або впливають на результати. Дослідження політичних конфліктів допомагає проаналізувати, як міждержавні відносини, альянси та динаміка влади формують динаміку конфлікту. Воно також дає уявлення про роль міжнародного права, дипломатії, посередництва та миротворчої діяльності у вирішенні конфліктів і сприянні співпраці.

Індійсько-пакистанський конфлікт 2019 року ознаменував значну ескалацію напруженості між двома ядерними державами Південної Азії: Індією та Пакистаном. Коріння конфлікту між Індією та Пакистаном лежать в історичному розділі Британської Індії в 1947 році, в результаті якого Індія та Пакистан стали незалежними державами. Відтоді дві країни пережили численні конфлікти та суперечки, головним чином у регіоні Джамму та Кашмір. Джерелом напруги стали невирішені територіальні питання та різні погляди на статус останнього. Зараз територія розділена на зони. Індія й Пакистан управляють різними частинами регіону, також невеликою його частиною керує Китай. Однак згадані держави претендують на всю територію, що призвело до численних війн і прикордонних конфліктів [1].

Дипломатичний діалог і спроби врегулювати конфлікт між Індією та Пакистаном часто були затьмарені взаємною недовірою та відсутністю прогресу[2]. Неспроможність підтримувати значущу взаємодію та знайти довгострокове вирішення суперечки щодо Кашміру призвела до увічнення циклу конфлікту.

Міжнародні актори зіграли вирішальну роль у посередництві в конфлікті та сприянні діалогу між Індією та Пакистаном. Сполучені Штати, Китай, ООН та інші країни закликали обидві країни проявляти стриманість, брати участь у посередництві та сприяти дипломатичному розв'язанню проблеми. Ці зусилля спрямовані на деескалацію напруженості та створення сприятливого середовища для діалогу. Індія та Пакистан також оголосили про заходи для послаблення напруженості, включаючи звільнення в'язнів, припинення артилерійського вогню та відновлення дипломатичних каналів. Ці дії спрямовані на посилення взаємної довіри та створення простору для переговорів.

Для вирішення цієї суперечки також використовується цивільна дипломатія, що передбачає залучення недержавних акторів і неофіційних каналів. Ці канали зв'язку призначені для подолання дефіциту довіри та вивчення потенційних рішень.

Особлива увага приділяється заходам зміцнення довіри в Кашмірі. Це включає: послаблення обмежень на пересування цивільного населення, покращення управління та започаткування проектів розвитку для вирішення соціально-економічних проблем.

Було підключено механізми моніторингу та міжнародних спостерігачів. Вважається, що це допоможе підвищити прозорість і забезпечити дотримання режиму припинення вогню. Вони можуть стежити за припиненням бойових дій і повідомляти про будь-які порушення, тим самим зміцнюючи довіру та запобігаючи подальшій ескалації ситуації. Хоча негайна деескалація та заходи зі зміцнення довіри є вирішальними, довгострокове вирішення конфлікту вимагає вирішення основних проблем, включаючи суперечку щодо Кашміру [4]. Однак варто зазначити, що конфлікт між Індією та Пакистаном залишається невирішеним, а напруженість продовжує існувати. Шлях до довгострокового вирішення є складним і вимагає постійної відданості, політичної волі та справжніх зусиль обох сторін.

Тож, конфлікт 2019 року між Індією та Пакистаном мав значні політичні наслідки як для внутрішніх, так і для двосторонніх відносин між двома країнами і характеризувався загостренням напруженості та військовими зіткненнями, вплинув на політичний ландшафт різними способами [3].

Індія та Пакистан переглянули свою політику національної безпеки та оборони. Обидві країни посилили військову підготовку та розгорнули додаткові війська на кордоні. Стала очевидною важливість сильної оборонної стратегії та перегляду заходів безпеки.

Окремо слід зазначити, що на внутрішньодержавному рівні підвищилися націоналістичні настрої та популярність певних політичних лідерів. В обох державах останні намагалися використати ситуацію, щоб підвищити власний рейтинг і продемонструвати жорстку позицію щодо питань національної

безпеки. В Індії реакція уряду стала важливим питанням на національних виборах 2019 року. Конфлікт і наступні бойові дії сформували політичний дискурс, оскільки сторони позиціювали себе щодо питань національної безпеки та оборони. Слід пам'ятати, що обидві країни мають ядерну зброю, і будь-яке нове зіткнення між ними отримує новий вимір.

Дослідження політичних конфліктів, зокрема індійсько-пакистанського конфлікту 2019 року, демонструє актуальність і важливість розуміння його впливу на геополітичний ландшафт. Транснаціональний характер конфлікту підкреслює необхідність міжнародної співпраці та посередництва. Цивільна дипломатія, зміцнення довіри та прагнення до діалогу є ключовими аспектами вирішення суперечок, але без зобов'язань обох сторін і політичної волі досягнення компромісу, у вигляді довготривалого миру, залишається недосяжним.

Список використаних джерел та літератури

1. Чим протистояння Індії та Пакистану загрожує всьому світу? BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47393610>
2. Haqqani. H. India and Pakistan: Is Peace Real This Time?. India Research Press, 2007. 36 p.
3. Haqqani. H. India vs Pakistan: Why Can't We Just be Friends? HACHETTE, 2015. 200p.
4. Khan N. A. The Parchment of Kashmir: History, Society, and Polity. Palgrave Macmillan, 2012. 270 p.

СУЧАСНИЙ СТАН ПАЛЕСТИНО –ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ: ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ВАРІАНТИ ВИРІШЕННЯ

У публікації здійснено аналіз основних рис палестино-ізраїльського конфлікту в сучасному прояві. Визначено передумови загострення та надано характеристику замороженого конфлікту. Також окреслено прогнози щодо можливих варіантів примирення та вирішення конфлікту на Близькому Сході.

Ключові слова: Близький Схід, національні інтереси, палестино-ізраїльський конфлікт, дипломатія.

The publication analyzes the main features of the Palestinian-Israeli conflict in modern situation. The prerequisites for escalation are defined and the characteristics of the frozen conflict are given. Forecasts regarding possible options for reconciliation and resolution of the conflict in the Middle East are also outlined.

Keywords: Middle East, national interests, Palestinian-Israeli conflict, diplomacy.

«На Близькому Сході ...мир ніколи не буде досягнутий без вирішення ізраїльсько-палестинського конфлікту. Має бути знайдено і здійснено рішення про дві держави» – Ахмед Зевейл, представник США на Близькому Сході [8].

Територія Близького Сходу з давніх часів залишається нестабільним, небезпечним та втім вкрай важливим регіоном для міжнародної політики та системи безпеки у світі. Які б там політичні сили чи ідеї не переважали, які б державні утворення не існували, події цього регіону завжди мали вплив на рішення та поведінку не тільки сусідніх країн, але і світових гегемонів. Причиною є ресурсні багатства, політична та геостратегічна важливість регіону.

Після завершення Другої світової війни на Близькому Сході досить активно розпочався процес деколонізації, отримання незалежності та утворення національних держав. Національне, культурне та релігійне різноманіття багаточисельних народів регіону стало передумовою зростаючої конфліктності у регіоні. На цьому ґрунті в силу політичних та соціально-економічних процесів, вже в 50-х роках ХХ ст. на території сучасних Єгипту, Йорданії, Сирії та Лівану почали з'являтися радикальні партії та угруповання, що мали на меті досягнення своїх цілей шляхом насильства та терору. Найпотужнішим конфліктом виявилось ізраїльсько-палестинське протистояння, яке розпочалось майже відразу з виникненням держави Ізраїль та призвело до декількох масштабних арабо-ізраїльських воєн і багаточисельних локальних збройних конфліктів, особливо 1948-1949 р., 1956 р., 1967 р., 1973 р. [2].

За більш ніж сімдесятирічний період відбулась суттєва трансформація ізраїльсько-палестинського конфлікту, відповідно до змін у міжнародних відносинах. Та попри всі спроби впливових країн вирішити чисельні конфлікти

Близького Сходу, бажаний результат не був досягнутий, а конфлікти, що отримали статус тимчасово заморожених, несподівано спалахували знов. Так сталось і з палестино-ізраїльського конфліктом, новий виток якого, розпочався 7 жовтня 2023 року із регіональної «кризи» і досить стрімко переріс у війну затяжного характеру[3]. Розпочався новий виток збройного палестино-ізраїльського конфлікту жорстким протистоянням між армією Ізраїлю та радикально налаштованими ісламістськими та іншими політичними утвореннями на кшталт ХАМАСу та Народного фронту визволення Палестини у Сектор Гази.

Специфіка воєн на Близькому Сході полягає в ігноруванні правил війни, повної дегуманізації та максимальної радикалізації військових дій. І цей процес відбувається з обох сторін конфлікту. Що в свою чергу призводить до страждань та жертв серед цивільного населення особливо в зонах ведення бойових дій [4].

Потужна світова підтримка держави Ізраїль не призвела до обіцяного політиками Тель-Авіву швидкого завершення військових операцій, загострюючи ще більше ситуацію у регіоні. Методи палестинських збройних формувань та допомога Ірану (в тому числі через Хезболлу та хуситів) продовжують завдавати немало шкоду збройним силам Ізраїлю.

Використання методів «м'якої» та військової сили не призвели до швидкого урегулювання конфлікту та компромісних рішень у досягненні миру на Близькому Сході. Регіональні конфлікти, їх хід та загрози все більше визначають характер міжнародних відносин в глобальному вимірі.

Розгортання палестино-ізраїльський суперечок неодноразово призводило до втручання впливових країн світу у конфлікт, таких як США, Іран. Враховуючи нові геополітичні умови, значно посилилась роль Сполучених Штатів Америки в цьому процесі, особливо за каденції останніх двох президентів Д. Тампа та Дж. Байдена. За визначенням О. Коппель, близькосхідний вектор демонструє можливості американської могутності на сучасному етапі міжнародних відносин. США прагнуть переформатовати близькосхідний регіон з метою збереження свого провідного становища, навіть за ціною нестабільної ситуації у країнах регіону. [1; с. 131].

З миротворчими місіями в регіоні дуже часто виступають Туреччина, Єгипет, Саудівська Аравія та Йорданія. Велика кількість політичних гравців в регіоні створює сприятливі умови для появи нових конфліктів та криз.

З самого початку сучасного палестино-ізраїльського конфлікту було зрозуміло, що його врегулювання потребуватиме значно більше зусиль та призведе до значних людських, фінансових втрат та повної нейтралізації однієї зі сторін конфлікту. Поясненням цьому є неготовність палестинців та ізраїльтян знаходити політичний компроміс, особливо в питанні спірних територій [6].

Першочерговим завданням залагодження конфлікту на довготривалій термін може стати знищення складів зброї, ліквідація радикально налаштованих екстремістських груп та агресивних проявів з обох сторін конфлікту, припинення будь-яких бойових дій, введення миротворців ООН та подальша відбудова зруйнованих територій. Важливу роль у миротворчому процесі на

Близькому Сході могли б зіграти нові «гравці», такі як Китай, Індія або африканські країни, а також відкритий та конструктивний діалог [7].

Вибудовування нових параметрів системності у міжнародних відносинах на сучасному етапі беззаперечно вимагає особливої уваги до близькосхідного регіону. Сучасний палестино-ізраїльський конфлікт не буде останнім, що розгорівся на Близькому Сході. Найголовнішим фактором вирішення сучасних воєн в світі є пошук компромісу та готовність до переговорного процесу між усіма сторонами конфлікту. На завершення хотілося би додати слова Індіри Ганді: «Не можна потиснути руку зі стиснутим кулаком» [5].

Список використаних джерел і літератури

1. Коппель О. Американський чинник трансформації Близького Сходу // Американська історія та політика. 2016. № 2. -С. 128-134.
2. BBC. Israel Gaza war: History of the conflict explained. URL: <https://www.bbc.com/news/newsbeat-44124396> (дата звернення: 24.01.2024)
3. Center for Preventive Action, Israeli-Palestinian Conflict. URL: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/israeli-palestinian-conflict> (дата звернення: 20.01.2024)
4. Litvin Y. The anatomy of Zionist genocide. URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2023/12/21/the-anatomy-of-zionist-genocide> (дата звернення: 19.01.2024)
5. Shaking hands with clenched fist. URL: <https://www.thehindu.com/opinion/editorial/Shaking-hands-with-clenched-fist/article16892882.ece> (дата звернення: 20.01.2024)
6. UN, Rejection of two-State solution by Israeli leadership 'unacceptable', says Guterres.. URL: <https://news.un.org/en/story/2024/01/1145807> (дата звернення: 23.01.2024)
7. UN, Secretary-General Underscores Two-State Solution Only Way to End Israeli-Palestinian Conflict, One-State Formula Inconceivable, in Day-Long Debate. URL: <https://press.un.org/en/2024/sc15569.doc.htm> (дата звернення: 23.01.2024)
8. Zewail Quotes Ah. URL: <https://quote.org/quote/in-the-middle-east-it-is-clear-319731> (дата звернення: 22.01.2024)

Ольга Блеснова
Галина Турченко

ВАЛЬДОРФСЬКІ ШКОЛИ УКРАЇНИ ТА ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО СВІТУ БЕЗ КОРДОНІВ

Глобалізація всіх процесів в світі, пандемія, російсько-українська війна та інші події все більше доводять наскільки люди різних країн залежать один від одного. Люди всього світу усвідомлюють, що в XXI столітті вирішувати питання насильницькими методами є згубним для всього людства.

Саме таке усвідомлення 100 років тому, після Першої світової війни, спонукало свідомих людей до створення нової педагогічної системи. Її запропонував австрійський філософ Рудольф Штайнер.

Сьогодні випускники вальдорфських шкіл Європи створюють альтернативні гуманістичні банки, займаються політикою, наукою, антропософською медициною, просувають ідеї біодинамічного сільського господарства, створюють нові вальдорфські школи.

Автори статті розглядають питання належності українських вальдорфських шкіл до міжнародного суспільства через участь у різних міжнародних організаціях вчителів, батьків і учнів вальдорфських шкіл України. Вперше проаналізовано зв'язок українських вальдорфських шкіл з міжнародними організаціями вальдорфського руху в світі.

Ключові слова: *вальдорфська педагогіка, Р. Штайнер, головний урок, епохальне викладання, міжнародне суспільство.*

The globalization of all processes in the world, the pandemic, the Russian-Ukrainian war and other events increasingly prove how people of different countries are dependent on each other. People all over the world realize that in the 21st century solving problems with violent methods is harmful for all of humanity.

It was this realization 100 years ago, after the First World War that prompted conscious people to create a new pedagogical system. It was proposed by the Austrian philosopher Rudolf Steiner.

Today graduates of Waldorf schools in Europe create alternative humanistic banks, engage in politics, science, anthroposophic medicine, promote the ideas of biodynamic agriculture and create new Waldorf schools.

The authors of the article consider the issue of belonging of Ukrainian Waldorf schools to the international society through participation in various international organizations of teachers, parents and students of Waldorf schools of Ukraine. For the first time, the relationship between Ukrainian Waldorf schools and international organizations of the Waldorf movement in the world is analyzed.

Keywords: *Waldorf pedagogy, R. Steiner, the main lesson, epoch-making teaching, international society*

Вальдорфська педагогіка це найбільший самостійний рух альтернативної педагогіки в світі. Перша вальдорфська школа була відкрита у вересні 1919 року в Німеччині, а сьогодні вже нараховується 1214 шкіл і 1857 дитячих садочків, що працюють за вальдорфською педагогікою в 57 країнах світу [10]. В Україні працює 4 школи, які носять ім'я «Вальдорф»: три державні і одна приватна. З 2014 року, коли державні вальдорфські школи успішно завершили науково-педагогічний експеримент всеукраїнського рівня, що тривав 13 років, було відкрито дорогу для молодих вальдорфських ініціатив по всій країні. Так сьогодні існує близько 10 ініціатив, які працюють за вальдорфськими програмами.

Вальдорфський рух в Україні зародився на початку 1990-х років у м. Одеса. Сьогодні успішно працюють школи в Києві, Дніпрі і Кривому Розі, а також розвиваються в Миколаєві і Городенці. Жевріє надія на те що молоді ініціативи Харкова, Запоріжжя зможуть пережити цей важкий час.

Питання вальдорфської педагогіки в Україні досліджували О.Мезенцева, О.Передерій, О.Іонова, В.Пікельна, С.Гозак, О.Лукашенко, С.Лупаренко та інші дослідники. Дослідники проаналізували філософські та естетичні ідеї Р.Штайнера, місце вальдорфської педагогіки в сучасній педагогіці, здоров'язберігаючі властивості вальдорфської педагогіки, вплив вальдорфської педагогіки на дитину тощо. Метою нашої статті є довести, що вальдорфські школи України стали невід'ємною частиною міжнародного суспільства як основа майбутнього світу без кордонів.

Основоположником вальдорфської педагогіки став австрійський вчений, філософ-містик, доктор філософії, письменник і архітектор, основоположник антропософії Рудольф Штайнер. Вальдорфська педагогіка це не тільки школи, це і культурно-освітницькі центри, садочки, лікувально-педагогічні общини, широка видавнича діяльність літератури для батьків, вчителів, психологів і педагогів. Дослідники О.Пехота, А.Кіктенко, О.Любарська зазначають, що вальдорфська педагогіка стала втіленням гуманістичної педагогіки і вільного виховання [3, с. 47].

Штайнер поділяє розвиток дитини на три основні періоди: етап наслідування в ранньому віці (перше семиріччя), вік авторитету(друге семиріччя) та вік розвитку критичного мислення та емпатії (третє семиріччя). Враховуючи ці вікові особливості розвитку дитини викладання у вальдорфській школі і садочку побудовано таким чином, щоб розвивати здібності дитини, а не збирати знання. Головною метою стоїть виховання тілесно і духовно здорової дитини, яка має цілісну картину світу, спроможна творчо реалізовувати власні ідеї, яка після випуску зі школи здатна вільно, критично мислити, буде вільною від стереотипів.

Для досягнення поставленої мети вальдорфська педагогіка використовує кілька основних засобів. Основна організаційна форма викладання в школі це – головний урок. Головний урок триває до двох годин зранку. На ньому вивчають один предмет протягом кількох тижнів. Таке викладання називають «епохальним». Епоха математики чергується з епохою вивчення рідної мови, історії, географії та іншими предметами. Ці предмети вкладаються не

паралельно, а періодами. Предмети технології, іноземних мов, фізичного виховання та образотворчого мистецтва викладаються як предметні уроки за звичайним розкладом. Ще однією важливою складовою вальдорфської методики є ритм. Ритм покладений в основу власне головного уроку, епохи, та року. При цьому враховується семирічний ритм, річний і денний ритм в розвитку дитини.

Перше семиріччя дитини, це період, коли світ добрий. Дитина вчиться за допомогою наслідування дорослим, творчим рольовим іграм та казкам. В цей період недоречно інтелектуально навантажувати дитину, її сили зараз задіяні в формуванні здорового фізичного тіла. Друге семиріччя дитини є періодом навчання в школі. В цей період світ прекрасний, тому навчання має бути реалізовано через переживання прекрасного, розвиток творчих здібностей дитини, а також навчання соціальної взаємодії. Цей період базується на авторитеті дорослого. Тому в вальдорфських школах основний вчитель залишається з дітьми з 1 по 8 клас. Він викладає всі головні уроки, і має можливість супроводжувати дитину в її розвитку з молодшого шкільного віку до підліткового. Третє семиріччя, коли світ справедливий, для старшокласника стає важливим переживання вчителів-спеціалістів, пошук істини, рух до правди. Це період коли дитина має розвивати критичне мислення та емпатію до людей. Молода людина вчиться як жити в цьому світі. В старшій школі дитина має можливість пройти сільськогосподарську, виробничу, соціальну практики. На уроках створюються умови для вираження власної думки, диспутів і проектних видів діяльності. Важливою особливістю і перевагою вальдорфської педагогіки є відсутність оцінок до 9 класу [3, с. 54].

Ім'я «Вальдорф» запатентоване і отримати його не просто. Існує затверджена процедура отримання права називатися цим ім'ям [8]. Це робиться для захисту концепцій вальдорфської педагогіки в світі [6]. На сьогодні лише 4 школи України мають право носити ім'я Waldorf: Дніпровська Вальдорфська школа, школа Кривого Року, школа «Софія» на базі школи 195 м. Київ і одеська школа «Ступені».

Всі вальдорфські школи, садочки і ініціативи об'єднані в Асоціацію Вальдорфських Ініціатив в Україні [1]. Асоціація займається просвітницькою діяльністю (організовує вальдорфський всеукраїнський педагогічний семінар для підготовки вальдорфських вчителів і вихователів, на якому часто викладають іноземні спеціалісти), а також є тим органом який визначає відповідність ініціативи вальдорфським критеріям [6]. До асоціації входять представники всіх вальдорфських ініціатив України.

Представник від вальдорфських шкіл України також бере участь кілька разів на рік в Європейській раді з питань вальдорфської педагогіки (The European Council for Steiner Waldorf Education). В цю некомерційну міжнародну організацію входять 27 країн Європи. Організація займається підтримкою вальдорфської освіти і просування свободи освіти в Європі [9].

Кожна школа світу має можливість брати активну участь у міжнародних конференціях присвячених вальдорфській освіті і нагальних питаннях освіти взагалі. Для цього кожна національна асоціація вальдорфських шкіл має свого представника в Гаагзькому колі. Гаагзьке коло включає в себе 48 вчителів із 33

країн з 6 континентів. Це міжнародна конференція з вальдорфської педагогіки на яку двічі на рік активні вальдорфські вчителі збираються на кількадечну конференцію в одній із країн учасниць або в всесвітньому антропософському центрі Гетеанумі в м. Дорнах (Швейцарія). Від України також є представник, який представляє наші школи в Гаазькому колі. На цій конференції представники різних країн і континентів обмінюються досвідом, своїми напрацюваннями, обговорюють актуальні світові проблеми в освіті.

Кожного року у всесвітньому антропософському центрі Гетеанумі, проходить Всесвітня учительська конференція на яку приїжджають до 1000 вчителів з усього світу. Кілька днів вчителі слухають лекції, працюють в робочих групах присвячених освітнім питанням, обмінюються досвідом, заводять друзів і нових партнерів в інших країнах. Вчителі України систематично беруть участь в цій і інших міжнародних конференціях. Так в 2023 році українські вчителі взяли участь у роботі 11-ї Всесвітньої учительської конференції, що була організована Гаазьким колом в Гетеанумі.

Союз «International Association for Steiner Waldorf Early Childhood Education (IASWECE)» підтримує навчання та підвищення кваліфікації для роботи з дітьми через робочі групи, спільні дослідницькі проекти, конференції та глобальне колегіальне партнерство.

Асоціація «Друзі мистецтва освіти Рудольфа Штайнера» віддані вальдорфській освіті в усьому світі. Асоціація, розташована в Штутгарті (Німеччина), наразі підтримала понад 800 вальдорфських навчальних закладів. У сфері екстреної освіти асоціація проводить терміново необхідні реабілітаційні заходи в кризових районах, активно допомагає в умовах сучасної російсько-української війни всім школам України [5]. Наприклад, за кошти асоціації минулого року було побудовано бомбосховище на території вальдорфської школи в м. Одеса, закуплені різноманітні специфічні канцтовари якими користуються вальдорфські школи, фінансово підтримуються родини вчителів.

Вальдорфські батьки також не стоять осторонь питань виховання і освіти, тому організувалися в міжнародну батьківську організацію European Network of Waldorf Parents. Щороку навесні ENSWaP організовує конференцію разом із Вальдорфською школою Штайнера в Європі. Вальдорфські батьки з усієї Європи отримують можливість познайомитися один з одним, обмінятися інформацією та досвідом, а також працювати над темами конференції, такими як «Чому Waldorf? Позитивний досвід вальдорфської освіти», «Будуємо мости» або «Цифрова реальність у вальдорфській школі» [8]. Українські батьки також є учасниками ENSWaP, і також організували Українську Асоціацію Вальдорфських Батьків. Влітку 2022 року чергова міжнародна батьківська конференція мала відбутися в Києві, але на жаль, через повномасштабне вторгнення РФ подія була скасована.

Незважаючи на сучасну російсько-українську війну в Україні Міжнародна асоціація вальдорфської педагогіки в Центральній та Східній Європі (Internationale Assoziation für Waldorfpädagogik in Mittel und Osteuropa und weiter östlichen Ländern - IAO) прийняла рішення в 2024 році провести щорічну конференцію саме в Україні на базі Дніпровської вальдорфської школи. Тема цьогорічної конференції «Страждати та долати. Рок та доля».

Звичайно, що всі зусилля вчителів і батьків направлені перш за все на дітей. Тому результатом всіх зустрічей і конференцій, крім всього іншого є обміни учнями між партнерськими школами для мовної практики. У кожній українській школі є своя партнерська школа в Європі. Тож українські учні регулярно відвідували німецькі вальдорфські школи, і так само приймали в своїх школах німецьких дітей (до повномасштабного вторгнення). Старшокласники українських шкіл регулярно відвідували міжнародні молодіжні конференції та есвітські фестивалі, які організовувалися в одній із шкіл Європи. А для дітей п'ятих класів є можливість поїхати на міжнародні Олімпійські ігри між вальдорфськими школами, які проводяться в рамках вивчення історії Стародавньої Греції. Так в 2023 році учні з Дніпра і Києва взяли участь в Олімпійських іграх на базі школи в Словенії. Учні кожного 9 класу проходять сільськогосподарську практику на українсько-швейцарській біодинамічній фермі Жива Земля Потурори - Zhiva Zemlya Potutory[2].

Взагалі навчальний план в вальдорфських школах з 1 по 12 клас має спільні риси в усіх країнах світу, що дозволяє будь якій дитині майже безболісно вливатися в нові школи різних країн світу, якщо настає така потреба (як у 2022 році). І вчителі, і батьки, і діти відчують себе як в колі сім'ї в будь якій країні світу де можна знайти вальдорфську школу чи садочок. Вальдорфські школи і садочки різних країн схожі за архітектурою і дизайном приміщень. Крім специфічних національних свят, в усіх школах є основні точки року, які святкуються приблизно однаково. Всі вальдорфські школи світу використовують одні і ті самі методики малювання мокрим по мокрому на уроках живопису, схожу методику навчання музиці, ліпленню, малюванню, ремеслу та інших предметів. Схожими є зошити учнів в різних країнах світу. Навіть воскові крейдочки якими малюють діти, пензлики, фарби, флейти в вальдорфських школах Європи, Америки, Африки і Азії будуть знайомими дитині.

Коли діти приїжджають до вальдорфської школи іншої країни, їм багато що знайоме. Діти всього світу в вальдорфських школах починають ранок з одного і того самого вислову. Тому спочатку, навіть не розуміючи мови, дитина знає про що зараз говорить весь клас. Різні школи світу сьогодні приймають українських дітей на навчання на пільгових умовах, а наші вчителі мають можливість продовжити працювати в улюбленій сфері.

Вальдорфська школа має на меті виховати здорову, гармонійну, вільну людину, яка буде поважати будь яку культуру світу і при цьому не втрачати свою ідентичність. Вчителі, батьки і випускники вальдорфських шкіл прагнуть зробити світ свідомішим, кращим. Вони своїм прикладом доводять, що люди можуть бути об'єднані однією ідеєю в різних країнах з різною культурою, релігією, на різних континентах.

Таким чином, вальдорфські школи України є частиною міжнародного суспільства. І діти, і батьки і вчителі беруть активну участь у міжнародних організаціях і конференціях. Випускники українських вальдорфських шкіл легко адаптуються в світі, і часто їдуть отримувати вищу освіту за кордон, щоб повернутися і працювати в Україні, з новим досвідом, новими ідеями, новим світоглядом. Особливо приємно, коли такі діти повертаються в Україну маючи

досвід закордонного життя для того, щоб працювати в наших школах. Особливість вальдорфської педагогіки є в тому, що любов до Батьківщини, усвідомлення своєї ідентичності формується через знайомство з іншими культурами, а головне формує взаємоповагу і прийняття інших. 30 років назад в світі було 500 вальдорфських шкіл, сьогодні їх більше 1000. Це десятки тисяч дітей, які стануть дорослими і можливо у майбутньому побудують світ, де народи поважають і приймають відмінність один одного, світ без воєн і непорозуміння між державами.

Список використаних джерел і літератури

1. Асоціація Вальдорфських Ініціатив в Україні
URL:<https://www.facebook.com/WaldorfUkraine> (дата звернення: 17.01.2024)
2. Жива Земля Потутори - Zhiva Zemlya **Potutory**
URL:<https://www.facebook.com/zhivazemlya> (дата звернення: 17.01.2024)
3. Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М. Освітні технології: навч.-метод.посіб. Київ,2001. 256с.
4. European network Of Stainer Waldorf Parents URL:<https://enswap.org/about/> (дата звернення: 14.01.2024)
5. Ukraine: Flucht vor dem Krieg URL:<https://www.freunde-waldorf.de/waldorf-weltweit/ukraine/> (дата звернення: 14.01.2024)
6. Key Characteristics of Waldorf education. URL: https://www.waldorf-international.org/fileadmin/downloads/1605_Characteristics_IF_Arles.pdf (дата звернення: 14.01.2024)
7. Schutz des padagogischen Konzepts R.Steiners URL: <https://www.waldorf-international.org/markenrecht/schutz-des-paedagogischen-konzepts/> (дата звернення: 14.01.2024)
8. Übergabe von Lizenzrechten an nationale Organisationen von Rudolf-Steiner- und Waldorfschul-assoziationen URL: <https://www.waldorf-international.org/markenrecht/uebergabe-von-lizenzrechten/> (дата звернення: 14.01.2024)
9. What is ECSWE? URL:<https://ecswe.eu/ecswe/> (дата звернення: 14.01.2024)
10. Waldorf word list. URL: https://www.freunde-waldorf.de/fileadmin/user_upload/images/Waldorf_World_List/Waldorf_World_List.pdf (дата звернення: 14.01.2024)

КРАЇНИ АРАБСЬКОГО СВІТУ НА ТЛІ ПАЛЕСТИНО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Стаття висвітлює питання єдності країн арабського світу в сучасних геополітичних умовах. Питання палестино-ізраїльського конфлікту виступає наріжним комнем у єдності арабських країн, тому воно взяте за основу наукової розвідки. Це питання є важливим в контексті війни в нашій країні.

Ключові слова: палестино-ізраїльський конфлікт, панарабізм, дипломатія, національні інтереси.

At the published work has been accomplished analysis of basic features of the modern Palestinian-Israeli aggravation. Also the issue of Arab world countries unity in present-day geopolitical conditions has been covered, as well as made clear transformation of Pan-Arabism idea. An importance of further confrontation development and possible variations of conflict settlement with conditions of full-scale war in Ukraine.

Keywords: *Palestinian-Israeli conflict, Pan-Arabism, diplomacy, geopolitical interests.*

Близькосхідний регіон у сучасній історії характеризується довготривалими та небезпечними територіальними протистояннями, в центрі яких беззаперечно є палестино-ізраїльський конфлікт. Арабо-ізраїльське протистояння триває вже понад сімдесят п'ять років, неодноразово розгоралось з різного ступеня інтенсивністю та призвело до декількох масштабних воєн та неодноразових локальних збройних конфліктів. 7 жовтня 2023 року розпочалися військові дії між Ізраїлем та палестинцями, які тривають по сьогоднішній день. Арабо-ізраїльський конфлікт за цей час набув суттєвої трансформації в системі міжнародних відносин. Його невирішеність впливає на життєдіяльність усього Близького Сходу та глобальний безпековий вимір.

Зазначимо, що фактор Ізраїлю, від створення країни і до сьогоднішнього часу завжди був визначальним у міжарабських відносинах. Так, сучасний палестино-ізраїльський конфлікт призвів до відродження і активізації ідей панарабізму. Цей рух, виник в першій половині ХХ століття, як реакція на падіння Османської імперії, яка тривалий час тримала контроль над регіоном. Проте, пройшовши нелегкий шлях із безліччю випробувань, панарабізм втратив свої позиції як ідеологія єдності арабського світу. Неодноразові спроби таких країн як Єгипет, Сирія та Північний Ємен об'єднатися в єдине державне формування зазнало невдач. Важливим фактором дестабілізації у регіоні виявилось американо-радянське протистояння за часів «холодної війни» та підтримка з боку Радянського Союзу арабських соціалістичних рухів. Однак слід зазначити, що попри те, що панарабізм зник як ідеологічна конструкція єдиної арабської

держави, він зберігається як об'єктивний рух різних арабських держав, які намагаються досягнути геополітичної єдності.

Важливими політичними платформами для обговорення та співпраці для арабських країн є міжнародні організації. Серед яких найбільш впливовими являються Ліга Арабських Держав та Організація Ісламського Співробітництва.

Практика показує, що сучасний арабський світ є доволі роз'єднаним та навіть спільна участь у міжнародних організаціях не допомагає країнам повноцінно об'єднатися, адже для цього потрібна спільна ідеологія та єдиний політичний центр. Формуванню першого заважає надмірна консервативність і розрізненість арабських країн, а для цього потрібен сталий економічний та політичний розвиток, якого немає через надмірну централізацію влади та відсутність реформування, особливо в економічній та культурній сферах. Роз'єднанню також сприяє різноманітність політико-правового устрою країн арабського світу від республіканських форм до монархічних. Стиль правління в них здебільшого автократичний з обмеженими демократичними процесами.

Після Другої світової війни, з початком процесів деколонізації та отриманням незалежності, арабські країни ще більше не хотіли поступатися власним суверенітетом. Одним з головних проявів суперечок були відносини з Ізраїлем, розбудова яких відбувалася по-різному, що ще більше роз'єднувало арабів.

Процес мирного врегулювання між арабськими країнами та Ізраїлем розпочався лише у 80-х рр. ХХ ст. після ухвалення Феської резолюції. Відтоді Ізраїлю вдалося налагодити відносини з шістьма арабськими країнами, а саме Йорданію, Єгиптом, Суданом, ОАЕ, Бахрейном та Марокко. Решта арабських країн досі не визнають Ізраїль як незалежну державу та не мають з ним дипломатичних відносин. Певний період нормалізації набули відносини з Мавританією та Катаром, проте згодом ці відносини були припинені. У 2023 році були доволі великі шанси врегулювання відносин Ізраїлю з Саудівською Аравією, проте цьому процесу завадила нова війна, яку розпочав ХАМАС проти Ізраїлю 7 жовтня 2023 року. Саудівська Аравія засудила відповідну атаку Ізраїлю на Сектор Газа та підтримала Палестину. Всі арабські країни зробили аналогічні заяви за певних винятків.

Сучасний стан арабо-ізраїльських відносин характеризується високим ступенем ворожості, в той же час не припиняється пошук компромісів для зміцнення переговорних позицій. Найбільш промовистими в контексті сучасної війни є реакції вже згаданих арабських країн, з якими Ізраїлю вдалося налагодити відносини. Наприклад, ОАЕ хоч і підтримали Сектор Газа, проте відкрито не засуджено Ізраїль та не перервано торгівельні відносини. Не дивлячись на загострення військової ситуації та певні політичні заяви, стабільними в торгово-економічному плані залишаються відносини з Бахрейном та Марокко. Не розриває відносин, здебільше вдається до погроз політичне керівництво Єгипту, стурбоване збільшенням потоків біженців з палестинських територій.

Проте, попри подальшу ескалацію палестино-ізраїльського конфлікту, країни, що ще раніше мали дипломатичні відносини з Ізраїлем, не поспішають їх

розривати. А арабські країни, що не визнають Ізраїль, здебільше не вдаються і до збільшення підтримки терористів ХАМАСу. Хотілося би виділити позицію Катару. Країна, маючи тісні зв'язки з ХАМАС, у тому числі і фінансові, в сучасному арабо-ізраїльському протистоянні намагається взяти на себе посередницькі функції. Катар має вирішальний вплив на процес звільнення заручників та відкриття гуманітарних коридорів. Попри те, що Катар перервав дипломатичні відносини з Ізраїлем, він все-таки має з країною контакти та виступає посередником арабо-ізраїльських відносинах. Дані факти є свідченням налагодження дипломатичних відносин у регіоні в перспективі. Посередництво додає Катару політичних дивідендів у відносинах з Ізраїлем та США.

Щодо решти країн, то їх позиції з часом можуть змінитися. Так, Саудівська Аравія, заморозивши процес укладання угоди про дипломатичні відносини з Ізраїлем з початком конфлікту, переговорний процес між країнами остаточно не призупинила, продовжуючи пошук шляхів подолання протистояння. Звісно, Ізраїлю також доведеться піти на певні поступки в питанні незалежності Палестини.

В той же час країни арабського світу далекі від єдиного рішення щодо мирного плану для Палестини, позиції провідних країн регіону мають суттєві розбіжності. Показовим в цьому сенсі виявився саміт лідерів арабських держав, що відбувся в листопаді 2023 року. На ньому не змогли дійти спільних рішень щодо сучасного палестино-ізраїльський конфлікту. Відсутність єдності серед арабських країн дає змогу Ізраїлю проявляти військово-політичну самостійність в питанні Сектору Гази.

Підсумовуючи всі вище наведені факти, отримуємо досить складну картину. Серед країн арабського світу відсутня політична та ідеологічна єдність. Особливо їх роз'єднують різні погляди на сучасний палестино-ізраїльський конфлікт. Арабо-ізраїльських відносини трансформуються дуже повільно і болюче. В той же час відсутність єдиної позиції щодо конфлікту в Секторі Гази, незастосування сили для завершення цієї війни та збереження дипломатичних відносин з Ізраїлем майже на довоєнному рівні залишає простір для пошуку компромісних рішень та миротворчих дій. Ці тенденції в перспективі збільшують надії на демократичний розвиток близькосхідного регіону, зближення з країнами Заходу та зменшення впливу радикально налаштованих організацій.

Список використаних джерел та літератури

1. Якубович М. Арабський світ: Магічна культура чи втрачена цивілізація? - Український тиждень. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/arabskyj-svit-mahichna-kultura-chy-vtrachena-tsyvilizatsiia/> (дата звернення: 12.12.2023).
2. Al Jazeera. Saudi Arabia puts Israel deal on ice amid war, engages with Iran: report. Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/amp/news/2023/10/14/saudi-arabia-puts-israel-deal-on-ice-amid-war-engages-with-iran-report> (date of access: 12.12.2023).
3. Freeing hostages, hosting Hamas: Qatar's influence in Israel-Gaza war, explained. NPR. URL: <https://www.npr.org/2023/11/02/1210110109/qatar-israel-gazawar#> (date of access: 12.12.2023).
4. Hamad M. Bahrain says envoy to Israel returned home, Israel says ties stable. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/bahrain-parliament-says-envoy-israel-returned-home-israel-says-ties-stable-2023-11-02/> (date of access: 12.12.2023).

5. League of arab states (LAS) | EEAS. The Diplomatic Service of the European Union | EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/league-arab-stateslas_en (date of access: 12.12.2023).
6. Maddy-Weitzman B. The inter-arab system and the arab-israeli conflict: ripening for resolution. Stratejik Arařtırmalar Merkezi. URL: <http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/Volume-V/march-may-2000/Bruce-Maddy-Weitzman.pdf> (date of access: 12.12.2023).
7. Mounier J.-L. Qatar, Iran, Turkey and beyond: Hamas's network of allies. France 24. URL: <https://www.france24.com/en/middle-east/20231014-qatar-iran-turkey-and-beyond-the-galaxy-of-hamas-supporters> (date of access: 12.12.2023).
8. Organization of the Islamic Cooperation (OIC) / Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. URL: <https://www.mfa.gov.tr/OIC.en.mfa> (date of access: 12.12.2023).
9. Pan-Arabism returns to the middle east - fair observer. Fair Observer. URL: <https://www.fairobserver.com/politics/arab-world/pan-arabism-returns-to-the-middle-east/> (date of access: 12.12.2023).
10. Reuters. Moroccans, angry at attacks on Gaza, demand halt to ties with Israel. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/africa/moroccans-angry-attacks-gaza-demand-halt-ties-with-israel-2023-12-10/> (date of access: 12.12.2023).
11. Sallon H. Gaza: Arab and Muslim countries fail to come up with joint post-war initiative. Le Monde.fr. URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/11/12/arab-and-muslim-countries-united-to-call-for-gaza-ceasefire_6248650_4.html (date of access: 12.12.2023).
12. UAE calls for halting escalation between Israelis and Palestinians. لوزارة األموقع الرسمي. المتحدة العربية الإمارات لدولة اأأارجية. URL: <https://www.mofa.gov.ae/en/mediahub/news/2023/10/7/7-10-2023-uae-palestine> (date of access: 12.12.2023).

ГУМАНІТАРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ «М'ЯКОЇ СИЛИ» ДЕРЖАВИ.

В статті досліджується гуманітарна діяльність як інструмент реалізації «м'якої сили». Концепція «м'якої сили» визначена як точка перетину національних інтересів та національних ціннісних зовнішньополітичних стратегій, що знаходить вираз гуманітарній дипломатичній діяльності держави. В статті також здійснено кількісний аналіз наукових статей з наукометричної бази для підтвердження гіпотези.

Ключові слова: гуманітарна дипломатія, м'яка сила, національні інтереси, гуманітарна допомога.

The article examines humanitarian activity as a tool for the implementation of "soft power". The concept of "soft power" is defined as the point of intersection of national interests and national values foreign policy strategies, which finds expression in the humanitarian diplomatic activity of the state. The article also carried out a quantitative analysis of scientific articles from the scientometric base to confirm the hypothesis.

Keywords: humanitarian diplomacy, soft power, national interests, humanitarian aid.

Ключовим рушієм зовнішньої політики держави є короткострокові та довгострокові стратегії чи то в умовах нестабільності та високих ризиків (короткострокові стратегії та ситуативні реакції) чи то в умовах відносної стабільності (короткострокові і довгострокові стратегії реалізації національних інтересів). З огляду на довгострокові стратегії укорінюється практика реалізації концепції «м'якої сили» поряд із нарощуванням «жорстких» воєнно-економічних потужностей. Розроблену Джозефом Наєм концепцію підхопили представники різних країн, намагаючись підвищити імідж своєї країни на міжнародній арені, посилити м'які важелі впливу та інструменти залучення іноземних суспільств без використання примусу та керуючись глобальними цінностями.

Одним із інструментів реалізації м'якої сили є гуманітарна дипломатія. З метою виокремлення тематичних кластерів та зв'язків поняття «гуманітарна дипломатія» та «м'яка сила» було візуалізовано мережу ключових слів з використанням програми VOSviewer. Варто зазначити, що з масиву даних статей, які вміщують поняття «гуманітарна дипломатія» (394 шт.) лише 8% статей мають також серед ключових слів «мяка сила», що вказує на недослідженість тематики. Кластер гуманітарна дипломатія як інструмент м'якої сили включає слова та словосполучення «міжнародні відносини», «м'яка сила», «публічна дипломатія», «культурна дипломатія» що дає можливість апелювати до висунутої в статті гіпотези, щодо спроби реалізації власних інтересів через

гуманітарну дипломатію і використання гуманітарної дипломатії, яка на ряду з публічною і культурною дипломатією стає інструментом «м'якої сили» і чинником позитивного іміджу країни/міжнародної організації [1]. Тут варто згадати Саймона Анхольта, який зазначив, що привабливий імідж на світовій арені буде мати та країна, чий внесок у глобальний стійкий розвиток буде помітним для світової громадськості [2]. Гуманітарна допомога, яку країни надають іншим країнам включається в перелік складових публічної дипломатії, разом із освітніми та культурними ініціативами [3], стає визначальним чинником розбудови позитивного іміджу країни. Кластеризація цих ключових слів відображає цілісне розуміння практики публічної дипломатії і її завдань з формування в тому числі позитивного іміджу країни, що охоплює як традиційні державоцентричні підходи, так і нові форми дипломатії, спрямовані на залучення недержавних акторів і сприяння гуманітарній співпраці.

Поняття «гуманітарна дипломатія» найбільшого поширення отримало завдяки діяльності Міжнародної Федерації Червоного Хреста і Червоного півмісяця, яка згодом визначила традиційне тлумачення дефініції як «переконавання осіб, які приймають рішення, та лідерів думок діяти завжди в інтересах уразливих груп населення та з повною повагою до основних гуманітарних принципів» [4]. Гуманітарна дипломатія, що розуміється в такому ключі, спирається на принципи незалежності, нейтральності, позапартійності та включає в переговорний процес акторів різної природи: держави, міжурядові організації, організації громадянського суспільства, бізнес-гравців і навіть збройних неурядових суб'єктів; зовнішньополітичні ініціативи, які, згідно з офіційною зовнішньополітичною риторикою, здійснюються в інтересах «стражденного людства» [5]. Широкий категоріальний аналіз поняття «гуманітарна дипломатія» був проведений в 2007 році американськими та британськими дослідниками [6], де у сферу гуманітарної дипломатії вони включили: - ведення переговорів між представниками різних культур в інтересах людини; - захист дітей, жінок і вразливих груп населення за допомогою дипломатії; - участь державних і недержавних акторів гуманітарної діяльності (з урахуванням все більш політизованого контексту гуманітарної допомоги). Політизований інтерес гуманітарної допомоги виражається, за баченням науковців в досягненні національного інтересу [7], геополітичних цілей [8] чи навіть обумовлює концепцію «пов'язаної допомоги/tied aid [9]». Тобто маємо подвійне розуміння гуманітарної дипломатії як дипломатичної дії, що передуює реалізації гуманітарної допомоги слідуючи гуманітарним принципам та цінності прав людини із залученням як державних, так і недержавних суб'єктів; і гуманітарна дипломатія, що реалізується задля досягнення національних інтересів, виходячи із специфіки завдань дипломатичної служби. Так, Герасимчук С. розглядає з одного боку, під гуманітарною дипломатією допомогу, що надається державі, яка перебуває у стані війни (гуманітарна допомога у різних формах) і те, як ця допомога позначається на двосторонніх відносинах. Інший підхід полягає в тому, щоб тлумачити гуманітарну дипломатію як проекцію м'якої сили [10]. Вважаємо, що саме концепція м'якої сили є точкою перетину реалізації національних інтересів і дій задля досягнення

глобальних цілей сталого розвитку/допомоги та підтримки вразливих категорій населення в умовах криз та конфліктів і реалізується завдяки гуманітарній дипломатії.

Гуманітарне співробітництво є одним із способів вираження доброзичливості і прояву «м'якої сили» [11, р.11]. Крім доброї волі, важливою мотивацією гуманітарної допомоги є надання впливу, яке формується за допомогою культурних, економічних або політичних засобів. Так, фахівці в галузі міжнародних відносин розглядають гуманітарну або культурну дипломатію як різновид політичної комунікації, заснованої на застосуванні інструментів «м'якої сили». У поєднанні з концепцією «м'яка сила» «теорія гуманітарної дипломатії отримує новий сенс і виступає базовою моделлю для вдосконалення міждержавних відносин» [12]. Тобто мова йде не про альтруїстичні дії країн-донорів, але й не про егоїстичні цілі досягнень власних інтересів, а інтерпретується інструмент м'якої сили – як «сила привабливості, спроможності у руках держав, за допомогою якої вони переслідують інтереси через привабливість» [11, р.13]. З огляду на те, що складовими м'якої сили є культура, цінності та дії уряду/зовнішньополітичний курс, тобто це те підґрунтя на основі якого будується імідж країни сьогодні, гуманітарна дипломатія стає невід'ємною її частиною як вираз внутрішньополітичних цінностей (як-то, права людини, охорона здоров'я, доступ до їжі та інші цілі сталого розвитку), які ретранслюються в закордонному суспільстві підтверджуються гуманітарними діями.

Вбачаємо перспективними дослідження кореляції іміджу країни з розмірами гуманітарної допомоги країни-донора, результати чого можуть стати основою для переговорних процесів та здійснення ефективної гуманітарної дипломатії.

Список використаних джерел і літератури

1. Gong L. Humanitarian diplomacy as an instrument for China's image-building. *Asian Journal of Comparative Politics*, 2021. <https://doi.org/10.1177/20578911211019257>
2. Anholt S. Thesis on webinar "Soft power and public diplomacy in times of war", 2022. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=LE3THP5w0zk>
3. Zulfikar Rakhmat M. and Aswar, H. The practice of public diplomacy by the gulf cooperation council countries towards indonesia. *Journal of International Studies*, 19(1), 231–263, 2023. <https://doi.org/10.32890/jis2023.19.1.9>
4. "Humanitarian Diplomacy Policy." International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, 2009.
5. Kogen L. For the Public Good or Just Good Publicity? *Celebrity Diplomacy and the Ethics of Representation, Mass Communication and Society*, 18:1, 37-57, 2015. DOI: 10.1080/15205436.2013.851699
6. Minnear L., Weiss T. *Humanitarian Diplomacy% practitioners and their craft*. Tokyo, New York, and Paris: United Nations University Press, 2007.
7. Вікторов, К., Бажан, Я., Ковтун, О. Еволюція концепції та складові гуманітарної дипломатії. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 24(7-8), 77-86, 2021. <https://doi.org/10.15421/172180>
8. Berthelemy J.-C. Bilateral Donors' Interest vs. Recipients' Development Motives in Aid Allocation: Do All Donors Behave the Same? *Review of development economics*, vol. 10, no. 2, pp. 179–194.2015. ISSN 1363-6669. DOI 10.1111/j.1467-9361.2006.00311.x

9. Жерма . The tying of aid. Report of the development center of OECD. P.12-13, 1991. Retrieved from chrome- www.oecd.org/development/pgd/29412505.pdf
10. Герасимчук С. Визначення гуманітарної політики [Електронне джерело]/С.Герасимчук// Українська призма: рада зовнішньої політики, 2021. Режим доступу: <https://prismua.org/03-02-2021-2/>
11. Nye, Jr., Joseph S. Soft Power and the Public Diplomacy Revisited. *The Hague Journal of Diplomacy* . vol.14, issue 1-2, 2019. <https://doi.org/10.1163/1871191X-14101013>
12. Окладна М.Г., Перевалова Л.В., Генкул Ю.В. Гуманітарна дипломатія: становлення та сучасність. *Право та інновації*. 2021. № 4(36). DOI 10.37772/2309-9275-2021-2(17)-6

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ТА М'ЯКА СИЛА У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США

У цій статті ми, перш за все, розглянули поняття культурної дипломатії та «м'якої сили». Визначили цілі та проблеми "м'якої сили" США. Ми зрозуміли, за допомогою яких засобів країна поширює свою культурну дипломатію і чи працює вона належним чином. Ми дізналися, що м'яка сила та культурна дипломатія можуть сприяти розвитку мирних демократій у всьому світі та дружніх суспільств.

Ключові слова: *М'яка сила, культурна дипломатія, США, зовнішня політика, культура, міжнародні інституції, Сполучені Штати Америки*

In this article, we first of all examined the concepts of cultural diplomacy and soft power. We identified the goals and challenges of the US soft power. We have understood the means by which the country spreads its cultural diplomacy and whether it works properly. We learned that soft power and cultural diplomacy can contribute to the development of peaceful democracies around the world and friendly societies.

Keywords: *Soft power, cultural diplomacy, United States, foreign policy, culture, international institutions, United States of America*

In order to properly address the topic from the perspective of US foreign policy, we must first distinguish between two concepts, namely, what is cultural diplomacy and soft power.

Cultural diplomacy is a type of public diplomacy that uses culture to promote national interests. The purpose of cultural diplomacy is to make people more aware of the culture of their country, and to develop mutual understanding and cooperation between peoples. It plays an important role in achieving the goals of the state's foreign policy, as well as in maintaining national security.

American political scientist Joseph Nye created the idea of soft power in 1990. The ability of a country to achieve its goals through the appeal of its institutions, principles and ideas is called soft power.

US cultural diplomacy dates back to the 19th century, when the United States began sending art collections and artifacts to other countries. In the 20th century, the United States established the National Endowment for the Arts, which funded cultural exchanges and programs in other countries.

After World War II, the United States actively used cultural diplomacy to promote its national interests around the world. The United States Agency for International Development was created to support cultural projects in other countries. The Institute for International Cultural Relations was also founded. Its purpose was to support cultural exchanges between the United States and other countries.

Currently, cultural diplomacy is indeed an important part of the United States' foreign policy. The country seeks to raise awareness of American values and culture by conducting various cultural programs and events in other countries.

Cultural diplomacy in the United States is a mixture of strategic design, influenced in part by the U.S. military and the rise of human rights and civil society, as well as the expanding role of U.S. multinational companies such as McDonald's and Coca-Cola. All participants agreed that the United States has historically used soft power to assert its position as a world leader in times of global political crisis. On the other hand, the United States uses cultural diplomacy to promote the principles of opportunity, tolerance, and individualism. The sponsored organizations that support cultural exchange agencies primarily try to facilitate ties with other nations and provide open access to American culture, including films, clothing, brands, and ideas.

Goals of US cultural diplomacy:

- Increasing the international prestige of the United States.
- Expanding trade and investment opportunities.
- Promoting tourism development.
- Combating terrorism and other threats to international security.

Current Problems of Soft Power in US Foreign Policy:

1. The growing criticism of the United States by other countries is one of the main challenges to the United States' soft power. This is due to the following factors:
  - The conflicts in Iraq and Afghanistan.
  - Research on US interference in other countries' elections.
  - Hate in the United States and other social problems

This criticism can reduce trust in the United States and its values, which will negatively affect the soft power of the United States.

2. Increased competition from other countries. In addition, China, Europe, and other countries are using cultural diplomacy and other soft power tools to promote their interests in the world. This competition may make it more difficult for the United States to promote its principles, values, and ideals in other countries.

3. The growing influence of social media. Social media can be used to spread propaganda and disinformation that could damage the reputation of the United States.

Means of soft power in US foreign policy:

- Exchange of cultural products such as music, film, theater, literature, and art.
- Organizing cultural events such as festivals, exhibitions, and concerts.
- Providing grants and scholarships to support cultural exchange.
- Supporting international institutions such as the UN and NATO that contribute to a safer and more peaceful world.

Thanks to the use of soft power and cultural diplomacy in the US foreign policy, the country contributes to:

- increasing international prestige
- Expanding trade and investment opportunities.
- Promoting tourism development.

○ Countering the spread of terrorism and other threats to international security.

Cultural diplomacy works well in the United States. The country has a good reputation in many countries around the world. This is due to the fact that the United States has a multifaceted and attractive culture, and promotes values that are supported by many people around the world.

Soft power is an important tool of the US foreign policy. Cultural diplomacy helps the United States promote its values, ideas, and institutions to other countries, and achieve its national interests in the world without the use of military force or economic pressure. This helps to increase the international prestige of the United States and ensures that other countries support the United States.

Список використаних джерел і літератури

1. Гавриленко І. Особливості здійснення публічної та культурної дипломатії США. European Historical Studies. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/illya-gavrylenko-osoblyvosti-zdijsnennya-publichnoyi-ta-kulturnoyi-dyplomatiyi-ssha/> (Дата звернення: 25.11.2023).

2. Деверьо Б. Чому США є винятковою та величною державою? Пояснює історик. Texty.org.ua. URL: <https://texty.org.ua/articles/107496/chomu-ssha-ye-vynyatkovoyu-i-velychnoyu-derzhavoyu-royasnyuye-istoryk/> (Дата звернення: 25.11.2023).

3. America's Soft Power Slips in Global Rankings. Thunderbird. URL: <https://thunderbird.asu.edu/thought-leadership/insights/americas-soft-power-slips-global-rankings> (Дата звернення: 25.11.2023).

4. Gienow-Hecht J. US Cultural Diplomacy. Transatlantic-cultures. URL: <https://www.transatlantic-cultures.org/pt/catalog/us-cultural-diplomacy> (Дата звернення: 25.11.2023).

5. Safira A. The United States's Public and Cultural Diplomacy. ResearchGate URL: https://www.researchgate.net/publication/364341140_The_United_States%27s_Public_and_Cultural_Diplomacy (Дата звернення: 25.11.2023).

6. Understanding Soft Power in US Foreign Policy. ThoughtCo. URL: <https://www.thoughtco.com/soft-power-in-u-s-foreign-policy-3310359/> (Дата звернення: 25.11.2023).

Станіслав Черкасов
Надія Міщенко

«SOFT SKILLS» MOST IN DEMAND FOR INTERNATIONAL RELATIONS EXPERT CAPACITY BUILDING

To thrive in the world of International Relations today demands an entirely different set of skills than was expected even a decade ago. Now more than ever, global professionals face a business environment – one that's volatile, uncertain, complex, and ambiguous. The skills needed to navigate this new, globalized IR landscape aren't the «hard skills» of, say, analysis or accounting. While strong technical know-how is still essential, it's the «soft skills» that can mean the difference between survival and true success in IR. When it comes to IR skills, influencing, collaborating, and thinking adaptively are critical for employability and success.

In the realm of diplomacy and international relations, the importance of soft skills cannot be overstated. As the field evolves to address complex global challenges, experts require a diverse set of interpersonal, communication, and leadership skills to navigate diplomatic negotiations, build international partnerships, and foster collaboration across cultures. This article examines the most in-demand soft skills for professionals in diplomacy and international relations and explores strategies for cultivating these skills through university education and capacity-building programs. By emphasizing the development of soft skills alongside traditional academic training, universities can better prepare students for successful careers in the dynamic and interconnected world of international affairs.

In the rapidly evolving landscape of diplomacy and international relations, expertise extends beyond academic knowledge and technical proficiency. The success of diplomatic efforts, negotiation processes, and international collaborations hinges on the cultivation of soft skills – those interpersonal, communication, and leadership abilities that facilitate effective interaction and collaboration with diverse stakeholders. As the demand for skilled professionals in diplomacy and international relations continues to grow, the importance of soft skills in capacity building cannot be overstated. Soft skills most in demand for experts in diplomacy and international relations and explore strategies for integrating soft skills development into university education and capacity-building initiatives.

Interpersonal skills form the foundation of effective diplomacy and international relations. Professionals must excel in building relationships, fostering trust, and navigating diverse cultural contexts. Key interpersonal skills include empathy, active listening, conflict resolution, and relationship management. Universities can foster the development of interpersonal skills through interactive learning experiences, role-playing exercises, and cross-cultural immersion programs.

Effective communication is essential for conveying ideas, negotiating agreements, and engaging with diverse audiences in diplomacy and international relations. Professionals must excel in verbal and written communication, public speaking, diplomacy, and strategic messaging. Universities can enhance students' communication skills through coursework in public speaking, negotiation techniques, diplomatic writing, and media relations. Mock diplomatic simulations and Model United Nations programs provide valuable hands-on experience in diplomatic communication.

Leadership skills are critical for driving change, building consensus, and mobilizing stakeholders in diplomacy and international relations. Professionals must demonstrate strategic vision, decision-making ability, and collaborative leadership. Universities can cultivate leadership skills through leadership development programs, mentorship initiatives, and extracurricular activities such as student organizations and community service projects. Case studies and simulations of diplomatic crises provide opportunities for students to develop crisis management and decision-making skills [1].

In an increasingly interconnected world, cultural competence is essential for navigating diverse social, political, and cultural contexts in diplomacy and international relations. Professionals must demonstrate awareness, sensitivity, and adaptability to cultural differences. Universities can promote cultural competence through coursework in cross-cultural communication, global studies, and language proficiency. Study abroad programs, cultural exchanges, and internships in international organizations offer immersive experiences for students to develop cultural intelligence and intercultural competence.

Emotional intelligence encompasses self-awareness, self-regulation, empathy, and social skills – the ability to understand and manage one's own emotions and effectively interact with others. In diplomacy and international relations, emotional intelligence is essential for building rapport, resolving conflicts, and fostering collaboration. Universities can incorporate emotional intelligence training into curriculum through workshops, seminars, and experiential learning activities. Peer mentoring programs and reflective exercises promote self-awareness and emotional resilience among students. Emotional intelligence is increasingly recognized as a crucial skill set in the field of international relations. As global challenges become more intricate, understanding and managing emotions play a significant role in diplomatic negotiations, conflict resolution, and fostering international cooperation. It delves into the importance of emotional intelligence in international relations, exploring its impact on decision-making, communication, and relationship-building among states, organizations, and individuals. By cultivating emotional intelligence, diplomats and policymakers can navigate complex geopolitical landscapes with empathy, resilience, and effectiveness. In the realm of international relations, the ability to understand and manage emotions – both one's own and those of others – is increasingly recognized as a critical component of effective leadership and diplomacy. Emotional intelligence encompasses a range of skills, including self-awareness, self-regulation, empathy, and social skills, which are essential for navigating complex geopolitical landscapes, building constructive relationships, and resolving conflicts.

Significance of emotional intelligence in international relations, highlighting its impact on decision-making, communication, and conflict resolution is high. Emotional intelligence influences decision-making processes in international relations by shaping perceptions, attitudes, and behaviors. Diplomats and policymakers with high emotional intelligence are better equipped to assess complex situations, anticipate the reactions of others, and make strategic decisions that promote mutual understanding and cooperation. By cultivating self-awareness and self-regulation, leaders can mitigate the influence of biases and emotional reactions that may hinder effective decision-making in high-pressure situations [2].

Effective communication is a cornerstone of diplomacy and international relations, and emotional intelligence plays a crucial role in fostering clear, empathetic communication between states, organizations, and individuals. Diplomats with high emotional intelligence can navigate cultural differences, manage conflict constructively, and build trust through active listening, diplomatic language, and nonverbal cues. By understanding the emotional context of communication, diplomats can tailor their messages to resonate with diverse audiences and facilitate productive dialogue. Emotional intelligence is instrumental in building and maintaining constructive relationships in international relations. Diplomats and negotiators who demonstrate empathy, authenticity, and respect for others' perspectives are more likely to establish trust and rapport with their counterparts, even in contentious or adversarial contexts. By fostering genuine connections based on mutual understanding and cooperation, diplomats can lay the foundation for lasting partnerships and collaborative efforts to address shared challenges [3].

In the context of international relations, emotional intelligence enables diplomats, policymakers, and leaders to navigate diverse cultural contexts, build trust, and foster cooperation. Key components of emotional intelligence include self-awareness (understanding one's own emotions and their impact on behavior), self-regulation (managing emotions effectively), empathy (recognizing and understanding others' emotions), and social skills (building rapport and managing relationships) [4]. In conflict resolution, emotional intelligence is indispensable for de-escalating tensions, finding common ground, and negotiating sustainable solutions [5]. Diplomats with high emotional intelligence can manage their own emotions and diffuse hostility, while also empathizing with the emotions and concerns of conflicting parties. By creating a conducive environment for dialogue and reconciliation, emotionally intelligent mediators can facilitate the resolution of conflicts and promote long-term stability and peace.

In conclusion, soft skills play a pivotal role in the success of professionals in diplomacy and international relations. By prioritizing the development of interpersonal, communication, leadership, cultural competence, and emotional intelligence skills alongside academic training, universities can better prepare students for the challenges and opportunities of a career in international affairs. Capacity-building initiatives that integrate soft skills development into university education empower future diplomats, negotiators, and global leaders to navigate the complexities of the international landscape with confidence and competence.

Список використаних джерел та літератури

1. Abelson D. Do think tanks matter? : assessing the impact of public policy institutes. Montreal : McGill-Queen's University Press, 2018. 538 p.
2. Colonomos A. Selling the future : the perils of predicting global politics. New York, NY : Oxford University Press, 2016. 225 p.
3. Drezner D. The ideas industry. New York, NY : Oxford University Press, 2017. 344 p.
4. How think tanks shape social development policies / edited by James G. McGann, Anna Viden, and Jillian Rafferty. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2014. 370 p.
5. Kelstrup J.D. The politics of think tanks in Europe. London ; New York, NY : Routledge, 2016. 167 p.
6. Rastrick C. Think tanks in the US and EU : the role of policy institutes in Washington and Brussels. London ; New York, NY : Routledge, Taylor & Francis Group, 2017. 171 p.
7. Ruser A. Climate politics and the impact of think tanks : scientific expertise in Germany and the US. New York, NY : Springer Berlin Heidelberg, 2018. 307 p.
8. Think tank diplomacy / edited by Melissa Conley Tyler, Rhea Matthews, Emma Brockhurst. Leiden ; Boston : Brill, 2017. 96 p.
9. Think tanks and emerging power policy networks / edited by]James G. McGann. New York, NY : Springer Science+Business Media, 2018. 418 p.
10. Think tanks and global politics : key spaces in the structure of power / edited by Alejandra Salas-Porras, Georgina Murray. New York, NY : Palgrave Macmillan, 2017. 269 p.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті проаналізовані методи дослідження, що допомагають детально розглянути особливості та процеси міжнародних відносин. Визначено основні категорії та рівні цих методів, розглянуто їхнє значення при дослідженні різноманітних аспектів міжнародних відносин. Особливу увагу було приділено поясненню й детальному опису методів дослідження з метою розуміння процесів та випадків їхнього використання. Крім цього, наголошено на важливості застосування якомога більшої кількості методів при проведенні дослідження, щоб досягти максимально якісного результату.

Ключові слова: міжнародні відносини, дослідження, методи, аналіз, рівні, гіпотези, інформація, сценарії, моделі.

The article analyzes the research methods that help to examine in detail the features and processes of international relations. The main categories and levels of these methods were identified, and their importance in the study of various aspects of international relations was considered. Particular attention was paid to the explanation and detailed description of research methods to understand the processes and cases of their use. In addition, it was emphasized that it is important to use as many methods as possible when conducting research to reach the highest quality result.

Keywords: international relations, research, methods, analysis, levels, hypotheses, information, scenarios, models.

Research methods are especially relevant in international relations, as they allow us to analyze various situations and processes in this field and draw certain conclusions, forecasts, and recommendations. Without their use, we would not have been able to study the nature of conflicts, forecasts of cooperation between countries, and other aspects of international relations.

Based on the importance of these methods, the aim of the article is to provide a detailed review and description of the research methods in international relations to fully understand their significance.

Many scientific works, both domestic and foreign, are devoted to the analysis of research methods in international relations. Among domestic scholars, Malsky M. and Maciah M. should be singled out because they have analyzed the levels of these methods qualitatively [1]. Another equally important researcher is Herasymchuk T., who examined different research methods and their importance [2]. Internet resources were also useful for the research, for example, to consider the systemic method [3]. Among the foreign works, there were also useful Internet resources, for instance, for researching content analysis [4]; or induction and deduction methods [5].

It is worth starting with the fact that, in general, all research methods in international relations are composed of two levels. These are the empirical and theoretical levels [1].

The theoretical level analyzes the most significant features and characteristics of international relations. This level consists of many methods, the most important of which are analysis, synthesis, and abstraction.

Thanks to the analysis, we can divide the processes and situations in international relations into several aspects and study each separately. The synthesis, on the contrary, examines certain aspects of international relations as a whole. In general, during the research of international relations, the method of synthesis is usually related to analysis because it helps us to combine some aspects of the processes in this area that were separated before.

Other methods related to analysis and synthesis are:

- 1) Analogy. Thanks to it, we measure the similarity of different situations and processes by certain features;
- 2) Structuring. We use this method, in the process of grouping some aspects of international relations according to a certain logic;
- 3) Generalization. It means that we combine certain aspects into a single whole and draw some conclusions;
- 4) Finally, extrapolation allows us to make assumptions about a hypothetical situation based on information that is already known.

Abstraction is a way of analyzing the most important aspects of international relations and avoiding others. Another method that has similarities with abstraction is reduction. This is a simplification of some processes in international relations, and it allows hypotheses to be tested by comparing them with facts.

Speaking of reduction, it is important to mention other important methods, such as induction and deduction, because together they ensure the research process. The induction method is the generalization of the scientist's research within the framework of international relations or cognition from the particular to the general. The method of deduction is the opposite of induction, as cognition proceeds from the general to the particular. Thus, when studying concepts and processes in international relations, the researcher learns about some information through induction, because it provides a high-quality result, and creates hypotheses through deduction [5]. Thanks to the process of reduction, they are compared with facts.

The next level, as already mentioned, is the empirical level; it allows us to analyze international relations and identify the most important principles. It also includes many important techniques, for example, observation, comparison, content analysis, event analysis, and predictive method.

Observation is an important process at this level and is carried out thanks to the human senses and scientist's activity. The subject of this method is a researcher who analyzes situations and processes of international relations. The object of observation is a certain circumstance in this field at a particular time. Observation is necessary to understand the processes of international relations because, without it, we would not be able to obtain primary information. For qualitative observation, we should use

official documents, statements by government officials, and charters of international organizations, depending on the topic of the study.

The next technique is comparison; we use it to identify some common and different aspects of international relations. In this field, researchers compare history, conflicts, relations between countries, and other aspects.

Methods of the analysis of international relations and issues should be characterized by clarity and comprehension. One of them is content analysis, which helps to examine all documents (for example, agreements or charters). Thanks to it, we can understand the content of the text through repeated symbols, phrases, or sentences [4]. The next technique is event analysis, which helps to research information and draw conclusions on important issues in the field of international relations. The main feature of the method is that an issue in international relations is considered according to the «who — how — whom — when» model [1]. After that, a table with all the information is created for a better understanding.

Some methods help to think through and recreate certain processes in international relations to test hypotheses and allow us to focus on their relevance. The first of them is an experiment that allows us to reproduce some situations in international relations and observe them. In other words, the researcher analyzes what situations in this field will arise if his or her hypothesis is proven true.

The next popular method is modeling, as it allows us to study international situations and processes through their simplified imitation. We can model various conflicts, cooperation between countries, and other processes in the field of international relations.

Thanks to the systemic method in the context of international relations we can perceive such relations as an integral system and study the processes in this field in the form of certain elements and levels [3]. For instance, the American scientist James N. Rosenau is the author of six levels of analysis of the international system, which are popular among researchers. These levels include:

- 1) Individuals who are politicians;
- 2) Their positions;
- 3) The governmental structure in which these individuals work;
- 4) The society they are part of;
- 5) Relations between different governments and other actors in international relations;
- 6) The global international system [2, p. 190].

Therefore, the systemic method is the most common in international relations.

The purpose of the predictive method is to provide scientific forecasts of future situations in international relations. The most popular is the scenario methodology when a researcher creates some ways of development of processes in international relations. There may be several scenarios, but the most commonly considered are optimistic, realistic, and pessimistic.

To sum up, there are many research methods used in international relations, all of which are divided into empirical and theoretical levels. They are important for the study of international relations because without their use it is impossible to conduct a qualitative analysis. For a complete study of processes and situations in this field, all

methods should be applied in a complex manner, and researchers are encouraged to combine them. It will allow us to analyze existing information, make hypotheses, test them, put forward scenarios for the development of situations and processes in the field of international relations (for example, conflicts or cooperation between different states), and summarize the research with conclusions.

Список використаних джерел і літератури

1. Мальський М.З., Мацяк М.М. Теорія міжнародних відносин : підручник. Київ : Знання, 2007. 461 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2334.html> (дата звернення: 24.11.2023).
2. Герасимчук Т.Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин. Український історичний журнал. 2006. № 5. С. 186-199. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2006_5_186 (дата звернення: 24.11.2023).
3. Системний та структурно-функціональний аналіз в ТМВ. Питання до курсу «Теорія міжнародних відносин», КНУ імені Тараса Шевченка. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/ТМО/32.htm> (дата звернення: 24.11.2023).
4. Luo A. Content Analysis. Guide, Methods & Examples. Scribbr. 2019. URL: <https://www.scribbr.com/methodology/content-analysis/> (дата звернення: 24.11.2023).
5. The Difference Between Deductive and Inductive Reasoning. Unsupervised Learning. URL: <https://danielmiessler.com/p/the-difference-between-deductive-and-inductive-reasoning/> (дата звернення: 24.11.2023).

ГОДИННИК СУДНОГО ДНЯ ЯК СИМВОЛ У МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИНАХ

В статті проаналізовано передісторію поняття «Годинник Судного дня», визначено головні геополітичні передумови та суть концепту. Крім того, під час дослідження було виявлено що визначення набуло символічних рис, допомагаючи сфокусувати увагу світової громадськості на таких проблемах, як кліматичні зміни, загроза застосування ядерної зброї, політична дестабілізація та біологічні ризики. Таким чином, «Doomsday Clock» являє собою символ невідворотних змін, що наближаються в контексті наростаючої політичної кризи.

Ключові слова: *Годинник Судного дня, міжнародні відносини, Холодна війна, ядерне нерозповсюдження, загроза застосування ядерної зброї, США, зміна годинникової стрілки, криза, наростаюча напруга.*

The article analyzes the background of the concept of Doomsday Clock, identifies the main geopolitical conditions and the essence of the concept. Moreover, the study reveals that the definition has acquired symbolic features, helping to focus the world's attention on such issues as climate change, the threat of nuclear weapons, political destabilization and biological risks. In this way, the Doomsday Clock is a symbol of inevitable changes that are approaching in the context of the growing political crisis.

Keywords: *Doomsday Clock, international relations, Cold War, nuclear non-proliferation, threat of nuclear weapons use, United States, change of the clock hand, crisis, growing tension.*

The first mention of the Doomsday Clock dates back to 1947. The concept was presented by a non-profit organization called the Bulletin of the Atomic Scientists. At the heart of this structure was a group of experts who studied nuclear weapons, the main risks and consequences of their use, and, most importantly, were alarmed by the fact that it could happen. Given that the world was bipolar at the time, this was relevant. The confrontation between the United States and the Soviet Union led to what we now call the Cold War. The constant tension, the race between the two world leaders, and the desire to become the sole hegemony in the international arena, it was in these conditions that the idea of the Doomsday Clock was born. Thus, in international relations, this phenomenon has acquired a clear meaning, becoming a symbol of the inevitable end [1].

In general, the position of the hand of the Doomsday Clock depends on the world situation. In the almost century-long history of this phenomenon, the time has changed about 30 times. The decision to change the time is made by nuclear scientists. The experts at this center also include Nobel Prize winners. Based on their research,

they calculate the exact time that will reflect the real risks of our time [2]. The position of the clock's hands is therefore influenced not only by the problem of the use of nuclear weapons but also by other current threats such as climate change, wars, pandemics, etc.

Since its inception, the hands of the Doomsday Clock have been set at 7 minutes to midnight. This means that the more time we have the more stable the world is. Conversely, the closer the hands are to midnight, the more threats to global security scientists see.

The end of the Cold War at the end of 1991 marked a new period in the history of international relations. The Soviet Union and the United States began to reduce their nuclear stockpiles, ending decades of tension in the world. At the time, many analysts were convinced that the risks of using nuclear weapons had diminished. As a result, the time on the clock was increased to 17 minutes to midnight. However, this was a temporary relief, as the 21st century has brought even more challenges and global problems [3].

This is confirmed by the fact that in 2023 we have only 90 seconds left [4]. If humanity had tens of minutes to spare at the start of the Doomsday Clock's operation, it is now a matter of seconds. As already mentioned, the new century has brought even more risks. First of all, there are terrorist attacks, climate change, and biological threats. For example, following the tragedy of 11 September in the United States, the clocks were put back two minutes to midnight. In 2007, the time was changed to 5 minutes before midnight. The reason for this was the nuclear developments in Iran and North Korea, which not only became a provocation for established geopolitical leaders but also had an impact on the planet's climate [3].

The most important biological threat facing humanity at the beginning of the 21st century was COVID-19. The emergence of the pandemic, and most importantly, its duration, has created many difficulties. Firstly, the world has not faced this kind of challenge for a long time. At a time when medicine is developing rapidly and humanity is at the forefront of progress, it was hard to expect something like this. Secondly, there was a need for isolation. When the world is focused on living in the here and now, it is impossible to rebuild it in a matter of months. This has created even more instability in the global context. The crisis is deepening. As a result, time is running out on the clock. The Doomsday Clock clearly illustrates the chaos caused by the pandemic. Humanity's unpreparedness for the threats of the new age is bringing it ever closer to the so-called Judgment Day.

However, the problem of the use of nuclear weapons has not disappeared. In early 2022, the world faced this risk again. Russia's full-scale invasion of Ukraine caused even more confusion, and repeated threats from the Russian government disrupted the global order. The most dangerous thing about this issue is that the aggressor country does indeed have countless nuclear weapons at its disposal and does not shy away from reminding of this. In light of the war in Ukraine and the growing crisis, the clock has been moved to 10 seconds to midnight. As of today, the time on the Doomsday Clock is 23:58 and this is the worst record in human history [5].

Political situations are also illustrative. Sometimes, a country challenges other countries to change the world order. This causes an imbalance. The world needs to be

stable enough to respond to the claims of major powers. Otherwise, it could lead to war. So, any global crisis, any situation that causes inevitable consequences for the entire international community, wars, and pandemics, all of this will be reflected on the Doomsday Clock.

In the modern world, this concept has gained a symbolic meaning. It is not a practical mechanism for implementing policy, or a means of predicting the situation in international relations. Experts at the Bulletin of the Atomic Scientists use the Doomsday Clock to show an already existing agenda. Moreover, this should be a signal to all global communities and leaders that the end is rapidly approaching. In fact, it is an important symbol in modern foreign affairs. The existence of the Doomsday Clock allows countries to focus their attention on important issues, including the possibility of using nuclear weapons. By drawing public attention to current threats, it helps to minimize their consequences. For example, this is the case with the climate. It is officially one of the main reasons why humanity has so little time left. In response to the fact that the clock is approaching midnight again, governments have begun to implement ecological projects.

Furthermore, increasing or decreasing the time on the Doomsday Clock can serve as a means of putting pressure on parliaments. As a result, world leaders will try to make decisions that will help reduce tensions and improve global security. The symbol of the clock is also often used as an argument in negotiations. The reference to key issues can be a kind of call for countries to work together more effectively and solve common problems.

To sum up, the Doomsday Clock is an extremely important and needed symbol in international relations. The change of the hand on the clock often triggers international discussions that help improve the situation in the world. Moreover, the coverage of information on how much time humanity has left before a global catastrophe is essential. This helps to make the world community more aware and involved in shaping global security.

Список використаних джерел і літератури

1. Explainer: What is the «Doomsday Clock» and how does it work? Reuters. URL: <https://www.reuters.com/lifestyle/science/what-is-doomsday-clock-how-does-it-work-2023-01-23/>
2. The Doomsday Clock, explained. University of Chicago News. URL: <https://news.uchicago.edu/explainer/what-is-the-doomsday-clock>
3. Час до катастрофи: як і з яких причин переводили стрілки Годинника Судного дня. Слово і Діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/26/infografika/svit/chas-katastrofy-yak-yakux-prychyn-perevodyly-strilky-hodynnyka-sudnoho-dnya>
4. A time of unprecedented danger: It is 90 seconds to midnight. Bulletin of the Atomic Scientists. URL: <https://thebulletin.org/doomsday-clock/>
5. Goldberg B. «Doomsday Clock» closest to midnight since Cold War over nuclear threat. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/article/UKNews1/idUKKBN1FE2GN/>

INVESTIGATING THE ROLE OF US THINK TANKS IN SHAPING INTERNATIONAL RELATIONS

The abstract examines the influence of political centers in the United States on the formation and development of international relations. The author analyzes the role of American political agencies, research institutes and analytical centers in determining the strategic directions of foreign policy. Particular attention is paid to their influential tools, such as analytical reports, expert discussions and interaction with government bodies. The abstract highlights how these political centers influence strategic decision-making, the formation of the image of the United States in the world, and the development of international cooperation. An analytical view of this aspect of politics helps to understand how American centers define the geopolitical landscape and interact with global partners.

A basic prerequisite for understanding the foreign policy of the United States of America is that it reflects the political environment in America. A number of actors and institutions influence its formation. The context in which American foreign policy is made is based on a more general perspective of democratic liberalism, which is the basic concept for the entire American political system.

This definition reflects the fact that the United States is a liberal society that emphasizes individual freedom, protection of private property, limited government power and the rule of law. At the economic level, the adjective "liberal" indicates that a capitalist system based on the free market, free enterprise and, again, private property.

There are other concepts important to American society as a whole that influence the formation of the context of American foreign policy. From the perspective of U.S. policy-makers, today's think tanks offer five principal benefits. Their greatest impact (as befits their name) is in generating "new thinking" that changes the way that U.S. decision-makers perceive and respond to the world. Original insights can alter conceptions of U.S. national interests, influence the ranking of priorities, provide roadmaps for action, mobilize political and bureaucratic coalitions, and shape the design of lasting institutions. It is not easy, however, to grab the attention of busy policy-makers already immersed in information. To do so, think tanks need to exploit multiple channels and marketing strategies -- publishing articles, books, and occasional papers; appearing regularly on television, op-ed-pages, and in newspaper interviews; and producing reader-friendly issue briefs, fact-sheets, and web pages. Congressional hearings provide another opportunity to influence policy choices. Unencumbered by official positions, think tank scholars can afford to give candid assessments of pressing global challenges and the quality of government responses.

American think tanks play a key and defining role in the formation of international relations, which determine the dynamics of cooperation and conflicts between states. Thanks to their vast expertise and high level of analytical abilities,

these centers become not only a source, but also an engine of the information base for making strategic decisions in the field of foreign policy.

Specializing in in-depth analysis of world events, political and economic trends, American think tanks help formulate sound and most effective recommendations for government, the public and other stakeholders. Their research covers a wide range of aspects of international relations, including but not limited to geopolitics, economics, security and global challenges.

America's think tanks contribute greatly to formulating sound and effective recommendations for government through several key mechanisms. First, they conduct an in-depth analysis of world events, political movements and economic trends, which allows collecting objective data.

Further, these centers have access to a wide range of experts and specialists who research various aspects of international relations. This provides a comprehensive view of the situation and allows taking into account various points of view when formulating recommendations.

Additionally, think tanks actively monitor changes in geopolitics, technology, trade, and other areas that may affect international relations. This allows them to adapt recommendations to a rapidly changing context.

In addition, American think tanks often collaborate with departments and other government agencies, sharing information and analysis. This interaction allows you to effectively influence decision-making at the government level. They become a platform for the exchange of ideas and dialogue between different countries, contributing to building mutual understanding and cooperation. America's think tanks act as a platform for the exchange of ideas and dialogue between different countries, facilitating the building of mutual understanding and cooperation in several key ways.

First, these centers organize international conferences, seminars and working groups where experts can discuss global issues and common challenges. These events create a platform for an active exchange of ideas and views.

Second, think tanks often publish research and analysis that becomes available to an international audience. This promotes the dissemination of information and ideas, contributing to the formation of a common understanding of problems and possible ways to solve them.

Third, think tanks can act as mediators in establishing contacts between various state and non-state structures. This may include organizing meetings, round tables, and supporting the exchange of experts and scientists.

All these mechanisms jointly contribute to the creation of a positive environment for dialogue, building mutual understanding and promoting cooperation between different countries. This is an important contribution to the strengthening of international cooperation and the development of sustainable relations between nations.

One example of how American think tanks have influenced the world may be their role in shaping the United States' strategy and response to global cyber threats. In particular, centers such as the National Information Security Agency's Cyber Intelligence Center and the Center for Cyber Defense and Intellectual Property Analysis play an important role in cyber threat intelligence and analysis.

These centers monitor cyber activity, analyzing abuse and other aggressive cyberspace.

Their work helps the government formulate cybersecurity policies and strategies, as well as identify specific measures to prevent and respond to cyberattacks.

An example would be when the analysis of these centers revealed specific threats from cybercriminals or states targeting infrastructure or sensitive information. Based on this analysis, the government can develop appropriate cyber defense strategies, conduct diplomatic interventions, and even deploy cyber operations in response.

This example demonstrates how think tanks in the field of cyber security can influence the world situation, contributing to the development of strategies and measures to ensure cyber security. Understanding the complex challenges facing the modern world, American think tanks make a significant contribution to developing strategies aimed at strengthening international stability, development and cooperation. Their actions are aimed not only at understanding current events, but also at predicting the future, thus creating a basis for sustainable and productive international relations. American think tanks play a decisive role in the modern world, influencing the global dynamics of events and the formation of strategies of national and international subjects. Their influence covers a variety of aspects, including politics, economics, security and cultural relations.

In general, American think tanks are not only a source of objective analysis, but also leaders of global understanding and strategic planning. Their important role in shaping policy and promoting the cooperation of international players is underlined by the influence they have on the modern world and its further development.

Список використаних джерел та літератури

1. Ржевська Н. Способи прямого впливу аналітичних центрів США на суб'єктів прийняття політичних рішень . Н. Ржевська. Гілея: науковий вісник. 2013. № 76. С. 243-247.
2. Часоков С. Роль недержавних “мозговихх центрів” в процесі прийняття рішень військово-політичним керівництвом США в області оборони та безпеки. С. Часоков. 2007. № 5. С. 2-6.
3. Brzezinski, Zbignev. A Geostategy for Eurasia. Foreign Affairs, September/October 1997. [Electronic resource]. URL: [https:// www.foreignaffairs.com/articles/asia/1997-09-01/geostategy-eurasia](https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1997-09-01/geostategy-eurasia).
4. Defense planning Guidance, FY 1994-1999 (draft), 1992. 47 p. [Electronic resource]. URL : http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb245/doc03_full.pdf.

Михайло Єльніков
Олександр Давлетов

МОВНА ПОЛІТИКА ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ

У статті розглядається мовна політика двох пострадянських держав Балтії — Естонії і Литви. Відзначено, що перехідний період, для якого був характерним білінгвізм, в цих балтійських країнах був нетривалим у проміжку 1989—1992 рр. В Україні цей процес був більш тривалим, завершившись лише у 2019 р. прийняттям закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної». При несхожості динаміки звільнення від мовної «залежності» Росії, у всіх трьох державах спостерігається конфліктна ситуація щодо мовних потреб громадян, виходячи за межі їх кордонів. Критика мовної політики може переходити в площину зовнішньої політики, що й спостерігаємо в останні роки у відносинах з сусідніми країнами.

Ключові слова: мовна політика, мовний закон, Естонія, Литва, білінгвізм.

The article examines the language policy of two post-Soviet Baltic states — Estonia and Lithuania. It was noted that the transitional period characterized by bilingualism in these Baltic countries was short-lived in the period 1989-1992. In Ukraine, this process was longer, ending only in 2019 with the adoption of the law «On ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state language». Despite the dissimilarity of the dynamics of liberation from the linguistic "dependence" of Russia, in all three states there is a conflict situation regarding the linguistic needs of citizens, going beyond their borders. Criticism of language policy can move into the realm of foreign policy, as we have observed in recent years in relations with neighboring countries.

Keywords: language policy, language law, Estonia, Lithuania, bilingualism.

Мова є основною складовою будь-якої нації. Поряд з релігією ці два ключових компоненти відомий американський соціолог і політолог С. Гантінгтон відзначає як найфундаментальніші основи самоідентифікації кожної з цивілізацій [1, р. 43]. Дослідники відзначають, що критика мовної політики держави може переходити в площину зовнішньої політики. Як приклад вказується негативна реакція Угорщини, Румунії і Росії на статтю 7 Закону України «Про освіту» [2, с. 25].

З отриманням незалежності колишніми радянськими республіками після розпаду СРСР процес дерусифікації розглядався як важливий захід консолідації та формування державності. Однак, мовна політика пострадянських держав не завжди була послідовною. Зокрема, в Україні з 1989 по 2012 рр. діяв закон «Про мови в Українській РСР», який надав російській мові статус міжнаціонального спілкування [3], встановлюючи фактично білінгвізм в українському середовищі. Використання регіональних мов (в тому числі і російської) було розширено в

законі «Про засади державної мовної політики» 2012 р. [4]. Так званий «Закон Ківалова-Колесніченка» було визнано у 2018 р. неконституційним і 2019 р. прийнято новий мовний закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», що затверджувала статус української мови як єдиної державної в Україні [5].

Порушення мовного законодавства викликає неоднозначну реакцію в середині українського суспільства, що особливо загострилося в умовах активної фази російсько-української війни. Тому доцільним є аналіз етапів звільнення від мовної «залежності» Росії пострадянських держав, зокрема двох країн Балтії — Естонії і Литви.

Естонська Республіка відповідно до Закону про мову 1989 р. [6] пішла шляхом чотирирічного етапу переходу від російсько-естонського білінгвізму [7, с. 59]. Естонській мові було одразу, у порівнянні з іншими пострадянськими державами, надано статус єдиної державної. За період до 1993 р., відповідно до Конституції 1992 р, вона повинна була витіснити російську [8]. Закон був доволі жорстким і призвів до того, що російськомовні громадяни почали втрачати привілейоване становище у суспільстві. Новий закон про мову 1995 р. визнавав естонську мову як єдинодержавну, а інші — іноземними. Важливим чинником для натуралізації стало володіння естонською мовою [9, р. 174].

Дослідники відзначають, що основним завданням мовної політики мала стало «відродження Естонії як держави естонців» [7, с. 61]. Законодавство 2000 р. ввело ще більш жорсткі вимоги до володіння і оцінювання естонською мовою, тим самим спонукаючи на її запит відносно кар'єрного зростання, освіти, працевлаштування [7, с. 62].

У Литовській Республіці латиська мова була оголошена державною мовою у 1988 р. [10], що було закріплено у статті 14 Конституції 1992 р. [11]. Створена у 1995 р. Державна комісія з латиської мови вирішувала питання використання інших мов у транспорті, рекламі, сфері обслуговування [12]. В то же час, з 1992 р. до 2000 р. продовжували прийматися документи російською, англійською та німецькою, відповідаючи тією ж самою мовою, якою надійшло звернення.

Відповідно до Закону про освіту 1998 р. навчання з 2004 р. мало вестися лише латиською мовою, що викликало негативну реакцію російськомовного населення. З одного боку це призвело до змін у 2001 р. в законі про державну мову, де йшлося про посилення впливу латиської мови в культурному середовищі [13]. З іншої сторони у 2003 р. було прийнято Закон про офіційні мови, що дозволив вести заняття в школах до 40% мовами національних меншин [14].

У Литовській Республіці продовжується конфлікт на мовному ґрунті щодо використання польської мови. Так, у 2012 р. польські політичні партії, що представляли польську національну меншину, вимагали використовувати літеру «W» у назвах населених пунктів, у прізвищах, збільшити у школах кількість предметів, що викладаються польською мовою. Передвиборча програма цих партій отримала назву «Проект W». Справа у тому, що така літера в литовській абетці відсутня. Литовські політики вважають, що вплив на польську діаспору підтримується зовні [15].

У 2023 р. уряд Литви планував внести поправки до законопроекту про державну мову, посиляючись на значну кількість іноземців в країні. Законопроект зустрів критику з боку опозиції, яка посилалась на можливість узаконення двомовності (можливість спілкуватися не лише латиською мовою) в результаті його прийняття [10].

В підсумку зазначимо, що мовна політики як елемент зовнішньої політики, недостатньо представлений у дослідженнях науковців-міжнародників. Досвід мовної політики краї Балтії є цікавим для України. Зокрема, це стосується використання рекламної продукції, маркування та інше. Дві країни Балтії — Естонія і Литва раніше за Україну перейшли до єдиної державної мови, хоча їм також був притаманний перехідний період використання інших мов (в першу чергу російської). Тож боротьба не тільки з русизмами, але і з іншими мовними запозиченнями напряду залежить від конструювання національної ідентичності, особливо в умовах військової конфронтації. Мовна політика як засіб «зброї» стає важливим чинником у боротьбі не тільки з «ментальними» кордонами, але й набуває характеру з територіальними посяганнями сусідніх держав.

Список використаних джерел і літератури

1. Huntington S. P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York : Simon & Schuster, 1996. 367 p.
2. Ажнюк Б. Критерії оцінювання мовної політики. Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ : зб. наук. праць. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 25–49.
3. Про мови в Українській РСР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=8312-11#Text> (дата звернення: 01.02.2024).
4. Мовний закон набув чинності. «Українська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/08/10/6970579/> (дата звернення: 31.01.2024).
5. Голова Верховної Ради підписав закон про мову. «Радіо Свобода». URL: <https://web.archive.org/web/20190516004920/https://www.radiosvoboda.org/a/news-zakon-promovu/29939765.html> (дата звернення: 01.02.2024).
6. Закон Эстонской Советской Социалистической Республики о языке. Таллинн, 18 января 1989 г. URL: https://www.cilevics.eu/minelres/NationalLegislation/Estonia/Estonia_Language1989_Russian.htm (дата звернення: 01.02.2024).
7. Вігман К. Мовна політика Естонії : джерела і наслідки застосування. Політичний менеджмент. 2006. № 4. С. 55–64.
8. The Constitution of the Republic of Estonia. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide> (дата звернення: 31.01.2024).
9. Druvietel I. Linguistic human rights in the Baltic States. *International Journal of the Sociology of Language*. 1997. № 127. P. 161–185.
10. У Литві різко критикують проект закону про державну мову: «Двомовність узаконюється на практиці». URL: <https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/1957325/u-litvi-rizko-kritikuiut-proekt-zakonu-pro-derzhavnu-movu-dvomovnist-uzakoniuiet-sia-na-praktitsi> (дата звернення: 31.01.2024).
11. Конституція Литовської Республіки. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm (дата звернення: 01.02.2024).
12. Valstybinė Lietuvių Kalbos Komisija. <https://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/nutarimai/del-viesosios-informacijos-ne-valstybine-kalba-pateikimo?lang=uk> (дата звернення: 01.02.2024); Як держава захищає мову. Досвід Литви.

https://texty.org.ua/articles/53955/Jak_derzhava_zahyshhaje_movu_Dosvid_Lytvy-53955/ (дата звернення: 01.02.2024).

13. Official Language Law. <https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b4f11c.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).

14. Official Languages Act 2003 Number 32 of 2003. <https://revisedacts.lawreform.ie/eli/2003/act/32/revised/en/pdf?annotations=true> (дата звернення: 01.02.2024).

15. Мовна політика: «проект W» для Литви. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/07/120705_language_lithuania_it (дата звернення: 01.02.2024).

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

У статті розглядається роль міжнародного туризму у розвитку міжнародних відносин в умовах глобалізації. Міжнародний туризм у XXI столітті виступає значним чинником розвитку світової політики. Динаміка зростання туристських потоків і розширення географії подорожей дають підставу визначати туризм як частину загального процесу інтернаціоналізації соціально-економічних відносин. У багатьох державах індустрія туризму розвивається досить стабільно та ефективно. Політика країн має бути орієнтована на отримання максимальної вигоди з міжнародного туристичного співробітництва. Значимість міжнародного туризму в політичному дискурсі підкреслюється створенням міжнародно-правових актів, що регулюють сферу туризму, а також різного рівня туристських організацій. У статті розглядається потенціал туризму як інструменту «м'якої сили» публічної дипломатії.

Міжнародний туризм стосовно світової політики має особливу перевагу у врегулюванні розбіжностей між державами. Відзначається роль туристської сфери у формуванні іміджу та престижу країни. Участь країн у міжнародних туристських проєктах є джерелом культурного, соціального та економічного розвитку. Міждержавні маршрути сприяють розвитку культурного туризму, що вписується в політику сталого розвитку країн та регіонів. Міжнародний туризм стає інструментом подолання негативного образу країни та впливає на імідж держави на міжнародній арені.

Ключові слова: міжнародний туризм, глобалізація, туристичний ринок, міжнародні відносини, публічна дипломатія.

The article examines the role of international tourism in the development of international relations in the context of globalization. International tourism in the 21st century is a significant factor in the development of world politics. The dynamics of the growth of tourist flows and the expanding geography of travel give reason to define tourism as part of the general process of internationalization of socio-economic relations. In many countries, the tourism industry is developing quite stably and effectively. The policy of the countries should be oriented towards obtaining the maximum benefit from international tourism cooperation. The significance of international tourism in the political discourse is emphasized by the creation of international legal acts regulating the field of tourism, as well as various levels of tourist organizations. The article considers the potential of tourism as a tool of "soft power" of public diplomacy.

International tourism in relation to world politics has a special advantage in settling differences between states. The role of tourism in shaping the country's image and prestige is noted. The participation of countries in international tourism projects

is a source of cultural, social and economic development. Interstate routes contribute to the development of cultural tourism, which fits into the policy of sustainable development of countries and regions. International tourism becomes a tool to overcome the negative image of the country and affects the image of the state in the international arena.

Key words: *international tourism, globalization, tourist market, international relations.*

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття характеризується тенденцією до подальшої глобалізації туризму, яка узгоджується із значною інтеграційною хвилею у світовому господарстві. Ідеологічні протиріччя відносин між державами відходять на другий план, і у зовнішній політиці зростає роль економічної складової. Економізація дипломатичного процесу зумовлена більш активною участю країн у міжнародному поділі праці та більш тісною інтеграцією національних економік у світове господарство в умовах глобалізації [1].

Глобалізація туризму дозволяє розглядати весь світ як єдиний туристичний ринок, побудований на тотожності національних, культурних, поведінкових та інших характеристик ринку. Глобальне лідерство засноване на економічному процвітанні та співробітництві, а сприяння розвитку міжнародного туризму є ключовим пунктом порядку денного в галузі економічної дипломатії.

Туристична дипломатія, будучи власне економічною, нині здійснюється (в більшій мірі) методами публічної дипломатії. Традиційно публічна дипломатія розуміється як дії, направлені на формування довгострокових відносин, на захист цілей національної зовнішньої політики України та кращого розуміння цінностей та інститутів своєї держави за кордоном. Сучасна публічна дипломатія для забезпечення рівного діалогу у світовому співтоваристві здійснює свою діяльність на засадах залучення, взаємності та використання сучасних інформаційних технологій. У зв'язку з цим у рамках публічної дипломатії реалізуються такі завдання:

- просуваються національні інтереси і забезпечується національна безпека шляхом вивчення настроїв іноземної громадської думки, інформування її та вплив на тих, хто цю думку формує;

- здійснюється робота з масовою аудиторією, при цьому використовуються відповідні цій аудиторії мова та образи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У Манільській декларації зі світового туризму говориться, що «туризм розуміється як діяльність, що має важливе значення в житті народів через безпосередній вплив на соціальну, культурну, освітню та економічну сферу життя держав та їх міжнародних відносин» [2]. Прийняття міжнародних нормативних документів з туризму має низку базових цілей, серед яких можна відзначити координування планів міжнародних туристичних потоків, здійснення обміну інформацією про міжнародні неурядові організації, зв'язки та стан туристичного ринку як у рамках світової, так і регіональної економіки, уточнення правил умов взаємодії та ін. Крім внутрішньодержавних соціально-гуманітарних функцій (підвищення

рівня життя населення, пізнавальна, освітня, оздоровчо-рекреаційна та ін.) туризм займає одне з провідних місць у світовій економіці. У низці країн він став основною статтею національного доходу, що часто робить його вагомим важелем впливу міжнародних відносин.

Мета статті – визначення політичної ролі туризму у міждержавних відносинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сформована цифрова реальність, поряд із процесами глобалізації, в умовах пандемії COVID-19, кардинально змінює сучасний світ. Перетворення торкаються всіх сфер суспільного життя і особливо сфери міжнародних відносин. Глобальна криза, викликана пандемією, по-перше, зумовила пріоритетність національних інтересів держав у порівнянні із загальносвітовими цілями сталого розвитку. Міжнародне співробітництво зазнає значних змін на всіх рівнях – від урядових до професійних. По-друге, пандемія прискорила процеси «цифровізації» всіх сфер життя і міжнародних відносин у тому числі.

Певною мірою можна сказати, що сучасні міжнародні відносини як складна сукупність явищ і процесів є основою виникнення системи міждержавних і транснаціональних взаємодій нового типу. Здається важливим підкреслити, що трансформаційні зміни, що відбуваються, торкнулися і найважливішу частину міжнародних відносин – дипломатичну діяльність.

Концептуальною основою трансформаційних змін сфери міжнародних відносин виступає концепція «м'якої сили». Поняття «м'яка сила» для позначення альтернативних інструментів вирішення зовнішньополітичних завдань було запроваджено американським політологом Дж. Наєм. Він визначає «м'яку силу» як здатність держави досягти бажаного не шляхом примусу, а шляхом переконання, спираючись на привабливість зовнішньої політики, культуру та національні цінності держави, наголошуючи, що позитивний імідж, за допомогою якого одні держави можуть привернути до себе інші, може бути ефективнішим інструментом впливу, ніж інші зовнішньополітичні інструменти [3].

В останні роки в усьому світі відзначалася зростання популярності концепції «м'якої сили» у міжнародних відносинах. Палата лордів Великобританії створила Комітет з «м'якої сили». Китайські фахівці-міжнародники констатують, що в останні десятиліття «м'яка сила» – політична концепція, що найбільш обговорюється і використовується, в міжнародних відносинах. Згідно з рейтингом країн світу за впливовістю з точки зору «м'якої сили» «The Soft Power 30» лідерами є Франція, Великобританія, Німеччина, Швеція та США.

Особливо високим потенціалом «м'якої сили», спрямованим на позиціонування країни в системі міжнародних відносин, володіють культура і мистецтво, освіта, туризм і спорт. Найбільш масштабним довгостроковим інструментом «м'якої сили» є в'їзний туризм. Він концентрує здатність держави залучати до себе інші держави шляхом демонстрації цінностей та культурної спадщини і, як результат, формувати та утримувати такі нематеріальні джерела та види легітимації, як лояльність, згоду, визнання, вірність бренду. Туризм

формує імідж країни на основі особистих вражень туристів, перетворюючи його на «емоційний компонент м'якої сили». Разом з цим туризм є й особливим видом економічної діяльності. За останні півстоліття міжнародний туризм став невід'ємною частиною життя людей і перетворився на одну з найважливіших галузей державного співробітництва. Сучасна система міжнародних відносин розглядає туризм як засіб розвитку дипломатичної, культурної, економічної та соціальної взаємодії. Міжнародний туризм як частина економіки, що стабільно розвивається, передбачає більш тісну кооперацію між країнами для вирішення міждержавних проблем [4].

Туризм у наш час є найбільш стабільним видом економічної діяльності. Про це переконливо свідчать дані та прогнози Всесвітньої туристської організації ООН (UNWTO). За даними UNWTO, у 2022 році доходи від міжнародного туризму досягли позначки 1 трлн доларів, збільшившись на 50% у реальному вираженні порівняно з 2021 роком. Витрати іноземних відвідувачів минулого року становили 64% допандемійного рівня (-36% порівняно з 2019 роком у реальному вираженні). За підсумками 2022 року, глобальний сектор туризму відновився на 66% від допандемійного рівня. У першому кварталі 2023 року кількість міжнародних туристичних поїздок досягла 235 млн., що відповідає 80% обсягів пандемії коронавірусу. Загалом у січні-березні 2023 року світом подорожувало вдвічі більше людей, ніж за аналогічний період 2022 року. Серед регіонів світу найбільше на туризмі заробила Європа: доходи від туризму склали майже 550 млрд. доларів (520 млрд. євро), або 87% від доковідних показників. Африка відновила 75% своїх доходів до пандемії, Близький Схід – 70%, а Америка – 68%. Через тривале закриття кордонів азіатські напрямки заробили близько 28% [5].

У 2022 році загальний внесок подорожей та туризму у світовий валовий внутрішній продукт (ВВП) був на 23 відсотки нижчим, ніж у 2019 році, за рік до початку пандемії коронавірусу (COVID-19). Загалом внесок подорожей та туризму у світовий ВВП становив 7,7 трильйона доларів США у 2022 році (табл. 1). За прогнозами, у 2023 році ця цифра досягне приблизно 9,5 трильйона доларів США, що залишиться на п'ять відсотків нижче за допандемічний рівень. ВВП – це загальна вартість всіх товарів та послуг, вироблених у країні протягом року. Він вважається важливим показником економічного стану країни, а позитивна зміна ВВП є ознакою економічного зростання. У 2022 році США та Китай були провідними туристичними ринками за загальним вкладом подорожей та туризму у ВВП. Того ж року у рейтингу були Німеччина, Великобританія та Японія [6].

У 2021 році кількість міжнародних туристичних прибуттів у всьому світі трохи збільшилася порівняно з попереднім роком, але залишилася набагато нижчою за показники, зафіксовані до кризи в галузі охорони здоров'я. Незважаючи на значне скорочення кількості мандрівників, Франція залишилася країною з найбільшою кількістю міжнародних туристичних прибуттів у світі в 2021 році понад 30 мільйонів туристів, що в'їжджають.

Таблиця 1. Загальний внесок подорожей та туризму у валовий внутрішній продукт (ВВП) у всьому світі у 2019 та 2022 роках з прогнозом на 2023 та 2033 роки (у трильйонах доларів США)

Рік	Внесок у ВВП у трильйонах доларів США
2033	15,5
2023	9,5
2022	7,7
2019	10

Джерело: Total contribution of travel and tourism to global GDP 2019–2033. Published by Statista Research Department, November 7, 2023. URL: <https://www.statista.com/aboutus/our-research-commitment>

Як вважають галузеві експерти, у короткостроковій перспективі відновлення поїздок з Китаю насамперед принесе користь азіатським напрямкам. Тим не менш, багато залежатиме від наявності та вартості авіаперельотів, візового режиму та обмежень, пов'язаних із COVID-19. У Всесвітній туристичній організації нагадали, що до середини січня вже 32 країни ввели обмежувальні заходи для тих, хто прибуває з Китаю. Високим залишиться попит на закордонні поїздки і в американських туристів, що принесе користь туристичним напрямкам у північноамериканському регіоні та за його межами. Так, через зниження курсу євро по відношенню до долара на Європу чекає великий потік туристів зі США.

Кількість міжнародних туристичних прибуттів у всьому світі у 2022 році приблизно подвоїлася порівняно з попереднім роком після різкого падіння з початком пандемії коронавірусу (COVID-19). Загалом Європа повідомила про найбільшу кількість мандрівників, що прибувають: у 2022 році їх прибуло близько 596 мільйонів осіб. Хоча ця цифра свідчить про значне щорічне зростання, кількість міжнародних прибуттів в цьому регіоні залишалася нижчою за допандемічний рівень. Пандемія COVID-19 створила безпрецедентні проблеми для світового ринку подорожей та туризму у 2020 та 2021 роках, оскільки країни по всьому світу запровадили обмеження та заборони на поїздки, щоб обмежити кількість інфекцій. Внаслідок впливу COVID-19 оцінна кількість втрачених робочих місць в індустрії подорожей та туризму в усьому світі у 2020 році склала 63 мільйони. Тим часом, частка загального валового внутрішнього продукту, створеного світовою індустрією подорожей та туризму у 2022 році, не знизилася, але ще не досягла допандемічного рівня [7] (табл. 2).

Таблиця 2. Кількість міжнародних туристичних прибуттів у всьому світі з 2005 по 2022 рік у регіонах (у мільйонах)

Рік	Європа	Америка	Азія та Тихоокеанський регіон	Середній Схід	Африка
2022	595,75	156,52	95,38	69,3	48,36
2021	301,12	81,94	24,6	30,77	19,65
2020	239,66	69,63	59,12	19,76	18,71
2019	742,14	219,3	360,15	72,87	69,06
2018	716,79	215,99	346,26	67,46	67,44
2017	677,4	210,84	324,4	64,06	62,96
2016	622,23	201,33	306,18	60,26	58,17

2015	612,3	194,1	284,37	62,43	53,86
2014	582,07	183,55	269,57	65,34	55,15
2013	570,91	170,57	254,09	66,46	54,85
2012	547,28	163,76	237,93	64,22	52,53
2011	526,06	157,33	221,69	58,26	50,81
2010	490,79	151,75	208,01	61,48	50,53
2009	476,9	140,99	183,56	53,59	46,24
2008	503,3	148,3	186,1	51,7	44,3
2007	499,9	144,3	183,5	43,1	42,9
2006	475,5	136,8	166,7	37,3	39
2005	452,7	133,3	154,1	33,7	34,8

Джерело: Number of international tourist arrivals in the world 2005–2022, by region. Published by Statista Research Department, December 13, 2023. URL: <https://www.statista.com/aboutus/our-research-commitment>

Згідно зі звітом, опублікованим Європейською туристичною комісією, прогнозується, що глобальний обсяг в'їзних мандрівників різко зросте у 2023 році та продовжить зростати у 2024 році. За прогнозами, у регіоні буде зафіксовано найвищий річний приріст притоку туристів. За оцінками експертів UNWTO, міжнародний туризм продовжить відновлення у 2023 році: загальна кількість міжнародних поїздок досягне показників від 80% до 95% від допандемійного рівня. Процес повернення до докоподібного рівня туризму буде різним за динамікою у різних регіонах світу. За прогнозами UNWTO, у 2023 році кількість міжнародних прибуттів може повернутися до показника 2019 року лише у двох регіонах світу: у Європі та на Близькому Сході.

В даний час, розширення світового туристичного ринку перейшло в дещо іншу площину. Пандемія, що триває, закриття кордонів, скорочення транспортних перевезень зумовили необхідність активного використання туристично-інформаційного компонента як інструменту «м'якої сили». Важливим моментом у розвитку туризму є його ефективний інформаційний супровід. Поряд з телепередачами про подорожі екзотичними місцями особливе місце займають соціальні мережі та цифрові комунікації, як інструменти просування туристичних емоційних вражень. Інакше кажучи, цифровість туризму відіграє значну роль у цифровій трансформації туризму як інструменту «м'якої сили», оскільки відбувається інтеграція цифрових технологій у бізнес-процеси, операції та принципи створення нових туристських вражень.

Туризм залучає туристів до країни, використовуючи емоційний ефект впливу, і тут важливо говорити про таке явище, як системна привабливість туристичного спрямування. Системна привабливість туристського напрямку є сукупність якісних і кількісних характеристик про туристському регіоні, що дозволяє оцінити туристські ресурси «м'якої сили», якими володіє країна, з одного боку, і виявити ступінь їхнього реального впливу у світі - з іншого.

В умовах зростаючої глобалізації держави усвідомили важливість кооперації та співробітництва у сфері міжнародного туризму [8]. Вже з середини ХХ століття проводилися міжнародні форуми та конференції, на яких обговорювалося значення туризму, способи розвитку туристичної сфери. Підсумки роботи цих міждержавних зустрічей стали основою низки

міжнародних актів. Одним із таких міжнародних документів є Загальна резолюція Конференції ООН з міжнародного туризму та подорожей, прийнята на засіданні Організації Об'єднаних Націй у Римі у 1963 р. [9]. У резолюції розглядалися такі положення, як: зростаюче значення туризму у світі, організація технічного співробітництва країн, можливість контролю над туристськими потоками, а також сприяння розвитку туристичної сфери з боку держав.

Процес створення міжнародних туристичних організацій та об'єднань, що розпочався після Першої світової війни, з ще більшою інтенсивністю продовжився у другій половині ХХ ст. Значну увагу питанням туризму в цей час стали приділяти і провідні міжнародні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй. У складі ООН питаннями туризму займалися міжнародна спеціалізована організація з освіти, науки та культури – ЮНЕСКО (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), а також Економічна та Соціальна Рада ООН (ЕКОСОП/ECOSOS – Economic and Social Council). Останній став ініціатором скликання в рамках ООН спеціалізованих міжнародних дипломатичних конференцій з питань розвитку туризму. Саме з ініціативи ЕКОСОП було скликано Конференцію ООН з митних формальностей (1954 р.) та Конференцію ООН з туризму та подорожей у Римі (1963 р.). Крім того, в рамках Організації Об'єднаних Націй правовим регулюванням міжнародного туризму, а також вивченням національного законодавства держав стали займатися і допоміжні органи, насамперед економічні комісії ООН, які здійснюють роботу з проблем розвитку регіонального туризму, а також статистична комісія ЕКОСОП. Остання, зокрема, займалася питаннями стандартизації визначень і термінології, уніфікації класифікацій, виробленням єдиної методології статистики туризму тощо [1].

Однак стрімкий розвиток міжнародного туризму підштовхувало провідні країни світу до необхідності створення спеціалізованої туристичної організації, що знайшло відображення в резолюції Генеральної Асамблеї в 1971 р. У результаті, це призвело в 1975 р. до утворення Всесвітньої туристської організації (ВТО/ WTO – World Tourism Organization), яка стала правонаступницею МСОТО. Статус виконавчого агента Програми розвитку ООН, заснований на Угоді про співробітництво та взаємовідносини, ВТО отримало у 1977 р. Відповідно до цього документа на організацію покладалися відповідальність та функції міжнародного центрального керівного органу у сфері туризму. У 2003 р. Всесвітня туристична організація отримала новий статус спеціалізованої установи ООН. Це призвело до зміни офіційної скороченої назви організації ЮНВТО (UNWTO - United Nations World Tourism Organization). Таким чином, формально було покінчено з плутаниною, пов'язаною з двома ВТО (WTO): Всесвітньою туристичною організацією та Світовою організацією торгівлі [10].

Важливим міжнародно-правовим актом, що регулює туристичну діяльність, є Хартія туризму, прийнята та ухвалена у 1985 р. на сесії Генеральної Асамблеї Всесвітньої Туристської Організації. Хартія туризму включає так званий Кодекс туриста, а також передбачає права людей на відпочинок і дозвілля, позначає напрям політики держави щодо надання можливості подорожі

своїм громадянам. Підсумком розвитку міжнародного співробітництва в туристичній сфері стала Міжпарламентська конференція, що проводилася в Гаазі в 1989 р., в ході якої була прийнята Декларація з туризму [11]. У документі викладено конкретні принципи та вказівки, яким слід дотримуватися країнам і організаціям, що займаються туристичною діяльністю. Слід зазначити, що одним із важливих принципів у прийнятому документі є положення про співвідношення туризму з навколишнім середовищем та екологічною обстановкою, що у свою чергу вимагає від держав негайного вирішення екологічних проблем та запровадження законодавства щодо правил поведінки туристів, що подорожують як усередині країни, так і за її межами. Таким чином, зазначені вище міжнародно-правові акти заклали основу та продовжують служити опорними документами у проведенні та розвитку політики держав щодо сфери туризму.

Масовий туризм, що стрімко розвивається, в багатьох державах визначив необхідність у формуванні міжнародних туристських зв'язків, які оформилися в численні організації та об'єднання міжнародного рівня. Підтримка та сприяння розвитку туристичної індустрії, обмін думками та контактами фахівців з різних країн, спільні проекти з проведення туристичної політики, а також удосконалення міжнародних економічних відносин лягли в основу цілей створення таких організацій [12].

Сьогодні на економічну дипломатію та її характер впливають процеси глобалізації та інтеграції, зростаючий вплив також надають науково-технічний процес та поява нових технологій у сфері комунікації. Усі ці чинники посилюють значущість економічної дипломатії у світі. Як зазначає Карро де ла Кар'єр, у міру збільшення відкритості економік окремих країн зовні та поглиблення міжнародного поділу праці роль економічної дипломатії неминуче зростає, замінюючи собою традиційні, переважно силові способи вирішення міждержавних конфліктів.

Економічна дипломатія повинна реалізовуватися стосовно всіх областей і напрямів міжнародних економічних відносин. У цьому особливий інтерес нині викликає такий її вигляд, як туристична дипломатія. Причина інтересу очевидна: розвиток глобального туристичного ринку та активне формування ринку туристичних територій. Кожна туристична територія (місто, країна) прагне зайняти своє унікальне місце у свідомості потенційних споживачів (інвесторів, туристів), сформуванню конкурентні переваги та ідентичність, що дозволяють протягом тривалого часу бути інвестиційно та туристично привабливою.

Певною мірою туристична дипломатія відображає гуманізацію міжнародних відносин і є інструментом «м'якої сили» (англ. soft power) держави та народу. Дж. Най називає три джерела м'якої влади будь-якої держави: її політичні дії, культура та цінності. Термін «м'яка сила» (англ. soft power) вперше ввів в обіг професор Гарвардського університету Джозеф Най у своїй книзі 1990 р. «Bound to Lead: The Changing Nature of American Power». Згодом він розвинув це поняття у своїй книзі 2004 року «Soft Power: The Means to Success in World Politics» та статті «М'яка сила» та американо-європейські відносини» [13].

Однією з попередниць концепції «м'якої сили» була концепція «культурно-ідеологічної гегемонії», розроблена італійським філософом Антоніо Грамші у 1930-х роках у «В'язничних зошитах». Вона набула широкого поширення у колах західноєвропейських та американських неоконсерваторів [14]. Ідея використовувати «м'яку силу» для встановлення своєї влади сягає давньокитайських філософів, таких як Лао-цзи, який жив у VII столітті до н. е. [15]. Йому належить висловлювання: «У світі немає предмета, який був би слабкішим і ніжнішим за воду, але вона може зруйнувати найтвердіший предмет».

Туристична дипломатія – це інструмент, з допомогою якого держава може розповісти світу про себе. Туризм як інструмент «м'якої сили» є дієвим і привабливим компонентом зовнішньополітичного впливу. Звісно ж, що такий підхід до визначення туризму як інструменту публічної дипломатії багато в чому відповідає положенням теорії політичного реалізму, що розглядає національні інтереси як основний мотив зовнішньої діяльності держави.

Туризм як компонент публічної дипломатії проявляє себе у реалізації низки зовнішньо-політичних завдань. Так, туризм як інструмент «м'якої сили» формує та розширює світовий туристський ринок. У ХХ ст. відбулася трансформація туристичного ринку за рахунок експансії у світову економіку туристських ринків, що розвиваються. Якщо у 50-ті рр. ХХ ст. 75% всіх подорожуючих у світі були з Європи і відвідували Францію, Німеччину, Італію, Великобританію, то на початку ХХІ ст. до зазначених країн додалася Іспанія, Туреччина, Китай, Таїланд.

У класичному розумінні публічна дипломатія є системою інститутів і механізмів, що супроводжує зовнішньополітичні інтереси держави за допомогою реалізації концепції «м'якої сили». У науковій літературі можна зустріти більш вузьке трактування публічної дипломатії: вона визначається як події, створені задля розвитку довгострокових відносин, захист цілей національної зовнішньої політики та кращого розуміння цінностей та інститутів своєї держави за кордоном. При такому підході публічну дипломатію слід сприймати як один із напрямів дипломатичної діяльності, що включає у собі суспільне, наукове, культурно-гуманітарне співробітництво та інформаційні комунікації. Сучасна публічна дипломатія для забезпечення рівного діалогу у світовій спільноті здійснює свою діяльність на принципах взаємодії, а також на використанні сучасних інформаційних технологій. У цьому важливо підкреслити націленість цифрових технологій на підвищення результативності публічної дипломатичної діяльності як інструменту «м'якої сили».

Визначаючи публічну дипломатію як інструмент «м'якої сили», необхідно вказати її місію, яка полягає в просуванні національних інтересів, забезпеченні національної безпеки шляхом вивчення настроїв іноземної громадської думки, інформування його та впливу на нього за допомогою позитивного національного іміджу.

Протягом останніх десятиліть міжнародний туризм проявив себе як сфера міжкультурних відносин, як спосіб спілкування людей зі світом. Метою міжнародного співробітництва є рух туристського продукту на світовому ринку

та формування загального туристичного простору. Розвиток туризму передбачає дедалі більшу активізацію та впровадження нових форм співробітництва держав та громадських організацій різного рівня. Це породило необхідність взаємодії різних держав у сфері туризму на міжнародному рівні, розвитку співтовариства між державами з метою покращення міжнародного стану в цілому. Оскільки для розвитку міжнародного туризму необхідні мирне співіснування, підтримка міжнародних та національних організацій, то з'являється можливість використовувати туризм як інструмент політичного впливу.

Міжнародні туристичні зв'язки є однією з форм міжнародних відносин, активно впливають на політику держав світу. Туризм має потенціал впливу на міжнародний престиж окремих держав, на їх зовнішньополітичний імідж.

Висновки. Незважаючи на те, що держави контролюють туристські потоки і використовують свій вплив як важіль міжнародного впливу, туризм і туристська діяльність позитивно впливають на всі сфери соціального життя та міжнародні відносини на всіх рівнях. Основними завданнями держави є розвиток та підтримка в'їзного туризму на своїй території, для чого необхідно розробити чіткі принципи політики в галузі туризму, сформувані сприятливі умови та дружнє довкілля для туризму, створити привабливий образ країни з урахуванням історичних, регіональних, культурних особливостей. Міжнародне співробітництво має будуватися на забезпеченні доступності участі кожної країни у туристичних заходах. Практика міжнародних відносин свідчить про те, що туризм є стимулом розвитку зовнішньоекономічних, політичних, соціально-гуманітарних та культурних відносин, тому більшість країн зацікавлена у розвитку міжнародного співробітництва у сфері туризму.

Таким чином, співробітництво і кооперація держав, контроль Всесвітньої туристичної організації, національних організацій розвитку туризму дозволяють збільшити доходи держав, залучити іноземні капітали і частково переорієнтувати економіку і законодавство для залучення іноземних туристів і послідовного розвитку сфери туризму. Успішне проведення дипломатичних переговорів, підтримання стабільності мирного існування світової спільноти сприяють розширенню туристської сфери, що позитивно впливає на економіку та розвиток культурної сфери держав.

У разі трансформаційних змін сучасного суспільства особливе значення має формування позитивного державного іміджу у міжнародному просторі. Позначаючи важливість туризму як інструменту «м'якої сили», слід підкреслити його місію, яка полягає у проведенні політики довіри, у розширенні комунікативної та інформаційної взаємодії як у традиційній, так і в цифровій реальності.

Список використаних джерел і літератури

1. Global and Regional Tourism Performance. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/global-and-regional-tourism-performance>
2. Манільська декларація по світовому туризму. Прийнята Всесвітньою конференцією з туризму, що проходила в Манілі (Філіппіни) з 27 вересня по 10 жовтня 1980 р. URL: http://www.megdunarodnye_pravovye_akty/manil_skaya_deklaraciya_po_mirovomu_turizmu_izvlecheniya.html
3. Nye J. Smart power. *New Perspectives Quarterly*. 2019. Vol. 26, iss. 2. P. 7-9.

4. Daenekindt S.A., de Koster W.A., & Van der Waal J.A. How people organise cultural attitudes: cultural belief systems and the populist radical right. *West European Politics*, 2017. 40 (4), pp.791-811.
5. Світовий туризм відновився на 80% від допандемійного рівня. Барометр світового туризму ЮНВТО. 2023. URL: <https://dip.org.ua/turizm/svitovyy-turyzm-vidnovyvsya-na-80-vid-dopandemiynoho-rivnya/>
6. Total contribution of travel and tourism to global GDP 2019–2033. Published by Statista Research Department, November 7, 2023. URL: <https://www.statista.com/aboutus/our-research-commitment>
7. Number of international tourist arrivals in the world 2005–2022, by region. Published by Statista Research Department, December 13, 2023. URL: <https://www.statista.com/aboutus/our-research-commitment>
8. Petito F. Dialogue civilizations in multipolar world: toward multicivilizational-multiplex world order. *International Studies Review*, 2016. 18 (1). 78-91. URL: <http://dx.doi.org/10.1093/isr/viv030>
9. Загальна резолюція Конференції ООН з міжнародного туризму та подорожей. URL: <http://docs.cntd./document/901813699>
10. World Tourism Organization UNWTO. URL: http://www2.unwto.org/content/_why-tourism
11. Гаазька декларація Міжпарламентської конференції з туризму (Гаага, 10 – 14 квітня 1989 року) URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/157297___157297
12. Bettiza G. Civilizational analysis in international relations: mapping the field and advancing “civilizational politics” line of research. *International Studies Review*, 2014. 16 (1), pp. 1-28. doi: 10.1111/misr.12100
13. Дж. Най. «М'яка сила» та американо-європейські відносини. URL: <http://smartpowerjournal./soft-power/>
14. А. Грамші. Електронна бібліотека «Чтиво». URL: <https://chtyvo.org.ua>
15. Tao De Jing: Moral Intelligence, Chapter 78. URL: <https://www.jstor.org/stable/1397717>

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94(477)"14/16":342.3]:327

Сергій Лях

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ І ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ НАД УКРАЇНСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ XV — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

Відзначається наявність міцної правової культури в Європі за часів пізнього феодалізму і раннього нового часу. Міждинастичні генеалогічні зв'язки розглядаються як міжнародно-правова основа тодішніх міждержавних стосунків. Простежується механізм формування королівських династій, під владою яких у XV–XVII ст. перебували українські землі. Наголошується, що королі польські цього часу в своїй особі поєднували як антропологію, так і культуру цілої низки провідних правлячих домів Європи.

Ключові слова: історія України, історія держави і права XV–XVII століть, генеалогія королівських династій

The existence of a strong legal culture in Europe during the late feudalism and early modern times is noted. Interdynastic genealogical ties are considered as the international legal basis of the interstate relations. The mechanism of the formation of the royal dynasties under whose rule Ukrainian lands were in the 15th–17th centuries is traced. It is emphasized that the Polish kings of this time in their person combined both anthropology and culture of a number of leading ruling houses of Europe.

Keywords: the history of Ukraine, the state and law history of the XV–XVII centuries, genealogy of royal dynasties

У XV–XVII ст. міждержавні стосунки, у тому числі територіальні спори, визначалися відповідно до пануючих тоді норм і уявлень про світобудову — через генеалогічні претензії, через аргумент «спадщини». Одним з головних інструментів скріплення міждержавних домовленостей були міждинастичні шлюби. В разі слабкості чи суперечливості генеалогічних аргументів спори вирішувалися війнами. Війна була затратним і болючим способом. Тому ідеалом вважалося довге життя і довге правління суверена — короля, великого князя, курфюрста, імператора — з перспективою передачі влади прямому спадкоємцю. Хоч такий ідеальний варіант і не був гарантований.

Практика задіяння шлюбного механізму у міжнародній політиці була настільки поширеною, що дослідник баварської регіональної історії Андреас Краус якось зазначив, що «до кінця Старого режиму можна сказати, з невеликим перебільшенням, що в Європі домінувала одна родина, яка була поділена на багато ліній, велика родина європейських династій» [цит. за: 1, s.91].

Оскільки чоловіча частина цієї «великої родини європейських династій» була заякорена за певними регіонами як стабілізуючий матеріал, то місія

висновування мережі міждержавних зав'язків через антропологічний механізм спорідненості лягав на плечі жіночої частини правлячих домів — на принцес, князівн, королев. Саме вони (разом зі своїми мобільними дворами) були носіями міжцивілізаційних, інтернаціональних зв'язків і створення в решті решт системи європейської культурної гомогенності. Адже разом зі шлюбним почетом майбутні королеви привозили (нерідко у незнайому країну) свої книги, смаки, стилі, мови, а головне — досвід соціального управління.

Поступово правлячі потуги Європи від конгломерату ситуативних двосторонніх шлюбних контрактів перейшли до технології системних комплексних шлюбних «конференцій», на яких наперед планувалися і укладалися угоди щодо подвійних шлюбів, шлюбів «пакетом», з тим, щоб наприкінці XVIII — на початку XIX ст. перейти до чисто політичних конференцій правителів, вже без династичної складової, таких як Віденський конгрес 1815 р. чи Берлінський конгрес 1878 р.

Українська культура за 250 років під пресом ідеологеми «самодержавіє–народність–православ'є», за 75 років перебування за залізною завісою компартійної диктатури глибоко деформувалася. Кілька поколінь професійних істориків добре попрацювали, щоб цілий довгий період української історії — від кінця XIV до середини XVII ст. — зобразити як час поневоленого животіння під владою загарбників. В цьому був глибокий сенс: все, що не під контролем Росії, те гине, і навпаки, під покровительством Росії все є захищеним і повнокровно розвивається. Щодо періоду XV–XVII ст. писалося лише про кріпосне право, повстання і панську сваволю, а ще про «масове покатоличення». Завдяки «народницькій» схемі історії ми знаємо лише про страждання кріпаків і ненависть до панів і добровільно зрікаємося вищих сфер соціального життя, віддаючи їх оптом на відкуп ідеологіям і історіографіям інших націй. Про цивілізаційні зв'язки України з Центральною і Західною Європою говорилося мало і неохоче. Згідно із старою парадигмою, Україна-Русь була «захоплена», мало не «окупована», в кращому разі «інкорпорована». Заодно в нашу свідомість було глибоко імплементоване стійке упередження щодо Польщі і Литви, і взагалі усього «західного». Як наслідок — загальне враження про давню Україну як простір без держави, без еліти, без стрижня, але з горами «класової ненависті».

І хоч останніми часами зусиллями Наталі Яковенко, Наталі Старченко, Віталія Михайловського нашій історії повернута наша шляхта, а зусиллями Сергія Леп'явки, Віктора Брехуненка, Сергія Плохія, Тетяни Таїрової-Яковлевої наше козацтво вже постає не як юрмища бунтарів, а як еліта українського суспільства, — все це залишається лише косметичним ремонтом без відповіді на вперте питання: ким же були володарі наших земель? Леонтів Войтович детально розібрав правові, в тому числі міжнародно-правові, засади князівської влади Рюриковичів і Гедиміновичів щодо X–XIV ст., але далі наша допитливість щодо структури і логіки вищої державної влади зупинилася. У результаті наші студенти на запитання «А ким за «національністю» були королі Польщі XV–XVII століть?», — відповідають: «Як ким? Звичайно ж, поляками!». Лише у 2023 році відповідь на це питання запропонував Віталій Михайловський, опублікувавши книгу «Наші королі» [2].

Викривляючи свою історію, ми спотворюємо і світову історію. Ми закріплюємо уявлення про давні віки як про часи виключно жорстокі, примітивні, засновані на «праві кулака». Ми воєнізуємо історію, привносимо до неї надмірний момент бруталності і сваволі.

Насправді ж володарями українських земель у розглядуваний час були представники правлячих домів провідних європейських держав.

Історики права ставлять питання, що для середньовічної Європи було притаманним «верховенство права» [3, s.37–44].

Особливо змістовні зміни як у міжнародних контактів правлячих еліт, так і у внутрішньому адміністративно-правничому стані земель ми маємо між польсько-угорською унією 1370 року і Люблінською унією 1569 року. В певному сенсі цей період став поворотним в історії України.

Отже, Європа захопила Україну-Русь. Але захопила вона її новими суспільними технологіями і ментальністю. Не випадково такі фундаментальні соціально-політичні категорії, як шляхта, нобілітація, сейм, гетьман, магдебурзьке право, прийшли в українську мову з заходу, через посередництво Чехії, Угорщини і Польщі.

У XIV–XVI століттях під правлячими династіями Анжуйських, Ягеллонів, Ваза українські землі опинилися в системі координат, де обов'язковим елементом самоствердження є суд. Де треба знати латинську мову. Де є політика як мистецтво домовлятися, де є можливим торг з владою, клієнтела. Де формується щось схоже на суспільний договір. І платформою для «суспільного торгу» виступає право — плутане, багато в чому наївне, але всі апелюють до нього, доповнюють його. Це світ автономій. Це простір, де поки що в обмежених рамках шляхетського стану, але формується поняття людської гідності, особистих свобод. Тут козаки заявляють: «Ми є народ рицарський».

Але звідки це взялося? У значній мірі перелічені зміни були ініційовані отими самими «польськими королями», які при пильному розгляді виявлюються ніякими не «поляками» (чи литовцями чи угорцями), а отими самими членами «великої родини європейських династій».

Гедиміни і Ягеллони, які протягом кінця XIV–XVII ст. уособлювали державну владу над українськими землями, були досить активними на ярмарку міждинастичних зав'язків і взаємовпливів.

Матеріали колективної монографії «Придворна культура династії Ягеллонів і споріднених королівських домів» [4, s.99–100] засвідчують, у XV ст. при дворі Ягеллонів боролися східні та західні впливи. Ядвіга Анжуйська (дочка угорського короля Людовіка, одного з нащадків італійської королівської династії Анжуйських, і Єлизавети Боснійської), ставши у 1386 р. дружиною Владислава II Ягайла, була привезена (з Угорщини) до Кракова і пропагувала при королівському дворі західні ідеї та мистецькі смаки. З іншого боку, Софія, четверта дружина Ягайла, та Олена, дружина Олександра Ягеллона, ініціювали появу візантійського смаку і стилю в королівському оточенні.

На 1470–1510 роки припадають інтенсивні шлюбні зв'язки франконських Гогенцоллернів, а саме маркграфства Бранденбурзького, з домом польського короля Казимира IV. Крім того, через свою шлюбну політику Ягеллони у 1490-ті

роки контролювали величезну територію від Адріатики до Балтійського узбережжя і від Дунаю до Дніпра [4, s.203–204]. Шлюби наблизили Польщу до проблем імперії. У коло можливих кандидатів входили не лише представники родин Габсбургів, Бранденбургів і Гогенцоллернів, а й вихідці з Баварії та Саксонії. Навпаки, курфюрсти імперії дедалі більше знайомилися з політичними ідеями польських шляхтичів. Центральна та Східна Європа зближувалися.

XVI століття змінило ситуацію ще більше. «Італійське» одруження Сигізмунда I закріпило тріумф (перемогу) західного впливу. Сигізмунд I Старий, онук Ягайла і син Казимира IV Ягеллона і Єлизавети Габсбург, став королем у 1506 р. Одним із перших його починань як короля було запрошення італійських архітекторів, щоб відбудувати замок Вавель у Кракові та перетворити його на споруду епохи Ренесансу. У 1518 р. він одружився з Бonoю Сфорца, принцесою Міланською. Цей династичний зв'язок ще більше посилив інтерес короля до всього італійського: італійські смаки, костюм і філософія стали звичними при дворі [4, s.349].

Амбіційна італійка принесла величезний поштовх модернізації через свій великий італійський двір, який самовиразився не лише в політичній, а й у культурній та інтелектуальній сферах. Донька міланського герцога Джана Галеаццо, вона виросла в отримала добру освіту. Сфера її освіти включала історію, право, адміністрацію, природничі науки, математику, теологію та географію. Вона постійно була серед людей королівської крові. З дитинства відчувала себе не тільки міланською принцесою, а й членом королівського дому Арагонів. Від своєї матері вона навчилася нелегкого мистецтва управління державою — керувати судами, розпоряджатися майном тощо [5, s.162–163].

За посередництва імператора Максиміліана I, швагра її батька, у 1517 році було укладено шлюб із королем Сигізмундом. Її посаг складався з 100 тис. дукатів і цінностей на 50 тис. З супроводом із 345 чоловік вона вирушила до Польщі, де 15 тис. осіб взяли участь у її урочистому в'їзді до Кракова 15 квітня 1518 р. Королівський двір Сигізмунда і Бони був змішаним італо-польським; близько 600 італійців деякий час перебували в Кракові [6, s.158].

Бона 30 років була польською королевою. Завдяки чудовому знанню латини вона могла спілкуватися зі своїм чоловіком, його чиновниками та його найближчими колегами [5, s.166]. Вийшовши заміж, потрапила в іншу культуру. Як королева польська і велика княгиня литовська, вона активно втручалася в повсякденні події, завжди пам'ятаючи про династичні інтереси. Вона переслідувала сучасні для свого часу цілі, насторожено сприйняті шляхтою, яка відчувала загрозу своїй свободі.

Хоч паралельно діяла тенденція до зниження ролі королівського двору як центральної моделі поведінки і моди, тим не менш ренесансний двір Сигізмунда I розквітнув як центр розкішного життя, дипломатичної діяльності і мистецького меценатства.

У XVI столітті шлюби дочок все ще означали зміцнення політичних коаліцій і тому завжди представляли політичне питання. Сигізмунд I залишив опіку над дітьми своїй дружині Боні, опікувалася їхньою освітою, через яку вони познайомилися з італійською мовою та гуманістичними ідеями [6, s.203].

Енергійна Бона ставила перед собою дві мети. У зовнішній політиці вона хотіла зберегти вирішальний вплив Речі Посполитої в Центрально-Східній Європі, тому була переважно антигабсбурзькою. У внутрішньополітичному плані це було пов'язано зі спробою посилити королівську владу. В результаті її ініціативи були встановлені дипломатичні відносини з Францією. Її улюблена донька Ізабелла була видана заміж за короля Угорщини і противника короля Фердинанда I Яноша в 1539 році [6, s.158]

Сигізмунд II Август (1520–1572), син Сигізмунда I і Бони Сфорци, творець Люблінської унії 1569 р. і архітектор Речі Посполитої, отримав від сучасного британського історика Нормана Дейвіса таку характеристику: «...Його цікавили всі прогресивні рухи тодішньої доби — від протестантської теології до “руху за виконання” — і, річ природна, він ставав на бік незначних людей, що боролися з привілеями єпископів і магнатів. Проте не був схильний ані до насильства, ані до упередженості й категорично відмовлявся бути втягненим у релігійні суперечки своєї доби. Його відоме твердження, мовляв, він “король людей, а не їхнього сумління”... Він був природжений парламентарист і міг терпіти великі образи, сподіваючись на примирення...» [7, с.154–155].

Сестра Сигізмунда II Августа Анна Ягеллонка мала нещасливу долю, але врешті стала королевою — дружиною короля Стефана Баторія, і облаштувала пишний двір. У тому числі з кінця 1570-х і протягом 1580-х років «двір Анни вирував, став центром багатьох громадських і дипломатичних заходів, як місце, де вона приймала іноземних дипломатів разом із польськими магнатами та шляхтою...Вона підтримувала жваве листування із своїми сестрами, Софією, герцогинею Брауншвейгською, і Катериною, королевою Швеції, а також з багатьма італійськими герцогами... Її придворних часто відправляли до Німеччини, Австрії та Італії» [4, s.103–104].

Дочку Сигізмунда I Катерину, яка народилася 1526 р., з дитинства вчили італійській, а також польській та латинській мові [4, s.349]. У 1562 р., у віці 36 років, Катерина вийшла заміж за Юхана, який досі був герцогом Фінляндії. Катерину супроводжували деякі дворяни та їхні дружини, слуги., серед них італійці, два капелани, один аптекар. У 1568 р. Після карколомних пригод Юхан став королем Швеції [4, s.350].

Поляки могли спілкуватися зі своїм королем Стефаном Баторієм лише латиною або — як у випадку з його дружиною, королевою Анною, — за допомогою перекладачів.

Сигізмунд III зі шведської династії Ваза знав польську від своєї матері, королеви Катерини, і був католиком.

Син Сигізмунда III Владислав після ранньої смерті матері, дочки ерцгерцога австрійського Карла II і внучки імператора Фердинанда I Анни виховувався в німецькому середовищі першої леді Урсули Майєрін, яка походила з Баварії, Станіслава Фогельведера, придворного майстра Міхала Конарського та придворного маршала Габрієля Преванцюша. У 1624–1625 роках, тобто в середині Тридцятилітньої війни, князь і його оточення з 50 осіб здійснили кінну подорож Європою [6, s.231].

Як і його батько, Владислав IV мав сильний інтерес до мистецтва; він спеціально використовував мистецтво як інструмент політичної пропаганди династичної ідеології, що походить від Ягеллонів [6, s.233].

Його брат Ян Казимир після коронації на короля Польщі (17 січня 1649 р.) і отримання папської диспенсації (20 лютого 1649 р.) король Ян II Казимир 30 травня 1649 р. досить непоказно одружився з вдовою свого брата, французькою княгинею Марією Луїзою Гонзагою. З роками вплив Людвіки (так її називали поляки) на чоловіка ставав дедалі очевиднішим, а її роль у політиці країни зростала. Подібно до того, як італійка Бона Сфорца привезла до Польщі *italianita* на початку XVI століття, французький напрямок почався з *ludwika*.

Звичайно ж, правління згаданих тут правителів було далеко не ідилічним. Їхні дії не були позбавлені жорстокості, егоїзму, станової обмеженості. Врешті, це були часи «феодалізму» і Старого режиму. Нерідко правління супроводжувалося нерішучістю, пасивністю, звичайними людськими слабкостями. Правління більшості з них супроводжувалися їдкими памфлетами, звинувачувальними промовами просто під час засідань сейму, зневажливими демонстраціями. Гостре незадоволення висловлювало шляхетська спільнота, магнати, вельможі Великого князівства Литовського. Одночасно в своїй діяльності вони виходили з цінностей європейської освіченості, відповідальності, поваги до правових норм.

Наслідком тісних зав'язків суверенів польсько-литовської держави з правлячими домами Європи були цивілізаційні зміни в Україні. Дві Русі опинилися по різні боки кордону. Тільки це був не просто кордон між державами. Це був кордон між двома світами. Україна-Русь сприймала одні імпульси, Московська Русь — інші. Візантійство на українських землях сходить нанівець, а в Московії воно ще більше укорінювалося. Після захоплення Константинополя турками-османами у 1453 році до Москви прийшла хвиля інтелектуалів, які принесли з собою ідеологеми обожествлення царської влади і злиття інституту держави і церкви.

Ця цивілізаційна різниця пізніше виразно проявилася, наприклад, в епізоді спілкування української козацької старшини з московськими боярами. Боярин В.Бутурлін, виконуючи місію в Переяславі у 1654 р., зіткнувся з шокуючою несподіванкою, коли Б.Хмельницький, перш ніж присягати царю Олексію Михайловичу, звернувся до Бутурліна з вимогою, щоб присяга була обопільною, тобто щоб Бутурлін від імені царя запрягнувся козаків полякам не видавати. Бутурлін відмовився категорично: «Что полские короли подданным своим чинят присягу, и того в образец ставитъ непристойно, потому что те короли неверные и не самодержцы...» [8, с.225].

Список використаних джерел і літератури

1. Der Fürst. Ideen und Wirklichkeiten in der europäischen Geschichte / Herausgegeben von Wolfgang Weber. Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, 1998.
2. Михайловський В. Наші королі — Reges Nostri. Володарі та династії в історії України (1340–1795). Київ: Темпора, 2023.
3. Gieshtor A. Państwo prawa w średniowiecznej Europie Środkowej. Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego. 1999. N3. S.37–44.

4. Hofkultur der Jagiellonendynastie und verwandter Fürstenhäuser. The culture of the Jagellonian and related courts by Borkowska, Urszula. Verlag Thorbecke Apr, 2010.
5. Duczmal, Małgorzata. Jagiellonowie. Leksykon biograficzny. Wydawnictwo Literackie.
6. Bues, Almut. Die Jagiellonen. Herrscher zwischen Ostsee und Adria. Verlag V.Kohlhammer, S.158.
7. Дейвіс Н. Боже ігрище. Історія Польщі. Київ, 2008.
8. Акты относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Т.10 (Дополнение к III тому). С.-Петербург, 1878.

ЄВРОПЕЙСЬКА ГЕОПОЛІТИКА В ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО

В умовах сучасної російсько-української війни погляди М. Міхновського набули надзвичайної актуальності. Ще на початку ХХ ст. він застерігав українські політичні сили від співпраці з російськими, висував ідею політичної боротьби за незалежність у різних формах, аж до «кривавої і нещадної».

Автори публікації розглянули погляди М. Міхновського на геополітичну ситуацію в Європі на початку ХХ ст. Він покладав надії на відновлення самостійності України в умовах потужних геополітичних змін на міжнародній арені, в умовах великої війни, що наближалася.

Ключові слова: Микола Міхновський, самостійники, «Самостійна Україна», Європа, геополітика.

In the context of the current Russian-Ukrainian war, Mikhnovsky's views have become extremely relevant. He warned Ukrainian political forces against cooperation with Russian ones, put forward the idea of a political struggle for independence in various forms, up to "bloody and merciless".

The authors of the publication examine Mikhnovsky's views on the geopolitical situation in Europe in the early twentieth century. International relations in the early twentieth century occupied an important place in Mikhnovsky's system of views. He hoped for the restoration of Ukraine's independence in the face of powerful geopolitical changes in the international arena, in the context of the approaching great war.

Keywords: Mykola Mikhnovsky, independents, "Independent Ukraine", Europe, geopolitics.

2023 року відзначалося 150-річчя з дня народження видатного українця, людини яка бачила далеко вперед, лідера українського самостійництва Миколи Міхновського. В умовах сучасної російсько-української війни його погляди набули надзвичайної актуальності. Ще на початку ХХ ст. він застерігав українські політичні сили від співпраці з російськими, висував ідею політичної боротьби за незалежність у різних формах, аж до «кривавої і нещадної» [3].

Суттю «українського питання» на початку ХХ ст., що стояло перед українським національним рухом було досягнення державного статусу України (незалежність чи автономія) і територіальне об'єднання розчленованих Росією і Австро-Угорщиною українських етнічних земель в єдину соборну державу. Ці орієнтири були в центрі уваги українських політичних партій як автономістського спрямування так і самостійників.

Розглянемо погляди М. Міхновського на геополітичну ситуацію в Європі на початку ХХ ст. Чи пов'язував він перспективи вирішення «українського

питання» (проголошення самостійності України) зі змінами міжнародної ситуації в Європі. Це питання в українській історіографії залишається малодослідженим. Виключення складає наукова розвідка Ф. Турченка «Перша світова війна і геополітичний дискурс Миколи Міхновського» [4].

В брошурі «Самостійна Україна» (1900 р.) – одному з найважливіших документів українського національно-визвольного руху початку ХХ ст., який вперше на Наддніпрянщині проголосив гасло боротьби за незалежність України М. Міхновський передрікав, що в результаті великої війни (за участі Російської та Австро-Угорської імперій), яка найближчим часом розгорнеться на європейському континенті, відбудуться зміни кордонів в Європі, постануть нові незалежні держави. М. Міхновський перераховує нації, що вже повстали проти своїх експлуататорів; пише про конфлікт, що назріває між імперіями в Європі. В таких умовах, на думку М. Міхновського, Україна отримує шанс на національне самовизначення.

М. Міхновський розпочав виклад своїх ідей в «Самостійній Україні» з аналізу нових явищ в історії людства. Вони пов'язані з «повстаннями зневолених націй проти націй гнобителів». Автор брошури розглядає сучасність як епоху «боротьби націй». Це «новий зворот в історії людськості», початок акту «великої історичної трагедії». За переконанням М. Міхновського, «всесвітове національне питання вже зовсім достигло, хоч і далеко стоїть від необхідного дійсного та справедливого розв'язання... Проте шлях до розв'язання єдино можливий ... показали нації, що вже повстали проти чужого панування, у якій формі політичного верховенства воно не виявилось» [1].

Український народ він ідентифікує як «зрабовану націю». М. Міхновський наводить аргументи на користь своєї думки, аналізуючи російсько-українські відносини: «...Українська нація платить «данину» не тільки матеріальними добрами, але навіть психіку та інтелект її експлуатують на користь чужинців». Він робить висновок, що таке становище не може бути визнане за нормальне. Природним, справедливим для нього є інше становище, коли народ має умови для «нічим необмежованої змоги всестороннього розвитку духовного і осягнення найліпшого матеріального гаразду». Перебування у складі держави іншого народу забезпечити ці умови не зможе. Звідси простий і переконливий висновок: «державна самостійність є головною умовою існування нації, а державна незалежність національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин».

М. Міхновський з точки зору міжнародного права доводить законність вимог українського народу в його боротьбі за незалежність: головні статті Переяславської угоди 1654 р. давно вже не виконуються московською стороною, український народ втратив не тільки економічну й політичну свободу, а й потрапив в духовне рабство. «Над нами висить чорний стяг», – зазначається в «Самостійній Україні», – а на ньому написано: «Смерть політична, смерть національна, смерть культурна для української нації». Єдиний порятунок автор вбачав в проголошенні незалежної України «від гір Карпатських аж до Кавказьких» [1].

Погляди М. Міхновського кардинально відрізнялися від більшості представників українського політикуму, які залишалися на автономістично-федералістичних позиціях. Адже симпатки українських соціалістичних партій вважали, що майбутнє - за світовою революцією та соціалістичною федерацією. Україна їм бачилася частиною соціалістичної федерації, що утвориться в Європі після розпаду імперій. Вони щиро вірили, що можна «перестрибнути» етап незалежності України. Така традиція (з певними відмінностями) була сформована ще кирило-мефодіївцями та М. Драгомановим. Як показав час, позиція М. Міхновського була більш реалістичною, хоча на початку ХХ ст. самостійники залишалися в меншості серед українських політичних партій.

Відчуваючи наближення великої війни, М. Міхновський у 1912 р. у часописі «Сніп» (м. Харків) замислюється над питанням: на чиєму боці виступати українцям у війні – на боці Антанти чи австро-німецького блоку. Адже вірно обрана позиція українців мала наблизити їх до суверенітету і об'єднання українських земель у єдину соборну Україну [2].

Історичний прогноз М. Міхновського щодо національних революцій, які охоплять всі континенти і будуть супроводжуватися появою нових незалежних держав, блискуче виправдався в ХХ ст. А Українська Народна Республіка IV-м Універсалом була проголошена незалежною державою.

Таким чином, міжнародні відносини на початку ХХ ст. займали важливе місце в системі поглядів М. Міхновського. Він покладав надії на відновлення самостійності України в умовах потужних геополітичних змін на міжнародній арені та великої війни, що наближалася.

Список використаних джерел і літератури

1. Міхновський М. Самостійна Україна. Промова Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Т. 1. Б. м., 1983. С. 62–74.
2. Сніп. 1912. Жовтень.
3. Турченко Г. (Кривоший Г.) Українська народна партія Довідник з історії України. (А-Я). За ред. І.З. Підкови, Р.М. Шуста. 2-ге вид., доopr. і доповн. К.: Генеза, 2001. С. 1279–1280.
4. Турченко Ф. Перша світова війна і геополітичний дискурс Миколи Міхновського. Студії з історії Української революції 1917-1921 рр. на пошану Руслана Яковича Пирога. Збірник наукових праць. Гол. редактор В.Ф. Верстюк. К.: Інститут історії України НАН України, 2011. С. 10-20.

*Тетяна Грушева
Дар'я Поняткова*

ДИПЛОМАТІЯ НЕСКОРЕНИХ: ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ЗАХІДНОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ПРО ЗЛОЧИНИ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ (1945–1953 РР.)

У статті аналізується зміст звернень, заяв, листів до міжнародних організацій, Генерального секретаря ООН, а також інтерв'ю українських повоєнних емігрантів та представників підпільних національних груп, що діяли в різних регіонах УРСР, у яких йдеться про злочини комуністичного режиму. Українці намагалися донести до західної громадськості факти організації штучного голоду, етноциду під час проведення депортаційної акції «Вісла», репресій у СРСР; боролися з російськими фальсифікаціями історії України. Інформація, що поширювалася через релігійні організації, стосувалася утисків віруючих в атеїстичному суспільстві.

Ключові слова: *пізній сталінізм, українці західної діаспори, злочини комуністичного режиму.*

The article analyzes the content of appeals, statements, letters to international organizations, the UN Secretary General, as well as interviews of Ukrainian post-war emigrants and representatives of underground national groups operating in various regions of the Ukrainian SSR, which talk about the crimes of the communist regime. Ukrainians tried to convey to the Western public the facts of the organization of artificial famine, ethnocide during the «Visla» deportation action, repressions in the USSR; they fought against Russian falsifications of Ukrainian history. The information disseminated through religious organizations concerned the oppression of believers in an atheistic society.

Keywords: *late Stalinism, Ukrainians of the Western diaspora, crimes of the communist regime.*

У сучасній українській історіографії ґрунтовно розглянута тема засудження злочинів комуністичного режиму у зверненнях українців до міжнародних політичних та соціальних інституцій періоду хрущовської відлиги та років «застою». Ця ж тема в попередній період пізнього сталінізму досліджена фрагментарно, що створює хибну уяву про 1953 р. як умовний водорозділ, пов'язаний з активізацією протестних настроїв після смерті Сталіна. Проте інакодумство, як світоглядне явище з публічною демонстрацією власної позиції в УРСР та за її межами, у повоєнний період має чітку організацію і було суспільно-політичною та історичною передумовою виникнення дисидентських настроїв. Певні аспекти замовленої теми розглядали такі вчені, як: Олена Мельникова, Микола Тимошик, Катерина Кобченко, Світлана Гуркіна.

По закінченні Другої світової війни суспільні настрої в советській Україні зазнали суттєвих змін у порівнянні із довоєнним періодом. У населення з'явилася надія на покращення соціально-економічного та політичного життя країни. Значну роль у змінах політичної свідомості українців відіграла боротьба підпільних національних груп (діяли в різних регіонах УРСР), яка посилила пасивний опір тоталітарній системі певних верств населення. Реакцією на такі зміни стала боротьба карних органів з будь-якими проявами інакодумства советських громадян. Відсутність плюралізму думок залишилася непохитною. Про такі злочини комуністичного режиму українці, які мешкали в СРСР та за його межами, намагалися донести до західної громадськості у зверненнях (заявах) до міжнародних організацій, Генерального секретаря ООН, публікаціях у медіа тощо.

Про намагання українців звернути увагу «всього цивілізованого світу» на трагедію, що переживало українство у складі тоталітарної держави, свідчить лист про допомогу населення Закерзоння (1945 р.) щодо етноциду під час проведення депортаційної акції «Вісла». У листі зазначено, що місцеві мешканці відмовляються добровільно покидати свою землю, що спровокувало страшне насилля з боку органів польського правління, яке реалізовувало всі інструкції Москви. Лист – крик про допомогу, було адресовано до «усього культурного прогресивного людства». Його також було надіслано до Міжнародного комітету Червоного Хреста, до всіх глав християнських церков, а також до представників та урядів США, Великої Британії, Франції, Швеції, Туреччини тощо [1]. Як відомо «цивілізований світ» проігнорував цей злочин.

Незважаючи на відсутність реакції західного світу на подібні заяви і звернення про злочини радянської влади, українці, що мешкали в УРСР та за кордоном, використовували можливі комунікаційні канали для поширення різнопланової інформації про жахи життя в тоталітарній державі та плани підпільних національних груп. Прикладом може слугувати Звернення до очільників церков з приводу 15-річчя голоду в СРСР «Антибільшовицької ліги звільнення народів» (ця організація проіснувала недовго за причини внутрішніх протиріч). У Зверненні наголошувалося, що голод «не був стихійним нещастям. Він був свідомо організований більшовиками» [2, с. 22]. Ще один приклад – поширення інформації Антибільшовицьким блоком народів за допомогою журналу комітету АБН «Набат». Так, у 1948 р. було оприлюднено кілька інтерв'ю антикомуністичного змісту. В одному з них («Інтерв'ю з командиром частини УПА») було зазначено: «Завданням рейдуючих частин УПА було нав'язати дружбу між українським та сусідніми народами, поінформувати їх про визвольну боротьбу українського народу, його гасла та ідеї, зобразити життя в СРСР (головним чином тим народам, які самі не пережили жахів більшовицького режиму). Наступним завданням УПА було активізувати антибільшовицькі сили цих народів у єдиному антибільшовицькому блоці» [3, с. 23], що демонструє надію на підтримку українців зовнішніх сил. Це свідчить про певні сподівання на демократичний світ у вирішенні питання відновлення незалежності України.

У 2021 р. Микола Тимошик оприлюднив «Звернення до загалу українських авторів, книгарів, видавців, культурно-освітніх установ, бібліотек і музеїв в усіх країнах світу, де живуть українці», що було опубліковане у 1948 р. в лондонській газеті «Українська Думка». Як з'ясувалося, цей документ, який присвячений боротьбі з російськими фальсифікаціями історії України, був не першим. Подібні Звернення українська діаспора протиставляла інформаційно-пропагандистському наступу Москви, спрямованому проти позитивного розв'язання західною спільнотою «українського питання» у повоєнний період. Автори Звернення розуміли небезпеку того, що західний політико-державницький істеблішмент дивиться на Україну «крізь російські окуляри» [4, с. 202].

Українці західної діаспори добре розуміли наслідки інформаційної ізоляції за «залізною завісою», відсутності в українців можливості отримувати об'єктивні новини рідною мовою; тому були проведені акції із метою організувати при радіостанції «Голос Америки» українську редакцію. Відзначимо резонанс в українських осередках громадської акції «Рух за українське радіо», до організації якої був причетний Іван Багряний. Акція розпочалася в німецькому Ульмі та поширилася у Франції, Великій Британії, США і Канаді [5, с. 83-95]. Важливість налагодження комунікативних каналів між українцями, що проживали в СРСР, та діаспорою складно переоцінити.

Згаданий вище публіцист Іван Багряний був одним із перших у повоєнний період, хто дав опис «тоталітарній кривавій більшовицькій системі» у брошурі з промовистою назвою «Чому я не хочу вертатись до СРСР?». Автор називає комунізм фазою російського імперіалізму та наводить докази геноциду Сталіна проти українців [6]. Цей емоційний твір було перекладено кількома європейськими мовами.

Окремо відзначимо спроби уряду УНР в екзилі донести до міжнародної спільноти злочини, які чинила советська влада проти українського населення. Як правило, таку інформацію намагалися поширити через структури ООН, використовуючи листи та меморандуми. Реальна картина щодо прав людини в тоталітарній країні вимальовувалася з аналізу листів в'язнів-табірників. І знов мусимо констатувати, що реакції ООН не було. Погоджуємося із поясненням цього факту Вікторією Бойко, яка стверджує, що ігнорування інтересів української нації з боку демократичних держав та поблажливе ставлення до СРСР було ціною намагань контролювати світовий маятник холодної війни [7, с. 15].

Українські політичні сили в еміграції мали ідеологічні суперечки, але об'єднуючими для них були прагнення повалення комуністичного режиму та державна незалежність України [8, с. 86]. Можна відзначити значну активність у діяльності українських повоєнних емігрантів, проте вона залишалася маловідомою у західному суспільстві. Незважаючи на це, спроби поширити ними правду були продовжені, бо саме на підтримку демократичного світу розраховували українці, що чинили опір советській тоталітарній машині. Про це йшлося у «Зверненні воюючої України до всієї української еміграції», що було оприлюднено у 1949 р. Підписанти Звернення (серед них є прізвища

М. Лаврівського – голови підпільної Греко-католицької церкви; Р. Лозовського-Чупринки – генерал-хорунжого УПА; В. Ковалю – заступника голови Генерального секретаріату Української головної визвольної ради) зазначили: «воююча Україна насамперед вимагає, щоб українська еміграція гідно і відповідно репрезентувала свій народ і його визвольну боротьбу перед зовнішнім світом» [9, с. 4].

Намагання українців, що знаходилися за кордоном, привернути увагу західного світу до боротьби за поновлення незалежності України продовжувалося. Так, 1950 р. С. Бандера, в інтерв'ю представникам світової преси, зазначив, що «хоче дати інформацію й вияснення про сучасні визвольні змагання України, щоб могли вірно поінформувати про них західні народи» [10, с. 1]. Спираючись, головним чином, на повідомлення «Associated Press» та «United Press», медіа 72 країн подали зміст інтерв'ю. Відгуки світової преси на інтерв'ю провідника ОУН були гучними: «Протичервоний шеф українців звертається по допомогу Заходу» («New York Herald Tribune»), «Україна хоче боротися» («Daily Mail»), «Резистанс у Советському Союзі» («Die Weltwoche»), «Провідник українського резистансу апелює до великодержав» («Le Soir»), «Українське підпілля» («Tagesspiegel»), «Росія мобілізується – каже шеф підпілля» («The Detroit News»), «Револьюційний вибух у Росії „справа часу“, каже шеф повстанців» («Free Press, Winnipeg»), «Передбачення українського провідника партизанів. Повстання знищить комунізм» («Het Laatste Nieuws») [11, с. 3] тощо.

Забігаючи наперед, зазначимо, що і після смерті Сталіна С. Бандера продовжив подібну комунікацію із демократичним світом за посередництва медіа. У 1954 р. він дав інтерв'ю німецькій радіостанції в Кельні, у якому зазначив: «кінцева мета большевицької політики – знищити субстанцію своєрідності українського народу під кожним оглядом, і втопити український народ в морі т. зв. советського народу чи, вірніше, в новій формі пожираючого інші народи російського імперіалізму» [12].

Українці також використовували можливість інформування західної громадськості про злочини комуністичного режиму через релігійні організації. Наведемо приклад такої комунікації між УГКЦ та Римською Апостольською Столицею. Світлана Гуркіна вбачає у спробах вищого кліру передати до Ватикану інформацію про те, що з їхньою Церквою в Галичині насправді відбувається прояв опору советській релігійній політиці, що була спрямована на ліквідацію УГКЦ. Серед інших, дослідниця виділяє такі можливості: через представників Ватикану в Москві та Берліні, через емігрантів, через канали зв'язку Проводу ОУН, через польську римо-католицьку єрархію та вище греко-католицьке духовенство у Польщі тощо [13, с. 14]. До цього варто додати спроби митрополита Йосифа (Сліпого) інформувати світ про порушення в советській Україні права громадян на вільне вираження своїх думок, свободу совісті та віросповідання. Його чітка громадянська позиція стала виявом духовності та основою морального виховання оточуючих його людей.

Таким чином, у період пізнього сталінізму західна українська діаспора та українці, що діяли у складі підпільних національних груп в різних регіонах

УРСР, проводили активну роботу з інформування західної громадськості про злочини комуністичного режиму та утиски віруючих в тоталітарному суспільстві. Це стало передумовою більш активних та організованих кроків у середовищі українських емігрантів у наступному десятилітті, які викликали значні зрушення у поінформованості світової громадськості щодо репресій, штучного голоду, депортацій, переслідування віруючих у СРСР.

Список використаних джерел і літератури

1. Любчик І. Депортація українців з Польщі у 1944–1946 роках: мотиви етноциду, реакція світу, наслідки трагедії й роль Прикарпаття. URL : <https://suspilne.media/280781-deportacia-ukrainciv-z-polsi-u-1944-1946-rokah-motivi-etnocidu-reakcia-svitu-naslidki-tragedii-j-rol-prikarpatta/>
2. Обращение к главам церков по поводу 15-летия голода в СССР. Антибольшевистская лига освобождения народов. Набат, 1948. №2. С. 22. URL : <https://ounuis.info/library/journals/1651/nabat.html> (дата звернення 21.01.2024).
3. Інтерв'ю представителя редакції «Набата» с командиром УПА. Набат, 1948. №2. С. 23–26. URL: <https://ounuis.info/library/journals/1651/nabat.html> (дата звернення 21.01.2024).
4. Тимошик М. Українська діаспора в боротьбі з російськими фальсифікаторами історії України після Другої світової війни. Українознавство, 2021. №2. С.200–209.
5. Тимошик М. Українська еміграція в боротьбі за україномовні передачі радіостанції «Голос Америки»: 40 – 50-ті роки ХХ століття. Українознавство. 2020. №1. С.83–95.
6. Багрянний І. Чому я не хочу вертатись до СРСР? Вінніпег : Накладом Ком. Українців Канади, 1946. 38 с.
7. Бойко В. Українська РСР в Організації Об'єднаних Націй (1945–1964 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 20 с.
8. Кобченко К. Українська еміграція після Другої світової війни: історія крізь призму ідейно-політичних конфліктів. Українознавчий альманах. 2019. Том 24. С. 84–91.
9. Звернення воюючої України до всієї української еміграції / М. Лаврівський, Р. Лозовський-Чупринка, В. Коваль та ін. Торонто : На варті, 1953. 15 с.
10. Що сказав провідник ОУН Степан Бандера представникам світової преси? Український самостійник, 1950. 23 квітня. С. 1, 5. URL : <https://ounuis.info/library/newspapers> (дата звернення 21.01.2024).
11. Відгуки світової преси на інтерв'ю провідника ОУН Степана Бандери. Український самостійник, 1950. 30 квітня. С. 3 URL : <https://ounuis.info/library/newspaper> (дата звернення 21.01.2024).
12. Інтерв'ю німецькій радіостанції в Кельні С. Бандери 1954 р. Особистий сайт д.і.н. Павла Гай-Нижника. Архівні документи ОУН-УПА. URL: <https://hai-puzhnyk.in.ua/doc2/1954.bandera..php> (дата звернення 21.01.2024).
13. Гуркіна С. Греко-католицьке духовенство Львівської архієпархії в умовах переслідування радянською владою (1944–1950 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України. Львів: Нац. ун-т ім. Івана Франка, 2012. 20 с.

ПУБЛІЧНА ДИСКУСІЯ ЩОДО «ЖІНОЧОГО ПИТАННЯ» В ПЕРІОД ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ РЕЖИМУ Ф. ФРАНКО

Франкістський режим, який тривав з 1939 до 1975 року, проводив гендерну політику, яка спричинила відчутне погіршення статусу жінок у багатьох сферах життя, включаючи роботу, освіту та політику. Останні роки існування режиму Ф. Франко позначилися лібералізацією економіки та суспільного життя, але у політичній сфері змін не відбулось. Соціальні зміни та часткове скасування цензури зробили можливою публічну дискусію щодо подолання гендерної дискримінації та розширення громадянських прав і свобод.

Ключові слова: лібералізація режиму Ф. Франко, зміна соціальної структури суспільства, публічна дискусія, гендерна дискримінація, громадянські права та свободи.

The Francoist regime, which lasted from 1939 to 1975, pursued a gender policy that caused a noticeable deterioration in the status of women in many spheres of life, including work, education, and politics. The last years of F. Franco's regime were marked by liberalization of the economy and social life, but there were no changes in the political sphere. Social changes and the partial abolition of censorship made possible a public debate on overcoming gender discrimination and expanding civil rights and freedoms.

Keywords: liberalization of the regime of F. Franco, change of the social structure of society, public discussion, gender discrimination, civil rights and freedoms.

Проблема публічного обговорення статусу жінок у суспільстві під час лібералізації режиму Ф. Франко заслуговує на детальніше вивчення, з огляду на складнощі боротьби за гендерну рівність в авторитарних режимах. Питання може відіграти ключову роль у розумінні впливу громадянського суспільства, феміністичних організацій та публічних дискусій на політику франкістського режиму щодо «жіночого питання».

Метою цієї роботи є дослідження впливу процесів суспільної динаміки та лібералізації франкістського режиму на зміну підходів щодо гендерної політики.

Сформульована мета вимагає передбачає розв'язання комплексу наступних науково-дослідних завдань: проаналізувати тенденції суспільних змін в останній період існування режиму Ф. Франко; розглянути особливості публічних дискусій щодо статусу жінок та гендерної дискримінації; з'ясувати вплив суспільного обговорення проблеми «жіночого питання» на подолання дискримінаційних норм щодо жінок.

Питання гендерної нерівності та її подолання останніми десятиліттями викликає особливий інтерес науковців. Дослідженням цієї проблеми займалися

Руїс–Франко Р. [1], Отего–Гонсалес У. [2], Ді Фебо Дж. [3; 5], Кабреро Бланко К. [4]. У своїх наукових розробках вони приділяли увагу питанням гендерної дискримінації, жіночого спротиву, впливу лібералізації на соціально-правове становище жінок в період існування режиму Ф. Франко.

Внутрішньополітичні кризи 1956 р. і 1957 р. продемонстрували наявність серйозних конфліктів та нестабільності у системі державного управління. Стара система виявилась непристосованою до нових реалій та викликів. Тож для вирішення системних проблем державного управління а також для поліпшення економічного та соціального стану розвитку 1959 р. було запропоновано Національний план економічної стабілізації.

Проведення реформ допомогло знизити рівень політичної та соціально-економічної напруги в суспільстві. У 1960-х рр. у зв'язку із економічною лібералізацією, урбанізацією, зміною соціальної структури населення сформувалось суспільство споживання. Соціальні перетворення та зміна матеріального рівня забезпечення значної частини населення дисонували із традиціоналістським і релігійним дискурсом, який нав'язувався режимом Ф. Франко. Крім того, цей період позначився пом'якшенням риторики щодо вирішення «жіночого питання» і поступовим впровадженням законодавчих змін, направлених на усунення нерівності на підставі статевої приналежності.

Означене коло проблем стало темою обговорень на конференціях, у періодичних виданнях і публікаціях ЗМІ. Свій вплив справляли також кіно, радіо і телебачення. В публічному просторі помітну роль почали відігравати громадські об'єднання та організації, які стояли на позиціях відстоювання жінками своїх прав та свобод.

Важливою віхою у наближенні до цієї мети стало створення у 1960 р. «Форуму соціологічних досліджень жінок» під керівництвом Марії Лафітт. Діяльність цієї організації базувалась на інтелектуальних надбаннях прогресивного католицизму і виступала на засадах покращення рівня освіти жінок та ширший доступ до професійної діяльності. Також ця організація займалась дослідницькою діяльністю – серед опублікованих ними праць були: «Говорить жінка», «Жінки та історичне прискорення», «Діагностика любові та сексу, або іспанська жінка: від традицій до сучасності (1960-1980)» [1, с. 43].

Високий рівень зацікавленості питанням подолання гендерної нерівності спричинив зростання кількості публікацій на цю тему. У 1960-х рр. було опубліковано значний масив робіт, присвячених проблемі становища жінок за режиму Ф. Франко. Серед них п'єса Альфонсо Пасо «Права жінок»; роботи Марії Кампо Аланхе «Жінка, як міф, або як людина» (1961), «Жінка в Іспанії, сто років її історії» (1963); Лілі Альварес «Фемінізм і духовність» (1964); Лідії Фалькон «Громадянські права жінок» (1963), «Трудові права жінок» (1964), «Жінка і суспільство» (1969); монографічний випуск, присвячений жінкам, в журналі «Зошити для діалогу» (1965); Марії Аурелії Капмані «Каталонська жінка» (1966), «Іберійський фемінізм» (1970) і «Жіночі професії» (1970); монографічний випуск про жінок журналу «Тріумф» (1970) [1, с. 40].

Боротьба за розширення доступу жінок до ринку праці, позбавлення економічної залежності та опіки з боку чоловіка потребувала не тільки

апелювання до органів державного управління, але й широкого громадського обговорення. Як показав звіт Фонду «Розвитку соціальних досліджень і прикладної соціології» від 1966 р. «...лише 55% опитаних домогосподарок вважали, що заміжні та бездітні жінки повинні працювати, щоб допомагати родині; 18%, якщо у них є маленькі діти; і 50%, якщо у них немає дітей або вони вже дорослі» [2, с. 211]. Ці дані демонструють, що пропаганда і соціальні практики попередніх років значною мірою вплинули на ціннісні установки, переконання та рівень соціальної і трудової активності значної частини іспанських жінок.

У 1967 р. була реалізована ініціатива «За права іспанських жінок», в рамках якої понад 1500 жінок зібрали підписи під цим документом і направили його віце-президенту уряду [3, с. 219–224.]

Жінки були активно залучені до спротиву франківському режиму і маючи членство в опозиційних організаціях, підтримували робітничий рух, робітників і страйкарів, які опинялися у в'язницях. Участь жінок в опозиційних політичних та громадських рухах вносила нові конструкти у дискурс щодо жіночого питання. Соціальна та політична активність учасниць антифранкістського спротиву демонстрували бажання і здатність жінок до участі у публічній діяльності, відстоювання громадянських прав та свобод [4, с. 213–215].

У 1970-х рр. зросла кількість страйків, демонстрацій та інших громадських акцій, метою яких була боротьба за розширення політичних свобод громадян. До цього процесу активно залучилась організація «Демократичний жіночий рух», яка декларувала цілями своєї діяльності досягнення громадянських прав і свобод, а також подолання дискримінації жінок у соціально-політичній та економічній сферах. З метою агітаційно-просвітницької роботи вона видавала інформаційні бюлетені «Жіночий світ», «Жінка і боротьба», «Світанок», «Наступ» [5, с. 157–159].

Таким чином, можемо визначити результат здійсненого аналізу, який підтверджує взаємопов'язаність процесів економічних, соціальних реформ та боротьби громадян за розширення власних прав та свобод, доступ до політичного життя держави. В цьому контексті, зростання активності феміністичних рухів та організацій на останньому етапі існування режиму Ф. Франко відповідає загальним тенденціям лібералізації.

Публічна дискусія щодо необхідності подолання економічної та соціально-політичної неповноправності жінок була важливою частиною подолання дискримінації на основі статі. Феміністичний рух відіграв важливу роль у демократизації Іспанії, боротьбі за громадянські права та свободи, протидії гендерній дискримінації.

У межах отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого студіювання проблеми розвитку гендерної рівності в Іспанії та важливості відкритих публічних дискусій у процесі демократизації та відстоювання громадянських прав та свобод.

Список використаних джерел і літератури

1. Ruiz Franco R. Nuevas leyes para nuevos tiempos: la situación jurídica y social de las mujeres en España del trarodofranquismo a la transición a la democracia. Spagna contemporanea. Torino, 2019. № 55. P. 35–53.
2. Otero–González U. Gender Labor Policies in the Franco Dictatorship (1939–75): The Discursive Construction of Normative Femininity. Journal of Nationalism, Memory & Language Politics. Prague, 2020. Vol. 14. P. 196–225.
3. Di Febo G. Resistencia y movimiento de mujeres en España: 1936-1976. Barcelona: ICARIA, 1979. 239 p.
4. Cabrero Blanco C. Tejiendo las redes de la democracia. Resistencias cotidianas de las mujeres durante la dictadura franquista. Heterodoxas, guerrilleras y ciudadanas. Resistencias femeninas en la España moderna y contemporánea : colección actas / coord. por M. Yusta Rodrigo, I. Peiró Martín. Zaragoza, 2015. P. 197–217.
5. Di Febo G. Resistencias femeninas al franquismo. Para un estado de la cuestión. Cuadernos de Historia Contemporánea. Madrid, 2006. Vol. 28. P. 153–168.

ЧОРНОМОРСЬКА ТОРГІВЛЯ В УМОВАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ БЛОКАДИ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Розглядаються особливості дослідження історії чорноморської торгівлі та розвитку транзитної торгівлі за часів континентальної блокади (1806–1814) в історіографії XIX — XXI ст.

Ключові слова: чорноморська торгівля, континентальна блокада, історіографія

The peculiarities of the research of the history of the Black Sea commerce and development of transit trade in the time of the Continental Blockade (1806–1814) in the historiography of the XIX — XXI centuries are considered.

Keywords: Black Sea Commerce, Continental Blockade, Historiography

Континентальна блокада — це система політичних та економічних заходів, запроваджених на початку XIX ст. (1806–1814 рр.) французьким імператором Наполеоном I з метою тиску на Великобританію. Берлінський декрет Наполеона I у листопаді 1806 р. забороняв торгіві, поштові та інші зв'язки з Британією на всіх територіях, підвладних або союзних Франції. Англійські піддані на цих територіях оголошувались військовополоненими, а їх товари підлягали конфіскації. Судна, які мали хоча б якесь відношення до британської корони (везли британські товари, заходили до британських портів і т. д.), оголошувалися ворожими, підлягали конфіскації або ставали “призами”. Британська імперія також запроваджувала власні торгові обмеження, що разом створювало вкрай несприятливі умови для європейської торгівлі. У 1807 р. за умовами Тильзитського миру російська імперія мала приєднатися до континентальної блокади, але тривалий час (до серпня 1808 р.) усіляко уникала виконання взятих на себе зобов'язань, намагаючись максимально зберегти економічні та торгові зв'язки з Британською імперією. Фактичне припинення блокади в Європі сталося у 1813 р., а остаточна відміна — у 1814 р., російська ж імперія вийшла з блокади влітку 1812 р. [1, с. 380].

Проблематика причин, наслідків та перебігу континентальної блокади давно стала об'єктом наукових студій та запеклих дискусій, особливо щодо наслідків та впливу на подальшу економічну (політичну) історію Європи та окремих її регіонів. Незважаючи на континентальний характер блокади, вона мала суттєві відмінності в реалізації у різних регіонах, навіть у межах однієї держави. Одним із специфічних у контексті реалізації континентальної блокади був чорноморський регіон, специфіку якого визначали як об'єктивні умови функціонування чорноморської торгівлі, так і політика російського уряду, який намагався маневрувати у складних міжнародних політичних та економічних обставинах — вплив континентальної блокади в чорноморських портах не був

таким очевидним, щоб привертати окрему увагу дослідників, але її наслідки безумовно позначились на розвитку і чорноморської торгової інфраструктури, і на розвитку чорноморської торгівлі.

Вивчення даного питання розпочалося ще у середині XIX ст., оскільки саме із запровадженням континентальної блокади багато хто з дослідників пов'язував початок війни 1812 р. Одним із найбільш досліджених аспектів цього загалом малодослідженого питання є історія транзиту, у першу чергу, транзиту одеського в умовах континентальної блокади. Одні з перших зауважень з цього приводу маємо у працях А. Скальковського, який зазначав помітне зростання важливості Одеси саме транзитного центру в умовах радикальних змін в європейській торгівлі [2, с. 49]. Налагодження азійсько-європейського транзиту було життєво важливим для європейської промисловості та дозволило зберегти, а подекуди й примножити обсяги одеської торгівлі в умовах континентальної блокади. Цю ж думку поділяв та обґрунтовував О. Оглоблин, досліджуючи історію української економіки та торгівлі у тому числі, зазначаючи, що вже 1808 р. одеські негоціанти заробили на транзитній торгівлі надзвичайно великі прибутки, не були в програші й перевізники товарів [3, с. 37–39].

Радянська історіографія континентальної блокади має як фундаментальні дослідження з цього питання [4; 5], так і більш спеціалізовані, у яких чорноморська торгівля першого десятиліття XIX ст. посідає помітне місце, хоча й розглядається не просто у контексті російської торгівлі, а як її невіддільна складова, що почасти ускладнює її виокремлення. Показовою у цьому відношенні є праця В. Золотова, у якій торгівля Південної України класифікується як частина “торгівлі південної росії”, натомість у монографії О. Дружиніної маємо чітку географічну локалізацію — “Південна Україна”, хоча сутнісні відмінності є вкрай незначними, адже в обох випадках підхід є доволі типовим для радянської історіографії [6–8]. В. Золотов звертав увагу на те, криза в чорноморській торгівлі почалася ще 1806 р., з початком російсько-турецької війни, і проявилась вона в падінні обсягів експорту зерна з азовських та чорноморських портів у десятки разів. Приєднання до континентальної блокади створювало для чорноморської торгівлі реальні перспективи повного розорення (коливання цін, нестабільні міжнародні відносини), адже чорноморська торгівля була експортною в максимально залежною від попиту на товари інших ринках. Стабілізувалась ситуація в чорноморській торгівлі тільки у 1815 р. [6, с. 35]. О. Дружиніна підкреслювала, що чорноморську торгівлю часів континентальної блокади врятував транзит, який був життєво потрібним європейським країнам, і у багатьох випадках це був єдиний спосіб доставити товари в Європу (наприклад, бавовну). Транзит суттєво збільшив питому вагу чорноморської торгівлі у загальних обсягах імперської (до 50%), сприяв накопиченню капіталів та закріпленню на міжнародних ринках [7, с. 334–335].

У сучасній українській історіографії маємо вдалий приклад системного дослідження історії наполеонівський війн львівським істориком В. Ададуровим, у тому числі, континентальної блокади, її політичної та економічної складових та її загального впливу на розвиток чорноморської торгівлі. Слід відзначити широке використання матеріалів французьких архівів та опублікованих джерел,

що надає унікальності та особливого значення цим дослідженням [9–10]. В. Ададуров зазначає, що російсько-французькі економічні зв'язки завжди були підрядними політичним інтересам і не були основою відносин між країнами, тому легко розривались і важко відновлювались. Саме через це всі економічні проекти та плани імперської Франції початку ХІХ ст. щодо чорноморської торгівлі були приречені на провал [10, с. 374–375].

Значну увагу проблематиці чорноморської торгівлі в умовах континентальної блокади приділяє одеський історик Т. Гончарук, який присвятив цьому питанню кілька досліджень, у тому числі монографічних [11–15]. Дослідник підкреслює, що “незабутній” 1808 р., у першу чергу, показав одеському купецтву можливості та перспективи розвитку транзитної торгівлі, багато в чому став фактором запровадження одеського порто-франко та сприяв формуванню торгових зв'язків з Центральною Європою, Закавказзям та азійськими країнами [16, с. 271]. Історія одеського транзиту, у тому числі періоду континентальної блокади, посідає чільне місце у науковому доробку дослідника, також дана проблематика представлена історіографічними студіями [11; 12; 14]. Т. Гончарук зазначає, що успіхи одеського транзиту були нетривалими, але й вони викликали стурбованість російського уряду, адже імпорт товарів значно збільшився, що мало наслідком зменшення державних прибутків та втрати й так обмеженої континентальною блокадою промисловості. Невдовзі уряд вдався до жорсткого регулювання чорноморської торгівлі (“Положення про нейтральну торгівлю на 1811 р.”), яке фактично означало припинення одеського транзиту (скасування пільг). Автор погоджувався з висновками своїх попередників про те, що найбільше значення одеський транзит часів континентальної блокади мав як унаочнення можливостей і багато в чому сформував запит чорноморських неогоціантів на відродження транзиту та запровадження порто-франко — й у цьому напрямі були певні успіхи попри протекціоністську політику російського уряду [16, с. 270].

Отже, маємо відзначити наявність сталого інтересу науковців до проблематики континентальної блокади та її впливу на чорноморську торгівлю у першому та другому десятиліттях ХІХ ст., у першу чергу йдеться про розвиток одеської транзитної торгівлі. На жаль, поза увагою дослідників та за межами наукових студій значною мірою залишаються інші складові чорноморської торгівлі цього періоду, такі як розвиток інфраструктури, проблеми боротьби з контрабандою, соціальна складова зовнішньої та транзитної торгівлі, розвиток судноплавства, статистика торгівлі та товарообігу і т. п., які в умовах континентальної блокади зазнали суттєвих змін. У цілому історія чорноморської торгівлі періоду континентальної блокади, маючи доволі представницьку історіографію і навіть приклади історіографічних студій з даного питання, все ще залишається недостатньо дослідженою, значною мірою через недостатнє залучення документальних матеріалів як вітчизняних, так і закордонних архівів.

Список використаних джерел і літератури

1. Митна енциклопедія: У 2-х томах. Т. 1. Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2013. 472 с.
2. Скальковский А. Записки о промышленных и торговых силах Одессы. СПб., 1865. 181 с.
3. Оглоблін О. Нариси з історії капіталізму на Україні. Вип. 1. Харків; Київ, 1931. 174 с.

4. Тарле Е.В. Континентальная блокада. Сочинения. Москва : Издательство Академии наук СССР, 1958. Т. 3. 654 с.
5. Злотников М.Ф. Континентальная блокада и Россия. Москва ; Ленинград : Наука, 1966. 360 с.
6. Золотов В.А. Внешняя торговля Южной России в первой половине XX века. Ростов : Издательство Ростовского университета, 1963. 192 с.
7. Дружинина Е.И. Южная Украина в 1800–1825 гг. Москва : Наука, 1970. 382 с.
8. Шерemet В.И. Русско-турецкая торговля и балканские земли (конец XVIII – первая половина XIX в.). Балканские исследования. Вып. 9. Вопросы социальной, политической и культурной истории Юго-Восточной Европы. Москва : Наука, 1984. С. 74–85.
9. Ададуrow В.В. Економічні інтереси на службі великої політики: Проекти та спроби французького проникнення на південні ринки Російської імперії (1800–1812 роки). Україна Модерна: Зб. наук. праць. Київ ; Львів, 2006. Ч. 10. С. 21–37.
10. Ададуrow В. «Наполеоніда» на Сході Європи: Уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку XIX ст. Львів: Видавництво Львівського католицького університету, 2007. 560 с.
11. Гончарук Т.Г. Міжнародний транзит через землі наддніпрянської України першої половини XIX ст.: історія вивчення. Український історичний журнал. 2007. № 3. С. 167–175.
12. Гончарук Т.Г. Транзит Броди — Одеса першої половини XIX ст. в дореволюційній історіографії. Інтелігенція і влада. Серія : Історія. 2006. Вип. 6. С. 34–39.
13. Гончарук Т.Г. Транзит російських товарів через землі Наддніпрянської України в першій половині XIX ст. Інтелігенція і влада. Серія : Історія. 2007. Вип. 10. С. 11–18.
14. Гончарук Т.Г. А. О. Скальковський як дослідник та оборонець прав транзитної торгівлі Одеси першої половини XIX ст. Інтелігенція і влада. Серія : Історія. 2008. Вип. 11. С. 9–15.
15. Гончарук Т.Г. Транзит західноєвропейських товарів через Наддніпрянську Україну першої половини XIX ст. Одеса : Астропринт, 2008. 280 с.
16. Гончарук Т. “Одеський транзит” початку XX ст. як ланка економічних зв’язків Центральної Європи та сходу часів “Континентальної блокади”. Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. 2017. Вип. 6. С. 266–272.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКСПАНСІЇ ІМПЕРІЙ НАПРИКІНЦІ XVIII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Проаналізовано статус українських земель як об'єкту експансії імперій наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття. Показано територіальні вектори, хронологію, економічні та політичні стимули експансії на українські землі з боку Російської, Австрійської, Османської та Французької імперій. Проведено паралелі з експансіоністською політикою сучасної Російської Федерації.

Ключові слова: Україна, Росія, експансія, імперія, війна, анексія.

This article analyzes the status of Ukrainian lands as the object of empires' expansion in the late 18th – early 19th century. It highlights the territorial vectors, chronology, economic and political incentives of expansion onto Ukrainian lands by the Russian, Austrian, Ottoman, and French Empires. Parallels are drawn with the expansionist policy of the modern Russian Federation.

Keywords: Ukraine, Russia, expansion, empire, war, annexation.

Сучасна російсько-українська війна, в якій Російська Федерація намагається знищити державну самостійність України, повертає нас до історичних паралелей, коли Росія та інші імперії намагалися встановлювати свій контроль над українськими землями. Зокрема, такі дії в активній фазі відбувалися наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Спробуємо побачити відповіді на питання про цілі, мотиви та рушійні сили агресії, проявленої по відношенні до України у минулому, щоб краще зрозуміти сьгоднішні події в історичній ретроспективі.

Мова йде про експансію – тобто поширення впливу певної країни на сфери життя інших країн, народів поза її власними кордонами. Змістовий контекст експансії проявляється у різних формах, що взаємодіють і доповнюють одна одну – політичній, економічній, культурній, духовно-релігійній, інформаційній тощо. «Енциклопедія сучасної України» стверджує, що експансія «притаманна державам, що претендують на лідерство у регіональних або глобальних масштабах» [1]. Саме з цим поняттям асоціюється кількасотліній вплив Росії на Україну.

Війна, розв'язана президентом РФ В. Путіним, привертає увагу до питання про роль лідерів російської держави у формуванні експансіоністського курсу щодо України. Початковий період, до якого ми звертаємось, пов'язаний з правлінням імператриці Катерини II – від часу сходження на престол (1762 р.) до 1796 р. Широко відомі факти скасування у 1764 р. інституту гетьманства та запровадження влади Малоросійської колегії на чолі з П. Румянцевим, розгортання з 1765 р. імперської інтеграції Слобідської України, розв'язання у 1768 р. чергової російсько-турецької війни. Все це свідчило про значущу роль

саме самодержиці у здійсненні згаданих акцій. Експансія відбувалася й за наступних російських самодержців, зокрема – Павла I (1796–1801 рр.), Олександра I (1801–1825 рр.), Миколи I (1825–1855 рр.). Впроваджувались адміністративні і військові реформи (створення державних установ російського взірця, скасування козацького полкового устрою), здійснювався соціальний тиск (запровадження кріпацтва, знищення козацького стану), культурна експансія (поширення системи русифікованої освіти, заборона українських церковних традицій) тощо. Особистість самодержця була важливим і впливовим фактором інтенсивності та специфіки поширення форм російського домінування.

До речі, великодержавна експансія Катерини II, включала елементи ранньомодерних ідей Просвітництва та політики «освіченого абсолютизму». Проте європейські ідеї модернізації суспільного життя були вторинними.

Наприкінці XVIII ст. українські землі не становили державної цілісності і самостійності. Більшість їх перебувала у складі Речі Посполитої (Правобережна і Західна Україна) та Російської імперії (Лівобережна Україна). Проте ситуація зазнавала стрімких геополітичних змін.

Зростання зовнішньополітичних амбіцій Російської, Австрійської імперій та Пруссії у в Європі та боротьба за сфери впливу мали фатальні наслідки для Речі Посполитої, ослабленої в результаті внутрішньої кризи державної системи. Магнати все більше підривали засади шляхетської демократії, а державні реформи, завданням яких було вивести країну із занепаду, проводилися зі значним запізненням і нерішуче [2]. Резонансною також стала українська національно-визвольна версія боротьби – Коліївщина (1768-1769 рр.), яка лише додала драматизму внутрішній кризі в Речі Посполитій. Причини цього полягали в суперечливій, віковій недостатньо толерантній політиці поляків по відношенню до українців, що є історичним уроком для багатонаціональних держав і їх політиків. За умов відсутності потужних чинників національної консолідації, які б допомогли перебороти внутрішньодержавні проблеми, на перший план виступили зовнішні несприятливі фактори. Рух опору цій імперській політиці серед українців не набув потужної відсічі, хоча й відомі факти про їх спільну боротьбу з поляками проти загарбників.

Сусідні держави-імперії були зацікавлені у знищенні державності Речі Посполитої, вели гру на її ослаблення постійним втручанням у її внутрішні справи. При цьому виразну деструктивну роль відігравала Російська імперія. Про це свідчило поставлення на польський трон Катериною II свого колишнього фаворита Станіслава-Августа Понятовського, тиск з боку російського посла у Варшаві князя М. Рєпніна на роботу варшавського надзвичайного сейму (5 жовтня 1767 – 5 березня 1768 рр.), придушення військовою силою лідерів опозиції і депортація їх до Росії тощо. Розправа з польською опозицією до С.-А. Понятовського передбачала водночас і розправу з українським козацько-селянським рухом. Рескрипт Катерини II малоросійському генерал-губернатору П. Румянцеву від 12 липня 1768 р. вимагав застосування жорстких заходів, «щоб при збереженні кордонів наших від занепокоєнь якомога швидше припинити в суміжності з ними хвилювання польських селян і щоб особливо захопити в руки запорожців, які вештаються між ними» [3, с. 343]. Отож, утвердження

російського контролю над Польщею передбачало, як безперечне, і нейтралізацію загрозливого для імперії українського національного фактору.

Для українських земель, які були складовою Речі Посполитої, імперські зовнішні впливи створювали нову реальність. 1772 р., внаслідок першого поділу Польщі, західноукраїнські землі були анексовані Австрією, зокрема – Руське воєводство (без Холмської землі), Белзьке воєводство (до Західного Бугу (притока Нарева, басейн Вісли) на півночі) та західну частину Подільського воєводства (між лівими притоками Дністра Збручем і Стрипою), а також південно-західний кут Волинського воєводства – разом 83 тис. км² із населенням 2,6 млн осіб. У 1793 р., за другим поділом Польщі, Росія поглинула землі Правобережної України: Київське, Брацлавське, Подільське воєводства та східну частину Волинського воєводства. Разом з анексованою центральною частиною Білорусі цей здобуток становив 250 тис. км² і понад 3 млн жителів. За третім поділом Польщі у 1795 р. Росія, крім іншого, анексувала Підляшшя, західну частину Волинського воєводства та західні частини Холмської землі й Белзького воєводства – разом 120 тис. км², 1,2 млн населення [2].

Майже відразу на приєднаних до імперій територіях було запроваджено закони, мову, адміністрацію, податки, обов'язки громадян, які діяли у цих державах [4, с. 256]. Тож українці, які опинилися у складі імперій обабіч австро-російського кордону, у обох випадках були позбавлені власного вибору на державно-політичне і національно-культурне життя, а його зміст визначався рамками, заданими устоями імперій з їхньою специфікою та пріоритетами політики того чи іншого правителя. Ставши людським ресурсом для нових господарів, українці мали включатися в усі форми чужих державно-економічних відносин, господарських зв'язків, комунікацій, приймати чужі правила і форми національно-культурної взаємодії. Попри всі відмінності цього включення на теренах Австрії та Росії, імперські форми не дозволяли українцям повнокровно реалізовувати свій соціальний потенціал.

Територіальні надбання держав-загарбниць обіцяли їм значні економічні преференції попри очевидні проблеми у врядуванні новопридбаними територіями, що мали свій устрій і традиції.

Таким чином, імперії готові були «грати вдовгу» – десятиліттями (час між першим і третім поділами Польщі тривав 23 роки, а якщо враховувати десятиліття кризи польської влади до першого поділу, то ще більше) заради придбання нових територій, що вимірювалися сотнями тисяч квадратних кілометрів та мільйонами осіб нових підданих. І однією з основних причин їхнього успіху була відсутність загальнонаціональної єдності країни-жертви та брак послідовного і рішучого курсу керівництва, який би враховував потребу гармонізації суспільних відносин, а не орієнтувався на корпоративні пріоритети. Це застереження, на наш погляд, не має терміну давності і вузьких географічних рамок застосування. Тож воно актуальне й для сучасної України.

Ще однією геополітичною реальністю другої половини XVIII століття стало ослаблення Османської імперії і, як наслідок цього, її територіальні та політичні втрати. Згідно з Кючук-Кайнарджийським мирним договором (10 (21) липня 1774 р.), Росія отримала Чорноморське узбережжя з фортецями Керч,

Єнікале і Кінбурн; набула «права захисту і покровительства» християн у князівствах Молдова і Валахія, що отримали автономію від Османської імперії. Кримське ханство здобуло державну незалежність. Ці зміни посилювали російську присутність у Північному Причорномор'ї.

Тож закономірно, що окремим вектором російської територіальної експансії на українські землі наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. був південний. Причому, як і на західному напрямку, де імперія діяла проти двох національних рухів – українців і поляків, на півдні встановлення російського панування було можливе лише за умов усунення подвійної політичної загрози, що йшла від національних рухів місцевих жителів – українців і кримських татар.

Оскільки територія Запорозьких Вольностей була територією проживання, економічних і політичних зв'язків українського населення (зокрема запорозького козацтва), то посилення російської присутності посилювало конфлікт інтересів між Запорожжям і Російською імперією.

Мілітарну загрозу українського Півдня імперія усунула акцією роззброєння козацтва та ліквідації Запорозької Січі 1775 р., утворенням реформованих Чорноморського (1788–1860), Бузького (1803–1817), Катеринославського (1787–1796), Азовського (1828–1866) та ін. козацьких військ. Наступним пріоритетним завданням інтеграції Півдня стало розгортання тут російської присутності шляхом створення системи військових укріплень, транспортних артерій, заснування міст і перетворення їх на адміністративні, економічні, торговельні центри. Це був проєкт «Новоросії» – перетворення українського Півдня на інтегральну частку Російської імперії. Причому цей напрям експансії мав геополітичне значення як стратегічний плацдарм для продовження євро-світової експансії Росії, забезпечуючи їй сталий і масштабний вихід до Чорного моря – транспортного коридору до світового океану. Оскільки важливим гальмівним чинником для реалізації імперського проєкту виходу до Чорного моря і закріплення на його узбережжі було існування Кримського ханства, Російська імперія поставила за мету максимально ослабити його, а потім анексувати. Користуючись випробуваною тактикою «поділяй і володарюй», в хід були пущені всі засоби посилення власної присутності й генерування внутрішніх конфліктів у ханстві. 1776 р. Росія ввела до Криму 25 тисячне російське військо. Хана Девлет Герая позбавили влади, а його місце зайняв проросійський ставленик Шагін Герай. У 1778 р. з Криму виселили 32 тис. економічно активного населення – кримських греків і вірмен, які мали опозиційні настрої щодо Шагін Герая. Проте це не дало Росії бажаного ефекту. 1782 р. місцева опозиція навіть спромоглася усунути російського ставленика від влади, хоча, як виявилось, ненадовго. Імперським акордом став маніфест Катерини II від 8 квітня 1783 р. про анексію Криму Росією. Текст маніфесту визнавав обтяжливість для імперії державної незалежності Криму – «використані до цього часу на Татар і для Татар суттєві витрати, що сягають за підрахунками понад дванадцять мільйонів рублів» [5, с. 898]. Імперія, як вже робила неодноразово, стверджувала, що приєднавши нову територію до Росії, там буде «наведено порядок». Імперська ухвала безапеляційно проголошувала: «замість відшкодування збитків наших вирішили Ми взяти під державу Нашу півострів

Кримський, острів Тамань і всю Кубанську сторону», «вдячності нових Наших підданих вимагаємо й очікуємо Ми, що вони у щасливому своєму перетворенні із заколоту і безладдя у мир, тишу і порядок законний прагнутимуть вірністю, старанністю і благонрав'ям уподібняться древнім Нашим підданим і заслужити нарівні з ними Монаршу Нашу милість і щедроту» [5, с. 898].

Маніфест 1783 р. стверджував, що кримські татари «схиляючись до чужих думок, ... стали діяти всупереч власному благу», «нездатні» «вквашати плоди... свободи» [5, с. 897-898].

Це «обґрунтування» надзвичай нагадує нам назву одного з попередніх рескриптів Катерини II, що стосувався Слобідської України: «Про заснування в Слобідських полках пристойного цивільного устрою ...» (28 липня 1765 р.). Імперія позиціонувала себе джерелом порядку і цивілізації для всіх народів, яким цей порядок «не був притаманний».

Таким чином, кримськотатарське питання ставилося і розв'язувалося імперією послідовно, після зниження рівня «української загрози» Запорожжя. Водночас, для унеможливлення обох – українського і кримськотатарського – рухів спротиву розгортався проєкт «Новоросії», застосовуючи гібридні форми економічного і політичного тиску та використання військової сили як вирішального аргументу. Цей гібридно-силовий спосіб експансії нагадував способи утвердження Росією свого панування на українському Правобережжі та в межах етнічних польських територій впродовж другої половини XVIII ст.

Серія російсько-турецьких війн: 1787–1791, 1806–1812, 1828–1829 рр. принесла чергове напруження і виснаження людських і економічних ресурсів українського півдня. На плечі місцевого населення лягало транспортне і тилове забезпечення російської армії. Водночас Росія отримала нові територіальні надбання. За Ясським мирним договором 29 грудня 1791 (9 січня 1792) до Росії було приєднано Єдисан – територію між Дністром, Південним Бугом і Дніпром (південні терени нинішніх українських областей: Херсонської, Одеської, Миколаївської). Серед іншого було підтверджено включення Кримського ханства до російських володінь, забезпечено свободу російської торгівлі на Чорному морі. У травні 1812 р. за Бухарестським миром Росія здобула Бессарабію, у трьох повітах якої проживали українці: Ізмаїльський, Хотинський, Акерманський. Одразу зазначимо, що пізніше, після невдалої для Росії Кримської війни у 1856 р., гирло Дунаю і Південну Бессарабію (Акерманський повіт) їй довелося передати князівству Молдавії, яке перейшло під протекторат Туреччини. Росія відмовилась від своїх претензій щодо «опіки» над православним населенням Туреччини.

У 1812 р. на новоприєднаних до Росії територіях впроваджувалися державно-адміністративні порядки держави-переможниці. Зокрема, відбулося заснування Новоросійського й Бессарабського генерал-губернаторства у складі Катеринославської, Таврійської, Херсонської губерній та Бессарабської області (1822–1874). У різний час були також створені Малоросійське генерал-губернаторство (1802–1856) та Київське генерал-губернаторство (1832–1914). Практикою запровадження генерал-губернаторств, як військово-адміністративної форми місцевого управління, імперія прагнула досягти

оперативного і ефективного підкорення та русифікації етнонаціональних регіонів, включених до складу Росії. Як кінцева мета впроваджувалась ідея поступового знищення особливостей місцевого устрою та приведення його у тотожність з існуючими загальноросійськими формами.

Таким чином, експансія Росії на південноукраїнські землі, що відбувалася у XVIII столітті, була продовжена у першій половині XIX ст. без змін стратегічних пріоритетів – загарбання нових територій, посилення на міжнародній арені своєї ролі і впливу на внутрішні справи інших держав і народів.

Імперія продовжувала виношувати гегемоністські плани, свідченням чого став відомий «грецький проєкт» О. Безбородька – члена Ради Катерини II, – план знищення Османської імперії, створення нової Візантії під контролем Росії, а також створення нової країни на Дунаї – «Дакії», що складалася б із Молдови та Волощини [6, с. 191].

Таким чином, в останній чверті XVIII століття південноукраїнські землі прийняли на себе весь спектр російської експансії – від втрати власної системи збройного опору – козацького війська, до трансформації адміністративної влади, соціально-економічних відносин та прищеплення російських національно-культурних форм, що поглиблювало русифікацію, ерозію національної ідентичності, вело до забуття національної мови та асиміляції.

У перші десятиліття XIX ст. ще одна європейська імперія розглядала Україну як об'єкт своїх зовнішньополітичних розрахунків – Перша Французька імперія часів Наполеона Бонапарта – 1804–1815 рр. Історичні джерела стверджують, що французів, зокрема, цікавило соціальне становище місцевого населення, зокрема, козацтва – його військова сила та політичні симпатії, а також імовірність їх використання для ослаблення Росії [7, с. 413].

Таким чином, цей інтерес принципово не відрізнявся від інтересів до України з боку інших імперій, лідери яких мріяли про світове панування.

9 червня 1807 р., під час наполеонівських війн у Європі, Наполеон I заснував Велике герцогство Варшавське (1807–1815 рр.). За Шенбрунським миром (1809 р.) територію герцогства розширили за рахунок всієї Західної Галичини і частково Східної – Замостя (Замостянський округ) (сумарно – 1,5 млн. чол.). Тоді ж Росія отримала Тернопільщину, яка до того часу перебувала у складі Австрії, а також Заліщицький округ (близько 300 тис. чол.). Формально передача Тернопільського краю Росії відбулася 15 червня 1810 р. Одразу створили нову російську адміністративну й судову владу. Край поділили на два адміністративних округи – Заліщицький і Тернопільський. На чолі округів поставили старост із росіян. Їхні помічники – «секретарі округу» – були з галицьких поляків. Урядовими мовами стали російська і польська. Українські національні інтереси, як завжди, не були враховані.

Результати цих поділів скасував Віденський конгрес у 1815 р. Тож для українського населення, яке населяло згадані території, експансія імперій принесла чергові зміни адміністративного устрою, перебудову господарчого життя і нові доміанти національно-культурних впливів.

На загал, протягом зазначеного хронологічного відрізка українські землі постійно були об'єктом деструктивного імперського впливу у різних його державно-політичних виявах і гібридних формах. Політичний курс імперій був спрямований на інтеграцію українських земель в свої державні системи, на пригнічення українських традицій врядування. Система місцевого управління, соціальний устрій, офіційна мова, система освіти і церковної організації – все це поступово набувало загальноімперських форм.

Дієвість імперського впливу, особливо деструктивного в плані національної політики, стала можливою внаслідок втрати українцями у XVIII столітті власної державності, що відроджувалася в середині XVII століття, але дрейфувала в бік обмеження і втрати своєї автономії, відсутності належної національної єдності українців. Експансіоністські успіхи Росії не тільки зміцнювали її економічно та політично, а й спричиняли формування імперської психології росіян, сповнюючи їх шовіністичним угаром від здобутих перемог, презирством до «іногородців», раболіпством, вірнопідданством.

Російська імперія в оновлених формах продовжує існувати понині. А це продовжує тамувати в собі загрозу не тільки Україні, а й іншим державам світу. Демонтаж імперій – єдиний спосіб уникнути повторення історичних уроків імперського експансіонізму і зберегти людські життя в умовах екзистенційної загрози.

Список використаних джерел і літератури

1. 1. Експансія. Р. В. Пилипчук, Г. М. Казакевич. Енциклопедія Сучасної України. Київ : Ін-т енциклоп. досліджень НАН України, 2009. – URL: <https://esu.com.ua/article-18817> (дата звернення: 25.01.2024).
2. Рубльов О. С. Поділи Польщі 1772, 1793, 1795. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Podily_1772_1793_1795 (дата звернення: 24.01.2024).
3. Історія України. Хрестоматія. упоряд. В. М. Литвин. НАНУ Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2013. 1056 с.
4. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. 752 с.
5. 15.708. Апреля 8. Манифест. О принятии полуострова Крымского, острова Тамана и всей Кубанской стороны под Российскую Державу. Полное собрание законов Российской Империи : Т. XXI. 1781–1783. СПб, 1830. С. 897-898.
6. Плохій С. Брама Європи. Пер. з англ. Р. Ключка. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
7. Ададуrow В. Українське козацтво в уяві французького уряду доби Наполеона I. Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). 2006. Вип. 6. С. 391-419. URL: http://resource.history.org.ua/publ/uacenter_2006_6_391 (дата звернення: 25.01.2024).

**БОРОТЬБА ЗА ВИЗНАННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.
ГЕНОЦИДОМ ЯК СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

У статті досліджено етапи, які пройшов процес визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом на міжнародному рівні. Встановлено, що за радянських часів тільки українська діаспора різних країн проводила пам'ятні заходи з шанування жертв Голодомору, засудження його організаторів і закликом до міжнародної спільноти визнати його геноцидний характер. З'ясовано, що нерішуча та непослідовна політика українського політикуму стала однією з причин ігнорування світовим співтовариством проблеми Голодомору 1932-1933 років. Зроблено висновок, що визнання іноземними державами Голодомору 1932-1933 років. геноцидом українців пошвавилось після 24 лютого 2022 року.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, міжнародне визнання, міжнародна політика.

The article examines the stages of recognizing the Holodomor of 1932-1933 as genocide at the international level. It was established that during Soviet times, only the Ukrainian diaspora of various countries held commemorative events honoring the victims of the Holodomor, condemning its organizers and calling on the international community to recognize its genocidal character. It was established that the indecisive and inconsistent policy of the Ukrainian political community was one of the reasons for the global community to ignore the Holodomor problem of 1932-1933. It was concluded that the recognition by foreign countries of the Holodomor of 1932-1933 as a genocide of Ukrainians revived after February 24, 2022.

Keywords: Holodomor, genocide, international recognition, international politics.

Тема Голодомору 1932-1933 рр. продовжує залишатися досить чутливою не тільки всередині українського суспільства, але й у міжнародних відносинах України. Повномасштабне вторгнення росії в Україну розкрило справжню сутність сучасної російської влади, російської армії та російського суспільства загалом. Все більше політиків, громадських діячів, учених, пересічних громадян у всьому світі починають розуміти, для чого В. Путін весь час наполягав на спадкоємності імперської, радянської і сучасної російської державності та чому таке важливе міжнародне визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом українського народу. Непокаране зло завжди повертається. Відсутність консолідованої міжнародної позиції щодо засудження організованого 90 років тому радянською владою Голодомору-геноциду українського народу стала одним з стимулів вчинення сучасною росією військової агресії проти України. Доречним є з'ясування причин, які перешкоджають визнанню міжнародною спільнотою здавалося б вже переконливо доведених і документально підтверджених фактів.

Першим класифікував Голодомор 1932-1933 рр. як складову радянського геноциду проти української нації Р. Лемкін – автор самого терміну та міжнародної Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. У доповіді, виголошеній ним 1953 р. на відзначенні 20-річчя Великого Голоду, зазначалося, що радянський геноцид в Україні складався з 4 стадій: знищення інтелігенції – мозку нації (у 1920-1930-х рр.), знищення національної церкви – душі нації (УАПЦ 1 1926-1932 рр.), знищення значної частини селянства – хранителів національного духу (Голодомор), фрагментація українського народу через депортації та переселення [1, с. 74-75].

На відміну від Голокосту – нацистського винищення євреїв під час Другої світової війни, для кваліфікації якого й було сформульовано термін геноцид, мало хто знав про Голодомор поза межами України, а публічно згадували про нього тільки представники української діаспори – свідки або жертви тієї трагедії. На думку культурсоціолога, знаного дослідника явища культурної травми Д. Александера, феномен Голокосту криється у його гласності. Численні репортажі у пресі та кінохроніка про звільнені концтабори наочно продемонстрували всьому світу цілеспрямоване винищення євреїв нацистами. А постійне наголошення в медіа на стражданнях саме єврейських жертв інтегрувало Голокост у життєвий досвід навіть віддалених від нього у часі та просторі людей [2].

Багатомільйонні жертви українського Голодомору такої можливості не мали, адже радянська влада не просто замовчувала голод, але й заперечувала його. Хоча у вересні 1933 р. представник уряду УНР на еміграції О. Шульгін повідомляв керівникам Ліги Націй про голод в Україні, а прем'єр-міністр Норвегії Й. Л. Мовінкель на таємному засіданні Ліги Націй з цього питання пропонував надати допомогу Україні. Проте цю пропозицію підтримали тільки Ірландія, Італія та Німеччина, а більшість країн (11) проголосували проти з мотивацією про неможливість втручання у внутрішні справи Радянського Союзу, який не є членом Ліги Націй. Аргументацію такої позиції можна знайти в одному з офіційних документів МЗС Сполученого королівства: «Це правда, що ми маємо певний обсяг інформації про голод на Півдні Росії... Ми не хочемо, однак, її обнародувати, оскільки це образило б радянський уряд і завдало б шкоди нашим стосункам із ним» [3]. Таким чином, сповідуючи принципи *realpolitik*, провідні західноєвропейські держави, перш за все Великобританія та Франція, прем'єр-міністр якої Е. Ерріо публічно заперечував голод в Україні, залишили українських селян з ним наодинці. Десятиліття потому, у 1941-1943 рр. нацистська окупаційна влада організувала широку пропагандистську кампанію про голод 1932-1933 рр. в Україні, вочевидь, щоб переключити увагу міжнародної громадськості з своїх злочинів проти людяності на аналогічні радянського режиму, а також для розширення кола своїх прихильників серед українців. Хоча заради справедливості треба зазначити, що саме у 1941-1943 рр. в Україні вперше пройшли заходи з увічнення пам'яті жертв Голодомору: збори мешканців сіл, жалобні панахиди, встановлення пам'ятних хрестів, висадження біля них калини й квітів. Статус переможця у Другій світовій війні дозволив

Радянському Союзу табувати протягом десятиліть тему Голодомору не тільки для радянського суспільства, але й для міжнародного співтовариства.

УРСР, як член-співзасновник ООН, хоча й мала статус міжнародної правосуб'єктності, проте в її керівництві не знайшлося людей, які б визнали штучний характер голоду навіть усередині країни, не те що на міжнародній арені. Більше ніж через півстоліття, 1987 р. у доповіді до 70-річчя утворення Радянської України перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький згадав про голод 1933 р., але не про його спланованість. Незалежна українська держава визнала Голодомор, тобто штучність голоду 1932-1933 рр., на офіційному рівні у 1993 р., коли президент Л. Кравчук підписав Указ «Про заходи у зв'язку з 60-ми роковинами голодомору в Україні», а на Михайлівській площі у Києві відкрили пам'ятний знак «Жертвам Голодомору 1932–1933 року». Наступним кроком стало встановлення у 1998 р. президентським указом щорічного «Дня пам'яті жертв голодоморів». Український парламент кваліфікував Голодомор геноцидом у постанові «Про Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років». Але надати офіційну – на найвищому державному рівні і від імені усіх гілок влади в Україні належну політико-правову оцінку Голодомору, як передбачалося у постанові Верховної Ради України від 15 травня 2003 р. [4], вдалося тільки у 2006 р. в Законі України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». Це визнання відбулося вже після того, як це зробили на державному рівні сім країн: Естонія (1993), Австралія (1993), Канада (2003), Угорщина (2003), Ватикан (2004), Литва (2005), Грузія (2005).

Протягом усього повоєнного періоду українська діаспора на різних континентах не полишала спроб привернути увагу світу до масової загибелі українців внаслідок Голодомору 1932–1933 рр., використовуючи для цього сторінки діаспорної преси, окремі видання, пам'ятні заходи до роковин трагедії. Серед таких видань слід згадати: «Стежками на Голготу» ч.1: «Винищення на Україні мільйонів людей терором та штучним голодом в 1929–1933 рр.» Д. Солов'я (1952); «Чорні справи Кремля: Біла книга»: англomовний довідник у 2-х томах (1953, 1955); «Голод на Україні в світлі урядових даних» Р. Млиновецького (1958); «Голод 1933 року в Україні: свідчення про винищення Москвою українського селянства»: збірник статей за редакцією Ю. Семенка (1963) та інші. Організовані діаспорою у 1950-1960-х рр. масові зібрання з вшанування жертв Голодомору приймали відозви до українців з закликом заявити на весь світ про злочинну московську політику в Україні. З 1982 р. створений у Торонто Український дослідний центр голоду почав збирати документи та матеріали від очевидців Голодомору: українців, які його пережили; журналістів і дипломатів, які у той час відвідали Україну й побачили масове винищення українських селян штучним голодом [5, с. 394-396].

Офіційне визнання США у 1980-х рр. Голокосту як геноциду євреїв показало українській діаспорі можливий шлях до міжнародного визнання Голодомору 1932-1933 р. в Україні. Особливого розголосу та масовості набуло відзначення 50-річчя Великого Голоду у північно-американських, західноєвропейських країнах й Австралії, завдяки чому Голодомор опинився в

фокусі уваги не тільки української громади, але й інших мешканців цих країн, тобто він став однією з тем міжнародної політики. Протягом 1983 р. відбулось багато знакових подій, які відкрили світу масштабність трагедії українського народу 1932-1933 р.: вихід фільму «Незнаний голод»; представницька наукова конференція в Університеті Квебеку (серед доповідачів – Б. Кравченко, Дж. Мейс, Р. Сербин, Максудов); виступи Дж. Мейса в університетах Торонто й Стенфордському; встановлення в м. Едмонтон пам'ятника жертвам Голодомору; 18-тисячний мітинг, організований українською діаспорою біля посольства СРСР у Вашингтоні з закликом визнати голод 1932-1933 рр. геноцидом українців; мітинг у сквері ім. Т. Шевченка в Парижі, на якому А. Безансон порівняв Голокост з Голодомором і дійшов висновку про геноцидний характер останнього, нагальну потребу досліджувати його, щоб подолати дезінформацію комуністичного тоталітаризму й пришвидшити справедливий суд історії [6, с. 50-51].

Важливу роль у розкритті теми Голодомору на міжнародній арені відіграв фільм канадських документалістів «Жнива розпачу» (1984), який вийшов у прокат спочатку англійською, пізніше був продубльований французькою, іспанською та українською мовами. Як зазначає О. Ковальчук, він вважається одним з «найвиразніших обвинувачень сталінського тоталітарного режиму в злочинах проти українського народу». Незважаючи на те, що радянська пропаганда затаврувала «Жнива розпачу», як вигадку «буржуазних українських націоналістів» і «німецьких колаборантів», він був відзначений на багатьох міжнародних кінофестивалях, отримав 11 нагород, серед них 6 перших [5, с. 397].

Внаслідок такого широкого розголосу проблеми Голодомору для її дослідження у 1985 р. було створено комісію Конгресу США по голоду в Україні з Дж. Мейсом у якості виконавчого директора. У 1988 р. вона дійшла висновку про геноцидний характер державної політики 1932-1933 рр. щодо українців й опублікувала тритомник зібраних матеріалів. Комісія не мала компетенції давати правову оцінку подіям, тому цього ж року за ініціативи Світового конгресу вільних українців було створено Міжнародну комісію з розслідування голоду 1932-1933 рр. в Україні, більшість членів якої 1990 р. визнала його геноцидом українців.

Ще до публікації зібраних комісією Конгресу США по голоду в Україні матеріалів вийшла в світ книга американо-британського історика та політолога Р. Конквеста «Жнива скорботи: радянська колективізація та голодомор» (1986). Вона стала результатом наукового проекту з вивчення голоду в українському селі, здійсненого під керівництвом професора Р. Конквеста в Українському науковому інституті при Гарвардському університеті. У передмові Р. Конквест подякував за співпрацю Дж. Мейсу, який асистував професору у цьому проєкті. Книга стала підґрунтям геноцидної концепції Голодомору, була відзначена різними нагородами, у тому числі Державною премією України ім. Т. Шевченка (1994).

2003 р. на 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Спільну заяву з нагоди 70-х роковин Голодомору – Великого голоду 1932–1933 років в

Україні, яку підтримали 63 держави-члени ООН з росією включно. Хоча в заяві Голодомор названо трагедією українського народу, а не геноцидом, проте визнання його багатомільйонних жертв і вшанування їх пам'яті на міжнародному рівні свідчило про певний прогрес у цьому питанні.

Питання визнання Голодомору геноцидом українського народу набуло пріоритетності в міжнародній політиці та політиці національної пам'яті України за президентства В. Ющенка. Протягом 2006 – 2008 рр. пам'ять його жертв вшановувалася на державному рівні за участі закордонних делегацій і здавалося, що міжнародна спільнота незабаром теж підтримає українську позицію щодо геноцидності радянської політики 1932-1933 рр. відносно українців. Позитивним сигналом на цьому шляху стало визнання голодомору геноцидом у Заяві Балтійської асамблеї «Про вшанування пам'яті жертв геноциду та політичних репресій в Україні, скоєних у 1932 та 1933 роках» 2007 р. та прийняття у 2008 р. Європейським Парламентом резолюції, в якій визнано «Голодомор (штучний голод 1932–1933 років в Україні) жахливим злочином проти українського народу та проти людяності» [7, с. 59-60].

Однак 27 квітня 2010 р. під час розгляду Парламентською асамблеєю Ради Європи питання щодо визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом українців президент В. Янукович заявив, що застосування цього терміну щодо того чи іншого народу є неправильним і несправедливим [8, с. 232]. Ця заява фактично знецінила зусилля української дипломатії та української діаспори з інформування міжнародної спільноти про причини та наслідки Голодомору 1932-1933 рр. і засудження його організаторів, прийняті раніше парламентами різних держав і керівними органами міжнародних організацій рішення з визнання Голодомору геноцидом українців.

Хоча російська влада, як раніше радянська продовжує заперечувати спланованість Голодомору 1932-1933 рр. і його спрямованість проти українських селян, проте після 24 лютого 2022 р. відновився процес визнання геноцидного характеру радянської політики щодо українців. Зокрема, відгукнулися на звернення Верховної Ради України до національних парламентів від 16 листопада 2022 р. про визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом українського народу й прийняли протягом 2022-2023 рр. відповідні резолюції: Європейський Парламент, Парламентська Асамблея Ради Європи, парламенти Бельгії, Болгарії, Бразилії, Великої Британії, Ірландії, Ісландії, Італії, Колумбії, Люксембургу, Молдови, Нідерландів, Словенії, Франції, ФРН, Хорватії, Чехії, Чилі. Частина з вказаних парламентів не просто приєдналася до визнання Голодомору актом геноциду, але й встановила пам'ятні дати (день, тиждень, місяць) для вшанування його жертв [9].

Зміні позиції міжнародної спільноти щодо українського Голодомору з переважно індиферентної протягом майже усього ХХ ст. до солідарної у 2022-2023 рр. сприяла трансляція світовими медіа наслідків повномасштабного вторгнення російської армії в Україну: тисячі сплюндрованих варварськими бомбардуваннями мирних українських міст і сіл; викрадених, скалічених, замучених, убитих українців; викрадених або знищених об'єктів і предметів культурної спадщини. Масова візуалізація сучасних жахів кремлівської політики

щодо українців допомогла міжнародній спільноті краще осягнути характер подій 90-річної давнини. У багатьох вказаних вище рішеннях парламентів наголошується на спадкоємності сучасної російської політики та радянської щодо українців: спроби знищити їх фізично та ментально, також підкреслюється, що безкарність злочинів радянського тоталітарного режиму, таких, як Голодомор і масові репресії, спричинили сучасну російську агресію проти України.

Отже, виробленню консолідованої позиції міжнародної спільноти щодо визначення Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом українського народу стали на заваді замовчування, дезінформація та спротив російської (раніше радянської) влади; неможливість встановити точну кількість жертв через нечисленність джерельної бази, що призводить до варіативності у підрахунках числа померлих від голоду й викликає недовіру світового співтовариства; небажання донедавна провідних західноєвропейських держав конфліктувати з СРСР, пізніше росією; непослідовність політики української влади з цього питання.

Список використаних джерел і літератури

1. Антонович М. Голодомор 1932-1933 років в Україні в контексті радянського геноциду проти української нації Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин геноциду згідно з міжнародним правом: монографія. За наук. ред. Володимира Василенка, Мирослави Антонович. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013. С. 74-94.
2. Голодомор у світовому контексті. URL: <https://www.ukrainer.net/holodomor-u-svitovomu-konteksti/> (дата звернення: 19.01.2024)
3. Балда Т. Вони дивились і мовчали...А ми мовчати не могли! Каменяр: інформаційно-аналітичний часопис Львівського національного університету імені Івана Франка. 2016. № 8-9. URL: <http://kameniar.lnu.edu.ua/?p=5632#more-5632> (дата звернення: 19.01.2024)
4. Про Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років: Постанова Верховної Ради України від 15.05.2003 № 789-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 30. Ст.262.
5. Ковальчук О. Голодомор 1932–1933 рр. в УСРР і українська діаспора Північної Америки: інформативні аспекти. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. Київ, 2008. Вип. 14. С. 377-400.
6. Безансон А. Пам'ятати й досліджувати! Сучасність. 1983. Ч. 10 (270). С. 48-51.
7. Савчук К. Голодомор – український геноцид. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. Вип. 37. Част. 2. С. 58–64.
8. Саган Г. Проблемні питання у визнанні Республікою Хорватія Голодомору геноцидом українського народу. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2023. Вип. 32. С. 220-243.
9. Міжнародне визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом Українського народу / упор. Ігор Остап. Київ: Дп «ГДП». 2023. 256 с.

**БУКОВИНА ТА БЕССАРАБІЯ В КОНТЕКСТІ ІНТЕРЕСІВ ТА
МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН ЦЕНТРАЛЬНИХ ТА
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ХХ СТ.**

У статті мова йде про історико-географічні області Буковину і Бессарабію, які у стародавні часи входили до складу Молдавського князівства. Ці області з давніх часів були заселені різними народностями, які проживали на цих теренах. Ці регіони благодатні на сприятливий клімат, родючі землі, багаті ліси і ріки. Українці і румуни завжди жили у мирі та злагоді, є східними християнами, сповідують православ'я. Саме це є важливим чинником спільного проживання і господарювання місцевого населення.

Починаючи з XIV-XV ст. ці землі входили до складу різних держав. Змінювався їхній державно-політичний статус. Причиною зміни адміністративно-територіального устрою було те, що ці області були окраїнною частиною своїх країн та легкою здобиччю сусідів. Це часто призводило до територіальних війн та конфліктів. У результаті цього держави Центральної та Східної Європи завжди втрачали або набували свої та нові території. Упродовж багатьох століть змінювалися кордони держав, виникали і зникали з карти Європи держави, політичні партії та їх керівники. Місцеве населення завжди проживало на цій землі та брало участь у тамтешніх війнах, несли весь тягар воєнних років. У ХХ ст. карта Європи була кардинально змінена, а й з ними території цих країв та доля мешканців, які опинилися у складі нових державних утворень. Україна і Румунія будують конструктивні відносини та не мають жодних територіальних претензій одна до одної.

Ключові слова: *Буковина Бессарабія, історико-географічна область, Молдавське князівство, територія, кордони, угода, договір, Румунія, Радянський Союз, УСРР, війна, територіальні суперечки та інтереси, Україна.*

The article is about the historical and geographical regions of Bukovina and Bessarabia, which in ancient times were part of the Moldavian principality. Since ancient times, these regions have been inhabited by various peoples who lived in these areas. These regions are blessed with a favorable climate, fertile lands, rich forests and rivers. Ukrainians and Romanians have always lived in peace and harmony, are Eastern Christians, profess Orthodoxy. This is an important factor in the common living and management of the local population.

Starting from the XIV-XV centuries. these lands were part of different states. Their state and political status was changing. The reason for the change in the administrative-territorial structure was that these regions were a peripheral part of their countries and easy prey for their neighbors. This often led to territorial wars and conflicts. As a result, the states of Central and Eastern Europe have always lost or acquired their own and new territories. Over many centuries, the borders of states changed, states, political parties and their leaders appeared and disappeared from the

map of Europe. The local population has always lived on this land and participated in the wars there, bearing the entire burden of the war years. In the 20th century the map of Europe was radically changed, and with them the territories of these regions and the fate of the inhabitants who were part of the new state formations. Ukraine and Romania are building constructive relations and do not have any territorial claims against each other.

Keywords: *Bukovina, Bessarabia, historical and geographical region, Principality of Moldavia, territory, borders, agreement, treaty, Romania, Soviet Union, USSR, war, territorial disputes and interests, Ukraine.*

Буковина та Бессарабія належать до того історичного ареалу країн, які завжди стояли на периферії інтересів держав Центрально-Східної та Південної Європи. Ці історико-географічні області здавна були заселені людьми, тут проживали і проживають різні національні меншини (українці, поляки, румуни, молдовани, татари), проходять торгівельні шляхи та економічні інтереси, завжди були об'єктом міждержавних та дипломатичних відносин та інтересів європейських країн та їх громадян (Молдова, Румунія, Радянський Союз, Україна). Цьому сприяли і природно-кліматичні особливості регіонів, і природні ресурси, і географічне розташування, і особливості розмежування прикордонних областей, етнічний принцип проживання населення, політичні інтереси та позиція глав урядів держав, їх громадян. Розглядаючи дане питання сьогодні можливі відгуки цих політичних подій та процесів на сучасному етапі.

Хоч і пройшло чимало часу та написано багато праць з даної тематики актуальність даного дослідження полягає в тому, що дані історико-географічні області залишаються й надалі у центрі уваги істориків, дослідників, політологів, дипломатів, предметом дослідження яких є міждержавні та зовнішньополітичні дипломатичні відносини країн, до яких колись входили і тепер дані території. [19, с.199-210, 213-223], [20, с.126-133, 147-156].

Мета повідомлення – здійснити короткий історичний огляд подій ХХ ст., проаналізувати їх хід та військово-політичні наслідки, окреслити перспективи подальших досліджень у цій проблематиці.

Сьогодні Буковина охоплює все Буковинське Прикарпаття, Сучавське плато і Хотинську височину. Природними межами і ріками даного регіону є Дністер на півночі, Колочин, Черемош, Білий Черемош, Перкалаба, Цибей та Бистриця Сучавська на заході, Дорна, Суха, Молдова, Великий Самуш на півдні та Серет на сході. Отже, Буковина охоплює регіон Серету й Пруту від Молниці до Радівця на півдні та долину Раковця на сході. Сьогодні ці території охоплюють Чернівецька область України, Сучавський та Ботошанський (частково) повіти Румунії, а також Єдинецький (частково) повіт Молдови. [9, с.395-397].

Інша область Бессарабія межує з Буковиною, займає площу між річками Прут і Дністер, а також область між гирлом Дунаю та Чорним морем. Дві третини площі Бессарабії – це землі на півночі Чернівецького (частково) та Дністровського районів Чернівецької області, а також південь Бессарабії. Сьогодні це південна частина Одеської області. [9, с. 244-246].

Ще з давніх часів, починаючи з XIV ст. Буковина і Бессарабія входили до складу Молдавського князівства. У середині XIV століття на землях у басейні річки Молдова формується нова держава — Молдавське князівство, яке перебувало у васальній залежності від Королівства Угорського. В 1359 р., внаслідок повстання проти угорського панування, князівство стало незалежним. У 1859 р. воно припинило своє існування, коли об'єдналось з Валахією у одне Румунське князівство. [5, с.25-27, с. 69-74], [13, с.141-145].

Під час російсько-турецької війни 1768-1774рр. Буковина з 1769р. перебувала під контролем російської армії. Після завершення війни Габсбурзька монархія висунула свої претензії на Буковину. Свої вимоги вона аргументувала тим, що колись за результатами Першого поділу Речі Посполитої 1772р. Габсбурзька монархія володіла Галичиною та мала права на всі її історичні землі. Російські війська залишили Буковину в 1774р. З серпня по другу половину жовтня 1774р. австрійські війська остаточно зайняли Буковину. 7 травня 1775р. в Константинополі було укладено спеціальну Конвенцію між Османською імперією та Габсбурзькою монархією про передачу Буковини. Після остаточної демаркації кордонів 25 лютого 1777р. було ратифіковано Конвенцію від 7 травня 1775р. У складі Австрії, а пізніше Австро-Угорщини (1867-1918рр.) Буковина перебувала до 1918р. [10, с.4-8, 104-106], [13, с.204-210, 493-495], [16, с.36-45].

У 1812р. значна частина земель Молдавського князівства була приєднана до Російської імперії під назвою Бессарабія, а інша частина у 1861р. ввійшла до складу Румунії. Після приєднання задністровської землі до Російської імперії, Бессарабія включала в себе землі між Прутом та Дністром: Ізмаїльську, Кілійську, Білгородську, Тягинську фортеці, а також повіти, які раніше входили до Молдови по Ясси (місто не входило) та Хотин. Межі цієї області тягнулися з півночі по село Атаки і до міста Новоселиця на річці Прут і далі від Новоселиці до міста Рені, а звідти до гирла Дунаю. Отож, і Буковина і Бессарабія до 1918р. входили до складу Австро-Угорщини та Російської імперії. Політична ситуація довкола цих земель сильно змінилася після закінчення Першої світової війни, яка тривала з 1914 по 1918рр. і мала для країн, країв та їх народів важкі політичні наслідки. [5, с.74], [7, с.128-134].

11-12 листопада 1918р. румунські війська зайняли всю територію Буковини. 28 листопада 1918р. «генеральний конгрес» Чернівців під керівництвом відомого провінційного політика краю Янку Флондора (1865-1924рр.) направив телеграму країнам Антанти в Лондон, Париж, Рим та Вашингтон про «возз'єднання» Буковини з Румунським королівством у межах її давніх кордонів по річки Черемош-Колочин-Дністер. 19 грудня 1918р. був виданий декрет про з'єднання Буковини з Румунією. 31 грудня декрет був затверджений королем. За 59 статтею Сен-Жерменської угоди від 10 вересня 1919р. Австрія відмовлялася від усіх прав на Буковину. 22 грудня 1919р. голова Мирної конференції Жорж Клемансо надіслав листа румунському прем'єр-міністру про рішення Верховної Ради Союзних та Асоційованих країн від 18 грудня 1919р. про встановлення «кордону Румунії зі Східною Галичиною у Буковині від Дністра до старого кордону між Угорщиною та Галичиною».

Країни Антанти визнали за Румунією всю Буковину за умовами Тріанонського мирного договору з Угорщиною від 4 червня 1920р. За 45 статтею договору за Румунією закріплювалась Трансільванія та Буковина. Остаточні кордони Румунії, Польщі та інших держав були підписані з країнами Антанти 10 серпня 1920 р. За 5 статтею Севрської угоди до Румунії відійшла вся Буковина. [5, с.223-227], [6, с.420-427], [14, с.363-369].

«Бессарабське питання» було вирішено після підписання всіх мирних угод. Тодішній голова Ради Чотирьох і британський прем'єр-міністр Девід Ллойд-Джордж (1863-1945рр.) 3 березня 1920р. сповіщав прем'єр-міністра Румунії Александру Вайда-Воеводу (1872-1950рр.) про визнання Бессарабії за Румунією. Він був тоді головою кабінету міністрів (з 1 грудня 1919 по 12 березня 1920). Відповідний договір було підписано 28 жовтня 1920р. у Парижі під назвою «Угода стосовно об'єднання Бессарабії з Румунією» (відомий Паризький протокол). 28 жовтня 1920 року країни Антанти (Велика Британія, Французька республіка, Королівство Італія та Японська імперія) підписали з Королівством Румунія «Бессарабський протокол». Отож, з 1918р. Буковина та Бессарабія входили до складу королівської Румунії, у складі якої перебували до 1940р. [3, с.5-8], [6, с.508-514], [7, с.204-209].

Вперше зацікавленість бессарабським питанням зі сторони Радянської Росії відбулось у січні 1918р. Тоді Радянська Росія 13 січня 1918р. в односторонньому порядку розірвала дипломатичні відносини з Румунією. А вже 24 січня 1918р. Раднарком РСФСР створив «Верховну автономну колегію РНК з російсько-румунських справ», яку очолив тричі глава уряду УСРР Християн Раковський (1873-1941рр.). В постанові Раднаркому РСФСР від 26 січня 1918р. зовнішньополітичні акти Румунії розцінювалися як дії, спрямовані проти революції. У ноті від 2 травня 1919р., підписану Х.Раковським, до уряду Румунії уряд УСРР вперше заявив про Буковину та її зв'язок з іншою територією України. У ноті також говорилося про негайне виведення румунських військ з території Буковини та Бессарабії. І вже 11 травня 1919р. радянські війська розпочали наступ на румунські позиції. Проте ситуація докорінно змінилася у зв'язку із наступом військ генерала Антона Денікіна (1872-1947рр.) весною 1919р. та повстання Григор'єва (травень 1919р.). Більше радянський уряд де факто не займався цим питанням аж до червня 1940р., доки не відбулися нові військово-політичні зміни у країнах Центральної та Східної Європи. [6, с.523-528].

Як відомо, ще 1924 року на території УСРР була утворена Молдавська АРСР з прозорими претензіями більшовицького уряду на контроль над Бессарабією. Це були українські етнічні землі у Бессарабії: Аккерманщина, Ізмаїльщина (Південна Бессарабія) та Хотинщина (Північна Бессарабія).

Подальші територіальні суперечності держав знайшли своє відображення і продовження цієї проблеми у Таємному протоколі відомого німецько-радянського договору від 23 серпня 1939р. про ненапад і розподіл сфер впливу у Європі, відомий як Пакт Ріббентропа-Молотова. У статті 3 цього міждержавного договору інтереси Радянського Союзу зазначалися лише стосовно Бессарабії. На той час Німеччина заявляла, що немає у цьому регіоні своїх інтересів. Ця угода,

яка була підписана у Москві міністром МЗС Німеччини Йоахімом фон Ріббентропом (1893-1946рр.) та Головою Ради народних комісарів, народним комісаром закордонних справ СРСР В'ячеславом Молотовим (1890-1986рр.), не лише гарантувала нейтралітет СРСР у конфлікті Третього Рейху з Польщею та країнами Заходу, а й заклала підвалини майбутнього перерозподілу територій в Європі, що мало у свою чергу як локальні так і геополітичні наслідки. Трохи пізніше, 1 вересня 1939р. розпочалась Друга світова війна, яка тривала до 1945р., докорінно перекроїла карту не тільки Європи, а й світу та забрала мільйони людських життів. Причиною були економічні, фінансові, політичні, воєнні, ідеологічні інтереси воюючих ворожих одна до одної держав. [8, с.216-217, 244].

13 червня 1940р. В'ячеслав Молотов повідомив німецького посла Вернера фон дер Шуленбурга (1875-1944рр.) про намір СРСР анексувати не тільки Бессарабію, а й Буковину, яку раніше не було включено до їх зони впливу. 25 червня 1940р. Німеччина заявила протест, заявляючи про те, що дана територія ніколи не належала країні Рад. Проте 26 червня 1940р. В.Молотов заявив, що Радянський Союз обмежується своїми претензіями лише Північною частиною Буковини разом з Чернівцями.

Надісланий 26 червня 1940р. Румунії ультиматум містив вимоги повернення Росії Бессарабії та північної частини Буковини, де здавна проживали українці та підтримуваний тісний зв'язок з радянською Україною. Тодішній уряд Румунії звернувся по допомогу Німеччини та Італії, проте ті нічим не допомогли, відмовились від втручання у зовнішні справи свого союзника, залишивши його один на один із ним. Королівська Румунія змушена була поступитись цими територіями. Внаслідок проведення Бесарабсько-буковинського походу румунські війська залишили Північну Буковину, яка 28 червня 1940р. була возз'єднана з іншими етнічними українськими землями у складі УРСР. Згідно з рішенням Верховної Ради СРСР від 2 серпня 1940р. було утворено Чернівецьку область у складі Української РСР, до якої увійшла Північна Буковина та Хотинщина. [12, с.36-37].

За пактом Молотова—Ріббентропа 1940р. Бессарабія була зайнята радянськими військами. Південну (Аккерманський та Ізмаїльський повіти) і північну Бессарабію (Хотинський повіт) приєднали до Української РСР, а решту (сучасна Республіка Молдова) об'єднали з Молдавською АРСР і перетворили на нову союзну республіку — Молдавську РСР.

Під час Німецько-радянської війни Бессарабію знову зайняли румунські війська маршала І.Антонеску і перетворили на губернаторство Бессарабія, яке проіснувало до серпня 1944р. після чого воно було вдруге зайняте Радянською армією і знову увійшло до складу СРСР із відновленням на цих землях адміністративного поділу 1940р. (Молдавська РСР, Ізмаїльська область і частина Чернівецької області УРСР). [6, с.597, 643-657], [18, с.386-390].

Із розпалом Другої світової війни, нападом Німеччини на Радянський Союз 22 червня 1941р. політична ситуація у цих регіонах кардинально змінилася. Королівська Румунія була чи не головним союзником гітлерівської Німеччини на Балканах та в Східній Європі. 6 вересня 1940р. румунський король Кароль II (1893-1953рр.) під тиском генерала Іона Антонеску (1882-1946рр.) та

фашистського руху «Залізна Гвардія» зрікся трону. І.Антонеску, будучи прем'єр-міністром (1940-1944рр.), став диктатором Румунії, відкрив свою країну для німців, віддав їм румунські нафтові родовища та оголосив війну СРСР 22 червня 1941р. Він був переконаний, що Другий Віденський арбітраж, який був укладений у серпні 1940р., буде скасований і Трансильванія буде знову приєднана до Румунії. За умовами Другого Віденського арбітражу (серпень 1940 р.) під тиском гітлерівської Німеччини Румунія передала Угорщині Північну Трансильванію, а за Крайовською угодою (вересень 1940 р.) з Болгарією поступилася Пд. Добруджею в кордонах 1913 р. на користь цієї держави. За маршала І.Антонеску Румунія почала проводити жорсткий пронимецький зовнішньополітичний курс. У листопаді 1940 р. Румунія приєдналася до Берлінського пакту. [8, с.310-311], [17, с.41-44], [18, с.390-392].

Протягом 1941—1944 рр. мільйонна румунська армія, а це 26 дивізій брали участь у німецько-радянській війні на боці, певна річ, гітлерівської Німеччини. У 1941р. території між річками Дністер і Південний Буг були включені до утворення Трансністрія із центром у Тирасполі під румунським контролем.

З початком Другої світової війни та після відступу радянських військ румуни утворили губернаторство, відкрили концентраційні табори, провели масові судові процеси проти національних менших краю. Проти румунських військ безперервну вели боротьбу як представники українського націоналістичного так і комуністичного підпілля, не вщухав партизанський рух. З кінця 1943р. в гірських та лісових районах Буковини почали формуватись повстанські загони. Ситуація погіршувалась з кожним днем.

Перемоги росіян у 1943-1944рр. на східному фронті поставили Румунію у дуже скрутне становище. У квітні 1944р. на таємних переговорах у Каїрі (Єгипет) між принцом Барбу Штірбей (1872-1946рр.) і В.Молотовим мова йшла про перемир'я між Румунією і СРСР. Радянське керівництво публічно заявляло про відсутність претензій до Румунії окрім Бессарабії та Північної Буковини. [8, с.310-311].

Влітку 1944 р. радянські війська підійшли впритул до кордонів Румунії. У березні-квітні 1944р. після Проскурівсько-Чернівецької операції Червоною армією було зайнято більшу частину Чернівецької області та знову включено до складу УРСР. 23 серпня 1944р. кабінет І.Антонеску був повалений. Королівська делегація на чолі з Б.Штірбею відбула до Москви для підписання мирного договору. А 30 та 31 серпня 1944р. радянські війська вже стояли у Плоешті та в Бухаресті. У серпні 1944р. румунська армія перейшла на бік антигітлерівської коаліції. 16 румунських дивізій (понад 500 тис. осіб) почали воювали проти німецько-фашистських військ. Договір про перемир'я з Румунією було підписано у Москві 12 вересня 1944р. після взаємних переговорів, які тривали з 10 по 12 вересня. За умовами перемир'я радянсько-румунський кордон устанавлювався таким яким він був станом на 28 червня 1940р. Остаточне затвердження передвоєнного радянсько-румунського кордону на буковинсько-північнобессарабському відрізьку відбулось на засіданні Потсдамської конференції трьох великих союзних держав СРСР, США і Великої Британії, яка проходила з 2 липня по 8 серпня 1945р. Радянсько-румунська угода перемир'я

від 12 вересня 1944р. лягла в основу робочої сесії Ради міністрів закордонних справ у Москві (16-26 грудня 1945р.) та в Парижі (25 квітня-16 травня, 15 червня-12 липня 1946р.). Вироблені умови мирних договорів були остаточно винесені на обговорення Паризької мирної конференції, яка проходила з 29 липня по 15 жовтня 1946р. за участю 21 держави. Як бачимо післявоєнне врегулювання кордонів відбувалося не лише на двосторонньому, а й на багатосторонньому рівні.

Румунія прийняла умови союзників про перемир'я. Після того як було відправлено у відставку уряд І.Антонеску і його заарештовано, було сформовано новий уряд Санатеску, в якому були представлена націонал-селянська партія Маніу, ліберальна партія Бретіану, партія соціалістів та комуністів. Уряд складався з блоку демократичних партій. В лютому 1945р. був встановлений режим «народної демократії». У грудня 1945р. на конференції у Москві англійці та американці визнали румунський уряд Грози. У грудні 1947р. «Рада чотирьох» у Парижі визнала кордони Румунії такими якими вони були станом на 28 червня 1940р., тобто за Радянським Союзом. Спільний радянсько-румунський кордон було продовжено також на ділянці Закарпаття (Підкарпатська Русь), яка за умовами радянсько-чехословацького договору від 29 червня 1945р. входила до складу УРСР. Як того хотіла Румунія ухвала Другого Віденського Арбітражу від 30 серпня 1940р. була анульована. До Румунії відходила Трансільванія. Її кордон з Угорщиною встановлювався станом на 1 січня 1938р. За окремим румуно-болгарським договором Болгарія повертала собі Південну Добруджу, якою вона володіла за Крайовською угодою від 7 вересня 1940р. Тепер Румунія мала лише вузьку смугу виходу до моря, а Радянський Союз отримав частину територій у гирлі Дунаю. [6, с.660-662], [8, с.387-388], [11, с.313-317],[18, с.398-400].

Після того як у 1944 р. була скинута профашистська диктатура І.Антонеску у 1945 р. було створено уряд комуністичної спрямованості, проведена конфіскаційна аграрна реформа, здійснена націоналізація промисловості, у 1947р. змінені кордони.

Мирний договір, укладений союзниками з Румунією у Парижі 10 лютого 1947р. та інші повоєнні міжнародні акти остаточно затвердили кордон між СРСР і Румунією. Румунія ратифікувала цей договір 23 серпня 1947р. Радянський Союз, у тому числі й УРСР ратифікували цей договір 29 серпня 1947р. Сам договір набрав чинності з 15 вересня 1947р., став основним у розмежуванні та вирішенні територіальних суперечок країн та останнім для цього регіону. 27 лютого 1961р. у Бухаресті був укладений новий договір між СРСР та Румунією про міждержавний кордон. Остаточне закріплення політичних і територіальних підсумків Другої світової війни відбулось 1975р. Гельсінськими угодами. [14, с.454-457], [15, с.36-42].

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991р. змінився і статус колишнього радянсько-румунського кордону. Відповідно до Закону України від 7 листопада 1991р. «Про державний кордон» колишній державний кордон СРСР на території України, яка межувала на заході із чотирма країнами (Польща, Угорщина, Словаччина і Румунія) став державним кордоном України.

Характеризуючи даний складний історичний відрізок часу на цих територіях можна дійти таких висновків.

Буковина — історико-географічний регіон, який розташований на українсько-румунському етнографічному прикордонні, між середньою течією Дністра та головним Карпатським хребтом у долинах верхньої течії Пруту та Сірету. Нині ця територія входить до складу України (Північна Буковина) та Румунії (Південна Буковина).

Бессарабія — історична область у східній Європі між річками Прут, Дністер і гирлом Дунаю та Чорним морем. На картах ці історико-географічні області відомі з XIV-XVI ст. у складі Молдавського князівства (1359-1861рр.). Ці території знаходились завжди цікавили треті сторони, були об'єктом частих прикордонних суперечок та воєнних конфліктів.

За умовами Бухарестського мирного договору 1812р. після приєднання задністровської землі до Російської імперії того ж року Бессарабія включала в себе землі між Прутом та Дністром. Останні частини Молдавського князівства були об'єднані у 1861р. з Валахією, які склали основу нового державного утворення — князівства Румунія (1861-1881рр., 1881-1947рр. — королівство Румунія).[1, с.30-31],[2, с.4-6], [4, с.5-10].

При утворенні у 1924 р. Молдавської АРСР було оголошено, що вся окупована Румунією Бессарабія є де-юре частиною автономної Молдавії у складі Української РСР.

У 1938—1940 рр. Північна Бессарабія була об'єднана з усією Буковиною (Північною та Південною), у єдиний цинут Сучава.

Після анексії Радянським Союзом Бессарабії у Румунії, у період 2—10 липня 1940 р. вся Бессарабія вважалась частиною Української РСР.

По утворенні Молдавської РСР 2 серпня 1940 р. до складу УРСР відійшли цілком Аккерманський, Ізмаїльський і Хотинський повіти Королівства Румунія, які стали частинами Чернівецької та Аккерманської областей УРСР. 4 листопада 1940 р., згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР республіканський кордон між Україною та Молдовою був дещо змінений, та набув приблизно сучасного вигляду.

Під час Німецько-радянської війни Бессарабію знову зайняли румунські війська маршала І.Антонеску і перетворили на губернаторство Бессарабія, яке проіснувало до серпня 1944р. після чого воно було вдруге зайняте Радянською армією і знову увійшло до складу СРСР із відновленням на цих землях адміністративного поділу 1940р. (Молдавська РСР, Ізмаїльська область і частина Чернівецької області УРСР).

Остаточні кордони між СРСР і Румунією про міждержавний кордон були укладені у 1947р., коли в країні відбулися внутрішні політичні процеси. Були проведені реформи, нова Конституція. Подальші угоди 1961р. і 1975р. про міждержавний кордон лише укріплювали міждержавні відносини.

Післявоєнні мирні договори Радянського Союзу з повоєнною Румунією сформували повоєнну карту тодішньої Радянської України, яку маємо сьогодні та заклали підвалини стабільності зовнішньополітичних відносин на довгі десятиліття.

Міждержавний договір 1961р. був ратифікований парламентами обох країн, зберіг свою чинність і після проголошення Акта незалежності України 24 серпня 1991р. та розпаду Радянського Союзу.

Закон України «Про правонаступництво України», ухвалений Верховною Радою 12 вересня 1991 р., підтвердив, що Україна, відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права, успадкувала існуючу на момент розпаду СРСР лінію державного кордону з Румунією відповідно до радянсько-румунського договору 1961 р. з прикордонних питань.

Сьогодні Північна Буковина та Південна Буковина, на перший погляд можливо і здаються двома різними регіонами, не маючи майже нічого спільного, про те, це не зовсім так. Північна і південна Буковина мають глибоке історичне коріння та багату історію свого краю.

Список використаних джерел та літератури

1. Буковина 1918-1940рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (матеріали і документи). Чернівці: Зелена Буковина. 2005. 328 с.
2. Буковина: національні рухи та соціально-політичні процеси 1918-1944рр. Погляд дипломатів (Документи). Чернівці. Зелена Буковина. 2007. 228 с.
3. Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921рр.). Документи і матеріали. Чернівці: 2009. 511с.
4. Споконвічна українська земля: Збірник документів та матеріалів. Ужгород. Карпати. 1990. 467с.
5. Буковина. Історичний нарис. Чернівці, Зелена Буковина, 1998. 416с.
6. Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.)/ Ботушанський В., Гакман С., Макар Ю. Чернівці, Рута, 2005. 744с.
7. Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина. Історичний нарис. Чернівці: Молодий буковинець, 2002. 464с.
8. Дюррозель Ж-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К.: Основи, 1999. 903с.
9. Енциклопедія історії України. К.: Наукова думка, 2005. Т.1. 687с.
10. Жуковський А. Історія Буковини. Чернівці: Час, 1994. Ч.2. 224с.
11. Газін В., Копилов С. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки.) К.: Либідь, 2004. 624с.
12. Історія міст і сіл Чернівецької області. К.: УРЕ АН УРСР, 1969. 704с.
13. Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина, її минуле і сучасне. Париж-Філадельфія-Детройт: Зелена Буковина, 1956. 967с.
14. Кучик О. Зовнішня політика України. К.:Знання, 2010. 572с.
15. Мандола В., Білоусов М., Гайдуков Л. Міжнародні відносини та зовнішня політика 1945-70-ті роки. К.: Либідь, 1999. 558с.
16. Никифорак М. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774-1918рр.). Чернівці. Рута. 2004. 384с.
17. Яровий В. Новітня історія країн Східної Європи. 40-90-ті роки ХХ ст. К. Либідь. 1997. 269с.
18. Яровий В. Новітня історія центральноєвропейських та балканських країн ХХ століття. К. Генеза. 2005. 816с.
19. Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Матеріали міжнародної наукової конференції. Буковинський політологічний центр. Чернівці. Букрек. 2002. 512с.
20. Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Матеріали міжнародної наукової конференції. Буковинський політологічний центр. Чернівці. Букрек. 2006. 430с.

**«СХІДНА ЄВРОПА» У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
ВІСІМНАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ**

У статті висвітлена політична ситуація, що склалася у Східній Європі у другій половині XVIII століття, розглянуті можливі інтерпретації кордонів регіону та зроблено історико-географічний огляд. Встановлено, що у зазначений період відбувався процес зародження та еволюції ідеї про Східну Європу, уявлення про цей регіон поступово змінювалися, а сучасні дискусії надають широкий спектр для досліджень.

Ключові слова: Східна Європа, XVIII сторіччя, ментальне картографування, політична географія, Речі Посполита, Російська імперія.

The article highlights the political situation that developed in Eastern Europe in the second half of the 18th century, considers possible interpretations of the borders of the region, and makes a historical and geographical overview. During this period, the process of birth and evolution of the idea of Eastern Europe took place, thoughts about this region gradually changed, and modern discussions provide a wide field for research.

Keywords: Eastern Europe, 18th century, mental mapping, political geography, Polish-Lithuanian Commonwealth, Russian Empire.

Нині відроджується не тільки спеціальний науковий, але і підвищений суспільний інтерес до проблематики історико-географічних регіонів. Аналізуючи уявлення про Східну Європу в французькій інтелектуальній думці в другій половині XVIII сторіччя, не уявляється можливим оминати увагою історико-географічний екскурс та можливі інтерпретації кордонів цього регіону, а також політичну ситуацію, що склалася у зазначений проміжок часу.

Розподіл Європи на природно-історичні регіони та дискусії з приводу цього питання, впродовж багатьох років були майданчиком для жвавих суперечок в європейських інтелектуальних колах. Критерії та «розмежувальних ліній» стосовно відокремлення Східної Європи від Західної були важливими складовими цих дискусій [1, с. 69-70].

У праці «Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва» американський історик Ларі Вулф, який є одним з провідних дослідників осмислення та формування європейськими інтелектуальними колами уявлень про Східну Європу, спростовує тезу стосовно споконвічного антагоністичного розподілення Європи за системою Схід – Захід, пише, що до початку Епохи Просвітництва європейці розподіляли Старий Світ на Північ та Південь [2, с. 144], і лише з зародженням та еволюцією ідеї Східної Європи, яка була сформована європейськими інтелектуалами, було створено ідеологічно-світоглядний поділ на Східну та Західну Європу.

Певний географічний кордон між «Західною Європою» та «Східною Європою» визначити значно складніше, ніж у випадку з «Південною Європою» та «Північною Європою». Саме тому в Середні віки, як зазначав британський дослідник Норман Дейвіс, існував вищезгаданий розподіл Старого Світу на балтійську Північ та середземноморський Південь [1, с. 69-70], який щоправда також був викликаний політико-ідеологічними чинниками, але разом з тим був значно більш прийнятним з географічної точки зору.

У працях середньовічних істориків та вчених доби Ренесансу синонімом поняття Східна Європа виступає назва «Сарматія», що позначала територію від Каспійського моря та річки Волга до Карпатської гірської системи, від Чорного моря до Балтійського моря.

Своєрідною квінтесенцією поглядів доби Відродження є латиномовний історико-географічний твір «Трактат про дві Сарматії», що був виданий в 1517 році в Кракові, польським вченим Матвієм із Міхова, який досліджував питання польської історії. Ця робота продовж двох десятиліть була найбільш відомим та доступним джерелом відомостей про Східну Європу в Західній Європі. Додатково посилює важливість цієї праці наявність карти Східної Європи, що була створена картографом Бернардом Ваповським.

Повертаючись до другої половини XVIII століття, варто зазначити, що саме цей період став важливою віхою в житті народів Східної Європи. Після трьох поділів Речі Посполитої, це польсько-литовська конфедерація припинила існування, а її території були розподілені між Габсбурзькою монархією, Пруським королівством та Російською імперією. Отже, остання незалежна держава регіону зникла з мапи. На межі XVIII-XIX століть всі народи Східної Європи потрапили під владу чотирьох абсолютних монархій: Австрійської, Пруської, Російської, Османської [3, с. 4-5].

Більшість з цих народів опинилися під владою Російської імперії, яка після поділів Польщі отримала можливість відігравати помітну роль у європейській політиці [4, р. 86]. Саме Росія – одна з найбільших вигадок епохи Просвітництва. Як Захід через призму орієнталізму створював «Схід», так само він створив й «Росію». Колись Епоха Відродження створила «Середньовіччя», так звані «Темні віки», задля того щоб підкреслити власну інтелектуальну та культурну перевагу, так само представники європейської інтелектуальної думки винайшли «Східну Європу», яка здебільшого включала західні території Російської імперії (Польщу, Україну, Білорусь), як засіб підкреслення своєї розумової переваги. За виразом американського історика Роберта Зарецького: «Східна Європа утворювала тінь між світлом і темрявою, розумом і забобонами, надією і страхом» [5, р. 105].

Впродовж XVIII століття Російська імперія займалася тим, що можна охарактеризувати як «регіональне будівництво»: місцева влада намагалася створювати та популяризувати географічне визначення Європи як частину світу, що тягнеться аж до Уралу, таким чином не тільки включаючи захоплені росіянами землі Речі Посполитої та Гетьманщини, але й найбільш густонаселені райони самої Росії. Вперше цю ідею висловив Василь Татищев, який по завданню Петра I займався створенням «нової» географії імперії. Вже після

смерті першого російської імператора, Татищев стверджував, що найбільш прийнятним і правильним є східний рубіж Європи по Уральському гірському хребту, а не традиційні межі вздовж річок і морів, які існували ще з античності [6, р. 37].

Політична географія Східної Європи в цілому, як вже зазначалося вище, у той період була представлена лише великими державними утвореннями: Пруське королівство, Габсбурзька монархія, Російська імперія – все це країни, що претендували на простір, захоплювали нові землі та мали амбітні плани щодо впливу на європейську політику [7, р. 184].

Проблематично окреслити кордони «Східної Європи» як історико-географічні регіону, проте визначити межі Східної Європи як культурного простору завдання ще більш складне, тим більше враховуючи прихильність багатьох дослідників до першочергового врахування політичної ситуації, що склалась в окремо взятий проміжок часу.

Ведучі розмову про Східну Європу, варто розуміти, що приналежність до окремого культурного простору превалює над політико-географічним положенням. Саме тому першочергову увагу необхідно приділяти мовно-етнічним та культурним чинникам, а зовсім не приналежності до того чи іншого історичного державного утворення. Кордони держав це мінливе, нестійке поняття, в той час як народи, сформовані або потенційні нації, які усвідомлюють власну ідентичність, значно більш тяглі, протяжні у часі та просторі.

Розуміння того, чим є Східна Європа та уявлення про неї, протягом другої половини XVIII сторіччя змінювалися, а сучасні наукові дискусії про цей регіон надають широкий спектр для досліджень.

Європейська інтелектуальна думка по-різному розглядала як культурно-географічні межі Східної Європи, так й народи, що її населяли. Разом з тим, французькі інтелектуали того часу відіграла величезну роль у становленні та розвитку уявлень про Східну Європу. Саме вони – публіцисти, філософи, мандрівники, дипломати, військові – суттєво вплинули на осмислення і формування тогочасного розуміння та сприйняття Східної Європи.

Список використаних джерел та літератури

1. Дейвіс Норман. Європа: Історія. Київ : Основи, 2001. 1463 с.
2. Вулф Ларі. Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва. Київ : Критика, 2009. 592 с.
3. Рудько С. О. Історія Центрально-Східної Європи (кінець XVIII – початок XXI століття). Острог : Знання, 2010. 220 с.
4. Iver Brynild Neumann. Uses of the Other. The East in European Identity Formation. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1999. 281 p.
5. Robert Zaretsky. Catherine & Diderot: The Empress, the Philosopher, and the Fate of the Enlightenment. London : Harvard University Press, 2019. 272 p.
6. Iver Brynild Neumann. Russia and the Idea of Europe: A Study in Identity and International Relations. London : Routledge, 1996. 253 p.
7. Pierre Chaunu. La Civilisation de l'Europe des Lumieres. Paris : Arthaud, 1971. 665 p

РОЗДІЛ III. КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ. НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

УДК 327(73:477):341.232.1«20»

Валерія Мариніч
Юлія Сєкунова

США ТА УКРАЇНА У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР

В статті розглянуто безпековий вимір зовнішньополітичних відносин між США та Україною на сучасному етапі. Зазначено, що стратегія США передбачає військову допомогу для протидії російській агресії, використовуючи підтримку прозахідного режиму в Києві як можливість для зміцнення своїх позицій у Східній Європі та на пострадянському просторі. Наголошується, що відносинам бракує конкретних проєктів і спільних інтересів, але вони зміцнені через військові навчання та обмін розвідданими, маючи за мету стримати російську агресію та зберегти територіальну цілісність та суверенітет України.

Ключові слова: *безпековий вимір, зовнішньополітичні відносини, російська агресія, військова допомога, спільні військові навчання, територіальна цілісність.*

The article examines the security dimension of foreign policy relations between the USA and Ukraine at the current stage. It is noted that the US strategy provides military assistance to counter Russian aggression, using the support of the pro-Western regime in Kyiv as an opportunity to strengthen its positions in Eastern Europe and the post-Soviet space. It is emphasized that the relationship lacks concrete projects and common interests, but is strengthened through military exercises and intelligence sharing, with the aim of containing Russian aggression and preserving the territorial integrity and sovereignty of Ukraine.

Keywords: *security dimension, foreign policy relations, Russian aggression, military aid, joint military exercises, territorial integrity.*

Проблема полягає в розгляді безпекових вимірів зовнішньої політики США та України на сучасному етапі, зокрема в контексті геополітичних та безпекових викликів, які впливають на обидві держави. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно визначити конкретні аспекти безпекових вимірів, які залишаються невирішеними в зовнішній політиці США та України. Це може включати проблеми безпеки на сході України, вплив глобальних конфліктів на регіон, аспекти кібербезпеки або енергетичну безпеку. Розкриття цих невирішених аспектів може визначити напрямки для подальшого дослідження та розвитку стратегій у сфері зовнішньої політики обох держав.

Головною метою статті є аналіз та визначення невирішених аспектів безпекових вимірів у зовнішній політиці США та України на сучасному етапі. Проходження крізь ці невирішені питання може сприяти розробці рекомендацій для покращення стратегічних підходів обох держав до забезпечення своєї національної безпеки та взаємодії в глобальному контексті.

Сполучені Штати послідовно підтримували територіальну цілісність і суверенітет України, як зазначено в Хартії про стратегічне партнерство Україна-США[7]. Ця підтримка спрямована на те, щоб допомогти Україні стати демократичною, процвітаючою та безпечною країною, повністю інтегрованою в євроатлантичну спільноту[5]. Одним із ключових способів, якими США демонструють цю підтримку, є надання Україні військової допомоги. Насправді українсько-американська безпекова угода має містити більше пунктів, ніж угода з Великою Британією[1]. Ця відданість безпеці України ґрунтується на давній традиції американської підтримки демократичних цінностей і захисту прав людини[4].

Військова допомога від Сполучених Штатів була вирішальною для допомоги Україні у протистоянні російській агресії в регіоні. США надали Україні низку озброєнь і обладнання, включаючи протитанкові ракети, безпілотники та іншу військову техніку[2]. Крім того, США реалізували військові та військово-технічні проекти в Україні поза межами НАТО[7]. Ця допомога допомогла Україні покращити свій військовий потенціал і краще захистити свої кордони від російської агресії. США також тісно співпрацювали з Україною у протидії російським кампаніям з дезінформації, кібератакам та іншим формам гібридної війни[5]. Ця співпраця у вимірі безпеки має важливе значення для підтримки регіональної стабільності та просування демократичних цінностей у регіоні.

Хартія про стратегічне партнерство Україна-США наголошує на важливості двосторонніх відносин і передбачає розширення співпраці у сфері оборони, безпеки, військово-політичній і військовій сферах[7]. Меморандум пропонує можливі інструменти українсько-американського співробітництва у військово-політичній та військовій сферах в реаліях сьогодення[7]. Державний департамент США також висловив готовність продовжувати надавати безпекову допомогу Україні[6]. Ця безперервна підтримка безпеки України демонструє міцні відносини між двома країнами та їх спільну відданість просуванню миру, стабільності та демократичних цінностей у регіоні.

У 2022 році відносини із США стали ключовими для забезпечення обороноздатності України та координації західної політичної, економічної та військової підтримки в умовах повномасштабного вторгнення РФ. Українські органи центральної влади протягом усього року проявляли неспадну активність у напрямі двосторонніх відносин із США, проте в більшості випадків ця активність стосувалась поточних потреб України у військовій, фінансовій та дипломатичній підтримці [8, с. 49]. Загалом протягом 2022 року Сполучені Штати Америки виділили на безпекову допомогу Україні більше 30,4 млрд. дол., і ця підтримка стала вирішальною щодо посилення обороноздатності та підсилення тактичної спроможності ЗСУ [8, с. 54].

Безпековий вимір є ключовим аспектом зовнішньополітичних відносин між США та Україною на сучасному етапі. Американська стратегія щодо України передбачає надання військової допомоги для протидії російській агресії [3]. США підтримує прозахідний напрямок Києва, як можливість зміцнити свої позиції у Східній Європі та на пострадянському просторі [3]. З іншого боку, Київ шукає захист від російської агресії у безпековій допомозі зі США [7]. Двостороннім відносинам між Україною та США бракує практичного змісту в плані конкретних проектів та спільних інтересів [3]. Сучасний стан українсько-американських відносин відображає трансформаційні процеси в Україні, зумовлені зовнішніми умовами [3]. Щоб допомогти стримати подальшу російську агресію, Сполучені Штати надали Україні безпекову допомогу, включаючи військову допомогу та навчання. Двосторонні відносини між США та Україною були зміцнені завдяки спільним військовим навчанням і посиленню обміну розвідданими [7]. Сполучені Штати мають стратегічний інтерес у збереженні територіальної цілісності та суверенітету України проти російської агресії [7]. Протягом зазначеного періоду, на фоні зростаючої напруги в регіоні, дипломатичні зусилля обох держав зосереджувались на зміцненні обороноздатності та співпраці в сферах кібербезпеки та гібридної війни. Додатково, економічні взаємовідносини між Україною та Сполученими Штатами зазнали певного розвитку через спільні ініціативи у сфері енергетики та інновацій. Запровадження санкцій та взаємне розуміння щодо геополітичної необхідності співпраці продемонстрували важливість об'єднаних зусиль обох держав у відповідь на сучасні виклики та загрози.

Висновок. Загалом, стаття відображає значущість та динаміку українсько-американських відносин на сучасному етапі, які суттєво вплинули на обороноздатність України в умовах геополітичних викликів та російської агресії. Підкреслено ключову роль Сполучених Штатів у забезпеченні безпеки та суверенітету України через надання важливої військової, фінансової та дипломатичної підтримки. Важливі напрямки співпраці, такі як обмін розвідданими та спільні військові навчання, свідчать про глибокий рівень взаєморозуміння та спільних інтересів між обома державами в контексті сучасних геополітичних викликів.

Список використаних джерел та літератури

1. Безпековий договір зі США міститиме більше пунктів. URL: www.ukrinform.ua
2. Додаткова безпекова допомога США для України. URL: ua.usembassy.gov
3. Пашков В.О. Динаміка українсько-американських відносин за часів адміністрації Б. Обама (2014-2016) Міжнародні та політичні дослідження. №34. 2021. С. 107–122. URL: <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2021.34.237511>
4. Політика США на Близькому Сході та Центральній Азії URL: jarch.donnu.edu.ua/article/view/13484/13390
5. Політика та історія дипломатичних відносин. URL: ua.usembassy.gov/uk/our-relationship-uk/policy-history-uk/
6. США майже вичерпали ресурси для допомоги Україні... URL: suspilne.media
7. Україна в безпековій політиці США. Аналітична записка |Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/2486>

8. Українська призма: Зовнішня політика 2022. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. ТОВ «Вістка». Київ, 2023. 308 с.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ДИРЕКТОРІЇ ТА ЇЇ ОСНОВНІ НАПРЯМИ.

Спроба впровадження Директорією принципу нейтралізму, показано початок її диплома-тичної діяльності, злука УНР та ЗУНР, відносини її з Росією та країнами Антанти. Розглядається війна УНР з радянською Росією і Польщею, взаємодія та протистояння з «білим рухом», Варшавський договір Директорії з Польщею та його наслідки.

Ключові слова: *принцип нейтралізму, дипломатична діяльність, злука, війни Директорії, радянська Росія, «білий рух», Польща, Варшавський договір.*

The Directory's attempt to implement the principle of neutralism, beginning of its diplomatic activity, the union of UNR and ZUNR, its relations with Russia and the Entente countries. The war of the Ukrainian People's Republic against soviet Russia and Poland, interaction and confrontation with the "white movement", the Warsaw Treaty between the Directory and Poland as well as its consequences are considered.

Keywords: *principle of neutralism, diplomatic activity, zluка, Directory wars, soviet Russia, "white movement", Poland, Warsaw Pact.*

26 грудня 1918 р. Директорія видала свою програмову Декларацію побудовану на засадах так званого «трудового принципу». Щодо сфери міжнародних відносин, то у ній було записано: «У сфері міжнародних відносин Директорія стоїть на ґрунті цілковитого нейтралітету і бажання мирного співжиття з народами всіх держав...» [1, с. 579]. Вона бажала, щоб всі здорові сили суспільства не воювали з сусідами, а направили б свої сили на розбудову нової держави трудового народу – УНР.

В той же час УНР під час свого становлення потрапила у вкрай складне зовнішньополітичне становище. Країни Антанти уявляли її ворожим сателітом, різновидом більшовизму. 18 грудня 1918 р. білогвардійські загони почали бойові дії проти української залоги в Одесі та примусили її залишити місто. 13 січня 1919 р. французи зажадали від українських військ щоб вони залишили район навколо Одеси і відійшли на лінію Тирасполь – Бірзула – Вознесенськ – Миколаїв – Херсон. В січні 1919 р. війська Антанти вступили до Миколаєва [2, с. 171].

У північних і північно-східних районах кордонів УНР продовжували діяти війська українського радянського уряду, які повстали проти окупаційних і гетьманських військ. Повалення влади гетьмана не зупинило їх дії. 24 грудня 1918 р. наркомат закордонних справ радянської Росії повідомив, що у зв'язку з анулюванням Брестського миру з 13 листопада 1918 р., Росія не визнає колишню УНР і гетьманат як суверенні держави і припиняє діяльність їхніх представництв на своїй території [3, с. 26]. Після обопільного обміну

дипломатичними нотами у січні 1919 р. Директорія розпочала переговори у Москві з радянською Росією. Для цього вона направила дипломатичну місію на чолі з С. Мазуренком [2, с. 176]. Наступ радянських військ примусив Директорію образи ж після завершення роботи Трудового конгресу залишити Київ 2 лютого 1919 р. [1, с. 574]. Тимчасовим центром Директорії стає Вінниця. Попри всю несхожість позицій підписаний врешті мирний договір визнавав нейтралітет України із захистом від армій генералів А. Денікіна і П. Краснова, Польщі й Антанти. Але цей договір підписали 4 лютого 1919 р., коли Директорія вже здала Київ. Фактично він не був реалізований [2, с. 176].

2 лютого 1919 р. Директорія провела чергову державну нараду для обговорення умов, запропонованих французьким командуванням, з метою порозуміння з Антантою. Французи пропонували реорганізувати Директорію та уряд і вивести В. Винниченка, С. Петлюру В. Чеховського та ін., створити 300 тис. армію для боротьби з більшовиками і підпорядкувати її союзному командуванню. Однією з умов було тимчасово передати залізниці та фінанси України під контроль Франції, а також звернутися до останньої з проханням прийняття України під французький протекторат. Питання про державну незалежність України мала вирішити Паризька конференція [1, с. 574].

6 лютого 1919 р. на переговорах в Бірзулі між французькою і українською сторонами керівник української делегації С. Остапенко від імені Директорії домагався визнання Антантою суверенітету України, допомоги у боротьбі з більшовиками й допущення делегації УНР до участі в роботі Паризької мирної конференції. Начальник штабу французьких військ полковник Фрайденберг повторив раніше сформульовані вимоги, особливо наголосивши на усуненні з посад В. Винниченка та С. Петлюри. Сторони не дійшли згоди й українська делегація повернулася до Вінниці. Зусилля уряду УНР здавалися цілком безперспективними ще й тому, що ніяк не вдавалося зрушити з мертвої точки переговори з французами. Чим більше в Україну вдиралися більшовики, тим більше росла орієнтація на Антанту. В. Винниченко вийшов з уряду і виїхав за кордон, а С. Петлюра та Ф. Швець вийшли з партії. Ці кроки мали продемонструвати Антанті, що Директорія пішла на поступки [2, с. 177].

3 січня та 10 і 12 лютого 1919 р. повноважний представник УНР на мирній конференції у Парижі Г. Сидоренко звернувся до її учасників з нотами де йшлося про війну РСФРР проти УНР та імперіалістичну політику більшовиків і зажадав визнання державами Антанти незалежності УНР «як єдиного засобу повернення негайного тривалого спокою і порядку у Східній Європі» оскільки уряд УНР протидіє більшовицькій експансії. Все це гальмувало переговори [2, с. 182].

Делегація Директорії на переговорах в Одесі запропонувала віддати під контроль Франції на 5 років фінанси, залізниці, економіку і навіть внутрішню політику України. Натомість французьке командування гарантувало політичну підтримку й військово-технічну допомогу Директорії в її боротьбі з Червоною армією [3, с. 50].

Головною справою керівництва ЗУНР наприкінці листопада 1918 р. було державне об'єднання з Наддніпрянщиною [3, с. 15]. Вже 1 грудня 1918 р.

делегатії Директорії та ЗУНР у Фастові уклали «передвступний договір» про злуку двох частин України в одне «державне тіло». 22 січня 1919 р. злуку було урочисто проголошено на Софійському майдані у Києві. 30 березня 1919 р. відбулася нотифікація об'єднання офіційною делегацією соборної УНР послам усіх держав акредитованих у Відні. У галицько-наддніпрянських стосунках розпочався новий етап. Певним чином координувалася лише військова діяльність обох урядів. Але багато в чому це був символічний акт. І після злуки обидві держави провадили самостійну політику й кожна з них слала свою місію за кордон [2, с. 172].

Відбилися на їхніх протиріччях із-за влади і розбіжності у зовнішньополітичних аспектах діяльності: 1) керівництво ЗОУНР вважало першочерговим завданням активізацію військової боротьби з Польщею, не заперечуючи при цьому і можливість укладання відповідної угоди і з генералом Денікіним; 2) Директорія ж наполягала зосередити усі зусилля на боротьбі з більшовиками, навіть за рахунок Галичини. Во-на не відкидала також на ділі і угоди з А. Денікіним і робила це. Самі ж денікінці використовували С. Петлюру лише той час, коли він був їм лише вкрай потрібен для боротьби з більшовиками [2, с. 180].

Наприкінці березня 1919 р. був готовий робочий варіант двосторонньої угоди, хоча це і викликало невдоволення уряду Англії, який заперечував посилення впливу і позицій Франції в Україні. Та Червона армія своїм наступом перекреслила домовленість С. Петлюри з французами. Стало цілком очевидно, що орієнтація на Антанту була стратегічною помилкою [3, с. 50]. Директорія формально не припиняла переговори з Антантою, але призначення чергового нового уряду означало про крах про-антантівської орієнтації. Уряд під керівництвом Б. Мартоса у квітні 1919 р. проголосив, що головні зовнішні вороги УНР це Радянська Росія та Польща і робив ставку на внутрішні сили [2, с. 178].

У травні 1919 р. до Лондона прибула дипломатична місія Директорії у складі 11 осіб на чолі з М. Стаховським, яка намагалася встановити контакти з представниками англійського уряду і провести переговори про визнання УНР [3, с. 51].

20 червня 1919 р. С. Петлюра підписав у Львові тимчасовий договір з представниками польської армії про припинення воєнних дій, встановлення між польською та українською арміями демаркаційної лінії. Це був помітний успіх уряду УНР, але представники ЗОУНР не визнали підписану керівництвом УНР угоду з поляками. Стосунки між керівниками Директорією і ЗОУНР стали дуже холодними.

У липні 1919 р. Червона Армія почала контрнаступ і майже дійшла до Кам'янця-Подільського де знаходилася Директорія. 25 червня 1919 р. Рада 10 Паризької мирної конференції дозволила полякам продовжити воєнні дії до лінії Збруча [1, с. 578].

У той же час С. Петлюра запропонував своє співробітництво генералу А. Денікіну, який з Добровольчою армією активно просувався через Україну на радянську Росію. І знову – обіцянки ресурсів України в обмін на воєнну

підтримку білогварді-йців. Спочатку А. Денікін погодився і разом з армією УНР його війська наприкінці серпня 1919 р. захопили Київ. Але згодом він відмовився від підтримки Директорії, бо прагнув до відновлення «єдиної і неподільної» Росії. Фактично А. Денікін розв'язав неоголошену війну проти УНР. Армія УНР вимушена була залишити Київ. [4, с. 15-16].

7 жовтня 1919 р. Директорія звернулася з нотою «Державам Антанти та державам всього світу», в якій протестувала проти дій генерала А. Денікіна, вимагала змусити його залишити Україну, прохала визнати УНР та надати їй військову допомогу. Але країни Антанти навіть не відповіли на цю ноту. Секретар МЗС Англії Дж. Грегорі доповідав урядові: «Ми ніколи не мали справ з Україною і не бачимо причини, з якої розпочали б їх тепер. Бандит Петлюра, що називає себе головою українського уряду, вже втік до Польщі». Він, який підтримував зв'язки з дипломатами й промисловцями України, все ж радив своєму уряду «не звертати уваги на ноту Директорії» [3, с. 51].

6 листопада 1919 р. представники ЗОУНР підписали угоду про перемир'я між УГА (в особі генерала М. Тарновського) і представником армії А. Денікіна, а в Одесі новий керівник УГА генерал Микитка підписав угоду з денікінцями, за якою УГА переходила у повне розпорядження головнокомандуючого збройними силами Півдня Росії [2, с. 184]. Вибух між двома частинами УНР не забарився. 12 листопада 1919 р. Є. Петрушевич на скликаній ним нараді заявив, що створення самостійної України нереальне і треба піти на угоду з А. Денікіним. 16 листопада він і уряд ЗОУНР взяли курс на Відень. Державний розвал відбувся. Соборна УНР припинила своє існування [5, с. 271].

16 листопада 1919 р. поляки увійшли у Кам'янець-Подільський. С. Петлюра виїхав у Проскурів, звідти у Чорторию, а потім до Варшави. Західну Україну окупували польські війська, хоча вона вважалася під контрольній Паризькій мирній конференції, яка мала остаточно вирішити її долю.

Керівник польського уряду Ю. Пілсудський виношував тоді план антирадянської збройної інтервенції. До Ю. Пілсудського приєднався і голова Директорії С. Петлюра. Головною подією у Варшаві у грудні 1919 р. стала Декларація, яку подала польському урядові українська місія, що там знаходилася. У цій Декларації місія пропонувала польському урядові визнати УНР незалежною державою. Кордон між Україною і Польщею мав проходити по колишньому австрійсько-угорсько-російському кордоні, а Східна Галичина і Волинь відходили до Польщі.

За вкрай несприятливих умов українська дипломатична місія запропонувала польському уряду переговори на основі вже названої Декларації 1919 р. Тим самим українська місія під тиском польської сторони явно перевищила свої повноваження. 11 березня 1920 р. у Варшаві відновилися переговори УНР і Польщі. На переговорах, що розпочалися, представники польського уряду зайняли жорстку позицію, давши зрозуміти, що у випадку неприйняття їхніх умов, вони підуть на договір з радянською Україною.

21 і 24 квітня 1920 р. делегація Директорії на чолі з міністром закордонних справ А. Левицьким уклала з Польщею таємний «Варшавський договір» у вигляді політичної і воєнної конвенції. У цьому договорі зазначалося, що: 1)

польський уряд визнавав Директорію УНР «верховною владою в Україні»; 2) Директорія пого-дилася на відновлення кордонів Польщі в межах 1772 р.; 3) передання Польщі Схід-ної Галичини, Західної Волині, Холмщини з Підляшшям, Полісся з населенням май-же 10 млн. осіб; 4) Директорія дала згоду відновити права польських поміщиків на землі в межах самої УНР; 5) національно-культурні права забезпечувалися для обох національностей; 6) уряди обох країн зобов'язалися не укладати жодних міжнарод-них угод, шкідливих для кожної з сторін; 7) Аграрна реформа в Україні повинна бу-ла бути розв'язана конституційно; 8) угода повинна залишатися таємною і не може бути опублікована без згоди обох країн; 9) угода вступала в силу негайно після її підписання.

Була укладена військова конвенція, яка передбачала: а) польські і українські війська виступають разом проти радянських військ під керівництвом польського го-ловного командування; б) Польща обіцяла спорядити і озброїти 3 дивізії УНР, а Директорія зобов'язувалася забезпечити постачання польських військ під час їхньо-го перебування в Україні; в) економічне життя в Україні має бути підпорядковане Польщі; г) мала бути спільна валюта; д) залізниці повинні бути підпорядковані По-льщі [2, с. 185-186].

На початку 1920 р. до Лондона прибув новий голова української місії Л. Марголін, який звернувся з листом до лорда Керзона, зустрівся з його заступником та ін. Та все це було даремно – МЗС Англії після підписання Директорією союзного договору з Польщею 21 квітня 1920 р. відразу ж припинив усі зв'язки з УНР [3, с. 51].

«Прохальні переговори» С. Петлюри з урядом Ю. Пілсудського, так називав їх В. Винниченко, закінчилися недоброї пам'яті договором 1920 р., і рішуче виступив проти С. Петлюри й пропонував урядам РСФРР та УСРР свою допомогу в боротьбі проти поляків. Правник С. Шелухін, аналізуючи договір С. Петлюри з Ю. Пілсудсь-ким від 21 квітня 1920 р., зазначав, що ні один ворог української нації не зміг би зро-бити більше того, що зробили ті люди, які виступили по цьому договору від імені українського народу [3, с. 52].

25 квітня 1920 р. почалися бойові дії проти радянських військ. 6 травня 1920 р. поляки і армія УНР зайшли в Київ. На вересень 1920 р. обидві з сторін були знесиле-ні і 25 вересня радянський уряд закликав Польщу до припинення дій. 12 жовтня 1920 р. у Ризі було підписано перемир'я [3, с. 53].

Директорія продовжувала ще відряджати свої дипломатичні місії, але її час вже минув. Члени її місій за кордоном ставали емігрантами і згодом втратили всі зв'язки з Україною [3, с. 53-54]. Так у Празі з 1919 р. неофіційно перебувала місія УНР. Її голова М. Славинський ще 15 січня 1921 р. надіслав доповідну записку Ди-ректорії про те, що знаходження місії у Празі було марною справою. Спочатку конс-труктивно розвивалися відносини УНР з Туреччиною. У Стамбулі працював перший український посол М. Левицький, потім від Директорії О. Лотоцький. У Києві ще з 1918 р. активно діяв турецький посол Ахмед Мухтар-бей. Але вже з 1921 р. уряд Ке-маля-паші фактично визнав Радянську Україну. Місія УНР у Будапешті перебувала там з 1918 по 1921 рр. та члени її перетворилися на емігрантів. Теж саме сталося у Варшаві, Лондоні,

Парижі тощо. Загалом у 1918-1920 рр. УНР направила за кордон де-факто 19 посольств I та II класів, 9 консульств та 8 дипломатичних місій, тобто 36 своїх представництв. Проте недостатнє фінансування їхнього утримання і відсутність дипломатичного визнання УНР позбавляли діяльність українських дипломатів ефективності. Разом з тим, в самій Україні на той час було ще більше іноземних представництв ніж при П. Скоропадському. Вони були у Києві, Харкові, Полтаві Одесі, Миколаєві, Херсоні, Бердянську тощо [3, с. 54].

До причин цього можна назвати деякі з них: уряди УНР не мали чітких зовнішньополітичних програм, діяли епізодично, прагнули здобути воєнну підтримку й дипломатичне визнання інших держав, але мляво й нерішуче. До провалу зовнішньої політики УНР та її дипломатичних місій у різних країнах призвели передовсім складні відносини і суперечки між великими державами, які недовіриливо сприймали несталість зовнішньополітичного курсу українських лідерів та їхнє прагнення силою зброї встановити свою владу в Україні [3, с. 54].

Становище Директорії, без участі якої велися переговори у Ризі, погіршувало те, що Антанта твердо стояла на тому, що України нема, а є лише «Південь Росії». Франція, налякана успіхами більшовиків у Польщі та Криму, хотіла допомогти Польщі за рахунок України. Дипломати УНР неодноразово робили спроби прийняти участь у цих переговорах (А. Левицький – голова української місії у Варшаві, проф. С. Шелухін від УНР), але їх не приймали на них [3, с. 53]. До Риги виїздила також і делегація від ЗОУНР. Вона вислала конференції протест проти трактування питання Галичини як внутрішнього питання Польщі і протест проти мирного договору щодо Східної Галичини. Цю делегацію теж не допустили до участі переговорах на цій конференції [2, с. 187-188].

Польща ж визнала уряд радянської України. 18 березня 1921 р. у Ризі був підписаний мирний договір між Польщею та радянськими республіками. Він поклав край добі УНР в Україні та її зовнішній політиці. Завершивши вигідно для себе війну з радянськими республіками (не без допомоги українських військ), польський уряд, всупереч Варшавському договору, залишив армію УНР напризволяще [2, с. 188].

Список використаних джерел і літератури

1. Уривалкін О. М. Директорія Української Народної Республіки. Акт злуки. Довідник з історії України. Київ. 2009. С. 570-579.
2. Овсій О. І. Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року) : навч. посіб. Київ : Ли-бідь, 1999. 240 с.
3. Цветков Г. М. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917 – 1945 рр. : навч. посіб. Київ. Либідь. 1997. 232 с.
4. Ремньова А. 1919 – рік перемог і поразок. Відновлення Української Народної Республіки. Директорія УНР. 10 клас. Історія в школах України. 2003. № 6. С. 14-16.
5. Копиленко О. Л. Директорія УНР. Велика українська юридична енциклопедія : у двадцяти томах. Редкол. вид.: В. Я. Тацій (голова) та ін. Харків, 2016. Т. 1. Історія держави і права України. [387 ст.] Редкол. т.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. С. 268-271.

АСИМЕТРИЧНА СПІВПРАЦЯ У БЕЗПЕКОВІЙ СФЕРІ

У статті досліджено асиметричну співпрацю у безпековій сфері, під якою розуміється взаємодія у сфері безпеки між нерівнозначними силами – великими та малими державами. У асиметричних відносинах безпека, або захист своєї території, суверенних прав є найважливішим питанням зовнішньополітичної діяльності. Зазначено, що ключовим елементом асиметричного співробітництва в галузі безпеки є примус великої держави до малої. Асиметрична співпраця у галузі безпеки часто зводиться до компромісу між безпекою та автономією, але примус є тим чинником, який викликає побоювання у малих держав у співпраці з великими державами.

Ключові слова: асиметрична співпраця, безпекова сфера, асиметрія, великі і малі держави.

The article examines asymmetric cooperation in the security sphere, which means interaction in the security sphere between unequal forces - large and small states. In asymmetric relations, security, or protection of one's territory, sovereign rights is the most important issue of foreign policy activity. It is noted that the key element of asymmetric cooperation in the field of security is the coercion of a large power on a small one. Asymmetric security cooperation often boils down to a trade-off between security and autonomy, but coercion is a factor that makes small states wary of cooperating with large powers.

Keywords: asymmetric cooperation, security sphere, asymmetry, large and small states.

Сфера міжнародних відносин охоплена чималим розмаїттям уявлень і теорій які висвітлюють складні форми взаємодії держав. В сучасному, глобалізованому та взаємозалежному світі держави як раціональні автономні актори прагнуть до співпраці насамперед у безпековій сфері з метою підтримки і забезпечення власної безпеки і суверенних інтересів. У асиметричних відносинах безпека, або захист своєї території, суверенних прав є найважливішим питанням зовнішньополітичної діяльності.

При дослідженні безпекової сфери науковці часто фокусуються на співпраці між великими і малими державами, характерними рисами якої є асиметричність і вразливість [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Таке співробітництво описується як компроміс між автономією та безпекою, тобто досягнення необхідної безпеки відбувається при одночасному врівноважуванні частковою втратою автономії.

Більшість досліджень співробітництва в галузі безпеки визначають стимули для співробітництва між асиметричними державами лише з погляду великої держави [7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14]. Дослідження, проведене Д. Лейком та Р. Макдональдом, розкриває механізми міжнародної безпеки, що призводять

до конкретних результатів співробітництва чи ворожості, рішень, ухвалених великими державами [13; 14].

У таких рішеннях часто беруть участь малі держави, але в теоретичній конструкції їм не надається адекватна свобода дій. Крім того, Д. Лейк, теоретизуючи про структуру співробітництва у сфері безпеки, не приділяє уваги будь-якій ролі малих держав, припускаючи натомість, що малі держави будуть просто рухатись у напрямку, встановленому великою державою [13]. Зокрема, дослідник М. Муссо не враховує різні стимули для малих держав співпрацювати з великими державами [15].

Також слід зауважити, що в академічній літературі, присвяченій формуванню альянсів недостатньо широко розкривається роль і значення великих держав. Теоретичні міркування щодо структури альянсу та його надійності також демонструють схильність відображати лише переваги великої держави [16; 17; 18]. Приміром, М. Меттс, розглядаючи процес впливу асиметрії влади на структуру альянсів, безапеляційно стверджує, що малі держави рідко можуть спричинити сприятливі зміни – але не зупиняються на розробці теоретичної основи примусу в альянсах [19].

В. Кім, аналізуючи союзи США з Південною Кореєю, Японією та Іспанією, розглядає лише ті зміни, які були внесені до альянсу великою державою [12]. М. Беклі також визнає, що великі держави мають величезну «свободу і можуть вільно впливати на не впливових держав-союзників [2].

Отже, у науковій літературі, яка висвітлює співробітництво у сфері безпеки, чітко простежується тенденція ігнорування малих держав, що в теоретичних конструкціях є суттєвою перешкодою на шляху до концептуального осмислення асиметричної співпраці у безпековій сфері. До того ж ігнорування малих держав як важливих учасників міжнародних відносин призводить до низки теоретичних проблем, особливо при дослідженні такого феномену міжнародних відносин як асиметрія.

Загалом чималий внесок у дослідження природи і структури асиметричних відносин зробили Х. Харрісон, Г. Джексон, Шин Гі-Вук, К. Парк, Б. Уомак, які у своїх фундаментальних працях розкривають теоретичні та емпіричні проблеми, пов'язані з асиметрією [20; 21; 22; 23; 24].

Поняття асиметрії застосовується у різних сферах суспільного життя, але однією з найбільш чутливих є міжнародні відносини. Наукові кола асиметрію у цілому розглядають як феномен нерівності та як структурний елемент міжнародної системи. Поняття «асиметрія» у міжнародних відносин найчастіше застосовують для характеристики неспіврозмірних за впливом і статусом акторів міжнародної взаємодії [24].

Асиметрія, яка переважно не є результатом політичного вибору чи економічної політики, носить стійкий характер. Безперечно, це відіграє особливу роль у налагодженні співпраці у безпековій сфері.

У цілому під асиметричною співпрацею у безпековій сфері розуміється взаємодія у сфері безпеки між нерівнозначними силами – великими та малими державами, яка не обмежується формальними альянсами безпеки. Інші менш формальні напрямки співробітництва між великими та малими державами, такі

як адміністративна та військова допомога, постачання зброї, надання військ для забезпечення безпеки, підпадають під категорію асиметричного співробітництва у сфері безпеки. Крім того, терміни «співпраця у сфері безпеки» та «відносини у сфері безпеки» використовуються як взаємозамінні, тотожні [25].

Для визначення сутності, особливостей асиметричної співпраці у сфері безпеки необхідно розкрити значення великої і малої держави. Великі держави за визначенням відрізняються від інших країн своєю могутністю і рівнем впливу на світові політичні процеси. Вони спроможні не лише забезпечити свою безпеку, а й демонструвати здатність до односторонніх дій. Великі потуги проводять активну зовнішню політику, при цьому визначають свої зовнішньополітичні інтереси досить широко, часто включаючи внутрішню політику інших держав. Наймогутніші держави, відомі як «великі держави» або «наддержави», маючи найбільше значення у міжнародних відносинах, за небагатьма винятками створили де-факто ситуацію серед держав, де сила породжує владу.

З іншого боку, мала держава уособлює полюс малої сили і нездатність протидіяти великим потугам на міжнародній арені. Проте вони все частіше визнаються важливими гравцями у міжнародній політиці, з огляду на їх велику кількість та потенціал визначати зміни у міжнародній політиці.

Р. Ротштейн, відкидаючи ідею визначення малої держави, заснованої лише на об'єктивних критеріях, стверджує, що «мала держава – це держава, яка усвідомлює, що не може забезпечити безпеку насамперед за рахунок використання власних можливостей. І для цього вона має фундаментально покладатися на допомогу інших держав, інституцій. Віра малої держави в її нездатність покладатися на власні засоби також має бути визнана іншими державами, які беруть участь у міжнародній політиці».

Науковець також фокусує увагу на тому, що невеликі держави вступають в альянси для підвищення своєї безпеки через їхню особливу ситуацію з безпекою. У сфері безпеки малі держави найчастіше розглядаються в пасивному або навіть негативному світлі тому, що роблять малий внесок у глобальну безпеку, а в деяких випадках навіть діють з метою її дестабілізації.

Ієрархія держав заснована на сукупних змінних, які більшою мірою пояснюють природу та співвідношення взаємодій між державами, ніж інші критерії, такі як структура уряду чи виконавчої влади, громадські та політичні організації [26].

Вибір того, з ким співпрацювати, звичайно, виходить далеко за межі інших великих держав і включає в себе також малі країни. Для того, щоб будь-яка з великих держав зберегла свої позиції на міжнародній арені, їй необхідна тісна співпраця з малими державами. Останні зазвичай прагнуть союзів з однією великою державою для захисту від іншої великої держави та її союзників, хоча вони не в змозі захистити велику державу, з якою вони є союзниками, від іншої великої держави. Таким чином, крім союзу з меншими країнами, світові великі держави співпрацюють також з іншими великими потугами.

Великі держави можуть не лише позбавляти малих держав-союзників переваг у сфері безпеки, але вони також можуть серйозно загрожувати та

змінювати чинні режими в інших державах. Тому управління ризиком примусу при співпраці з великими державами є важливим фактором для малих держав, оскільки відмова від співпраці у сфері безпеки з великою державою може призвести до непомірно важких наслідків.

Примус, який є різновидом маніпулятивного впливу, є вирішальним чинником у визначенні ступеня асиметричної співпраці у сфері безпеки. Малі держави для уникнення примусу, змушені обмежувати масштаби своєї співпраці у сфері безпеки з великими державами [25].

Набуття безпеки – під яким розуміється здатність держави контролювати свою територію та свободу вибирати власну форму правління – має основне значення для виживання чинного режиму в державі [13]. У цих рамках держави можуть співпрацювати одна з одною та забезпечити безпеку. Основне припущення щодо цього полягає в тому, що держави можуть досягти безпеки шляхом об'єднання можливостей безпеки інших, більш могутніх держав, з якими вони обирають партнерство [18].

Однак співпраця в галузі безпеки між державами різних розмірів і можливостей характеризується угодою, згідно з якою могутніші держави забезпечують безпеку в обмін на відданість чи контроль малих держав. За словами С. Краснера, у деяких випадках частина суверенітету по суті обмінюється на безпеку [5]. Цей компроміс «безпека-автономія» був популяризований Дж. Морроу, який стверджував, що «в асиметричних альянсах мала держава може отримати підтримку безпеки від великої держави в обмін на втрату своєї автономії» [18].

Таким чином, очікується, що завдяки такому асиметричному співробітництву в галузі безпеки великі держави виграють від скорочення кількості потенційно ворожих держав, тоді як малі держави можуть отримати вигоду від забезпечення безпеки своїх внутрішніх територій за допомогою ресурсів великої держави.

Така співпраця обов'язково має ієрархічний характер, оскільки велика держава прагне влади над малою державою [27]. Ця ієрархічна характеристика асиметричних відносин безпеки є дуже помітною, оскільки вона дозволяє великій державі стримувати малу державу умовами економічної залежності та залежності у сфері безпеки.

Основна проблема полягає в тому, що малі держави не є ні відображенням великих держав, ні покірними партнерами у відносинах у сфері безпеки, і, ігноруючи ці критичні аспекти, існуючі підходи до співпраці у сфері безпеки, не враховують важливість міждержавної динаміки.

Співпраця у сфері безпеки з великою державою не несе однакових витрат і вигод для малих держав, оскільки малі держави значно відрізняються за своїми мотивами та можливостями співробітництва у сфері безпеки від великих держав. Більше того, зовнішня політика малих держав характеризується обмеженнями, відмінними від тих, з якими стикаються великі держави, і також вони більш чутливі до великих міжнародних подій порівняно з великими державами [28; 29].

Асиметрична співпраця в галузі безпеки не може бути повністю пояснена компромісом «безпека–автономія», оскільки балансування обмежених ресурсів з рішеннями, що стосуються політичної незалежності, за своєю суттю більш важке для малих держав, які співпрацюють із великою державою [18; 30; 31].

Оскільки велика держава може широко визначати свої національні інтереси, включаючи внутрішню політику малої держави, а також мати доступ до ресурсів, які можуть бути використані для примусу малої держави до проведення асиметрично сприятливої політики [32].

Мала держава, яка вирішила співпрацювати з великою державою у сфері безпеки, постає перед непростою дилемою. Вона повинна обирати між бажанням проводити свою незалежну політику, яка мотивується імперативами безпосередньої реальності та забезпеченням безпеки за допомоги великої держави.

Отже, присутність асиметрії у співпраці між великими і малими державами у безпековій сфері є об'єктивною реальністю. Найважливішим елементом асиметричного співробітництва в галузі безпеки є примус великої держави до малої, який щільно вплетений в саму тканину асиметричних відносин у сфері безпеки. Примус – це здатність змінити поведінку через загрози або застосування покарання, і можна обґрунтовано стверджувати, що асиметрична співпраця в галузі безпеки надає великій державі достатні стимули для проведення політики щодо менших партнерів з позиції сили.

Співробітництво у сфері безпеки між нерівними по силі державами є показовим у сенсі асиметрії. Крім того, втрати та вигоди від асиметричної співпраці у проблемній галузі прямо пропорційні можливостям держав.

Список використаних джерел і літератури

1. Baum M., Potter P. *War and Democratic Constraint*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2015.
2. Beckley M. The myth of entangling alliances: Reassessing the security risks of U.S. defense pacts. *International Organization*. 2015. 39(4). P. 7-48.
3. Keohane R. The big influence of small allies. *Foreign Policy*. 1971. No. 2. P. 161–182
4. Kim T. Why alliances entangle but seldom entrap states. *Security Studies*. 2011. 20(1). P. 350-377.
5. Krasner S. *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999.
6. Waltz K. *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Webley, 1979.
7. Biglaiser G, DeRouen K Jr. The interdependence of U.S. troop deployments and trade in the developing world. *Foreign Policy Analysis*. 2009. No. 5. P. 247–263.
8. Butt A. Anarchy and hierarchy in international relations: Examining South America's war-prone decade, 1932–41. *International Organization*. 2013. No. 67. P. 575–607.
9. Gowa J., Mansfield E. Power politics and international trade. *American Political Science Review*. 1993. 87(2). P. 408–420.
10. Ikenberry G., Kupchan C. Socialization and hegemonic power. *International Organization*. 1990. 44(3). P. 283–315.
11. Kim W. Power, alliance, and major wars, 1816–1975. *Journal of Conflict Resolution*. 1989. 33(2): 255–273.
12. Kim T. Why alliances entangle but seldom entrap states. *Security Studies*. 2011. 20(1). P. 350–377.

13. Lake D. Anarchy, hierarchy, and the variety of international relations. *International Organization*. 1996. 50(1). P. 1–33.
14. McDonald P. Great powers, hierarchy, and endogenous regimes: Rethinking the domestic causes of peace. *International Organization*. 2015. 69(2). P. 557–588.
15. Mousseau M. Democracy and militarized interstate collaboration. *Journal of Peace Research*. 1997. 34(1). P. 73–87.
16. Altfeld M. The decision to ally: A theory and test. *Western Political Quarterly*. 1984. 37(4). P. 523–544.
17. Leeds B., Ritter J. Alliance treaty obligations and provisions, 1815–1944. *International Interactions*. 2002. 28(3). P. 237–260.
18. Morrow J. Alliances and asymmetry: An alternative to the capability aggregation model of alliances. *American Journal of Political Science*. 1991. 35(4). P. 904–933.
19. Mattes M. Reputation, symmetry, and alliance design. *International Organization*. 2012. 66(4). P. 679–707.
20. Harrison H. *Driving the Soviets up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953–1961*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005.
21. Jackson G. The showdown that wasn't: U.S.-Israeli relations and American domestic politics, 1973–75. *International Security*. 2015. 39(4). P. 130–169.
22. Shin, Gi-Wook, Asymmetry of Power and Attention in Alliance Politics: The US-Republic of Korea Case. *Australian Journal of International Affairs*. 2016. 70(3). P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.1080/10357718.2015.1113228>.
23. Park C. The influence of small states upon the superpowers: United States-South Korean relations as a case study, 1950–53. *World Politics*. 1975. 28(1). P. 97–117.
24. Womack B. *Asymmetry and International Relationships*. Cambridge, MA: Cambridge University Press, 2016. 220 p.
25. Munir S. Rashid. Difficult decisions: Coercion in asymmetric security cooperation. *Asian Journal of Comparative Politics*. Volume 7, Issue 4. URL: <https://doi.org/10.1177/20578911221076222>
26. Rabby F. Small states in IR. 19 th February 2023.
27. Lake D. The new American empire? *International Studies Perspectives*. 2008. No 9. P. 281–289.
28. Krause V. Minor powers, alliances, and armed conflict: Some preliminary patterns. In: Reiter E, Gartner H (eds) *Small States and Alliances*. Heidelberg: Physica, 2001. P. 15–23.
29. Hey J. *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 2003.
30. Morgan T., Palmer G. () To protect and to serve: Alliances and foreign policy portfolios. *Journal of Conflict Resolution*. 2003. 47(2). P. 180–203.
31. Powell R. () *In the Shadow of Power: States and Strategies in International Politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999.
32. Lake D. Legitimizing power: The domestic politics of U.S. international hierarchy. *International Security*. 2013. 38(2). P. 74–111.

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПЕРІОД РОЗВИТКУ ШІ

У статті досліджено тему захисту прав людини у сучасному цифровому вимірі, особливо враховуючи стрімкий розвиток штучного інтелекту. Визначено переваги та головні ризики використання штучного інтелекту серед суспільства. Наведено ключові аспекти взаємодії між правами споживачів та штучним інтелектом. Реалізація прав людини та соціального захисту під час розвитку штучного інтелекту, що стає актуальною з новими викликами та можливостями розглянуто на прикладі таких країн світу, як: Канада, Фінляндія, Велика Британія та Ізраїль, адже саме вони застосовують відповідні заходи у цьому напрямку. Підвищення якості життя громадян та покращення соціального захисту, що також потребує вдосконалення законодавства і етичних норм для захисту персональних даних та прав людини проаналізовано і на прикладі України. Загалом, захист прав споживачів у світі штучного інтелекту стає складною, але дуже важливою задачею, саме на прикладі ЄС, Канади та інших країн розглянуто заходи для забезпечення цих прав. На основі проведеного аналізу сформовано та наведено основні пропозиції покращення даної ситуації в Україні.

Ключові слова: суспільство, права людини, штучний інтелект, інтернет, соціальні мережі.

The article explores the topic of human rights protection in the modern digital dimension, especially considering the rapid development of artificial intelligence. The advantages and main risks of using artificial intelligence in society are determined. Key aspects of the interaction between consumer rights and artificial intelligence are given. The implementation of human rights and social protection during the development of artificial intelligence, which becomes relevant with new challenges and opportunities, is considered on the example of such countries of the world as: Canada, Finland, Great Britain and Israel, because they are the ones who apply appropriate measures in this direction. Improving the quality of life of citizens and improving social protection, which also requires the improvement of legislation and ethical standards for the protection of personal data and human rights, is also analyzed using the example of Ukraine. In general, the protection of consumer rights in the world of artificial intelligence becomes a difficult but very important task, it is on the example of the EU, Canada and other countries that measures to ensure these rights are considered. Based on the analysis, the main suggestions for improving the current situation in Ukraine were formulated and presented.

Keywords: society, human rights, artificial intelligence, Internet, social networks.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день все більшої поширеності набирає штучний інтелект, і не так давно у суспільства з'явилася можливість використовувати його, як бота, якому дозволено поставати будь-яке питання і він вільно та швидко на нього відповість. Людям завжди цікаво, щось нове, а особливо тоді, коли це полегшує їхнє життя.

Штучний інтелект використовують не тільки для власних забаганок, але і у більш важливих питаннях. Представлена тема вимагає ретельного дослідження, оскільки вона ставить перед собою завдання забезпечити баланс між інноваціями у галузі штучного інтелекту і необхідністю захищати основні права людини. Вона відкриває дискусії щодо захисту особистої конфіденційності, справедливості в трудових відносинах, правильного використання даних і захисту прав споживачів у цифровому середовищі.

Питанням реалізації та захисту прав людини займалися такі вітчизняні науковці, як: Лазарева М.Д., Попович Т.П., Бобровник С.В., Гришко Л.М., Дробуш І.В., Дерев'яно Б.В.. Можна зустріти праці щодо інформаційної безпеки, наприклад дане питання детально висвітлено у роботі Бенца В.С.. На наш погляд доцільно звернути увагу на тему захисту прав людини у сучасному цифровому вимірі, особливо враховуючи стрімкий розвиток штучного інтелекту (далі ШІ).

Кожен день люди користуються інтернетом та соціальними мережами, десь реєструються та приймають якісь згоди на сайтах, наприклад для використання файлів cookie (невеликі фрагменти тексту, які допомагають веб-сайту запам'ятати потрібну інформацію, щоб вам було легше відвідувати сайт наступного разу, а контент на ньому був кориснішим) [1].

У сучасному цифровому світі відбувається велика кількість ситуацій коли цифрову сторінку користувача зламують та використовують їхні особисті дані у своїх цілях. Прикро, що інтернет – це всесвітня павутина, де усе пов'язано між собою, таким чином, коли зламують одну соціальну мережу, то можуть отримати дані всіх інших. Тому хотілось би нагадати, що не варто ділитися своєю особистою інформацією з незнайомими людьми або з підозрілими сайтами.

У цьому контексті, мета даного дослідження полягає у розумінні й розв'язанні саме цих актуальних питань, спираючись на знання та відповідальність перед суспільством, щоб запевнити, що розвиток штучного інтелекту служить благу людства і не порушує основні права та гідність кожної людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі роль штучного інтелекту в трудових процесах і на робочому місці швидко зростає, і це має як позитивні, так і негативні наслідки щодо прав людини.

Однією з важливих переваг штучного інтелекту є підвищення ефективності та автоматизація багатьох рутинних завдань. Це може полегшити робоче навантаження та знизити ризики фізичного перевантаження. Також можна додати, що іноді штучний інтелект захищає нас від нещасних випадків, коли людина повинна працювати з чимось небезпечним, наприклад хімікатами або

дуже великими конструкціями. Однак це також може призвести до втрати робочих місць та зростання нерівності в оплаті праці.

З іншого боку, використання штучного інтелекту в процесах управління персоналом може стати джерелом суттєвих етичних та конфіденційних питань. Алгоритми відбору кандидатів можуть стати джерелом дискримінації за різними ознаками, такими як раса, стать або вік.

Забезпечення прав людини у трудових відносинах в епоху штучного інтелекту вимагає розробки сучасного законодавства, яке б забезпечувало справедливість, не дискримінацію та захист персональних даних. Крім того, необхідна освіта та підвищення освітнього рівня для співробітників і роботодавців, щоб зрозуміти етичні та соціальні виклики, пов'язані зі штучним інтелектом.

Загалом, реалізація прав людини у трудових відносинах у світі штучного інтелекту є складною проблемою, яка потребує глибокого розгляду та спільних зусиль від усіх сторін суспільства для того, щоб забезпечити справедливість, рівність та гідність на робочому місці у цифровому віці.

Штучний інтелект (ШІ) стає необхідною складовою сучасного суспільства, впливаючи на різні аспекти життя, включаючи соціальний захист. Ця технологічна революція відкриває нові можливості й виклики у сфері соціального забезпечення та соціального захисту [2].

По-перше, ШІ дозволяє урядам і соціальним службам впроваджувати більш точні та ефективні програми соціального захисту. Аналіз великих обсягів даних за допомогою алгоритмів машинного навчання може допомогти виявити особливі потреби груп населення та розробляти індивідуальні програми підтримки.

По-друге, ШІ може покращити якість послуг у сфері охорони здоров'я та медичного обслуговування. Роботи та інші автоматизовані системи можуть сприяти точному діагностуванню та управлінню хворобами, зменшуючи навантаження на систему охорони здоров'я.

Однак існують і потенційні ризики. Використання ШІ у сфері соціального захисту може породити питання щодо конфіденційності даних. Збір та аналіз великих обсягів особистої інформації може викликати загрозу персональним даним.

Крім того, автоматизація може призвести до втрати робочих місць у деяких галузях, що вимагають людської праці. Це ставить завдання перед суспільством щодо перекваліфікації та підтримки тих, хто втратив свої робочі місця через автоматизацію [3].

Отже, розвиток ШІ має суттєвий вплив на соціальний захист, відкриваючи нові можливості, але й вимагаючи уваги до етичних, конфіденційних та економічних аспектів. Успішна адаптація до цього може забезпечити покращення якості життя та соціального захисту громадян.

В епоху штучного інтелекту реалізація прав людини та соціального захисту стає актуальною з новими викликами та можливостями. Пропонуємо розглянути це на прикладі таких країн світу, як: Канада, Фінляндія, Велика Британія та Ізраїль, які застосовують відповідні заходи у цьому напрямку:

1. Канада: Канада вивчає можливість використання ШІ для удосконалення медичної діагностики та обслуговування громадян. Наприклад, деякі госпіталі використовують алгоритм машинного навчання для автоматичного аналізу зображень, таких як рентгенівські знімки, для виявлення захворювань швидше та точніше. Також вона використовує ШІ для управління соціальними програмами, для моніторингу зміни клімату та стану навколишнього середовища, для розробки автономних автомобілів та оптимізації громадського транспорту [4].

2. Фінляндія: Фінляндія веде дослідження щодо використання ШІ в освіті для індивідуалізації навчання та підтримки учнів із спеціальними потребами. Адаптивні програми навчання враховують потреби кожного учня. Також Фінляндія використовує ШІ у сфері медицини, дослідження клімату, екології та громадського транспорту [5].

3. Об'єднане Королівство: у Великій Британії досліджуються можливості використання ШІ для передбачення і управління злочинами, з метою покращення громадської безпеки. ШІ використовується для аналізу великих обсягів даних у сфері безпеки, щоб передбачити та запобігти злочинам. Це може включати в себе аналіз мережевої активності для виявлення кібер-злочинів та використання відеоспостереження для впізнавання обличчя. Також банки та фінансові установи використовують ШІ для аналізу ризиків, автоматизації процесів та виявлення фінансових аномалій, таких як шахрайство та відмивання грошей [6].

4. Ізраїль: Ізраїль розробляє системи ШІ для збору та аналізу даних щодо здоров'я громадян, що може покращити стандарти медичної допомоги. Ізраїль використовує ШІ для розробки програми для виявлення раку та інших захворювань на ранніх стадіях. Також вони використовують ШІ для навігації та системи розпізнавання мови та голосові інтерфейси для зручного спілкування з комп'ютерами та іншими пристроями [7].

Ці приклади показують, що ШІ може бути використаний для підвищення якості життя громадян та покращення соціального захисту, але також потребує вдосконалення законодавства і етичних норм для захисту персональних даних та прав людини.

Україна також розвиває використання ШІ в різних сферах. Пропонуємо розглянути декілька прикладів на рисунку 1 [8]:

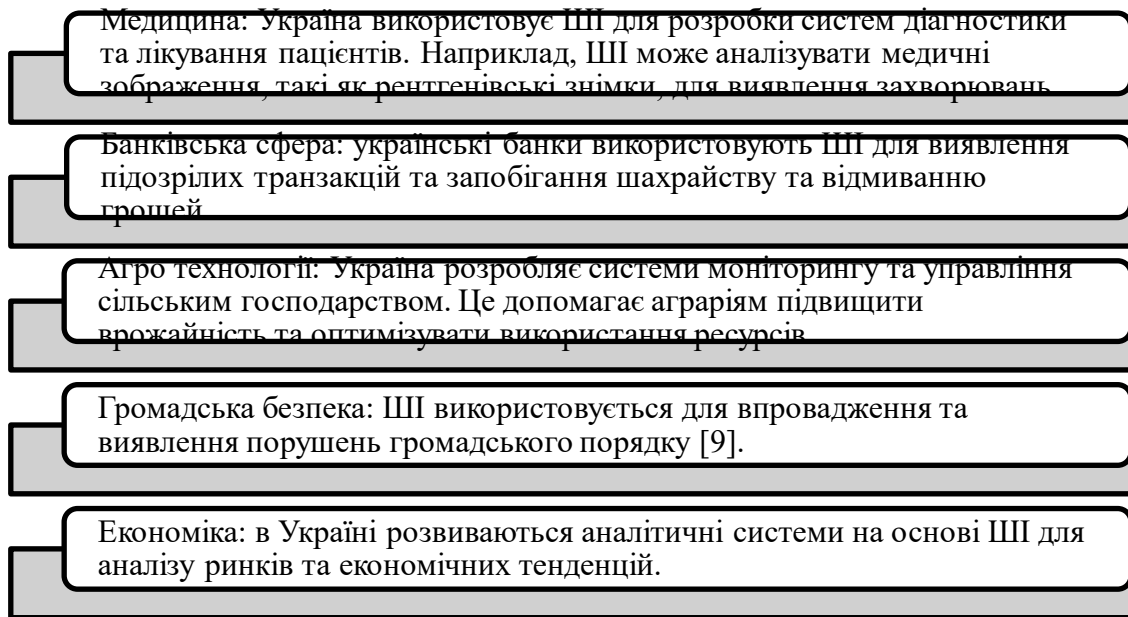

Рис. 1. Використання ШІ в Україні

Таким чином можна зрозуміти, що Україна поступово впроваджує штучний інтелект у життя суспільства та підвищує ефективність різних секторів економіки.

Захист персональних даних у контексті штучного інтелекту є однією з найбільш актуальних та складних проблем цифрової епохи. Штучний інтелект здатен збирати, аналізувати та використовувати великі обсяги особистої інформації з неймовірною швидкістю та точністю, і це ставить питання про конфіденційність та захист прав і свобод кожної людини [10].

Однією з найважливіших аспектів є забезпечення добровільності та згоди на обробку персональних даних. Користувачі повинні бути повідомлені про те, як їхні дані будуть використані, і мати можливість контролювати цей процес. Крім того, необхідно впроваджувати технічні та організаційні заходи для забезпечення безпеки цих даних, запобігаючи несанкціонованому доступу та витоку інформації.

Але використання штучного інтелекту у системах аналізу даних і прийняття рішень також породжує питання справедливості та дискримінації. Алгоритми можуть бути зміщені й призводити до нерівних результатів для різних груп населення. Захист прав людини у цьому контексті містить розробку алгоритмів, які враховують справедливість та недопущення дискримінації.

Для розв'язання цих питань, багато країн вже прийняли або розглядають прийняття нових законів та нормативів щодо захисту персональних даних. Це створює рамки для правильної реалізації та використання штучного інтелекту, зберігаючи при цьому основні права і свободи кожного громадянина.

У сучасному цифровому світі, де дані стають найціннішим ресурсом, захист персональних даних у контексті штучного інтелекту є обов'язковим завданням, яке вимагає відповідальності та спільних зусиль усіх зацікавлених сторін.

Права споживачів та штучний інтелект у сучасному цифровому світі взаємодіють та створюють нові виклики та можливості. Штучний інтелект впливає на споживачів у багатьох сферах, і захист їхніх прав стає надзвичайно важливим аспектом [11]. Тож пропонуємо розглянути декілька ключових аспектів взаємодії між правами споживачів та штучним інтелектом:

1. **Транспарентність та визначення відповідальності:** користувачі повинні мати доступ до інформації про те, які алгоритми штучного інтелекту використовуються для прийняття рішень та який вплив на їхні права та свободи. Компанії повинні бути відповідальними за можливі помилки або недоліки в алгоритмах.

2. **Дискримінація та справедливість:** алгоритми штучного інтелекту можуть бути зміщеними або призводити до нерівних результатів для різних груп споживачів. Забезпечення справедливого й однакового доступу до продуктів і послуг є важливим аспектом захисту прав споживачів.

3. **Конфіденційність даних:** штучний інтелект часто використовує особисті дані для аналізу та прийняття рішень. Захист конфіденційності даних та їхнє коректне використання стає найголовнішим питанням прав споживачів.

4. **Право на інформацію та освіту:** споживачі повинні мати право на доступну та зрозумілу інформацію про те, як працюють системи штучного інтелекту, і як це впливає на їхні можливості та права. Освіта та підвищення освітнього рівня стосовно цих питань є важливими.

5. **Право на виправлення та контроль:** споживачі повинні мати можливість виправляти невірну інформацію, що збирається або використовується системами штучного інтелекту. Також важливо, щоб користувачі мали контроль над тим, як їхні дані використовуються.

6. **Регулювання та законодавство:** уряд міжнародні організації розробляють нормативи та закони для регулювання використання штучного інтелекту в інтересах захисту споживачів.

Загалом, захист прав споживачів у світі штучного інтелекту стає складною, але дуже важливою задачею. Необхідно збалансувати можливості цієї технології з захистом основних прав та свобод кожної людини, забезпечуючи, що цей баланс був вигідним для суспільства в цілому. Деякі країни світу приймають заходи для забезпечення цих прав:

Європейський союз (ЄС): ЄС впровадив Загальний регламент з захисту даних (GDPR), який визначає права громадян на контроль над своїми персональними даними. GDPR встановлює обов'язки для організацій щодо збору та обробки даних, забезпечуючи прозорість і згоду [12].

Канада: Канада має закон про захист інформації про особу та електронний комерційний закон, які регулюють збір і використання персональних даних. Організації повинні забезпечувати конфіденційність даних споживачів.

США: Сполучені Штати мають закони про захист споживачів та персональних даних, такі як California Consumer Privacy Act (CCPA) та Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA). Вони ставлять вимоги до обробки даних та прав споживачів на захист приватності [13].

Японія: Японія прийняла закони, що стосуються захисту персональних даних та прав споживачів, і встановила органи, які наглядають за дотриманням цих правил.

Вище наведені приклади свідчать про те, що країни по всьому світу вживають заходів для захисту прав споживачів та персональних даних в контексті ШІ та цифрової трансформації. Це важливо для забезпечення приватності та безпеки громадян у цифровому суспільстві.

Україна також приділяє увагу захисту прав споживачів та персональних даних в епоху ШІ. Нами виділено декілька ключових аспектів [14]:

1. Закон про захист персональних даних: Україна прийняла Закон України «Про захист персональних даних», який впроваджує вимоги ЄС щодо захисту даних (GDPR). Згідно з цим законом, організації повинні забезпечити належний захист персональних даних та виконувати прозорість та згоду при їх обробці.

2. Права споживачів: Україна регулює права споживачів, включаючи право на інформацію про продукт чи послугу, право на відмову від спаму, та інші аспекти, що стосуються електронної комерції та захисту споживачів в інтернеті.

3. Кібербезпека: Україна активно працює над забезпеченням кібербезпеки та захистом інформації в цифровому просторі. Це включає в себе заходи для захисту від кібератак та витоків даних.

4. Державні органи: Україна має органи, відповідальні за нагляд за дотриманням законів про захист персональних даних та прав споживачів, такі як Державна служба з питань захисту персональних даних та Антимонопольний комітет.

Представлені заходи та закони свідчать про зобов'язання України забезпечувати захист прав споживачів та персональних даних в епоху ШІ.

Висновки. На основі проведеного нами дослідження можна стверджувати про те, що вище наведений аналіз вказує на необхідність балансу між інноваціями та захистом основних прав і свобод. Використання штучного інтелекту має великий потенціал для поліпшення якості життя, ефективності роботи та соціального захисту, але водночас воно породжує ризики щодо використання персональних даних, справедливості та дискримінації.

Щоб забезпечити гармонійний розвиток сучасного суспільства в умовах штучного інтелекту, на наш погляд доцільно:

1. Зміцнювати права людини: Законодавство та міжнародні стандарти повинні враховувати нові виклики, які вносить штучний інтелект, і гарантувати права і свободи кожної людини у цифровому віці.

2. Забезпечувати транспарентність і відповідальність: компанії та уряди повинні бути транспарентними щодо використання алгоритмів штучного інтелекту та визначати відповідальність за можливі помилки або зміщення в алгоритмах.

3. Боротьба за дискримінацією і зміщення: розробники та дослідники повинні працювати над створенням справедливих та об'єктивних алгоритмів, які не дискримінують за будь-якими ознаками.

4. Освіта і підвищення обізнаності: громадяни повинні бути освіченими та усвідомленими стосовно впливу штучного інтелекту на їхні права та можливості.

Загалом, розвиток та використання штучного інтелекту повинні сприяти створенню гармонічності в суспільстві, де технологічні інновації служать благу людства, а права і гідність кожної людини залишаються в центрі уваги. Важливо прагнути ідеологічних цілей, співпрацюючи на рівні міжнародних спільнот, урядів, підприємств та громадян.

Список використаних джерел і літератури

1. Як Google використовує файли cookie. URL: <https://policies.google.com> . (дата звернення: 20.09.2023);
2. Штучний інтелект. URL: <https://termin.in.ua> .(дата звернення: 30.09.2023);
3. Як штучний інтелект впливає на наше життя. URL: <https://cityhost.ua> (дата звернення: 30.09.2023);
4. Artificial Intelligence and Data Act. URL: <https://canada.ca> .(дата звернення: 28.09.2023);
5. Nuväksytyt tekstit - Tekoäly digitaalisella aikakaudella. URL: <https://europa.eu>. (дата звернення: 28.09.2023);
6. Safeguarding human rights in the era of artificial intelligence. URL: <https://www.coe.int> . (дата звернення: 30.09.2023);
7. The artificial intelligence system in Israel requires red lines to prevent violation of fundamental rights. URL:www.idi.org.il . (дата звернення: 20.09.2023);
8. Вплив штучного інтелекту на реалізацію прав і свобод людини і громадянина в Україні. URL: <https://lbku.krok.edu.ua> . (дата звернення: 25.09.2023);
9. Зайнятість та освітня політика в епоху ШІ. URL: <https://dse.org.ua> . (дата звернення: 28.09.2023);
10. Проблема персональних даних в системах Інтернету. URL: <https://ippi.org.ua> . (дата звернення: 30.09.2023);
11. Правова природа ШІ. URL: <https://forumprava.pp.ua> . (дата звернення: 30.09.2023);
12. Загальний регламент про захист даних. URL: <https://uk.wikipedia.org> . (дата звернення: 30.09.2023);
13. CCPA vs. HIPAA Compliance Requirements. URL: <https://fentonlawgroup.com> . (дата звернення: 05.10.2023);
14. Штучний інтелект: проблеми та перспективи правового регулювання в Україні та ЄС. URL: <https://pravo.ua> . (дата звернення: 05.10.2023).

ТРАНСПОРТНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗЕРНА В ЄВРОПУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Дана публікація присвячена загостренню проблеми експорту українських зернових культур автомобільними шляхами через МТП на кордоні із Польщею та Румунією на другому році російсько-української війни. Розглянуті проблеми з яким стикаються українські експортери та перевізники під час примусового перебування на кордоні з країнами Європейського Союзу, зазначені ризики і фінансові втрати, що несуть обидві сторони політичного протистояння.

Ключові слова: *український аграрний експорт, єдина сільськогосподарська політика ЄС, національні економічні інтереси, страйк європейських перевізників і фермерів, економічні ризики.*

This publication is devoted to the aggravation of the problem of exporting Ukrainian grain crops by road through the ICC on the border with Poland and Romania in the second year of the Russian-Ukrainian war. The author examines the problems faced by Ukrainian exporters and carriers during their forced stay at the border with the European Union, and outlines the risks and financial losses incurred by both sides of the political confrontation.

Keywords: *Ukrainian agricultural exports, EU's Common Agricultural Policy, national economic interests, strike of European carriers and farmers, economic risks.*

Під час осінньої посівної кампанії українські аграрії вдвічі зменшили кількість посівних площ під озимину порівняно з довоєнними показниками. Причинами цього кроку стали: окупація частини українських територій, небезпека у прифронтових зонах, замінування, а також посуха на початку посівної кампанії та нестача коштів у аграріїв.

За поточний рік українські товаровиробники втратили близько 100 млрд гривень за рахунок недоотримання фінансування через можливості реалізації своєї продукції. Логістика (на морі та на суші) створила велику проблему з ціновою позицією. Тому вирощування фактично всієї групи зернових та навіть соняшнику для багатьох підприємств стало збитковим [1]. Суттєво це не вдарить по продовольчій безпеці, оскільки запасів як по озимих, так і по ярих культурах вистачить для забезпечення внутрішніх потреб.

Але скорочення посівних площ впливатиме на експортний потенціал країни, тому Україна може втратити валютну виручку, а аграрії - обігові кошти.

Експорт зерна з України починаючи із 2022 року стикається із масою проблем. Після виходу Росії із «зернової угоди» в серпні 2023 Україна змогла добитися відкриття тимчасового маршруту, яким можуть скористатися цивільні судна, зокрема ті, які перебувають в портах Одеси.

Поступово рух суден тимчасовим морським шляхом почав наростати. Станом на 23 жовтня в Україна цим шляхом експортувала переважно в Європу і Африку майже 700 тисяч тонн зерна.

Наразі під загрозою зриву експорт української аграрної продукції наземними шляхами через блокування польськими перевізниками пунктів пропуску між Україною та Польщею.

Кілька місяців тому ряд європейських держав усіяло перешкождали ввезенню на свою територію агропродукції українського походження. Причина полягає в тому, що тамтешні фермери не витримали конкуренції із українськими, адже наше якісне та дешеве збіжжя заповнило їхні ринки, витіснивши місцеву продукцію. найактивніше захищала інтереси своїх аграріїв сусідня Польща. пообіцяли зберегти транзит сільгосптоварів, які слідують з України до третіх країн.

Наступними не витримали конкуренції із українцями – польські перевізники, які вирішили влаштувати протест на українсько-польському кордоні. Цим вони фактично перекрили увесь український експорт в Європу, і це в умовах воєнного часу, коли морські шляхи практично заблоковані.

6 листопада 2023 року польські перевізники розпочали фізичне блокування трьох з чотирьох найбільших прикордонних переходів на польсько-українському кордоні («Ягодин-Дорогуськ», «Краківець-Корчова» та «Рава-Руська-Хребене»). Черги із вантажівок розтягнулися на багато кілометрів. Тривале протистояння з польського боку призвело до неочікуваних смертей з серед українських водіїв. Адже польські перевізники не збираються припинити страйк до Нового року.

Польським перевізникам не сподобалися наслідки лібералізації міжнародних перевезень між Україною та країнами Європейського Союзу. Якщо раніше українські перевізники мали отримувати дозволи на перетин кордону, то із початком повномасштабної війни Єврокомісія для них цю вимогу скасувала. Це полегшило вантажні автоперевезення для українських далекобійників та експортерів.

Послуги українських перевізників є значно дешевшими на Європейському ринку ніж польських. Так, українські перевізники, перетинаючи кордон із Польщею, завантажувалися та везли продукцію далі в європейські країни, тим самим зменшуючи вартість транспортних послуг самих поляків, які донедавна були найзатребуванішими в Євросоюзі через порівняно низьку вартість робочої сили. Поява дешевих конкурентів загострила конфлікт.

Як українські, так і польські експортери, імпортери та перевізники вже зазнають збитків, так само страждають і взаємини між двома країнами, які ще не встигли відновитися після зернового конфлікту.

На відміну від польських фермерів, перевізники не є такою потужною електоральною силою у Польщі, особливо на тлі виборчої компанії, що проходить цією осінню. Є всі підстави вважати, що протест був організований лише незначною групою польських перевізників.

В Польщі нещодавно було створено організацію «Комітет захисту перевізників і роботодавців у сфері транспорту», перші повідомлення про яку з'явилися у вересні і до якої входять кілька власників польських компаній, які

брали участь і в попередніх блокуваннях на кордоні. Один із власників транспортної компанії є головою люблінського осередку «Конфедерації», польської ультраправої партії з радикально антиукраїнською риторикою та зв'язками з Росією.

Це єдина польська парламентська партія, що підтримала цю акцію. При цьому, на відміну від аграрно-зернових протестів та попередніх блокад перевізників у 2022-2023 роках, цей страйк не має підтримки ані більшості перевізників, ані органів влади Польщі [2].

Польські перевізники висунули ряд умов, за яких будуть згодні припинити протест.

- повернення дозволів для українських перевізників;
- посилення вимог перевезень в рамках ЄКМТ (сертифікатів Європейської конференції міністрів транспорту);
- заборона реєстрації в Польщі компаній з капіталом з-поза меж ЄС;
- отримання доступу до української системи «Шлях»;
- окремі черги для машин з ЄС у системі «єЧерга». ;
- виділення окремих черг для порожніх авто [3].

Станом на 9 листопада 2023 року блокадникам кордону вдалося добитися наступних цілей:

- величезні збитки українських перевізників. Не менше за перевізників страждатимуть від блокування кордону із Польщею українські експортери. Оскільки вони втрачатимуть ринки збуту і, відповідно, свій дохід. Значення автомобільних перевезень зросло. Порти працюють на 30 % від завантаженості, що зовсім не те, що було раніше. Щодо залізниці, то кількість вагонів і пунктів пропуску не збільшилась. І тому втрати для галузей (внаслідок страйку можуть скласти сотні мільйонів євро. Зокрема, масштабні збитки нестиме український агросектор. Тому що в умовах повномасштабної війни аграрії не можуть відновити повноцінний експорт своєї продукції морським шляхом, яким в мирні часи відвантажувалося понад 90 % товарів. Наземні перевезення, зокрема через Польщу, стали досить ефективною альтернативою морю, хоча й дорожчою. Таким чином, через польські страйки на кордоні під тиском опинились абсолютно всі українські галузі виробництва. Зернотрейдери повідомляють, що у зв'язку зі страйками й перешкодами на польському кордоні автоперевізники вже збільшили обсяг перевезень вантажу через територію Угорщини та Словаччини. Збільшити обсяг перевезень через румунський кордон не вдається через реконструкцію найбільшого пункту пропуску з Румунією «Порубне–Сірет» [4].

- ризик зриву поставок військових і гуманітарних вантажів. Перед блокадою і в її перший день страйкарі запевняли, що пропускатимуть вантажі військового призначення та гуманітарну допомогу, а також одну машину на годину, однак на 9 листопада два з трьох пунктів пропуску були заблоковані майже повністю [2].

- збитки польських компаній.
- гуманітарна катастрофа на польській території, де на в'їзд в Україну вже стоять тисячі автівок без доступу до побутових зручностей. Тимчасовим вирішенням цього питання є скерування автомобілів на пункти пропуску інших

держав – Словаччини, Угорщини, Румунії. Проте, маршрут з Польщі в Україну через Словаччину в два рази більший, ніж з напрямку з Польщі в Україну. А це збільшує витрати на оплату доріг, зарплату водіям. Такий вихід із ситуації є тимчасовим, тому що вантажні пункти пропуску із Угорщиною і Словаччиною, малі і вони не витримують навантаження, якщо на них перенаправити значну частину польського трафіку. В Словаччині черга вже більше 10 кілометрів. Її ніколи не було на заїзд в Україну.

- статистика перетину кордону автомобілями у системі «Черга» за жовтень свідчить, що польські прикордонні пункти пропуску в середньому перетинало 1140 автівок з вантажем на день. Три нині заблоковані пункти пропуску пропустили в жовтні в середньому 960 автівок на день, що становить 84% від загальної кількості перетинів польського кордону. Ще 285 автівок на день виїжджало через два інші пункти пропуску порожніми. З цих 960 автівок частина вчасно зорієнтувалась, послухала попередження про страйк і поїхала на інші кордони, частині вдалося проїхати, а частина зараз стоїть у черзі на кордоні. Наприклад, «Ягодин – Дорогуськ» за 7–10 листопада перетнуло в середньому 70 автівок за добу, пункти «Краківець–Корчова» та «Рава-Руська-Гребенне» – 270 та 74 відповідно. Виходить, що приблизно 546 автівок на цих трьох пунктах пропуску за день не змогли перетнути кордон і застрягли в черзі. Множимо це на 300 євро і отримуємо 164 тисячі євро на день прямих збитків за простоем.

І, на останок, в останній декаді листопада Україна готується до подорожчання пального на АЗС. Загальна сума збитків буде значно більшою, охоплюючи ризики для підприємств, експортерів та імпортерів. Невиконання контрактів і припинення виробництва стають неодмінною частиною цього сценарію.

Враховуючи, що на кордоні з Польщею залишився лише один пункт пропуску для фур – «Шегині – Медика» (решта пропускають тільки транспортні засоби до 7,5 тонн), експорт та імпорт товарів буде значно ускладнений.

Зокрема, у жовтні автомобільний транспорт забезпечив 36% імпорту пропан-бутану, 18% бензину та 16% дизельного пального. Протестувальники обіцяють пропускати цистерни з паливом, проте, з блокуванням на кордоні може виникнути недостатність окремих видів палива та інших товарів, що вплине на ринок та споживання [4].

Отже, руйнується довіра до Польщі в Україні. Українці, нині не дуже розрізняють страйки аграріїв і перевізників. Це п'яте за час війни перекриття життєво важливого кордону свідчить про недружніх дій з боку Польщі, яка надала найбільший обсяг гуманітарної допомоги Україні під час війни.

Польська влада неодноразово намагалася переконати страйкарів не блокувати або не обмежувати рух через кордон, бо ситуація і без того складна. Дипломати не дійшли консенсусу із «Комітет захисту перевізників і роботодавців у сфері транспорту».

Так, на 15 січня на кордоні України та Польщі загалом у чергах стоять понад 2 тисячі вантажівок, на інших ділянках кордону - ще тисяча [5].

Після закінчення різдвяних свят до страйку доєдналися вже румунські фермери. 16 січня вони перекрили дороги поблизу пункту пропуску «Вікову-де-

Сус» навпроти «Красноїльська» [6]. Вимога румунських фермерів аналогічна польській – повернення практики дозволів для українських перевізників, скасованої угодою з Євросоюзом до 30 червня 2024 року. Крім того як польські, так і румунські фермери висунули низку вимог до своїх урядів. Так, Уряд Румунії 17 січня 2024 року зобов'язався повністю субсидіювати всі сільськогосподарські акцизи до 2026 року та негайно ввести в дію положення про субсидовані відсоткові позики.

Уряд зобов'язався надати дозвіл на відступ від обов'язкових правил сівозміни та 4% перелогових земель у кожному господарстві до 31 січня.

Крім того, румунський уряд задовольнив вимоги щодо компенсації збитків, спричинених імпортом з України. Заходи включають чітке маркування зернових та інших товарів і електронний моніторинг пломб за допомогою GPS у порту Констанца [7].

Фермери Польщі, Словаччини, Румунії та Чехії тиснуть на національні Уряди з метою впровадження імпортного мита на українське зерно.

Проте ця ситуація набула розголосу і в інших країнах Західної Європи. І, вже німецькі фермери вимагають від власного Уряду обмежити експорт дешевого зерна із Польщі та інших країн Сходу Європи, які ще донедавна були згодні на будь-які поступки аби стати повноправними членами ЄС.

Погодившись на вимоги протестуючих, під час війни та на передодні вступу до ЄС, Україна і надалі буде в Європі пасти задніх, таке є не припустимим.

Список використаних джерел і літератури

1. Кириченко А. (13.11.2023). В Україні вдвічі скоротилися площі під озиминою: як це вплине на продовольчу безпеку. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/v-ukrajini-vdvichi-skorotilis-ploshchi-pid-oziminoyu-yak-ce-vpline-na-prodovolchu-bezpeku-12455022.html> (дата звернення 14.11.2023 р.).
2. Кравчук П. Хто стоїть за блокадою України: розповідаємо про радикалів, що перекрыли польський кордон. (10.11.2023). Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/11/10/7173228/> (дата звернення 14.11.2023 р.).
3. Польські перевізники не погодилися зняти блокаду кордону після переговорів з Україною. (13.11.2023). Українська правда. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/13/706555/> (дата звернення 14.11.2023 р.).
4. Коссе І. (14.11.2023). Ціна блокади: яким є наслідки протесту на українсько-польському кордоні. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/11/14/7173492/> (дата звернення 14.11.2023 р.).
5. У черзі на кордоні із Польщею, Словаччиною й Угорщиною – понад 3 тисячі вантажівок. (15.01.2024). УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3813570-u-cerгах-na-kordoni-z-polseu-slovaccinou-j-ugorsinou-ponad-3-tisaci-vantazivok.html> (дата звернення 18.01.2024 р.).
6. Румунські фермери продовжують блокувати два пункти пропуску на кордоні з Україною. (16.01.2024). УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3814081-rumunski-fermeri-prodovzuut-blokovati-dva-punkti-propusku-poblizu-kordonu-z-ukrainou.html> (дата звернення 18.01.2024 р.).
7. Богданьок О. Уряд Румунії досяг домовленості з фермерами після тижня протестів на кордоні з Україною. (16.01.2024). Суспільне. Новини. URL: <https://suspilne.media/662328-urad-rumunii-dosag-domovlenosti-z-fermerami-pisla-tizna-protestiv-na-kordoni-z-ukrainou/> (дата звернення 18.01.2024 р.).

ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: КЛЮЧОВІ СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ

На основі аналізу особливостей вибудовування соціальної ідентичності соціуму в період кризи, розглянуто ключові соціальні передумови формування зовнішньополітичної ідентичності України в умовах війни. Виявлено, що рівень стабільності ідентичності суспільства залежить від стабільності всього внутрішньодержавного співтовариства, оскільки саме воно є базисом для подальшого винесення суспільних потреб на міжнародну арену і формування зовнішньополітичної ідентичності держави. Відтак, сьогодні соціальна ідентичність українців напряму залежить від ціннісно-орієнтаційної єдності суспільства, а зовнішньополітична ідентичність України – від цілковитого переформатування соціальної реальності в рамках держави, становлення стабільної соціальної системи й поширення центральної влади на всі регіони України на основі єдиної політичної та соціальної культури.

Ключові слова: зовнішньополітична ідентичність, держава, соціум, Україна, війна.

On the basis of the analysis of peculiarities to build the social identity of the society during the crisis, the key social preconditions for the formation of the foreign policy identity of Ukraine at the time of war are considered. The level of stability of the social identity is revealed to depend on the stability of the entire domestic community, since it is the basis for the further transfer of public needs to the international arena and the formation of the foreign policy identity of the state. Therefore, the social identity of Ukrainians now directly depends on the value-oriented unity of society, and the foreign policy identity of Ukraine depends on the complete reformation of social reality within the framework of the state, the formation of a stable social system and the spread of central power within all regions of Ukraine on the basis of a single political and social culture.

Keywords: foreign policy identity, state, society, Ukraine, war.

Трансформаційні перетворення, що охопили всі сфери життєдіяльності українців після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації на території нашої держави, створили низку перешкод на шляху до вибудовування її внутрішньої та зовнішньої політики і, як результат, породили патологію формування ідентичності вітчизняного соціуму, усунення якої потребує впровадження послідовних соціокультурних та інституційних перетворень. Як свідчить практика періоду незалежності Української держави, пряме запозичення західних зразків реформування не завжди може вважатися прийнятним, адже спроби перенесення навіть кращих шаблонів не мали тієї результативності, котра спостерігалася у розвинутих країнах під час формування

їх соціальної, а потім – і зовнішньополітичної ідентичностей. Питання перенесення чужих для українського суспільства норм, зразків поведінки, стандартів життя під час війни є соціокультурною проблемою, яка потребує цілеспрямованого та комплексного вивчення, мобілізації ресурсів та мотивації посадовців, здатних утілювати в життя соціокультурної зміни, а не директивні акції та рішення. З огляду на сформовані соціальні та культурно-історичні умови, модернізаційні зміни можуть бути реалізовані в Україні не скільки за умови оновлення інституційних чи соціальних мереж, стільки на основі формування інноваційного типу соціальної і політичної культури, керуючись котрою вітчизняний соціум матиме змогу згуртуватися й оновити суспільні ідентитети задля остаточної стабілізації зовнішньополітичної ідентичності держави.

Зважаючи на критичні умови, в яких нині відбувається вибудовування зовнішньополітичної ідентичності України, слід акцентувати увагу на розмежуванні механізмів позитивної ідентифікації (особистісного чи групового самоототожнення, що має позитивне оціночне тло) та негативної ідентифікації (неприйняття, негативного ставлення до того чи іншого соціального об'єкта) суспільних груп [1, с. 2-3]. Результатом негативної самоідентифікації, зазвичай, є негативна ідентичність, що передбачає негативну оцінку суб'єктом своєї соціальної позиції. Необхідною умовою становлення адекватної, стійкої, внутрішньо несуперечливої, позитивної ідентичності є репрезентація суспільної групи в рамках соціокультурного простору, що за нинішніх умов може стати основою для подолання негативних наслідків «кризи ідентичності», яка ще більше поглибилася в нашій державі для окремих суспільних груп із початком війни. Подолання «кризи ідентичності» потребує вибудовування в рамках соціуму поля самоствердження та саморегуляції (відтворення й поширення позитивних соціокультурних зразків, подання цих зразків як особистісних референцій); формування образу майбутнього, щодо якого індивіди могли б вибудовувати свої власні життєві стратегії і водночас конструювати колективне «Я» вітчизняного соціуму та майбутнє; вибудовування «загального» підґрунтя соціальної ідентичності – «спільного знання», що консолідує суспільство, формуючись шляхом вироблення та розповсюдження в рамках соціокультурного простору спільності імперативів, які слугують об'єднанню його членів [2, с. 223].

Розглядаючи суспільство у вигляді об'єктивної та суб'єктивної реальностей, П. Бергер і М. Лукман указують на те, що ідентичність соціуму є ключовим елементом суб'єктивної реальності, тому вона перебуває у діалектичному взаємозв'язку з суспільством [3, с. 170]. Зі свого боку, Е. Гідденс стверджує, що сучасна людина може характеризуватися як *homo duplex* – подвійна реальність, в рамках якої співіснують і борються дві сутності: соціальна та індивідуальна [4, с. 228]. Соціальна ідентичність формується з урахуванням інтерналізації: кожен окремий член суспільства можна сказати, що він одночасно екстерналізується в соціальному світі та інтерналізує останній як об'єктивну реальність. Дане припущення передбачає, що людей об'єднує широка перспектива, в якій послідовність ситуацій поєднана в інтерсуб'єктивний світ.

Причому, за первинної соціалізації ідеться про вибудовування індивідуальної ідентичності, а за вторинної – про особливі знання, яких індивід має набути про соціальну ідентичність. Однак, максимального успіху соціалізація досягає в суспільствах, що характеризуються простим поділом праці та мінімальним рівнем знань, адже члени такого соціуму не мають проблем із самовизначенням. У міру поширення знань та зростання складності суспільства в його рамках може спостерігатися «неуспішна соціалізація», в результаті якої населення певної країни може розколотися на кілька паралельно існуючих чи навіть антагоністичних ідентичнісних груп. Таким чином, рівень стабільності ідентичності суспільства залежить від стабільності всього внутрішньодержавного співтовариства, оскільки саме воно є базисом для подальшого винесення суспільних потреб на міжнародну арену – *de facto*, формування зовнішньополітичних пріоритетів держави та зовнішньополітичної ідентичності її населення в подальшому.

У традиційних суспільствах людина формує свою ідентичність безпосередньо на основі наявної культури, у сучасних – керується загальними для існуючої культури та особливими для конкретного типу соціальної організації нормами і цінностями. Проте, на відміну від стабільного, кризове суспільство має обмежені макросоціальні ресурси для формування своєї соціальної ідентичності, внаслідок чого повинно відбутися звернення до мікросоціальних основ функціонування суспільної системи. Як результат, підґрунтям самоототожнення людини з соціальною групою, яка нині формує основу українського суспільства, має стати прийняття її норм та цінностей – своєрідна ціннісно-орієнтаційна єдність із нею. Відтак, соціальна ідентичність в умовах кризи, перш за все, залишається системою культурно-історичних кодів, у яких суспільні значення символізуються і перетворюються на керівництво до дії: вона – не агрегація мотивів, а справжня метамотивація [5, с. 240-241].

Зважаючи на нинішній стан вибудовування соціальної ідентичності в Україні, можна дійти висновку, що необхідною передумовою становлення адекватної, стійкої, внутрішньо несуперечливої, позитивної зовнішньополітичної ідентичності, котра дозволить подолати негативні наслідки «кризи ідентичності» вітчизняного соціуму, є повноформатна репрезентація у межах соціокультурного простору нашої держави: наявних полів самоствердження та саморегуляції усіх наявних соціальних груп, беручи за основу маркери ідентичності такого феномену як населення держави, а за ключову ознаку приналежності до даної соціальної групи – громадянство України; образу майбутнього України як незалежної, європейської, потужної, процвітаючої держави, спираючись на існування якого громадяни могли б вибудовувати свої власні життєві стратегії, паралельно конструюючи майбутнє нашої країни; «загального» підґрунтя соціальної ідентичності, представленого в якості спільного знання, що може консолідувати вітчизняну громадськість в умовах війни, сприяти розповсюдженню в рамках соціокультурного простору спільних імперативів, які слугуватимуть об'єднанню членів соціуму задля забезпечення розвитку держави в майбутньому.

Тому, аналізуючи соціальні умови, необхідні для формування зовнішньополітичної ідентичності України в умовах війни, маємо відзначити, що процес вибудовування останньої повинен постати у вигляді цілісної, інтегративної і диференційованої послідовності дій, завдяки якій встановлюється відповідність індивідів із зовнішнім соціокультурним простором, у рамках якого індивіди ототожнюють себе з деякими соціальними зразками, котрі поширені чи були розповсюдженими в суспільстві. Зважаючи на факт наявності в українському соціумі великої кількості соціальних змін та їх загальний характер, слід відзначити, що вони відбуваються в усіх сферах життєдіяльності суспільства і часто не містять оціночного компонента щодо їх спрямованості. Тому можливість вироблення зовнішньополітичної ідентичності України оновленого зразка видається реальною лише за умови цілковитого переформатування соціальної реальності в рамках держави, становлення стабільної соціальної системи й поширення центральної влади на всі регіони України на основі єдиної політичної та соціальної культури.

Список використаних джерел і літератури

1. Areal J. 'Them' without 'Us': Negative Identities and Affective Polarization in Brazil. *Political Research Exchange*. 2022. Vol. 4, Issue 1. P. 1-25.
2. Bein S. The Dysfunctional Paradox of Identity Politics in Liberal Democracies. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. 2022. Vol. 16. P. 221-246.
3. Berger P. L., Luckmann T. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Harmondsworth: Penguin Books, 1995. 249 p.
4. Giddens A. *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Weber*. Cambridge: Cambridge University Press, 1971. 261 p.
5. Kalin M., Sambanis N. How to Think About Social Identity. *Annual Review of Political Science*. 2018. Vol. 21. P. 239-257.

ПОЛІТИКА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ЩОДО ЕТНОКУЛЬТУРНИХ МЕНШИН НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

В дослідженні проаналізовано політика Великобританії щодо етнокультурних меншин від початку ХХІ ст. Визначені зміни в законодавстві та політико-правовій площині в контексті політики щодо етнічних груп. А також зроблено оцінку ефективності і впливу сучасних стратегій та інструментів на сучасному етапі. Визначені зміни в міграційній політиці та законодавстві Великобританії щодо українців.

Ключові слова : *Великобританія, етнополітика, поліетнічність, інтеграція, іммігранти.*

The study analyses the United Kingdom's policy towards ethno-cultural minorities since the beginning of the twenty-first century. The changes in legislation and political and legal framework in the context of policy towards ethnic groups are identified. The effectiveness and impact of modern strategies and instruments at the present stage is also assessed. Changes in migration policy and legislation in the United Kingdom in relation to Ukrainians are identified.

Keywords : *Great Britain, ethnic policy, multiethnicity, integration, immigrants.*

Останніми роками світова спільнота все частіше стикається з порушеннями прав людини, які виникають через релігійні, расові та мовно-культурні відмінності. Надзвичайно негативні наслідки політики держав, що використовують застосування сили для розв'язання етнополітичних проблем. Поширення міжнаціональних конфліктів у багатьох поліетнічних державах світу та їх потенційна загроза безпеці окремих країн і регіонів світу, все це підвищило необхідність зосередити увагу на правовому регулюванні етнополітики.

Питання інтеграції іммігрантів з різними культурними та цивілізаційними традиціями у Великобританії стало ключовим у наукових та суспільно-політичних дискусіях. Вчені з України та з-за кордону приділяють значну увагу цій проблемі. Крім того, сам уряд Великобританії активно працює над вирішенням цього питання та в останні десятиліття опублікував кілька офіційних документів щодо мультикультуралізму у країні.

Актуальність теми полягає в тому, що політика Великобританії щодо етнокультурних меншин має важливе значення не тільки для самої країни, але і для всього світу. Дане дослідження дозволяє зрозуміти, як Великобританія вирішує проблеми мультикультуралізму, а також сприяє захисту прав людини, демократії та миру.

Великобританія є одним з лідерів багатьох міжнародних організацій, які впливають на ситуацію в регіонах, де існують етнополітичні конфлікти та порушення прав людини. Досвід Великобританії у сфері інтеграції іммігрантів з

різними культурними та цивілізаційними традиціями може допомогти Україні в розробці власних стратегій для вирішення подібних проблем.

Мета дослідження полягає в аналізі особливостей мультикультурної політики Великобританії на початку XXI століття, включаючи історичні передумови реалізації політичного курсу «мультикультуралізму», еволюцію мультикультурної концепції та оцінку її ефективності в країні.

Політиці Великобританії щодо етнокультурних меншин на початку XXI століття присвячено вже достатньо досліджень і наукових праць, як іноземних, так і вітчизняних. Серед закордонних вчених, можна виокремити роботи М. Бевіра та Р. Ешкрофта, які дослідили мультикультуралізм у сучасній Британії. Б. Бірн, Дж. Назру, К. Олександр, О. Хан та В. Шенклі своєю чергою проаналізували етнічну приналежність, расу та нерівність у Великобританії. А. Лерман у своїй роботі виступав на захист мультикультуралізму. Важливим є внесок українських вчених, наприклад, З. Бойко дослідила особливості мультикультуралізму в країнах Північної Америки та Західної Європи. С. Пахоменко та З. Осіпова розглянули розробку державної стратегії у Великобританії щодо створення полікультурного суспільства із застосуванням концепції мультикультуралізму. Насамкінець, А. Колодій проаналізував доктрину мультикультуралізму та перспективи її модифікації у державах.

Враховувати інтереси національних меншин є ключовим елементом демократичного суспільства, оскільки ігнорування цих інтересів може призвести до втрати довіри в демократію та збільшення радикальних вимог. Проте, створення етнотериторіальних автономій для задоволення потреб етнічних меншин може бути небезпечним для цілісності держави, оскільки це може призвести до відокремлення території, де проживають представники національних меншин. З метою запобігти сепаратизм та уникнути відділення територій, поліетнічні держави прикладають зусилля до консолідації суспільства та формування політичної нації. Компромісні рішення, які будуть враховувати інтереси всіх сторін, можуть бути кращим варіантом для забезпечення миру та стабільності в суспільстві [1].

Великобританія здавна була багатокультурною державою з великою кількістю етнічних меншин. За даними Міжнародної організації з міграції за 2021 рік, у Британію в'їхали приблизно 1,2 млн мігрантів. Під час перепису населення 2021 року приблизно 81,7% (48,7 млн) жителів Англії та Уельсу ідентифікували себе як білі, порівняно з 86,0% (48,2 млн) у 2011 році. Зокрема серед тих, хто ідентифікує себе як білий, 74,4% вказали, що є «англійцями, валлійцями, шотландцями, північноірландцями або британцями». Це менше, ніж у 2011 році (80,5%) та 2001 році (87,5%).

Кількість осіб, які визнали себе як азіати, зросла з 7,5% (4,2 млн) у 2011 році до 9,3% (5,5 млн) у 2021 році. Водночас чорношкірі склали 4,0% населення (2,4 млн), порівняно з 3,3% (1,9 млн) у 2011 році. Змішані або багатоетнічні групи зросли з 2,2% (1,2 млн) до 2,9% (1,7 млн), а представники інших груп збільшилися з 1,0% (564 000) до 2,1% (1,3 млн).

Великі зміни в етнічному складі зафіксовані серед тих, хто вважає себе «іншими білими» – їхня кількість у 2021 році становила 3,7 млн (6,2%), що є збільшенням порівняно з 2,5 млн (4,4%) у 2011 році.

Також помітно зросла кількість осіб, які визначають свою етнічну приналежність як «будь-яка інша етнічна група», досягнувши 924 000 (1,6%) у 2021 році, порівняно з 333 000 (0,6%) у 2011 році [2].

Імміграція з різних країн зростала, що призводило до появи нових етнічних спільнот та культур. Однак, разом зі зростанням імміграційних потоків з'явилися проблеми, пов'язані з інтеграцією та взаєморозумінням між етнічними меншинами та корінним населенням. Одними з основних проблем, з якими стикалися етнокультурні меншини у Великобританії, були дискримінація та расизм.

Тому, рішенням Великобританії було впровадити політику мультикультуралізму, задля заспокоєння суспільства, яка виконувалась послідовно та засновувалась на відповідних інститутах та законодавчій базі.

Лейбористи вважаються прибічниками цієї політики, і саме під час їхнього правління була ухвалена переважна більшість законів, які забезпечували рівність та захист прав меншин. Тривалий час однією з ключових засад, на якій базувалася лейбористська ідеологія, було бажання перетворити Британію на суспільство, яке перейшло за межі колоніальної епохи і мало визнати внесок інших культур та народів у британську ідентичність [3].

За думкою чималої кількості фахівців, серйозним фактором в активному просуванні мультикультуралізму лейбористською партією в якості основної моделі інтеграції іммігрантів у Великобританії є їхня залежність від підтримки іммігрантів на місцевих і національних виборах, яка стала особливо сильною за останні роки. Мусульмани складають найбільшу частину іммігрантської громади у Великобританії, тому саме на їхню підтримку ставлять лейбористи. Загалом, більшість мусульман, які проживають у країні, зазвичай віддають перевагу лейбористам і голосують за них на виборах у кількості більш ніж 70% від усіх мусульман, які можуть голосувати [4].

Проте, варто зазначити, що мультикультуралізм не мав офіційного статусу як політичний курс, хоча законодавчі акти, які стосувалися іммігрантів, що проживали у країні, містили у своїй основі його елементи [5].

У політиці інтеграції етнічних меншин у соціокультурне середовище Великобританії акценти були завжди спрямовані на рівність, потенціал участі у політичному житті та включення до нормального громадянського життя. Незважаючи на це, уряд також звертав увагу на необхідність обмеження масового в'їзду іноземних мігрантів. Політика включення іммігрантів в громадянське суспільство була частиною стратегії держави щодо забезпечення більш толерантного підходу до релігії та етнічного походження, включаючи питання їх інтеграції [6].

У 2000 році уряд запровадив законодавчі акти, які забороняють дискримінацію на підставі раси, кольору шкіри, національності, релігії та інших ознак. Органи влади Великобританії зробили крок до підтримки релігійних

громад інвестуючи кошти у створення релігійних шкіл, храмів, культурних та релігійних центрів, а також в програми соціальної підтримки.

Однак, релігійні та расові напруження зростали, а особливо після терористичних актів 11 вересня 2001 року в США та 7 липня 2005 року в Лондоні. Ці події стали причиною збільшення критики в адресу політики мультикультуралізму та вимог змінити підхід до інтеграції етнічних меншин. У зв'язку з цим, уряд Великобританії взяв на себе зобов'язання зміцнювати контроль над імміграцією та боротися з екстремізмом, зокрема, ісламським.

Після теракту в Лондоні, коли загинули 52 людини, було очікувано, що тодішній прем'єр-міністр Тоні Блер оголосить про нові проекти політики щодо радикалізації мусульманського співтовариства. Але жодних нових політичних ініціатив та змін не відбулось, що в свою чергу викликало незадоволення.

Протягом наступних років продовжувались провокаційні ситуації, насильство та конфлікти між різними етнічними та релігійними групами у Великобританії. Такі ситуації стали підтвердженням того, що мультикультурна концепція не була ефективною у розв'язанні соціальних та політичних проблем, з якими стикалася країна. Відсутність конкретних заходів у відповідь на виклики, які ставила перед Великобританією мультикультурна реальність, лише поглиблювала проблему.

Уряд Великобританії прийняв стратегію з рівності та привітності, яка мала на меті забезпечення рівної участі всіх етнічних та расових груп у житті країни та попередження дискримінації на різних рівнях. У рамках стратегії було запроваджено політику рівної можливості на роботі, у житловому секторі та освіті, а також було зроблено кроки щодо забезпечення прав мігрантів та їхніх сімей [7].

У 2010 році новий уряд Великобританії, очолюваний Девідом Кемероном, оголосив про намір створити «більш жорстку» імміграційну політику, що включала зменшення кількості мігрантів, які отримують громадянство та зміцнення контролю за імміграцією з країн поза Європейським союзом. У той же час, Д. Кемерон порівняв політику мультикультуралізму з «культурним сепаратизмом» і засудив її як «цілеспрямоване послаблення колективної ідентичності». Згодом він назвав мультикультуралізм «катастрофічною» та «неправильною» доктриною, яка призвела до становлення буквально, законного апартеїду [8].

У 2011 році, під час конференції з питань безпеки у Мюнхені, Д. Кемерон визнав провал політики мультикультуралізму у Великобританії. Він пояснив, що країна, дотримуючись принципів мультикультуралізму, стикнулася з проблемою соціальної сегрегації та відсутності толерантності між різними культурами. Це призвело до того, що громадяни не хотіли жити в такому суспільстві. Д. Кемерон закликав до лібералізму з м'язами, що мало стати новою стратегією для досягнення рівності та привітності в країні.

У наступні роки у Великобританії продовжилися дискусії щодо політики стосовно етнокультурних меншин. У 2012 році було оголошено про запровадження нової системи імміграційних квот, яка передбачала обмеження кількості іммігрантів з країн поза Європейським Союзом, які можуть отримати

робочу візу на рік. У 2013 році була запроваджена програма «Громадянство за інвестиції», яка надавала можливість багатим іноземним інвесторам отримати статус громадянина Великобританії за умови вкладення понад двох мільйонів фунтів стерлінгів.

Наступний етап розвитку політики Великобританії щодо етнокультурних меншин наступив у 2016 році після Brexit, коли було оголошено про запровадження нової імміграційної політики. Уряд Терези Мей запровадив політику «контролю за межами». Вона мала на меті зменшення міграції до Великобританії, зокрема з країн ЄС, та зміцнення контролю над імміграцією з країн поза Європейським союзом, що можуть представляти потенційну загрозу для національної безпеки та внутрішнього порядку.

Проте ця політика отримала критику від деяких експертів і представників етнічних меншин. Вони стверджували, що політика «контролю за межами» може призвести до збільшення расизму та дискримінації відносно іммігрантів, а також до зменшення різноманітності в британському суспільстві.

Також було запроваджено систему пунктів, що оцінювали кваліфікації, знання мови та досягнення потенційних мігрантів, які хотіли в'їхати до Великобританії з метою роботи або навчання. До того ж, зазначили максимальне число мігрантів, які можуть отримувати робочі візи. Крім того, політика передбачала зміни в системі надання громадянства та заборону в'їзду особам, які були засуджені за серйозні злочини [9].

Прем'єрство Бориса Джонсона відзначалось декількома ключовими моментами в питаннях етнічної політики країни. Б. Джонсон вимагав від французької влади приймати назад мігрантів, які намагаються дістатися до Великобританії через протоку Ла-Манш. Він також висловив ідею зміцнення спільного контролю за водним простором каналу, використовуючи передові технології, такі як радари та сенсори, і надавати патрулям можливість здійснювати контроль над морськими просторами обох країн. Ці дії викликали дипломатичний конфлікт між Францією і Великобританією, але водночас акцентували увагу на суттєвості питань міграції [12].

У період з 2019 до 2023 року, уряд Великобританії впровадив нову систему імміграції, засновану на балах. Починаючи з 1 січня 2021 року, громадяни ЄС та особи з країн поза ЄС тепер розглядаються рівнозначно. Великобританія акцентує увагу на привабливості висококваліфікованих працівників, які можуть вносити важливий внесок у сферу економіки, громадські спільноти та служби [13].

Великобританія продовжує підтримувати біженців, які втікають від небезпеки по всьому світу. З початку 2015 року вона прийняла майже 25 000 чоловік, жінок та дітей, що шукали притулку від жорстоких обставин у різних кутках, що є більшим показником, ніж у будь-якій іншій європейській країні [14].

У 2022 році чистий приплив мігрантів до Британії досяг рекордно високих 606 тис. осіб, що пов'язано з геополітичною ситуацією та послабленням обмежень, введених через пандемію COVID-19. З цієї кількості приблизно 925 тис. осіб були громадянами країн, які не є частиною Європейського союзу. З них

близько 151 тис. прибули з ЄС, а 88 тис. – громадяни Британії, які поверталися додому. Крім того, станом на 12 вересня 2023 року, Великобританія прийняла близько 210,800 українських біженців [15].

З країн, що не входять до ЄС, прибули 39% мігрантів з метою навчання у Британії, порівняно з 47% у попередньому році. Тим часом з 9% до 19% зросла кількість мігрантів, які прибули через гуманітарні проблеми. Люди, які прибували до Британії в пошуках притулку з країн, які не входять до ЄС, склали 8% загального обсягу імміграції (їхня кількість досягла 76 тис.). Це значно перевищує показник попереднього року, коли таких приїжджих було приблизно 53 тис. [16].

Однак, Великобританія також активно протистоїть незаконній імміграції, яка сприяє діяльності організованих злочинних груп. Ці групи експлуатують людей та здобувають прибуток на злочинній основі, що ставить під загрозу національні інтереси країни. Більше того, такі злочинні групи займаються іншими незаконними видами діяльності, включаючи торгівлю наркотиками і зброєю, а також серйозні насильницькі злочини [14].

Уряд Великобританії, намагаючись змусити іммігрантів інтегруватися у країну за допомогою добровільно-примусових заходів, призводив до конфліктів, таких як масові протести та сутички з корінним населенням, а також ізоляції культурних меншин. Замість інтеграції, такі дії уряду лише ізолювали культурні меншини та погіршували проблеми інтеграції у британський соціум.

Отже, британському уряду необхідно знайти спільне рішення з іммігрантами, яке враховуватиме їхні потреби та інтереси, а також забезпечить згоду з більшістю населення. Нарівні з цим, варто проаналізувати та навчитися використовувати досвід країн, де мультикультурні програми були більш успішними.

У підсумку, можна сказати, що політика Великобританії щодо етнокультурних меншин на початку XXI століття була складною та багатогранною. У цей період було багато проблем, пов'язаних з процесом імміграції, розмаїттям культур та соціально-економічними викликами. За останні два десятиліття Великобританія змінила свою політику, враховуючи глобалізацію та зміну демографічної ситуації в країні. Уряди Девіда Кемерона та Терези Мей зосереджувалися на забезпеченні контролю за міграційними потоками та боротьбі з нелегальною імміграцією, а також на покращенні інтеграції етнічних меншин у британське суспільство та боротьбу з расизмом та ісламофобією. Заходи Бориса Джонсона у свою чергу спричинили напруженість у відносинах між двома країнами, але також зосередили увагу на актуальних проблемах міграції. Він прагнув не лише зміцнити контроль над міграцією, але й акцентувати увагу громадськості на проблемах та викликах, пов'язаних із зростанням міграційних потоків. І незважаючи на складнощі, Великобританія продовжує працювати над цими проблемами, демонструючи свою готовність до інтеграції та співіснування з різними етнічними та культурними групами.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонюк О. В. Основи етнополітики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2005. 427 с.

2. A snapshot of modern Britain. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-11480799/Census-results-2021-Data-maps-religion-ethnicity-England-Wales.html> (дата звернення: 07.12.2023).
3. Колодій А. Ф. Доктрина мультикультуралізму : перспективи модифікації у нових державах із неконсолідованими націями. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_8_4 (дата звернення: 05.01.2024).
4. Пахоменко С. П., Осіпова З. О. Мультикультуралізм у Великій Британії: формування державної стратегії для полікультурного суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 78. С. 404-407.
5. Бойко З. О. Особливості мультикультуралізму в країнах Північної Америки та Західної Європи: порівняльний аналіз. *Збірник матеріалів Третьої Інтернет-конференції. Маріуполь: МДУ, 2013. 315 с.*
6. In defence of multiculturalism. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/mar/22/multiculturalism-blame-culture-segregation> (дата звертання 17.12.2023)/
7. Richard T. Ashcroft and Mark Bevir. *Multiculturalism in contemporary Britain: policy, law and theory*. USA: Department of Political Science, University of California, 2017. 21 p.
8. Филик О. З. Проблемні аспекти та критика політики мультикультуралізму в країнах Європи. *Регіональні студії*. 2021. Вип. 27. С. 69-76.
9. Вітман К. М. Тенденції етнополітичної дезінтеграції в європейському просторі. *Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць*. Одеса : НУ «ОЮА», 2015. Вип. 54. С. 20-29.
10. Byrne B., Alexander C., Khan O., Nazroo J., Shankley W. *Ethnicity, Race and Inequality in the UK : Citizen rights and immigration, 2020*. P. 35–50.
11. Byrne B., Alexander C., Khan O., Nazroo J., Shankley W. *Ethnicity, Race and Inequality in the UK : The demography of ethnic minorities in Britain*. Manchester, 2020. P. 15–34.
12. «Дорогий Еммануель». Борис Джонсон розгнівав Францію відкритим листом про мігрантів. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59442464> (дата звернення: 12.12.2023)
13. The UK's points-based immigration system: policy statement. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/the-uks-points-based-immigration-system-policy-statement/the-uks-points-based-immigration-system-policy-statement> (дата звернення: 14.12.2023)
14. New Plan for Immigration: policy statement (accessible). URL: <https://www.gov.uk/government/consultations/new-plan-for-immigration/new-plan-for-immigration-policy-statement-accessible> (дата звернення: 14.12.2023)
15. Estimated number of refugees from Ukraine recorded in Europe and Asia since February 2022 as of September 12, 2023, by selected country. URL: <https://www.statista.com/statistics/1312584/ukrainian-refugees-by-country/> (дата звернення: 24.12.2023)
16. U.K. Population. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/uk-population/> (дата звернення: 10.01.2024)

РОЗДІЛ IV. Євроатлантичне співтовариство в політичних реаліях другої половини XX – початку XXI ст.

УДК 327.56:341.121/123

Валерія Шумельна

ГЛОБАЛЬНЕ ВРЯДУВАННЯ ТА МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ВИРІШЕННІ ВСЕСВІТНІХ ПРОБЛЕМ

Стаття висвітлює процес глобального врядування за прикладами двох міжнародних організацій – Ліги Націй та Організації Об'єднаних Націй. ООН нині є найбільшою світовою організацією з підтримки миру. Це великий осередок урядування світових міжнародних відносин. Однак, досі в науковому світі існують припущення, чи необхідна подібна організація світу на сучасному етапі.

Ключові слова: урядування, втручання, організація, конфлікт, проблема, вирішення

The article emphasizes political process of global governance with the examples of two international organizations – The League of Nations and The United Nations. The UN is the biggest peace-keeping organization nowadays. It is a large governance artery of worldwide relations. However, there are still doubts if it is considerable in modern world.

Keywords: governance, intervention, organization, conflict, issue, solve.

The political world is enormous. It has organizations, institutions, states and countries, law itself and diplomacy. Neither states nor politic can exist without each other. The state has to conduct its diplomatic affairs with other states to be visibly alive and recognized in international arena. The process of conducting negotiations, political affairs between states and inside or outside the international organizations is called global governance.

Global governance, as a phenomenon, began approximately in the middle of 19th century and had been stating gradually until the aftermath of World War II. After the ending of WWII, the number of actors who got involved into international relations has grown significantly and various terms used for the governance process appeared to be overaged [1]. As a result, the term of world or global governance appeared. The term is mainly used to identify regulations and rules which suppose to centralize and systemize human societies globally.

From the historic background, the first international organization for so-called collective management of the planet was League of Nations [2]. It was founded in 1920 by the Paris Peace Conference and had to prevent wars by collective security, disarmament as well as settling international disputes through negotiation process. The League represented philosophy of peace-keeping for hundred years, however, at the same time it lacked its own armed forces to enforce its own resolutions, keep to its economic sanctions and so on. After the WWI many issues left to be settled, including new settlement of new national boundaries. These questions were handled by the victorious Allied powers in Allied Supreme Council. It means that during the early

interwar period the League played only little part in resolving questionable items. However, with the development, the League expanded its role and had become the center of global governance. Also, there were some territorial disputes which were solved successfully. For example, in Aland islands, Upper Silesia, Albania, Klaipeda, Hatay, Mosul, Vilnius, Columbia, Peru and Saar some territorial conflicts which could once become wars were peacefully solved.

But, do not forget the fact that League of Nations prospered only in small territorial conflicts and there are more things that this model of world governance could not untie. The League did not prevent prerequisites of the new world war beginning. At the same time, great powers (e. g. Nazi Germany, Soviet Union) gained huge military strength and were completely out of control, even when they started acting aggressively. As a result, the new world war broke out and the League was mostly silent while facing major WWII events [3]. In opinion of some political experts and historians, one entire problem was that the League of Nations failed in its primary target, the prevention of another world war. A year later the end of WWII, in 1946 League of Nations was officially dissolved.

The next worldwide organization, which is for now the League of Nations assignee, is The United Nations (UN). It was established after World War II with the same as League of Nations idea, to prevent future world wars. The mission of this global intergovernmental organization is to preserve world peace and security, also to protect human rights, to deliver humanitarian aid, promotion of sustainable development and defend international law [4]. Though, from the beginning of the Cold War some tensions between USA and Soviet Union from time to time paralyzed the UN allowing it to intercede only in conflicts distant from the Cold War [5].

Yet, sometimes there are still questions, whether modern UN system is peace-keeping and not oppositely. Unlike its predecessor, the UN has its own military component in enough number to re-establish peace in an area of armed conflict. However, there are cases when the UN ignores or simply does not use its own power. A new approof of the UN strength as peace-keeper begun with the start of full-scale invasion of Russia in Ukraine. Representatives of Ukraine appealed to the UN regarding the introduction of a peacekeeping mission in Donbas once earlier, in 2014, but the issue was never put on the agenda.

Attempts provided by the UN to intervene in conflicts did not lead to effective results — primarily due to the policy of non-provocation, which in many cases proved to be counterproductive. For example, the most massive genocide in Europe after the Holocaust took place in the presence of a peacekeeping contingent: in 1995, about 8,000 Muslim men and boys were killed in Srebrenica, Bosnia. "A small and poorly armed contingent of Dutch peacekeepers proved unable to resist the Bosnian Serb units," the organization admits. The reason for this, according to Human Rights Watch, was the UN officials ignoring the advice of the military stationed in Bosnia and Herzegovina. Accordingly, no decision was made to strengthen the contingent or its armament, and the UN retreat from Srebrenica was read by the Serbs as a sign of weakness.

The UN would rather be a humanitarian mission than mission of solving global military conflicts. The organization implemented educational programs for girls in

Afghanistan, the only country in the world where women are denied the right to education. Its sister organization, UNICEF, has saved the lives of 90 million children worldwide since 1990. The UN is making efforts to prevent climate change, fight malaria, and protect human rights. The humanitarian work of the UN is most focused on helping refugees, including 6.3 million Ukrainians abroad and another 5 million internally displaced persons. According to the organization's report, as of February 2022, more than 5.4 million Ukrainians received humanitarian aid [6].

Summing up everything previously said, it remains obvious that the organization needs reforms. Some experts admit that due to effortless in solving international conflicts, UN may repeat the fate of League of Nations and be dissolved in future. However, due to the complexity of bureaucracy process, it could also be adapted as different organization. As we see, already two global organizations failed to prevent death of thousands of civil people around the world, so they failed to compel their main purpose. There is place for different international organizations in the world to be centers of global governance but the question is if they are still useful for modern society or not, if the global governance will exist so far without them.

Список джерел використаної літератури

1. Weiss T.G., Wilkinson R. Rethinking global governance URL: https://books.google.com.ua/books?id=kKukDwAAQBAJ&lpg=PT5&ots=IxxTk_EZnb&dq=rethinking%20global%20governance&lr&hl=uk&pg=PT5#v=onepage&q=rethinking%20global%20governance&f=false
2. Armstrong D. The Origins of the League of Nations URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-16010-5_1
3. Eloranta J. Why did the League of Nations fail? URL: https://www.researchgate.net/publication/225876065_Why_did_the_League_of_Nations_fail
4. Peterson M. J. International Organization and Global Governance (Chapter 3) URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003266365-25/un-general-assembly-peterson>
5. Sternberg R.J., Frensch P.A. Complex Problem Solving: Principles and Mechanisms (Chapter 4) URL: <https://books.google.com.ua/books?id=ZECYAgAAQBAJ&lpg=PA119&ots=0YRfmKUDy7&dq=the%20UN%20problem%20solving&lr&hl=uk&pg=PA119#v=onepage&q=the%20UN%20problem%20solving&f=false>
6. The United Nations Ukraine Humanitarian Aid Fund URL: <https://crisisrelief.un.org/t/ukraine>

РОЛЬ СУДУ ЄС У МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті досліджуються питання пов'язані із роллю Суду ЄС. Досліджуються ключові аспекти щодо функціонування Суду ЄС в Єдиній Європі. Визначені основні засади діяльності Суду ЄС, Приділено уваги питанням ролі Суду ЄС у міждержавних відносинах серед європейських країн. Поруч із тим вказується на важливій ролі Суду ЄС у євроінтеграційних відносинах. Вказується, що опрацювання рішень Суду ЄС має позитивно значення для України з огляду на євроінтеграційні процеси, які тривають в країні.

Ключові слова: Суд ЄС, Європа, міжнародні відносини, євроінтеграція

The article examines issues related to the role of the EU Court. The key aspects of the functioning of the EU Court in the United Europe are studied. The main principles of the activity of the EU Court are determined. Attention is paid to the role of the EU Court in interstate relations among European countries. At the same time, the important role of the EU Court in European integration relations is indicated. It is indicated that the elaboration of the decisions of the EU Court has a positive meaning for Ukraine in view of the ongoing European integration processes in the country.

Keywords: Court of the EU, Europe, international relations, European integration

Набуття Україною статусу держави-кандидата в члени Європейського Союзу (надалі – ЄС) ставить перед країною необхідність виконання низки завдань. Одним із таких завдань є адаптація власною національної правової політики до європейських юридичних стандартів. Зазначене стосується і правові сфери.

У плані вищезазначеного, варто наголосити, що в європейському блоці внутрішня політика кожної держави-члена формується під впливом єдиної зовнішньої політики Союзу. Це стосується і правової сфери.

У межах цієї роботи ми хочемо зосередити увагу на одному аспекті щодо питань формування зовнішніх правових підходів в Європі.

Мова йде про Суд Європейського союзу (Court of Justice of the European Union), надалі – Суд ЄС [1].

На цей загальноєвропейський судовий орган покладена важлива роль щодо вирішення правових спорів (й не тільки) на території ЄС. Подібні спори, по суті, вирішуються в міжнародній площині – виходячи з того, що держави-члени ЄС мають власну правову суб'єктність на міжнародній арені.

Зупинимось на основних ключових моментах пов'язаних із функціонуванням Суду ЄС.

Суд ЄС був заснований відповідно до Угоди про Європейське об'єднання вугілля та сталі у 1952 році. Наразі Суд ЄС розташований у Люксембурзі.

У складі Суду ЄС діють три установи: сам Суд Європейського Союзу, Суд першої інстанції (створений у 1988 році, раніше мав назву Трибунал першої інстанції), Трибунал з питань публічної служби (створений у 2004 році) [2].

Нормативною базою діяльності Суду ЄС є загальноєвропейські документи: Угода про створення Європейського економічного співтовариства 1957 рік; Договір про створення Європейського союзу (Маастрихтський договір – 1992 рік); Лісабонська угода про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти – 2007 рік. Також спеціальним правовим документом є Статут (Протокол Суду – 1957 рік) [3, с. 372-373].

До складу Суду ЄС входить по одному суді від кожної країни-члена ЄС. У складі Трибуналу з питань публічної служби – 7 суддів. Також у складі Суду ЄС діють радники (генеральні адвокати – від 7 до 8 осіб). Основна функція радників – надання незалежного та об'єктивного юридичного висновку щодо спірного питання.

Говорячи про компетенцію Суду ЄС варто зазначити, що основною компетенцією цього загальноєвропейського органу є забезпечення єдиного тлумачення та застосування загальноєвропейського права [4].

По суті судді Суду ЄС є добрими тлумачниками загальноєвропейського права.

Суд розглядає й міждержавні спори (між країнами-членами ЄС), якщо це стосується договірних відносин. Якими передбачено можливість вирішення спірних проблем у Суді ЄС.

У Суді ЄС можуть бути оскаржені рішення щодо Апеляційних інстанцій, які приймають рішення відносно спірних питань пов'язаних із гармонізацією та діяльністю внутрішнього європейського ринку, наприклад, у Суді ЄС може бути оскаржене рішення Апеляційного органу, який розглядає відповідні звернення на рішення компетентних національних органів щодо торгових марок у ЄС.

Рішення Суду ЄС. По суті, формують правові стандарти відповідно до яких європейські країни формують власну політику, включаючи і правову сферу.

Подібні стандарти враховуються державами-членами ЄС і в зовнішній політиці, в міжнародних економічних відносинах.

Досвід деяких країни східної Європи свідчить про значний успіх на євроінтеграційному шляху, у разі, коли такими країнами були взяті до уваги саме рішення Суду ЄС, як стандарт. Так, свого часу Болгарія втілила значну кількість рішень Суду Єдиної Європи у власне законодавство, що значно прискорило входження країни до Європейського Блоку.

Подібна правова комунікація була корисною і для України на шляху євроінтеграції. Це стосується і зовнішньої політики

Список використаних джерел і літератури

1. CVRIA. URL : https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/sv/ (дата звернення: 20.01.2024).
2. CVRIA. URL : https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024/sv/ (дата звернення: 20.01.2024).
3. Шабалін А. В. Суд Європейського Союзу (CVRIA): повноваження та деякі питання організації діяльності суду. Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 8 червня 2018 року / за ред. проф. Р. С. Мельника, відпов. ред. к.н.ю. Л. Ю. Малога. К. : Видавничий дім «Гельветика». 2018. С. 371–373

4. European Union. Court of Justice of the European Union (CJEU). URL : https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_en (дата звернення: 20.01.2024).

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ

Епоха глобалізації зумовлена четвертою інформаційною революцією, основним досягненням якої стало винайдення Всесвітнього Павутиння. Масова поширеність цієї мережі вплинула на всі аспекти людського життя, а також галузь міжнародних відносин. Мета статті полягає у визначенні можливостей та загроз, які надає використання сучасних інформаційно-комунікаційних у сфері міжнародних відносин. Об'єктом дослідження є інформаційно-комунікаційні технології. Предмет дослідження – соціальні медіа при реалізації зовнішньої політики держави та засоби впливу на громадську думку в мережі Інтернет. У статті розглянуто використання таких технологій впливу, як ботоферми та дінфейки, а також засоби боротьби з ними.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, соціальні медіа, «твіпломатія», інформаційна безпека, ботоферма, дінфейк, дезінформація*

The era of globalization is driven by the fourth industrial revolution, the main achievement of which is the invention of the World Wide Web. The widespread use of this network has influenced all aspects of human life, as well as the field of international relations. The purpose of the article is to identify the opportunities and threats posed by the use of modern information and communication technologies in the field of international relations. The object of the study is information and communication technologies. The subject of the research is social media in the implementation of a state's foreign policy and means of influencing public opinion on the Internet. The article discusses the use of influence technologies such as bot farms and deepfakes, as well as the means to combat them.

Keywords: *information and communication technologies, social media, «Twiplomacy», information security, bot farm, deep fake, disinformation*

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зробив дипломатію більш відкритою для суспільства. Зовнішньополітичні відомства наразі працевлаштовують людей, які мають компетенції в медіасфері та вміють працювати зі соціальними мережами [1, с. 13]. Це зумовило появу низки термінів: «цифрова дипломатія», «віртуальна дипломатія», «медіадипломатія», «е-дипломатія» («електронна дипломатія») тощо.

Особливе місце серед соціальних медіа в сучасній дипломатії займає соціальна мережа Twitter (сучасна назва – X). Усі ланки, задіяні в реалізації зовнішньої політики держави (президенти, голови урядів та зовнішньополітичних відомств, дипломатичні представники) використовують Twitter як засіб комунікації з громадськістю не тільки своєї країни, а і громадськими суспільствами за кордоном [2, с. 183]. Тим самим, політики впливають на настрої в міжнародному суспільстві. Таку форму дипломатії називають «твіпломатія».

Однак, неправомірне використання інформаційно-комунікаційних технологій несе за собою загрозу національній безпеці держави, насамперед інформаційній. Одним із засобів дестабілізації ситуації в країні та впливу на громадську думку через соціальні медіа є «ботоферми» — компанії, які займаються створенням несправжніх облікових записів користувачів в Інтернеті («боти»). Серед завдань ботів: дискредитація опонентів, поширення певної інформації (не рідко з маніпулятивним змістом), імітація підтримки тієї чи іншої сили [3, с. 93]. У контексті міжнародних відносин, метою роботи ботоферм є підривна діяльність та нанесення шкоди державним інтересам країни, проти якої здійснюється ця діяльність.

Чи не найбільш складним, з погляду розпізнавання, є технологія «дівфейку». Розвиток програмного забезпечення, а згодом штучного інтелекту, дозволив монтувати відео із накладанням на будь-яке людське тіло обличчя інших осіб. Цю технологію використовують здебільшого у передвиборчих кампаніях з метою дискредитації тих чи інших кандидатів (наприклад, у 2016 році в мережі поширювалося відео з образами на адресу Дональда Трампа зі сторони тодішнього Президента США Барака Обама).

Дівфейки мають місце і в міжнародних відносинах. Так, на початку повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації в Україну було поширено відео виступу Володимира Зеленського, який начебто проголошує капітуляцію України у війні. Проте низька якість цього дівфейку зумовила провальну спробу деморалізації Сил Оборони України та українського суспільства загалом. Визначаючи потенціал дівфейків, сенатор від штату Флорида Марко Рубіо вважає, що «сьогодні, можна мати доступ до інтернету, зробити дуже реалістичний дівфейк та послабити країну зсередини, зірвавши вибори або розпалюючи внутрішні конфлікти» [4].

Враховуючи транскордонність соціальних медіа, можна припустити, що поширення тієї чи іншої інформації в мережі впливає на стан міжнародних відносин. Під час подій «Арабської весни» мітингувальники використовували соціальні мережі для координації дій та висвітлення альтернативної версії протестів, яка відрізнялась від офіційної, що транслювалась на державному телебаченні. Це сприяло поваленню авторитарних режимів у країнах арабського світу, проте Близький Схід поринув в епоху політичної нестабільності. Міжнародні терористичні організації також використовують соціальні медіа у своїй діяльності [5, с. 88].

Для протидії загрозам інформаційній безпеці, зокрема ботофермам і дівфейкам, держави регламентують застосування правових механізмів і створюють інституції в сфері інформаційної політики. Так, в Україні був створений Центр протидії дезінформації, який «забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою» [6]. Також із 2014 року функціонує Міністерство інформаційної політики України, яке було

реорганізовано у 2019 році та перейменовано в Міністерство культури та інформаційної політики України у 2020 [7].

Відповідальність у галузі медіаграмотності також несуть звичайні користувачі соціальних медіа, які не є представниками органів державної влади. Дослідники Тищенко В. С. і Мужанова Т. М. рекомендують дотримуватися низки методів перевірки новин на «фейковість»: аналіз джерела, аналіз заголовка та змісту, перевірка інформації про автора, аналіз посилань, перевірка на актуальність, перевірка на гумор/розіграш, фактчекінг, консультація експерта, перевірка емоційної реакції на новину [8, с. 181–183].

Сучасна система міжнародних відносин зазнала якісних змін під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема соціальних медіа. Цей прогрес несе за собою як сприятливі, так і негативні наслідки.

До реалізації зовнішньої політики держави долучені фахівці, які спеціалізуються на роботі з громадськістю та володіють в сфері ІКТ. Також соціальні медіа, зокрема Twitter, використовуються для комунікації не тільки з суспільством власної держави, а і міжнародним співтовариством.

Проте розвиток інформаційно-комунікаційних технологій також збільшує загрози національній безпеці. Для введення ефективної підривної діяльності всередині ворожої держави використовуються такі засоби, як ботоферми і дїпфейки. Соціальні мережі також є середовищем для поширення дезінформації, що впливає на розвиток міжнародних відносин.

Держави застосовують усі, передбачені власним законодавством та міжнародним правом, засоби для нейтралізації цих загроз. Зокрема, в Україні функціонують Центр протидії дезінформації і Міністерство культури та інформаційної політики. Але ефективну боротьбу з фейками та іншими загрозами в інформаційній сфері повинні вести і пересічні громадяни, підвищуючи власний рівень медіаграмотності.

Список використаних джерел і літератури

1. Окладна М. Г., Стеценко В. Ю. Роль цифрової дипломатії в сучасній зовнішній політиці держави. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2 (15). С. 13–17. URL: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2020-2\(15\)-2](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2020-2(15)-2).
2. Овцера А. «Твіттер-дипломатія» як інструмент зовнішньої політики. *Травневі Студії*. 2019. Випуск 4. С. 181-184. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/download/6899/6931>.
3. Юшков А. Г. Загрозливі тенденції використання ботоферм на шкоду державним інтересам України: механізми запобігання та протидії. *Інформація і право*. 2021. № 3 (38). С. 90–98. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3\(38\).243812](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3(38).243812)
4. 'Deep fake' technology is a threat to national security, politics, and the media, Marco Rubio says. *The Daily Signal*. URL: <https://www.dailysignal.com/2018/07/19/deep-fake-technology-is-a-threat-to-national-security-politics-and-the-media-rubio-says/>.
5. Макух-Федоркова І. Роль соціальних медіа в сучасних міжнародних конфліктах. *Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва* : Матеріали міжнар. наук. конф., м. Львів, 3 груд. 2021 р. Львів, 2021. С. 87–91.
6. Питання Центру протидії дезінформації : Указ Президента України від 07.05.2021 р. № 187/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/2021#Text>.
7. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади : Постанова Каб. Міністрів України від 23.03.2020 р. № 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2020-п#Text>.

8. Тищенко В. С., Мужанова Т. М. Дезінформація і фейкові новини: ознаки та методи виявлення в мережі Інтернет. Кібербезпека: освіта, наука, техніка. 2022. Т. 2, № 18. С. 175–186. URL: <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.175186>.

НАСЛІДКИ ЗАГРОЗ КІБЕРБЕЗПЕЦІ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті досліджена тема кібербезпеки та впливу кіберзагроз на національну безпеку країн та стабільність міжнародних стосунків. В основі прикладів дослідження були використані сучасні реалії та використання методів кібератак в новітніх конфліктах. Проблеми, що були розібрані в роботі, є вкрай актуальними, враховуючи нові тенденції розвитку бойових дій та методів міжнародного впливу, тому беззаперечно варті подальшого дослідження.

Ключові слова: кібербезпека, кібератаки, міжнародні відносини, хакери, вплив.

The article examines the topic of cybersecurity and the impact of cyberthreats on the national security of countries and the stability of international relations. Modern realities and the use of cyberattack methods in recent conflicts were used as the basis of the research examples. The problems analyzed in the work are extremely relevant, taking into account the new trends in the development of modern warfare and methods of international influence, so they are undoubtedly worth further research.

Keywords: cybersecurity, cyberattacks, international relations, hackers, influence.

«Security isn't something you buy, it's something you do, and it takes talented people to do it right.» – Nick McCorvy, the professor of University of Houston.

In the last decade, the problem of cybersecurity has become a serious challenge not only for personal users and business corporations, but also for states as a whole. The appearance of entire hacker groups working for the governments of different countries significantly affects the general international situation, especially in the field of state security. Thus, we stand on the threshold of opening a new plane for conducting full-scale military operations, using our knowledge in the field of IT instead of tanks and guns.

Firstly, we should clearly understand the meaning of a term “cybersecurity”. Cybersecurity is the protection of computer systems and networks from unauthorized access, use, disruption, modification, or destruction [1]. It is a visible component of national security, as it helps to protect critical infrastructure, government systems, and sensitive data from enemy attack. Cyberattacks can have a devastating impact on a country. They can disrupt critical services, such as power grids, transportation, communication networks, financial systems, and government databases [2]. The risk of theft of sensitive data, such as military secrets or financial information is also especially real. In some cases, cyberattacks can even lead to violence, as when hackers take control of critical infrastructure and threaten to cause damage unless their demands are met. In these cases we can call it cyber terrorism.

To counteract these threats, nations must invest in robust cybersecurity measures to ensure the resilience of their critical systems. Until the state develops its hacker network and counter cyberattacks system, all the data of its citizens, all plans and strategies will be under attack. Since it is almost impossible to protect the whole state from the hacker threat, it is very important to invest a sufficient amount of money in this sphere to minimize the risk and frequency of such attacks.

International relations are also influenced by the cybersecurity landscape. Such incidents can worsen diplomatic conflicts and escalate tensions between nations. Accusations of cyber espionage or attacks can lead to political conflicts and impact global stability and world security system. Collaborative efforts in the realm of cybersecurity, including information sharing and joint initiatives, can enhance international cooperation and lower the risk of cyber threats.

In today's geopolitical landscape, where hybrid warfare and cyber-enabled influence campaigns are almost the most effective, investing in cybersecurity is not just a matter of protecting confident information but also a strategic imperative for ensuring national sovereignty.

Cybersecurity has become a critical aspect of modern warfare, so as an example I can present the ongoing conflict between Russia and Ukraine that has demonstrated the potential for cyberattacks to inflict significant damage [3]. While the full extent of cyberattacks during the war remains difficult to assess, there have been several notable instances where cyber operations have played a significant role.

The first and one of the main methods, used by Russian hacker group called «Killnet» and Ukraine is DDoS attacks [4]. Both countries have been targeted by such attacks aimed at disrupting critical infrastructure and online services. In one instance, a DDoS attack hit Ukrainian government websites in February 2022, causing widespread outages and errors to access the essential services [5]. The use of cyberespionage operations have also been conducted by both sides to gather strategic information and gain access to sensitive information and has become a matter of course. In February 2022, Ukrainian officials accused Russia of hacking into satellite communication systems used by the military and defence intelligence [6].

In the context of this situation, I would also like to mention the importance of this type of attack, such as disinformation. Cyberattacks are also used to spread misinformation and propaganda, influencing public opinion and undermining trust in government institutions. In this way, the government authorities and the armed forces are discredited, causing the population of the attacked country to start doubting. As a result of this, the national spirit, which is an important aspect in the conduct of any war, including a hybrid one, falls. Therefore, in my opinion, in parallel with the development of the IT field and the preparing of relevant specialists, the state should work with its ordinary citizens, conduct trainings and lectures on the topic of cyberattacks and cyber propaganda. All this will have a positive impact on national cybersecurity in the long run.

These examples highlight the growing importance of cybersecurity in modern warfare. As the conflict between Russia and Ukraine continues, it is likely that cyberattacks will continue to play a major role, while both sides are seeking to gain an advantage in the virtual battlefield. Moreover, Western countries that have a border

with Russia should think about reviewing their military budget and allocating additional funds for the maintenance and modernization of their state servers [7].

All in all, nations need to continually adapt and strengthen their cybersecurity capabilities, employ cutting-edge technologies, and develop a cybersecurity-aware culture among their citizens to mitigate the evolving threat in the digital realm. Ultimately, the importance of cybersecurity in protecting a country from external aggression cannot be overrated, as now it is a part of nation's security in an increasingly interconnected world.

To sum up, we cannot reject the fact that cyberspace has begun to significantly influence the development of interstate and international relations, so countries must learn to adapt to new world realities, form new allied blocs to counter cyber threats, and prepare their population for any development of events. As an old proverb says: forewarned is forearmed.

Список використаних джерел і літератури

1. Computer Security Resource Center, Abbreviations/Acronyms/Synonyms. URL: <https://csrc.nist.gov/glossary/term/cybersecurity> (дата звернення: 17.11.2023)
2. Reuters, Russian spies behind cyberattack on Ukraine power grid in 2022 – researchers. URL: <https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/russian-spies-behind-cyberattack-ukrainian-power-grid-2022-researchers-2023-11-09/> (дата звернення: 17.11.2023)
3. State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine, Russia's Cyber Tactics: Lessons Learned in 2022 — SSSCIP analytical report on the year of Russia's full-scale cyberwar against Ukraine. URL: <https://cip.gov.ua/en/news/russia-s-cyber-tactics-lessons-learned-in-2022-ssscip-analytical-report-on-the-year-of-russia-s-full-scale-cyberwar-against-ukraine> (дата звернення: 18.11.2023)
4. BBC, Ukraine cyber-conflict: Hacking gangs vow to de-escalate. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-67029296> (дата звернення: 18.11.2023)
5. Kristen E., Ukraine, Cyberattacks, and the Lessons for International Law. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/ukraine-cyberattacks-and-the-lessons-for-international-law/69B36016B06998BCE1EC67C757CDF34D> (дата звернення: 19.11.2023)
6. Freedom House, Freedom on the Net 2022. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-net/2022> (дата звернення: 19.11.2023)
7. CBAP, The Changing Face of Cybersecurity in the Baltics and Finland. URL: <https://cbap.cz/archiv/5299> (дата звернення: 19.11.2023)

РОЗДІЛ V. ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПРОЦЕСИ МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

УДК 327.5(470+571:477)-042.3:327(481:430)

Роман Кривонос

АКТИВІЗАЦІЯ НОРВЕЗЬКО-НІМЕЦЬКИХ ВІДНОСИН ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена змінам під впливом російсько-української війни у відносинах третіх країн, не пов'язаних з Україною та Росією участю у спільних регіональних об'єднаннях чи військових союзах, на прикладі норвезько-німецьких відносин. Аналіз взаємодії Норвегії з Німеччиною дозволяє зробити висновок, що перехід російсько-української війни в активну фазу та пов'язана з ним енергетична криза призвели до системних змін у європейській і світовій політиці. Норвегія стала для Німеччини основним постачальником електроенергії та енергоносіїв, серйозно потіснивши Росію на німецькому енергетичному ринку. У той же час, Німеччина залишається одним із надійних союзників Норвегії в рамках НАТО, що набуває актуальності через наявність у неї кордону з Росією. Аргументовано, що російська агресія проти України сприяє консолідації країн Заходу не лише у військовій, але й в економічній, енергетичній та екологічній сферах.

Ключові слова: *Норвегія, Німеччина, російсько-українська війна, норвезько-німецькі відносини.*

Considering the Norwegian-German relations, the paper analyzes the Russian-Ukrainian war effect on the changes in the relations of the third countries, not connected with Ukraine and Russia through the participation in joint regional associations or military alliances. Using the interaction between Norway and Germany as an example, it is concluded that the transition to the active phase of the Russian-Ukrainian war and the subsequent energy crisis have led to systemic changes in the European and world politics. Norway has become the Germany's main supplier of electricity and energy carriers seriously pushing Russia on the German energy market. At the same time, Germany remains for Norway one of the most reliable allies within NATO, which becomes crucial due to its border with Russia. It is substantiated that Russian aggression against Ukraine contributes to the Western countries consolidation not only in the military, but also in the economic, energy and environmental spheres.

Keywords: *Norway, Germany, Russian-Ukrainian war, Norwegian-German relations.*

Перехід російсько-української війни в активну фазу призвів до системних змін у європейській і світовій політиці, іноді несподівано позначившись на найрізноманітніших сторонах життя європейців. Наслідком стали зміни у

відносинах третіх країн, не пов'язаних з Україною та Росією участю у спільних регіональних об'єднаннях чи військових союзах. Наукове осмислення такого роду змін становить теоретичний інтерес в контексті дослідження загальної системної еволюції міжнародних відносин на початку третьої декади XXI ст. та її впливу на зовнішню політику і геостратегію окремих міжнародних акторів. Аналіз новітніх тенденцій має також практичний сенс, адже робить можливим прогнозування подальшого розвитку відносин між країнами євроатлантичного регіону. Такий аналіз є актуальним ще й з точки зору української зовнішньої політики, оскільки російсько-українська війна призвела до зміни геополітичних орієнтацій української зовнішньої політики, які полягають у відмові України від балансування між створюваним Росією «євразійським» політичним простором та євроатлантичною інтеграцією на користь останньої. При цьому важливою є подальша розбудова відносин із європейськими сусідами і використання їхнього досвіду зовнішньополітичного та геостратегічного позиціонування.

Особливу цікавість у цьому зв'язку становлять норвезько-німецькі відносини, адже шляхом подальшої розбудови двосторонньої співпраці обом країнам вдалося подолати негативні тенденції, пов'язані з наслідками економічних санкцій, накладених на Російську Федерацію через розв'язання нею широкомасштабної війни проти України. Тому наше дослідження є аналізом конкретного випадку (case-study) шляхів подолання негативних наслідків агресивної політики Росії на прикладі зміцнення норвезько-німецьких відносин.

За даними норвезького статистичного агентства SSB, у 2022 р. Норвегія експортувала товарів на 2,6 трлн норвезьких крон, що майже вдвічі (на 87,2 %) більше, ніж у попередньому 2021 р. Імпорт становив трохи більше 1 трлн норвезьких крон. Наслідком стало потужне позитивне сальдо торгового балансу в понад 1,5 трлн норвезьких крон – приблизно втричі більше, ніж у 2021 р. ^[1].

Причиною екстремального зростання стало підвищення цін на природний газ, іншу сировину та лосось внаслідок міжнародних санкцій проти Російської Федерації, спричинених необхідністю протидії широкомасштабній російській агресії в Україні. У 2022 р. експорт природного газу зріс майже втричі з 2021 р., досягнувши 1357 млрд норвезьких крон, що складає понад половину (52,1 %) від загального експорту. Експорт сирої нафти зріс у півтора рази (на 54,8 %), значно випереджаючи зростання решти експортних позицій ^[2]. З початку війни Норвегія збільшила постачання газу до Європи приблизно на вісім відсотків і очікує ще більшого зростання ^[3]. Оскільки більша частина норвезького природного газу постачалася до Німеччини, у 2022 р. ця потужна країна-сусідка стала для Норвегії найбільшим експортним ринком. Понад чверть (726 млрд норвезьких крон, 27,8 %) усіх норвезьких поставок припало на Німеччину. Вона випередила Сполучене Королівство, яке було найпотужнішим експортним партнером раніше (у 2021 р. на Велику Британію припадало 20,5 % загального експорту Норвегії, в той час як на Німеччину – лише 19,2 %), а з 2022 р. розташувалося на 2-му місці (555 млрд норвезьких крон, 21,3 %) ^[2].

Не даремно, вже на третій протягом року зустрічі між федеральним канцлером Олафом Шольцем і прем'єр-міністром Норвегії Йонасом Гаром Стьоре 30 листопада 2022 р. в Берліні норвезький прем'єр назвав Німеччину

«найважливішим партнером Норвегії в Європі» ^[4], а німецький федеральний канцлер охарактеризував Норвегію як «дуже особливого партнера» для своєї країни.

Перелом був започаткований 16 березня 2022 р. під час позапланового візиту до Осло віце-канцлера і міністра економіки та клімату Німеччини Роберта Габека ^[5], спричиненого відчайдушними спробами Німеччини знайти заміну російським енергоносіям після накладення на Росію санкцій з боку ЄС. Норвегія погодилася постачати Німеччині скраплений газ із заводу у Гаммерфесті і, якщо буде потрібно, надати для цього спеціальні кораблі. Причому постачання природного газу розглядається як перехідне рішення. Під тиском «зелених» партій в обох країнах були ухвалені рішення про переробку природного газу в Норвегії з метою вилучення з нього вуглекислоти, яка має в подальшому закачуватися на зберігання під норвезький материковий шельф, а отриманий водень, що являє собою екологічно чисте паливо, буде зріджуватися та постачатися до Німеччини. У майбутньому для безперебійного постачання водню планується побудова спеціального газопроводу на дні Північного моря ^[6]. Обидві країни прагнуть стати повністю кліматично нейтральними до середини століття, Німеччина – не пізніше 2045 р., Норвегія — до 2050 р.

У 2022 р. Норвегія покривала 33 % потреб Німеччини в природному газі, потіснивши Росію, поставки з якої впали з 52 % у 2021 р. до 22 % у 2022 р. після введення санкцій з боку ЄС та руйнування газогону Nord Stream 1. В результаті, різке зменшення поставок газу з Росії частково компенсували додатковим імпортом, зокрема з Нідерландів, Бельгії та, перед усім, Норвегії ^[2].

Зміцнюється співпраця між двома країнами і в сфері електроенергетики. Відносно дешева норвезька електроенергія є привабливою для потужної німецької промисловості. На додаток до розгалуженої мережі ГЕС, Норвегія розпочала будівництво кількох великих офшорних вітрових електростанцій, враховуючи значні вітрові ресурси в Північному морі. З цією метою в травні 2021 р. Equinor, RWE Renewables і Hydro REIN підписали угоду про спільну працю в морському вітровому секторі в Норвегії ^[2]. Причому, на відміну від вітрових електростанцій на суходолі, проти яких через шумове забруднення довкілля виступають населення та «зелені» партії в обох країнах, проти офшорних електростанцій не висловлюється заперечень ^[7]. Одночасно, норвезька енергетична група Statkraft AS, яка є провідним європейським виробником електроенергії з гідроелектростанцій, а також прагне утвердитися і як виробник електроенергії з берегових вітрових та сонячних електростанцій, у жовтні 2021 р. придбала мережу 39 вітрових електростанцій бременського оператора вітрових електростанцій Breeze Three Energy, які мають загальну встановлену потужність 31 МВт. Ще чотири вітрові електростанції загальною потужністю 35 МВт Statkraft придбала у Франції ^[10].

Консорціум, що складається з норвезького мережевого оператора Statnett і німецької компанії DC Nordseekabel GmbH & Co. KG (NOKA), в якому мають рівні частки мережевий оператор TenneT і німецький державний банк розвитку KfW ^[11], побудував через Північне море підводний кабель NordLink, який з'єднує електромережі Норвегії та Німеччини, таким чином об'єднавши ринки

електроенергії. Надлишок енергії, що виробляється вітровими електростанціями на півночі Німеччини, буде передаватися до Норвегії та використовуватися там у той час, коли норвезькі гідроелектростанції накопичують воду для подальшого виробництва електроенергії. Натомість електроенергія з норвезьких гідроелектростанцій може передаватися до Німеччини, коли це необхідно ^[12]. Також компанія Deutsche Bahn, що здійснює експлуатацію залізниць на терені Німеччини, планує з 2023 р. купувати та передавати через NordLink 190 гВт год. електроенергії щороку з гідроелектростанції Mågelі на півдні Норвегії. Це приблизно відповідає потребам в енергії для всього руху електропоїздів у Німеччині протягом одного тижня. Оскільки цей проект дозволить заощаджувати до 146 тис. тон вуглекислого газу на рік, він має потужну підтримку партії Союз 90/Зелені, що входить до німецької урядової коаліції ^[13]. Крім того, NordLink було внесено до списку Європейської комісії як проект спільного інтересу Європейського Союзу ^[14].

Посилюється й військово-технічна співпраця між обома державами. У березні 2021 р. Норвегія підписала угоду з німецькими закупівельними організаціями і судноверф'ю ThyssenKrupp Marine Systems (TKMS) про придбання нових підводних човнів і ракет до них, а також про спільну розробку військово-морських ударних ракет для озброєння норвезьких і німецьких військово-морських суден на майже 4,5 млрд євро за участю норвезької технологічної групи Kongsberg Gruppe та потужного виробника оборонного устаткування Nammo AS ^[15].

Контракт включає розробку, будівництво та технічне обслуговування шести однакових підводних човнів (чотирьох для Норвегії і двох для Німеччини), розробку та будівництво ракет і ракетних систем. Передбачається, що в майбутньому норвезькі та німецькі екіпажі будуть керувати однаковими підводними човнами, а отже будуть взаємозамінними в рамках операцій НАТО. Проект включає спільне навчання та технічне обслуговування військової техніки.

Угода дозволяє Норвегії не лише отримати найсучаснішу зброю, але й передові військові технології, які в подальшому використовуватимуться норвезькою промисловістю. У рамках співпраці між Норвегією та Німеччиною в Бергені було створено спільний норвезько-німецький проектний офіс під норвезьким керівництвом, але з персоналом з обох країн ^[16].

З метою посилення обороноздатності в умовах викликів російсько-української війни у лютому 2023 р. Норвегія уклала угоду на суму 19,7 млрд норвезьких крон про купівлю протягом 2026—2031 рр. 54 танків Leopard 2 у німецької компанії Krauss-Maffei Wegmann ^[17].

Норвегія співпрацює з Німеччиною та своїми північноєвропейськими сусідами у наданні військової допомоги Україні під час російсько-української війни. Актуальним прикладом осені 2022 р. стала спільна закупівля Німеччиною, Данією та Норвегією словацької артилерії для України ^[16]. Норвегія також передбачає передати Україні частину танків, придбаних у німецьких виробників у 2001 р. ^[17].

Німеччина, як і раніше, посідає третє місце у списку найбільших країн-постачальників до Норвегії після Швеції та Китаю (у 2022 р. Швеція потіснила КНР).

Зростання важливості Німеччини також призвело до того, що, починаючи з 1999 р., норвезький уряд регулярно схвалює Стратегію щодо Німеччини як окремий нормативний акт. Цей документ містить конкретні цілі розбудови співпраці у таких вибраних пріоритетних сферах, як європейська політика, економічна політика, торгівля та культурна співпраця. Метою Стратегії, окрім розширення міжсуспільних зв'язків, є посилення співпраці з Німеччиною для «захисту багатосторонніх інституцій, міжнародних правил поведінки та максимально вільної світової торгівлі». Чергові редакції Стратегії оприлюднювалися у 2003, 2007 ^[18], 2014 ^[19] та 2019 рр. З 2007 р. стратегія також супроводжується докладним Планом дій, намічених для її виконання.

Норвегія бере активну участь у започаткованому 2019 р. німецьким міністром закордонних справ Гайко Маасом і його французьким колегою Жаном-Івом Ле Дріаном під час 74-ї Генеральної асамблеї ООН «Альянсі за багатосторонність» ^[20] — неформальному об'єднанні понад 50 країн, міжнародних організацій та представників громадянського суспільства, що реагує на поточні виклики, вирішення яких потребує більшої міжнародної співпраці, проте без залучення уже створених альянсів і офіційних структур ^[21].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що норвезько-німецькі відносини отримали величезний імпульс після російського вторгнення в Україну та пов'язаної з цим енергетичної кризи. Норвегія стала для Німеччини основним постачальником електроенергії та енергоносіїв, серйозно потіснивши Росію на німецькому енергетичному ринку, й перетворилася на її найважливішого партнера у здійсненні енергетичного переходу до відновлюваних джерел, що не забруднюють довкілля й не порушують кліматичний баланс у світі. У той же час, Німеччина залишається одним із надійних союзників Норвегії в рамках НАТО, що набуває актуальності через наявність у неї кордону з Росією. Норвезько-німецькі взаємини демонструють нові тенденції у міжнародних відносинах, зокрема, відбувається посилення ролі безпекової, екологічної та енергетичної проблематик, що формують єдиний взаємопов'язаний комплекс питань; а також посилюється співпраця держав, що входять до Європейського Союзу, з тими їхніми сусідами, які не належать до цього регіонального об'єднання. Отже, російська агресія проти України сприяє консолідації країн Заходу не лише у військовій, але й в економічній, енергетичній та екологічній сферах.

Список використаних джерел і літератури

1. Utenrikshandel med varer. Statistics Norway. URL: <https://www.ssb.no/utenriksokonomi/utenrikshandel/statistikk/utenrikshandel-med-varer> (дата звернення: 15.11.2023).
2. Hohe Gaspreise führten 2022 zu historisch hohen Exporten. Deutschland grösster Exportmarkt Norwegens. BusinessPortal Norwegen. URL: <https://businessportal-norwegen.com/2023/01/20/hohe-gaspreise-fuehrten-2022-zu-historisch-hohen-exporten-deutschland-groesster-exportmarkt-norwegens/> (дата звернення: 15.11.2023).

3. Norwegen und Deutschland sind wichtige Partner gerade jetzt BusinessPortal Norwegen. URL: <https://businessportal-norwegen.com/2022/10/07/norwegen-und-deutschland-sind-wichtige-partner-gerade-jetzt/#more-22203> (дата звернення: 15.11.2023).
4. Bundeskanzler Scholz würdigt Norwegen als "ganz besonderen Partner für Deutschland". BusinessPortal Norwegen. – URL: <https://businessportal-norwegen.com/2022/12/01/olaf-scholz-norwegen-ist-fuer-deutschland-ein-ganz-besonderer-partner/> (дата звернення: 15.11.2023).
5. Norwegen unterstützt Deutschland bei der Diversifizierung der Energiezulieferungen. BusinessPortal Norwegen. URL: <https://businessportal-norwegen.com/2022/03/16/norwegen-unterstuetzt-deutschland-bei-der-diversifizierung-der-energiezulieferungen/#more-19374> (дата звернення: 15.11.2023).
6. Joint Statement Germany-Norway. Regjeringen.no. URL: <https://www.regjeringen.no/contentassets/e895093224b641199d68e4cb5c73ae79/joint-statement-germany-norway.pdf> (дата звернення: 15.11.2023).
7. Falkner J. Deutsch-norwegische Beziehungen im Fast-Track-Modus. Interview mit Petter Ølberg, Botschafter des Königreiches Norwegen in der Bundesrepublik. Business Portal Norwegen. URL: <https://businessportal-norwegen.com/2022/04/08/deutsch-norwegische-beziehungen-im-fast-track-modus/> (дата звернення: 15.11.2023).
8. Norwegischer Energiekonzern Statkraft erwirbt Windkraftportfolio in Deutschland und Frankreich. Business Portal Norwegen. URL: <https://businessportal-norwegen.com/2021/10/04/norwegischer-energiekonzern-statkraft-erwirbt-windkraftportfolio-in-deutschland-und-frankreich/#more-17670> (дата звернення: 15.11.2023).
9. Norwegischer Energiekonzern Statkraft erwirbt Windkraftportfolio in Deutschland und Frankreich. Business Portal Norwegen. URL: <https://businessportal-norwegen.com/2021/10/04/norwegischer-energiekonzern-statkraft-erwirbt-windkraftportfolio-in-deutschland-und-frankreich/#more-17670> (дата звернення: 15.11.2023).
10. 1.400-MW-Gleichstrom-Seekabel: BSH genehmigt NordLink-Kabel nach Norwegen. Windkraft-Journal. 2014. 12. Oktober. URL: <https://www.windkraft-journal.de/2014/10/12/1-400-mw-gleichstrom-seekabel-bsh-genehmigt-nordlink-kabel-nach-norwegen> (дата звернення: 15.11.2023).
11. Längstes Offshore-Kabel der Welt verbindet Norwegen und Deutschland En:former. 2019. 04 November. URL: <https://www.en-former.com/nordlink-laengstes-offshore-kabel/> (дата звернення: 15.11.2023).
12. Neue Wege für mehr Grünstrom: Deutsche Bahn sichert sich Wasserkraft aus Norwegen. Deutsche Bahn. 2021. 4. August. URL: https://www.deutschebahn.com/de/presse/pressestart_zentrales_uebersicht/Neue-Wege-fuer-mehr-Gruenstrom-Deutsche-Bahn-sichert-sich-Wasserkraft-aus-Norwegen-6865168 (дата звернення: 15.11.2023).
13. Neue Wege für mehr Grünstrom: Deutsche Bahn sichert sich Wasserkraft aus Norwegen. Deutsche Bahn. 2021. 4. August. URL: https://www.deutschebahn.com/de/presse/pressestart_zentrales_uebersicht/Neue-Wege-fuer-mehr-Gruenstrom-Deutsche-Bahn-sichert-sich-Wasserkraft-aus-Norwegen-6865168 (дата звернення: 15.11.2023).
14. Verordnung (EU) Nr. 347/2013 des Europäischen Parlaments und des Rates vom 17. April 2013 zu Leitlinien für die transeuropäische Energieinfrastruktur und zur Aufhebung der Entscheidung Nr. 1364/2006/EG und zur Änderung der Verordnungen (EG) Nr. 713/2009, (EG) Nr. 714/2009 und (EG) Nr. 715/2009 (Text von Bedeutung für den EWR). EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=CELEX:02013R0347-20200331> (дата звернення: 15.11.2023).
15. Industriekooperation als Teil des U-Boot-Deals – Kaufsumme fließt in Form von Exporten nach Norwegen zurück. BusinessPortal Norwegen. URL: <https://businessportal-norwegen.com/2021/03/25/industriekooperation-als-teil-des-u-boot-deals-kaufsumme-fliesst-in-form-von-exporten-nach-norwegen-zurueck/>. (дата звернення: 15.11.2023).

16. Norwegen und Deutschland unterzeichnen Abkommen über neue U-Boote und Raketen. BusinessPortal Norwegen. URL: <https://businessportal-norwegen.com/2021/07/09/norwegen-und-deutschland-unterzeichnen-abkommen-ueber-neue-u-boote-und-raketen/> (дата звернення: 15.11.2023).

17. Norwegen kauft 54 neue Leopard 2-Panzer in Deutschland. Business Portal Norwegen. URL: <https://businessportal-norwegen.com/2023/02/03/norwegen-kauft-54-neue-panzer-in-deutschland/#more-23938> (дата звернення: 15.11.2023).

18. Die Deutschland-Strategie der norwegischen Regierung, Oktober 2007. Regjeringen.no. URL: <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Tysklandstrategi.pdf> (дата звернення: 15.11.2023).

19. Froland H. O. Von Misstrauen (bis) zur zuverlässigen Interessengemeinschaft. Eine Kontextualisierung der norwegischen Freundschaftspflege mit dem vereinten Deutschland. Deutschland Archiv. 2014. 19 Dezember. URL: <http://www.bpb.de/197834> (дата звернення: 15.11.2023).

20. Germany and Norway: Bilateral relations. Federal Foreign Office. 2022. 07. September. URL: https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/laenderinformationen/norwegen-node/norway/218692#content_1 (дата звернення: 15.11.2023).

21. Stepping Stones of the Alliance for Multilateralism. Alliance for Multilateralism. URL: <https://multilateralism.org/stepping-stones/> (дата звернення: 15.11.2023).

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ: ЕКСПЕРТНИЙ ДИСКУРС ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЖУРНАЛУ «FOREIGN AFFAIRS» (2014- 2023)

В статті проаналізовано проблематику російсько-української війни за матеріалами наукового видання Foreign Affairs. Автор доходить до висновку, що відбувся хронологічний дисбаланс інтересу щодо України в наповненні журналу за останні 9 років, а саме відбулось зростання кількості аналітичних матеріалів на українську проблематику у 2014 році та з початком повномасштабної війни. Не зважаючи на зменшення кількості публікацій у 2018-2020 рр., Україна є складовою загальної аналітики про світову безпеку.

Ключові слова: *конфлікт, конфліктологія, російсько-українська війна, експертний дискурс, FOREIGN AFFAIRS.*

Ще на початку ХХ століття у Сполучених Штатах Америки стали формуватись мозкові експертно-аналітичні центри (think tanks) які задовольняли попит політичної еліти на якісну аналітичну продукцію та здійснювали вплив на державну політику, як внутрішню, так і зовнішню, шляхом виконання експертних функцій. Аналітичними, дискусійними майданчиками таких центрів, що презентували експертний дискурс стали наукові періодичні видання, наприклад, журнал Foreign Affairs (Закордонні справи). Друковане видання було засновано ще у 20-х роках ХХ століття та видавалось некомерційною організацією та мозковим центром Council on Foreign Relations (Радою з міжнародних відносин). За десятки років авторами аналітичних матеріалів журналу стали провідні політики, державні діячі та науковці. Сьогодні Foreign Affairs продовжує залишатись одним із найвпливовіших зовнішньополітичних видань Сполучених Штатів Америки, яке видається двічі на місяць та спеціалізується на аналізі актуальних питань міжнародних відносин та зовнішньої політики США, є одним з найбільш потужних світових видань у галузі «Міжнародних відносин». За бібліометричними показниками Foreign Affairs відноситься до категорії наукових журналів, Q1 та H index 90 [5]. За даними порталу SCImago Journal & Country Rank, який аналізує журнали, що містяться в базі даних Scopus та охоплює понад 5 000 міжнародних видавництв та досліджує показники ефективності видань в 239 країнах світу видання Foreign Affairs займає провідні стрічки позиції у категорії «Політологія та міжнародні відносини»[9]. Сьогодні матеріали видання також представлені не тільки у друкованому, але і в он-лайн форматі на сайті Foreign Affairs [3]. Тому аналіз російсько-українського конфлікту за останні дев'ять років за матеріалами експертного дискурсу Foreign Affairs може бути корисним як для аналітиків, фахівців з міжнародних відносин, політологів, так і для політиків практиків.

Спробуємо ввести звичайний пошуковий запит архівованих матеріалів на сайті Foreign Affairs за ключовим словом “Ukraine” за останні 10 років (2014-2024 рр.). Статистика є показовою. Загальна кількість результатів складає 1714, з яких топовими стали теми: геополітика (733), безпека (577), політика та суспільство(557) , зовнішня політика США (477), війна та військова стратегія (425), стратегія та конфлікт (364) тощо [3]. Проаналізуємо динаміку публікаційної активності (матеріали, статті тощо) щодо України «Foreign Affairs» (Search Results for “Ukraine”) з 2014 по 2023 рр., вона наступна:

Таблиця 1. Кількість аналітично-публіцистичних статей з 2014 по 2023 рр.

Рік публікації	Кількість результатів
2014-2015	288
2015-2016	292
2016 -2017	241
2017-2018	157
2018-2019	131
2019-2020	135
2020-2021	131
2021-2022	511
2022-2023	833

Кількість аналітично-публіцистичних статей з 2014 по 2023 рр.

Констатуємо що початок повномасштабного вторгнення спричинив збільшення аналітичних матеріалів щодо України на сторінках «Foreign Affairs» у більш ніж п'ять разів у порівнянні з 2017-2021 рр. та більш ніж вдвічі у порівнянні з 2014 роком. Український політолог, історик, Володимир Кулик аналізуючи аналітичний ландшафт західних публікацій на тему російсько-українського конфлікту звертає увагу що саме видання «Foreign Affairs» залучає авторів із різними поглядами, як наслідок журнал набагато частіше ніж інші видання (автор порівнює з «The National Interest» (Національний інтерес) публікує критичні матеріали щодо Росії [10].

Формат статі не дозволяє повною мірою проаналізувати всі проблеми пов'язані з експертним дискурсом «Foreign Affairs» щодо сучасної російсько-

української війни, який налічує сотні текстів тому спробуємо охарактеризувати загальні тематичні вектори.

З початком російського збройного вторгнення в Україну у лютому-березні 2014 року ми бачимо цілу серію публікацій присвячених конфлікту

Так, у вже у випуску журналу за березень 2014 року професор політології в Університеті Рутгерса в Ньюарку. Олександр Дж. Мотиль видає статтю на тему: «Гра Путіна Що відбувається після втручання Росії в Україну»[7]. У серпні 2014 р. професор політології Чиказького університету. Джон Дж. Мірсхаймер починає статтю «Чому в українській кризі винен Захід. Ліберальні ілюзії, які спровокували Путіна» з застереження, що «Згідно з поширеною на Заході думкою, провину за українську кризу можна майже повністю покласти на російську агресію. Російський президент Володимир Путін, як стверджується, анексував Крим через давнє бажання реанімувати радянську імперію, і врешті-решт він може піти за рештою України, а також інших країн Східної Європи»[6].

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну з 24 лютого 2022 року спричинило появу великої кількості аналітичних матеріалів які стосуються широкої палітри питань. Визначимо окремі статті та теми. Привертає увагу дослідження Крістіни Хук, яка є асоційованим професором кафедри управління конфліктами в Університеті штату Кеннесо та колишнім стипендіатом програми Фулбрайт в Україні. Дослідниця декілька років працювала радником з питань політики в Бюро операцій з конфліктів і стабілізації Державного департаменту США, її стаття у липневому випуску 2022 р. формулює питання та дає відповідь: Чому війна Росії в Україні є справжнім геноцидом, а не звичайною спробою захоплення землі/країни, це фактично спроба знищити націю [4]. Питання безпеки Європи, створення єдиного фронту, взаємодії НАТО та України піднімають президент і генеральний директор Центру аналізу європейської політики Аліна Полякова та Джеймс Гольдгайер, науковий співробітник Центру міжнародної безпеки та співпраці Стенфордського університету та Брукінгського інституту[8]. За 2023 рік привертає увагу поява публікацій за напрямом «втома від війни». Наприклад: статті наукових співробітників Європейської ради з міжнародних відносин. Сузі Деннісон та Павел Зерка «Поява втоми від війни в Європі Як підкріпити падіння підтримки України»[2].

Одна з останніх публікацій журналу 1 квітня 2024 року Браніслава Сланчева, професора політології Каліфорнійського університету та Гейна Гоеманса, професора політології Рочестерського університету. піднімає питання можливості дипломатичних перемовин «Перешкоди дипломатії в Україні Надзвичайні вимоги Росії та бажання України вижити роблять переговори малоімовірними»[1] Дослідники приходять до висновку, що реалії сьогодення такі, що Москва продовжить спроби завоювати значну частину України і наразі росіяни володіють ініціативою на полі бою, допомога Україні, навпаки, зупинилася в Конгресі, а єдність Заходу хитка. Як наслідок російський режим залишатиметься незадоволеним своїми кордонами, як це було з 1991 року. Він і надалі залишатиметься ревізійністською державою, яка прагне розширити свою територію — силою, а будь-який міцний мир має базуватися на стримуванні, а не на задоволенні статус-кво. Вона вимагає, щоб Україна була достатньо

сильною, як внутрішньо, так і через партнерство, щоб відбивати напади Росії. «В одному Путін правий: суверенітет України існує лише настільки, наскільки її можна захистити від хватки Москви»[1].

Таким чином, підводячи підсумки зазначимо, що проблематика російсько-української війни, стала одним із основних елементів сучасного американського політичного/наукового дискурсу, переважна більшість авторів аналітичних матеріалів мають афіліацію провідних науково-дослідних університетів/інститутів/наукових центрів США, привертає увагу, що редакція журналу залучає до співпраці широке коло авторів, різних поглядів, з широкою палітрою проблематики щодо України. Хронологічний дисбаланс інтересу щодо України в наповненні журналу за останні 9 років зрозумілий, відбулось зростання кількості аналітичних матеріалів на українську проблематику у 2014 році та з початком повномасштабної війни. Не зважаючи на зменшення кількості публікацій у 2018-2020 рр., Україна є складовою загальної аналітики про світову безпеку. Можемо констатувати факт великого відсотку критичних публікацій щодо росії та поступову зміну акцентів у поданні подій 2022 року, як відкритої російської агресії, а не як кризи в Україні (the crisis in Ukraine) у контексті внутрішнього конфлікту між регіонами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Branislav L. Slantchev and Hein Goemans The Obstacles to Diplomacy in Ukraine Russia's Extreme Demands and Ukraine's Desire to Survive Make Negotiations Unlikely URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/obstacles-diplomacy-ukraine>
2. Dennison Susi, Zerka Pawel Europe's Emerging War Fatigue How to Shore Up Falling Support for Ukraine URL: <https://www.foreignaffairs.com/eastern-europe-and-former-soviet-union/europes-emerging-war-fatigue>
3. Foreign Affairs URL: <https://www.foreignaffairs.com/>
4. Hook Kristina Why Russia's War in Ukraine Is a Genocide Not Just a Land Grab, but a Bid to Expunge a Nation URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/why-russias-war-ukraine-genocide>.
5. Journal Citation Reports URL: <https://web.archive.org/web/20201020035604/https://www.scimagojr.com/journalrank.php?country=Northern%20America&category=3320>
6. Mearsheimer John J. Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault The Liberal Delusions That Provoked Putin URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>
7. Motyl J. Alexander Putin's Play What Happens After Russia Intervenes in Ukraine URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2014-03-01/putins-play>
8. Polyakova Alina, Goldgeier James Why NATO Needs Ukraine Kyiv's Survival and Europe's Security Depend on a More Unified Front URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/why-nato-needs-ukraine>
9. Scimago Journal & Country Rank URL: <https://web.archive.org/web/20201002232922/https://www.scimagojr.com/aboutus.php>
10. Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях. За ред. В.Кулика. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2020. 328 с.14.

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА КАНАДИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В дослідженні проаналізовано та зроблено оцінку ефективності і впливу сучасних стратегій та інструментів міграційної політики Канади на різні аспекти розвитку суспільства. Публікація спрямована на вивчення механізмів приваблення та інтеграції висококваліфікованих працівників, а також визначення шляхів вирішення проблем, пов'язаних із гуманітарними кризами та біженцями. Визначені зміни в міграційній політиці та законодавстві Канади щодо українців від початку повномасштабної війни.

Ключові слова: міграція, Канада, міграційна політика, демографічні зміни, міграційне законодавство.

The study analyzes and evaluates the effectiveness and impact of current strategies and instruments of Canada's migration policy on various aspects of society. The publication is aimed at studying the mechanisms of attracting and integrating highly skilled workers, as well as identifying ways to solve problems related to humanitarian crises and refugees. Changes in Canada's migration policy and legislation regarding Ukrainians since the beginning of the full-scale war are identified.

Keywords: migration, Canada, migration policy, demographic changes, migration legislation

Міжнародна міграція є невід'ємною частиною глобалізації. Якщо уряди охоче визнають мобільність капіталу, товарів та ідей, але спробують не допустити вільної міграції населення, такі спроби в принципі не увінчаються успіхом, що й породжує тіншову міграцію. При цьому міграційна політика постіндустріальних суспільств виходить із державного на наднаціональний рівень. Міграційна політика – це система принципів, цілей та дій, за допомогою яких держава та інші політичні актори регулюють потоки переселенців.

Актуальність міграційної політики Канади на сучасному етапі стає критично важливою у забезпеченні сталого економічного зростання та вирішенні демографічних та гуманітарних викликів. Зміцнення контролю за міграцією, вдосконалення програм приваблення талановитих фахівців та адаптація до глобальних гуманітарних ситуацій стають стратегічно важливими для успішної реалізації цієї політики. У зв'язку з великою кількістю позитивних змін у Канаді, включаючи трансформації в державі, та сучасними викликами та складнощами у світовій безпеці, зростає вимога до уваги Канади та інших країн щодо міграційної політики, що створює велике поле для дослідження.

Метою дослідження є аналіз та оцінка ефективності та впливу сучасних стратегій та інструментів міграційної політики Канади на різні аспекти суспільства. Дослідження спрямоване на вивчення механізмів приваблення та інтеграції висококваліфікованих працівників, а також шляхи вирішення проблем,

пов'язаних із гуманітарними кризами та біженцями. Крім того, мета полягає в розкритті взаємозв'язку між міграційною політикою та соціально-економічним розвитком Канади, а також в ідентифікації можливих вдосконалень та рекомендацій для оптимізації цього важливого суспільного процесу.

Міграційна політика Канади є предметом вивчення зарубіжних і вітчизняних дослідників. Особливо хотіла би виділити таких науковців як А. Блекберн, Р. Стаканов, Т. Дракохруст та багато ін., які проаналізували вплив програми «Express Entry» на повернення висококваліфікованих працівників в Канаду та їхній внесок у розвиток технологій у країні, дослідили взаємозв'язок між імміграцією та економічним розвитком, зосереджуючись на впливі сезонної робочої сили на ринок праці та вивчили взаємодію різних культур у мігрантських спільнотах та їх вплив на формування культурного ландшафту Канади [1; 2]. Дуже багато змін відбувається зараз, тому дане питання потребує подальшого уточнення, аналізу та дослідження.

Багаточисельне населення Канади (близько 38 млн осіб) сформувалося під впливом масової імміграції. Громадяни іноземного походження становлять понад двадцять відсотків населення країни, а новоприбулі іммігранти нині становлять понад п'ятдесят відсотків щорічного приросту населення. Поточні імміграційні тенденції відображають величезний внесок іммігрантів до етнокультурного складу нації і, що, можливо, важливіше, у її робочу силу. Міграційна політика держави полягає у системі визначення статусу біженця, прикордонного контролю [5].

Починаючи з 2015 року в Канаді діє система відбору кандидатів Express Entry, яка дозволяє прискорено оформити місце проживання через професійну імміграцію. Процес передбачає онлайн-подачу, що скорочує час розгляду документів у середньому до 6 місяців. Статус постійного жителя Канади видається терміном на 5 років із подальшою можливістю подати заяву на громадянство.

Канада виконує зобов'язання допомогти українцям, які змушені задля безпеки залишити Україну. Біженці з України на час дії CUAET (програма була чинна до 15.07.2023) продовжували отримувати одноразову фінансову допомогу на перехідний період, а також доступ до тимчасового житла терміном до двох тижнів, якщо це необхідно було після прибуття до Канади. Учасники CUAET також мали право на безкоштовний відкритий дозвіл на роботу або дозвіл на навчання, що дозволяло їм працевлаштуватися практично у будь-якого канадського роботодавця або вступити на освітню програму в Канаді [1].

Водночас Канада скасувала сплату за деякі проїзні й імміграційні документи, як-от канадський паспорт, проїзні документи для постійних резидентів, посвідчення громадянства, туристичні візи, дозволи на роботу та навчання, заяви на які подані 22 лютого 2022 року та пізніше.

Сучасне міграційне законодавство Канади визначає, що з метою попередження підробки документів запроваджуються нові форми посвідчень особи іммігрантів. Вводяться додаткові підстави для відмови у в'їзді тим, хто становить загрозу національній безпеці чи здоров'ю канадців [2].

Посилюється прикордонний контроль як з технічної точки зору (обладнання пунктів прикордонного контролю новими засобами сканування, дактилоскопія та ін.), так і юридичної (обмеження в прийомі апеляцій від осіб, які вчинили або підозрюються у скоєнні злочинів та ін.). Суворіші стають покарання за сприяння та організацію нелегальної міграції та трафікінгу, за підробку документів.

Проаналізувавши міграційну політику Канади варто констатувати, що у довгостроковій перспективі канадський уряд, покладаючись на абсорбуючі можливості Канади, прагне до того, щоб чисельність іммігрантів дорівнювала приблизно 1% від загальної чисельності населення. Число охочих потрапити до Канади помітно перевищує ту кількість іммігрантів, яку країна може прийняти згідно з планами уряду. Це стимулює удосконалення програм відбору іммігрантів та тривалість термінів розгляду прохань про в'їзд, адже охочих жити в Канаді багато і щороку таких охочих більшає.

Канадці люблять думати про свою країну як про державу, побудовану на імміграції. Вважається, що Канада — це bastion мультикультуралізму. Цей наратив був удосконалений завдяки самовдоволеному порівнянню зі Сполученими Штатами та іншими західними країнами. На перший погляд може здатися, що Канада є більш привітною країною: у той час як інші західні країни піддаються жорсткій критиці за свою міграційну політику, Канада здобула репутацію країни, дружньої до іммігрантів. Починаючи з 2019 року, канадський уряд переселив більше біженців, ніж будь-яка інша країна, без особливої реакції з боку громадськості.

Тому в листопаді 2020 р. прем'єр-міністр Дж. Трюдо оголосив про план розширення імміграції, це здавалося політично розумним кроком. Відтоді, як Дж. Трюдо вступив на посаду в 2015 році, імміграція вже збільшилася приблизно з 300 000 до 400 000 нових жителів на рік. Тепер Канада планує приймати 500 000 постійних мешканців щороку до 2025 року. План, розроблений як спосіб розбудови канадської економіки, яка стикається з нестачею робочої сили та зниженням народжуваності, надає пріоритет залученню кваліфікованих іммігрантів. Він отримав схвальні відгуки від великих корпоративних адвокаційних груп, таких як Рада бізнесу Канади [1].

У вересні 2021 р. Дж. Трюдо стикається зі скептицизмом з обох боків політичного спектру. Критика з боку ультраправих не є несподіванкою. Але оскільки уряд намагається інтегрувати і підтримувати мігрантів, перспектива залучення значно більшої кількості мігрантів змусила експертів і захисників імміграції висловити невдоволення тим, що вони вважають невдачами адміністрації в суміжних секторах, зокрема, розселення біженців і забезпечення їх житлом.

Тим часом громадська думка щодо імміграції почала змінюватися. Оскільки вартість життя і ціни на житло залишаються вперто високими, антиімміграційні настрої, що давно кипіли, можуть вийти на поверхню.

Успіх лібералів у поєднанні з обуренням щодо озброєння імміграції ультраправими сигналізував Дж. Трюдо про те, що більшість канадських виборців рішуче налаштовані на підтримку міграції. Опитування, здавалося, це

підтверджували. За місяць до виборів Інститут соціологічних досліджень Environics виявив, що 85% опитаних канадців погодилися з тим, що імміграція має позитивний вплив на економіку, а 69% підтримали нинішній рівень імміграції [3].

Канада має історію расистської політики щодо імміграції, починаючи з «китайського податку» на голову наприкінці XIX століття, який змушував китайських іммігрантів платити збір при в'їзді в країну, і закінчуючи вкрай суперечливим «Біллем 21» Квебеку – законом, ухваленим у 2019 році, який забороняє носіння релігійних символів на одязі державних службовців, зокрема хрестів, тюрбанів, кіп та хіджабів.

В опитуванні, проведеному компанією Environics у 2022 році, 46 відсотків респондентів погодилися з тим, що «в країну приїжджає занадто багато іммігрантів, які не приймають канадські цінності». Термін «канадські цінності», хоч і розпливчастий, вказує на бажання респондентів, щоб іммігранти асимілювалися. Це опитування проводиться вже три десятиліття, і хоча цей показник зменшився з 72 відсотків у 1993 році, він все ще вказує на те, що Канада ще не повністю прийняла мультикультуралізм [2].

Нездатність уряду повністю інтегрувати новоприбулих викликала скептичне ставлення до нової програми Дж. Трюдо з боку лівих. Колумністи центральних і лівих видань пишуть, що Канада має «імміграційного слона в кімнаті», маючи на увазі расизм щодо новоприбулих, і що країна «жахливо не готова до майбутнього імміграційного буму» через скорочення фінансування організацій з облаштування новоприбулих, які зазвичай фінансуються за рахунок комбінації федеральних, провінційних і приватних донорських фондів [3].

Зараз деякі канадці пов'язують з імміграцією іншу проблему: житлову кризу, яку Дж. Трюдо не зміг подолати за майже вісім років свого перебування на посаді. У багатьох аналітичних статтях про імміграцію коментатори скаржаться на і без того перевантажені послуги, від часу очікування в медичних установах до доступності мовних уроків. Але найпоширенішою критикою плану Дж. Трюдо щодо розширення імміграції є брак доступного житла.

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку, Канада має найдорожчий ринок житла серед країн «Великої сімки». Рівень вакантності орендованого житла перебуває на найнижчому за двадцять років рівні, а Королівський банк Канади очікує, що до 2026 року дефіцит орендного житла в країні (різниця між наявними орендними одиницями та тими, хто їх шукає) перевищить 120 000 одиниць, що вчетверо перевищить сьогоднішній дефіцит. На початок серпня Ст. Маріон, головний економіст Національного банку, закликав уряд переглянути цільовий показник імміграції, поки пропозиція житла не зрівняється з попитом, посилаючись на «рекордний дисбаланс» між ними [1].

Тим часом, оскільки нестача житла загрожує майбутнім «висококваліфікованим» мігрантам, які є пріоритетними в плані Дж. Трюдо, групи, орієнтовані на соціальну справедливість, такі як «Дім Ромеро», вказують на те, що уряд досі не забезпечив достатню кількість житла для інших новоприбулих мігрантів, які вже прибули: зокрема, біженців та шукачів притулку. Неспроможність уряду організувати для них тимчасове житло стала

очевидною влітку, коли сотні шукачів притулку отаборилися біля центру екстреного прийому біженців у Торонто.

Незважаючи на критику, ліберальний уряд, схоже, подвоює зусилля та ігнорує звинувачення в тому, що він не фінансує послуги, необхідні для обробки та розселення новоприбулих. На прес-конференції на початку серпня репортер запитав М. Міллера, нового міністра імміграції, чи зменшить уряд цільові показники імміграції.

Щодо українських мігрантів, то посвідка на постійне проживання в Канаді: нова міграційна програма для українців набула чинності 23 жовтня 2023 року. У Канаді почала діяти нова тимчасова програма видачі посвідки на постійне проживання для громадян України. Відповідна інформація була опублікована на офіційній сторінці канадського уряду. Міграційні правила покликані допомогти українським сім'ям возз'єднатися в Канаді [4].

Отже, сучасне міграційне законодавство Канади визначається стрімкими змінами та заходами, спрямованими на попередження підробки документів та забезпечення національної безпеки та здоров'я канадців. Введення нових форм посвідчень особи для іммігрантів, розширення підстав для відмови у в'їзді тим, хто становить загрозу, та посилення прикордонного контролю як технічно, так і юридично, свідчать про важливість забезпечення безпеки та легальності міграційних процесів. Аналізуючи міграційну політику Канади, можна визначити, що країна прямує до того, щоб чисельність іммігрантів складала приблизно 1% від загальної чисельності населення.

Проте, велика кількість охочих потрапити до Канади створює виклик у реалізації цієї стратегії, зокрема в контексті нестачі житла та інших соціальних проблем через війну в Україні. Посвідка на постійне проживання для українських мігрантів, яка набула чинності в жовтні 2023 року, свідчить про постійне оновлення та адаптацію міграційної політики до актуальних геополітичних та гуманітарних викликів. Однак, не дивлячись на вжиті заходи, існують критичні аспекти, такі як дефіцит житла та проблеми розселення новоприбулих, які вимагають уваги та подальших вдосконалень в системі прийому та інтеграції мігрантів. Уряд Канади, незважаючи на критику, здійснює зусилля в управлінні міграційними процесами та працює над розвитком більш справедливої та ефективної системи. Зазначена нова програма для українських мігрантів є інструментом для реалізації гнучкої та гуманітарної політики у сфері міграції в Канаді.

Список використаних джерел і літератури

1. Адміністративно-правове регулювання міграції у Канаді. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/15856> [1, с. 4]
2. Еволюція міграційної політики в Канаді. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2013/11.pdf [2, с. 2]
3. Challinor A. Canada's Immigration Policy: A Focus on Human Capital. Migration Information Source. 2012. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/canadas-immigration-policy-focus-human-capital> (дата звернення 07.12.2023).
4. Immigration and Refugee Board of Canada. URL: <https://www.irb-cisr.gc.ca/en/pages/index.aspx> (дата звернення 06.12.2023).
5. Is Canada Really So Immigrant-Friendly? URL: <https://foreignpolicy.com/2023/08/28/canada-immigration-trudeau-policy-multiculturalism->

backlash/#:~:text=Since%20Trudeau%20took%20office%20in,residents%20each%20year%20by%202025 (дата звернення 02.01.2024).

6. Permanent residence in Canada: a new migration program for Ukrainians. URL: https://visitukraine.today/blog/2789/permanent-residence-in-canada-a-new-migration-program-for-ukrainians-came-into-effect-on-october-23-2023#google_vignette (дата звернення 14.12.2023).

7. The Canadian Immigration System: An Overview. URL: http://www.irpp.org/miscpubs/archive/bouchard_immig.pdf (дата звернення 07.12.2023).

**ЩОРІЧНІ ПІДСУМКОВІ ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЇ В. ПУТІНА ЯК
ФОРУМ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ АНТИУКРАЇНСЬКИХ ФЕЙКІВ (2014-
2021 рр.)**

Інформаційна війна стала складовою багатьох конфліктів у сучасному світі. РФ здійснює масований інформаційний наступ на Україну, використовуючи різноманітні методи, включно з поширенням фейків. Щорічні прес-конференції президента РФ В. Путіна стали форумом для поширення його антиукраїнської пропаганди.

Після військового вторгнення, окупації та анексії Криму путінська пропаганда за методами та прийомами стала кримінальною, спрямованою на маніпуляції, перекручування фактів і відверту брехню.

Автори публікації ставлять за мету розкрити та здійснити спробу спростувати фейкові тези, що висловлювалися на підсумкових прес-конференціях В. Путіна у 2014- 2021 рр. Робота розкриває систематичне використання антиукраїнських фейків для інформаційної маніпуляції та виправдання російської агресії. Незважаючи на намагання В. Путіна використовувати антиукраїнські фейки для виправдання та продовження російської агресії, Україна відстоює свою незалежність і територіальну цілісність. Доводиться необхідність підтримки ініціатив, спрямованих на протидію антиукраїнській пропаганді.

Ключові слова: антиукраїнські фейки, прес-конференції, Україна, міф, Росія, гібридна війна, агресія.

Information warfare and disinformation have become an integral part of many conflicts and problems in the modern world. The Russian Federation is carrying out a massive information offensive against Ukraine, using a variety of methods, including the distribution of false materials and statements. The annual press conferences of Russian President V. Putin have become a forum for spreading his anti-Ukrainian propaganda and fake information.

After the military invasion, occupation and annexation of Crimea, Putin's propaganda became criminal in terms of methods and techniques, aimed at manipulation, distortion of facts and outright lies.

The authors aim to reveal and make an attempt to refute the fake theses expressed at the final press conferences of V. Putin (December 2014 – December 2021).

The study reveals the importance of a critical approach to information coming from Russian politics.

The work reveals the systematic use of anti-Ukrainian fakes for information manipulation and justification of Russian aggression. The novelty lies in the fact that

for the first time the anti-Ukrainian fakes expressed by V. Putin at the annual press conferences of 2014–2021 have been analyzed, and the practical significance lies in the attempts made to refute the most common of them. Despite V. Putin's efforts to use anti-Ukrainian fakes to justify Russian aggression, Ukraine still continues to fight and defend its independence and territorial integrity, despite informational pressure. The study emphasizes the need for active counter-information activities and support for initiatives aimed at countering anti-Ukrainian propaganda.

Keywords: *anti-Ukrainian fakes, press conferences, Ukraine, myth, Russia, hybrid war, aggression*

Російська політика щодо України ґрунтується на обмані, міфах, маніпуляціях, навішуванні ярликів, фальшивих трактувань, підміні понять, замовчуванні фактів. Це далеко не весь перелік технологій, які використовують росіяни в своїй пропаганді. Росія намагається переписати історію, щоб використати її як зброю у гібридній війні проти України [18 с. 192; 19].

Проаналізуємо антиукраїнські фейки в щорічних підсумкових прес-конференціях В. Путіна у 2014 - 2021 рр.

На підсумковій прес-конференції 2014 р. В. Путін висловлював антиукраїнські фейки про «каральну операцію» та «громадянську війну». В. Путін говорив про «державний переворот» 2014 р. який, начебто, відбувся збройним шляхом [1]. Всі ці заяви є типовою риторикою Кремля, що виправдовує власну агресію проти України. Державний переворот – це кримінальний злочин, факт якого має встановити суд (стаття 109 Кримінального кодексу України) [14]. Такого рішення судовою інстанцією України не було ухвалено. Натомість 22 лютого 2014 року Постановою Верховної Ради України № 757-VII було встановлено, що Президент України В. Янукович у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень та є таким, що не виконує свої обов'язки. Наступною постановою обов'язки Президента України було покладено на Голову Верховної Ради України Турчинова О.В. згідно із статтею 112 Конституції України, які він виконував до обрання на позачергових виборах Президента України П. Порошенка [16]. Таким чином, все відбувалось в межах конституції й не було державним переворотом.

Революція Гідності розпочалася з акції на підтримку підписання Угоди про асоціацію з ЄС – Євромайдану – і згодом переросла у масову акцію протесту, яка мала на меті перетворення України на демократичну європейську державу. Головними вимогами демонстрантів були не здобуток влади чи призначення певних осіб, а оновлення політичної системи та проведення інституційних реформ. Українці, маючи досвід перебування в складі імперії, відчували вже в 2013 році, що путінська Росія несе небезпеку для встановленого світопорядку. Але остаточно для світу це стало очевидним лише у 2022 році [22]. Агресія РФ проти України – чи то у 2014, чи то у 2022-му – не має жодного виправдання з точки зору міжнародного права. Ніхто не давав Росії мандату на інтервенцію [17]. Загалом прес-конференція 2014 р. тривала 3 години, темі України В. Путін приділив 30 хвилин – це 16.7% від усього часу [18, с. 192].

На прес-конференції 2015 р., лунали фейкові тези про зовнішнє управління Україною, начебто українцями управляють «люди з цивілізованих країн». [2] Це не так. Україна перебуває під зовнішніми впливами, але це не означає, що країна перебуває під зовнішнім управлінням [11]. Україна має право йти власним шляхом розвитку і приймати власні рішення в політичній, економічній та інших сферах. Загалом прес-конференція 2015 р. тривала 3 години, а темі України В. Путін приділив 20 хвилин – це 11.2% від усього часу [18, с. 192].

На прес-конференції 2016 р. В. Путін зазначив, що Росія не була ініціатором погіршення відносин з Європою. Це погіршення він пов'язує з Майданом в Україні. Європейські країни не засудили «антиконституційний переворот», а підтримали його. Це спричинило бажання населення Криму «возз'єднатися з Росією». З Майданом він пов'язує і подальші події на Донбасі [3]. Загалом прес-конференція 2016 р. тривала 4 години, темі України В. Путін приділив 15 хвилин – це 6.25% від всього часу прес-конференції [18, с. 193].

На прес-конференції 2017 р. В. Путін поширює фейки про Крим. Начебто його «віддали в порушення чинного тоді союзного законодавства, яке вимагало згоди Верховної Ради РРФСР» [4]. Але згідно з тогочасним законодавством, такі рішення могла ухвалювати лише Верховна Рада СРСР, а не РРФСР, а отже, передання Криму не суперечило законодавству [23]. Тому немає жодних підстав ставити під сумнів законність прийнятого рішення. Загалом, прес-конференція 2017 р. тривала 4 години, темі України В. Путін приділив 20 хвилин – це 8.3% від всього часу прес-конференції [18, с. 193].

На прес-конференції 2018 р. В. Путін поширює історичні міфи про те, що «український та російський народи – це майже одне й те саме в етнічному сенсі слова» [5]. Ці слова є продовженням давнього радянського кліше, яке походить від імперського російського нарративу про триєдиний народ [10]. Імперському режиму була вкрай необхідна легенда про «триєдиний народ» для асиміляції українців. Боротьба навколо цього питання почалася декілька століть тому і продовжується сьогодні. Ще в імперські часи цей міф спростовував Микола Костомаров – відомий історик, автор статті «Дві руські народності» (1861 р.). Він обґрунтував психологічну відмінність росіян і українців («північноросів» і «південноросів») – двох національних типів, з різною вдачею, світоглядом і громадянським ідеалом. При цьому мова йшла не про те, хто «гірший», а хто «кращий». Йшлося про «іншість», без оціночного характеру [20, с. 37].

У Відгуку українських істориків (Інститут історії НАН України) на статтю В. Путіна «Про історичну єдність росіян та українців» спростовується міф про єдність росіян і українців. Зазначається, що не може бути одного народу з двома чи трьома різними назвами. Адже самоназва та ідентичність – це і є критерії існування окремого народу. А мова, конфесія – відносне. Прикладом виступають англомовні англійці, американці, шотландці та ірландці, які навіть часом збігаючись конфесійно, аж ніяк не є «одним народом». Мешканці Латинської Америки належать до десятка народів, хоча користуються спільною мовою та сповідують спільну релігію [9, с. 6]. Загалом прес-конференція 2018 р. тривала 4 години, темі України В. Путін приділив 20 хвилин – це 8.3% від всього часу прес-конференції [18, с. 193].

На прес-конференціях 2019 р. і 2020 р. В. Путін заявляв, що на референдумах в анексованому Криму та окупованих територіях Луганщини та Донеччині «проголосували зрештою за возз'єднання з Російською Федерацією» [6-7]. Ці, як і попередні, тези є фейком, оскільки референдуми відбувалися в умовах окупації та насильства і не можуть розглядатися як волевиявлення народу. Незаконність та абсурдність подібних місцевих референдумів полягає навіть не у тому що вихід міст зі складу суверенної держави в принципі не може вирішуватись на місцевому рівні, а у тому, що їх ініціатором виступає інша держава – це є прямим порушенням норм міжнародного права. Загалом, прес-конференція 2019 р. тривала 4,3 години, темі України В. Путін приділив 30 хвилин – це 11.1% від часу всієї прес-конференції, а прес-конференція 2020 р. тривала 5 годин, темі України В. Путін приділив 10 хвилин – це 3.3% від часу всієї прес-конференції [18, с. 194].

На прес-конференції 2021 р. В. Путін виголосив багато антиукраїнських тез, зокрема, фейки про штучність української держави: «Створили країну, яка ніколи раніше не існувала», «...як Україна складалася. Хто її створив? Ленін Володимир Ілліч» [8]. Ці фейкові заяви спростував український історик професор української історії Гарвардського університету Сергій Плохій: «Звичайно, що Ленін не створював Україну. У 1918 році він розпочав війну проти незалежної української держави, а потім замінив її маріонетковою державою під назвою Українська Радянська Соціалістична Республіка» [13]. Ярослав Грицак зазначив: «Ленін не творив Україну, Ленін реагував на український рух. Тому що він розумів: якщо він хоче встановити контроль над Україною, а Україна – важлива територія, він мусить робити щось з українцями. Одним словом, якби не було українського руху, Ленін би не створював Україну» [21]. Отже, очевидно, що Ленін не має жодного відношення до створення України. Не можливо створити країну або народ, які вже існували.

Наступна теза В. Путіна про «створення на цій території такої анти-Росії, з постійним накачуванням сучасною зброєю, з промиванням мізків населенню...» [8]. МЗС України спростувало заяву про «анти-Росію». За словами речника МЗС О. Ніколаєнко: «Розмова про перетворення України на «антипод» Росії демонструє нерозуміння внутрішніх процесів у нашій державі. Українці як суверенна нація самостійно визначають вектор свого розвитку без прив'язки до третіх сторін. Ні російські танки, ні провісники токсичних ідей «руського міра» не змогли й не зможуть зупинити трансформацію України в сучасну європейську демократичну державу» [15].

Було також сказано про «повну бідність», що панує в Україні. Це не так. За даними Міжнародного валютного фонду, ВВП України зріс на 4,2% у 2021 році, що свідчить про те, що країна відновлювалася після кризи, спричиненої пандемією COVID-19 [12]. Загалом прес-конференція 2021 р. тривала 4 години, Україні В. Путін приділив 30 хвилин – це 12.5% від часу всієї прес-конференції [18, с. 194].

Отже, у 2014 – 2021 рр. В. Путін активно поширював антиукраїнські фейки під час щорічних прес-конференцій. Цим він намагався виправдати агресивні дії Росії щодо України. В. Путін активно впливав на формування образу України,

висловлюючи різноманітні тези та фейки, що мали на меті порушити довіру до української влади та надати легітимність агресивним діям Росії. Ці антиукраїнські фейки, активно розповсюджені В. Путіним, включали в себе не лише вигадані події, але і маніпуляції фактами, що додавало їм псевдо достовірності в очах аудиторії. Важливо відзначити, що така інформаційна агресія мала на меті не лише внутрішню мобілізацію російського суспільства, але і створення міжнародного образу України як нестабільної та небезпечної країни. Сучасна російська агресія відзначається не лише воєнними діями, а й невидимими, але вражаючими вимірами гібридної війни, в якій інформаційний фронт виявився таким же важливим, як і військовий. Незважаючи на спроби дискредитації України, наша країна продовжує ефективно відстоювати свою незалежність та боротися з антиукраїнськими фейками.

Список використаних джерел і літератури

1. Большая пресс-конференция Владимира Путина (2014) YouTube : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pIJxrqsV6lM> (дата звернення 20.11.2023)
2. Большая пресс-конференция Владимира Путина (2015) YouTube : веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=iQKhmC_5N5o (дата звернення 20.11.2023)
3. Большая пресс-конференция Владимира Путина (2016) YouTube : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WzoSXUb-ixs> (дата звернення 26.11.2023)
4. Большая пресс-конференция Владимира Путина (2017) YouTube : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DRJLduZ5PAQ> (дата звернення 27.11.2023)
5. Большая пресс-конференция Владимира Путина (2018) YouTube : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YZeW00Ja0ys> (дата звернення 27.11.2023)
6. Большая пресс-конференция Владимира Путина (2019) YouTube : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oq58NhGs3fc> (дата звернення 28.11.2023)
7. Большая пресс-конференция Владимира Путина (2020) YouTube : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9kTIw3YXVTw> (дата звернення 28.11.2023)
8. Большая пресс-конференция Владимира Путина (2021) YouTube : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ItHjhe0hsv0> (дата звернення 29.11.2023)
9. Відгук українських істориків на статтю В. Путіна «Про історичну єдність росіян та українців» / Ін-т історії України НАН України. Київ, 2021. 8 с.
10. Грицак Я. Міф про "братні народи", перемога України та як Російська імперія викривляла історію Суспільне культура : веб-сайт. URL: <https://suspilne.media/254862-aroslav-gricak-mif-pro-bratni-narodi-peremoga-ukraini-ta-akrosijska-imperia-vikrivlala-istoriu/> (дата звернення 01.12.2023)
11. Дацюк С. «Риторика навколо воюючої України». Незалежний культурологічний часопис <І> : веб-сайт. URL: https://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Dacyuk_Rytoryka_navkolo_vouyuchoi_Ukrainy.htm (дата звернення: 12.11.2023)
12. Згідно прогнозу МВФ зростання ВВП України в 2021 році збережеться на рівні 4,0%. Дзеркало тижня. Zn.ua : веб-сайт. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/za-prohnozom-mvf-zrostannja-vvp-ukrajini-v-2021-rotsi-zberezhetsja-na-rivni-4-0.html> (дата звернення: 28.02.2023).
13. Кошак Н., Гарнов В. Ленін не створював Україну, а Путін не знає історії: інтерв'ю з істориком Ярославом Грицаком Суспільне новини : веб-сайт. URL: <https://suspilne.media/538325-lenin-ne-stvoruvav-ukrainu-a-putin-ne-znae-istorii-intervu-z-istorikom-aroslavom-gricakom/> (дата звернення 20.12.2023)
14. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. / Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26.

15.Маритинюк. В. МЗС відреагувало на слова Путіна про «антипод Росії»: РФ демонструє нерозуміння внутрішніх процесів в Україні Бабель : веб-сайт. URL: <https://babel.ua/news/63901-mzs-vidreaguvalo-na-slova-putina-pro-antipod-rosiji-rf-demonstruye-nerozuminnyu-vnutrishnih-procesiv-v-ukrajini> (дата звернення 14.12.2023)

16.Пояснювальна записка до проекту Закону України від 29.01.2015 № 1883 (Одержаний ВР України) Про позбавлення В. Януковича звання Президента України LIGA 360 : веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH1GB00A?an=3> (дата звернення 26.12.2023)

17.Самигін Д. Центр стратегічних комунікацій, Терор як покликання: як з 2014 втілювалася «Доктрина Герасимова» SPRAVDI : веб-сайт. URL: <https://spravdi.gov.ua/teror-yak-poklykannya-yak-z-2014-vtilyuvalasya-doktryna-gerasymova/> (дата звернення 18.12.2023)

18.Турченко Г., Крючкова К. Антиукраїнські фейки в щорічних підсумкових прес-конференціях В. Путіна (грудень 2014 – грудень 2021 рр.) Політика пам'яті. досвід Європи для України. Матеріали І Міжнародної наукової конференції. (17–18 листопада 2023 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2023. С. 191-195.

19. Турченко, Г. Ф. Історична наука і сучасна гібридна війна Росії проти України. Zaporizhzhia Historical Review, 1(46), 2020, 295-301. <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/502>

20.Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна : книга. Інститут історії України НАН України, 2015. 166 с.

21.Червоненко В. "Ленін створив сучасну Росію, а не Україну". Історики про скандальну промову Путіна BBC News : веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60480944> (дата звернення 20.12.2023)

22.Чому Революція Гідності не є державним переворотом. Історико-правовий аналіз Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності : веб-сайт. URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1217> (дата звернення 20.11.2023)

23.Чумак В. А. Україна і Крим: спільність історичної долі: монографія. Київ : ВПЦ АМУ, 2013. 180 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Chumak_Vasyl_Arsenovych/Ukraina_i_Krym_spilnist_istorychnoi_doli.pdf?

МАРКЕТИНГ У ДІЯЛЬНОСТІ МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА НАФТОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ

Недостатня увага з боку суб'єктів малого підприємництва до маркетингу, маркетингових стратегій та тактик не дозволяє забезпечити належний рівень економічного росту підприємствам малого бізнесу. Для того, щоб розібратися в концептуальних підходах до маркетингу, необхідно подолати бар'єр маркетингової неграмотності, здобути теоретичні та практичні знання про використання маркетингу в малому бізнесі, про маркетингові закономірності та методи ринкового управління. У статті запропоновано приклад застосування маркетингу у діяльності малого нафтопереробного підприємства, проведено SWOT- і SNW-аналізи, окреслено напрямки їх застосування у діяльності такого підприємства.

Ключові слова: *мале нафтопереробне підприємство, маркетинг, маркетингова стратегія, логістика.*

Insufficient attention of small businesses to marketing, marketing strategies and tactics does not allow to ensure an adequate level of economic growth for small businesses. In order to understand the conceptual approaches to marketing, it is necessary to overcome the barrier of marketing illiteracy, to acquire theoretical and practical knowledge about the use of marketing in small business, about marketing patterns and methods of market management. An example of application of marketing in the activities of a small oil refinery is offered in the article, SWOT and SNW analyzes are carried out, and the directions of their application in the activity of such an enterprise are outlined.

Keywords: *small oil refining enterprise, marketing, marketing strategy, logistics.*

Розвиток національної нафтопереробної галузі важливий для забезпечення більшості галузей народного господарства необхідною сировиною, продуктами нафтопереробки. Нафта була і залишається стратегічною сировиною і одним з найважливіших факторів економічної незалежності нашої держави. Від початку війни нафтопереробка в Україні через масовані неодноразові атаки агресора зупинилась, стало складно забезпечувати логістику нафтопродуктів на український ринок, через що виникає їх дефіцит [1].

Та вже у червні 2022 року Андрій Герус, Голова Комітету з питань енергетики та житлово-комунальних послуг, зазначив, що нафтова інфраструктура України змогла адаптуватися до умов війни: збільшилась кількість напрямків і джерел постачання нафтопродуктів, також змінилась логістика та умови зберігання. «Зараз інфраструктура не передбачає зберігання значних об'ємів нафтопродуктів в одному місці, це надійніше з точки зору

постачання енергоресурсу і безпечніше з точки зору роботи людей» [2]. Також за його словами, у нафтопереробній галузі головним пріоритетом має бути диверсифікація джерел постачання, в такому випадку це руйнує плани агресора щодо створення в Україні паливної кризи.

Це викликало необхідність розвитку так званої малої нафтопереробки. У 2020 році в країні працювало близько 24 малих НПЗ потужністю близько 30 – 35 тис. тонн на рік [3], і саме їхня праця дозволила частково врегулювати питання забезпечення нафтопродуктами ринку та ЗСУ узимку та навесні 2022 року. Саме вони і зараз забезпечують регіональні ринки нафтопродуктами. Сьогодні такі підприємства отримали перспективу розвитку, укрупнення господарської діяльності, тому потребують застосування наукових підходів маркетингу у своїй діяльності. Розглянемо таку можливість на прикладі конкретного підприємства.

ТОВ «Агрохолдинг-С» належить до підприємств малої нафтопереробки, зареєстроване у грудні 2014 р. Станом на початок 2023 року статутний капітал ТОВ «Агрохолдинг-С» склав 450 000,00 грн., середньооблікова чисельність працівників облікового складу — 37 осіб. Товариство веде господарську діяльність з переробки нафти та газового конденсату, надає послуги з організації та забезпечення послуг зберігання, прийому та відвантаження нафтопродуктів, а також веде діяльність з продажу нафтопродуктів, сировини та інших товарів.

Для того, щоб керівники ТОВ «Агрохолдинг-С» за поточною діяльністю могли окреслити і перспективи подальшого розвитку підприємства, проведемо SWOT-аналіз його діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз ТОВ «Агрохолдинг-С» [розробка авторів]

Потенційні внутрішні переваги	Потенційні внутрішні недоліки
сучасна матеріально-технічна база; кваліфікований персонал; випуск якісної продукції; власна хімічна лабораторія, що підтримує технологію виготовлення продукції; широкий асортимент продукції	підприємство є фінансово не стійким - відносні показники фінансової стійкості не в межах нормативних значень; підприємство не має власного обладнання – використовує арендоване; відсутнє маркетингове стратегічне планування; логістика потребує подальшого розвитку; нечітке уявлення про ринок та покупців за межами локального ринку; недостатньо розвинута система просування продукції
Потенційні зовнішні можливості	Потенційні зовнішні загрози
розширення діяльності за рахунок укладення нових контрактів; диверсифікація діяльності за рахунок освоєння нових ринків; пошук партнерів з дистрибуції; удосконалення логістичної системи	нестабільність ринку через військові дії; зниження платоспроможності побутових споживачів; нестабільність національної валюти, інфляція; конкуренція на ринку нафтопродуктів

Дослідження зовнішнього й внутрішнього середовища Товариства має на меті подальше формування ефективних управлінських рішень. Проведення

структуризації факторів зовнішнього й внутрішнього середовища є універсальними для будь-якого підприємства. При цьому сильні сторони підприємства покликані забезпечити його прискорене просування до досягнення стратегічних цілей, у той час як його «слабості» викликають гальмування. Якщо ж слабкості, що властиві підприємству, утворюють синергію з загрозами зовнішнього середовища, гальмування стає істотним, може трансформуватися у «спіраль краху». Одночасно можливості, які відбивають тенденції або події в зовнішньому середовищі, дають можливість підприємству, при правильній відповідній реакції на них, досягти істотного просування на ринку, втілення господарських планів, що у 2022-2023 рр. і відбувалось із ТОВ «Агрохолдинг-С». Важливою зміною, що відбулась у діяльності Товариства у 2023 році, стало збільшення кількості працюючих на підприємстві через зміни обсягів господарської діяльності. Якщо у 2022 р. працювало 19 осіб, то за 2023 р. кількість працюючих зросла до 36 осіб.

З метою запропонувати Товариству маркетингову стратегію розвитку сформуємо на основі проведеного дослідження матрицю SWOT-аналізу (рис. 2).

<p style="text-align: center;">Поле «СіМ»</p> <p>Матеріально-технічна база, кваліфікований персонал, широкий асортимент якісної продукції дозволяють Товариству розвивати діяльність за рахунок укладення нових контрактів, освоєння нових ринків</p>	<p style="text-align: center;">Поле «СіЗ»</p> <p>Матеріально-технічна база, кваліфікований персонал, широкий асортимент якісної продукції дозволяють Товариству отримувати прибуток, хоча такі негативні явища зовнішнього макросередовища як нестабільність ринку через військові дії, зниження платоспроможності побутових споживачів, нестабільність національної валюти, інфляція, потужна конкуренція на ринку негативно впливають на перспективи подальшого розвитку підприємства</p>
<p style="text-align: center;">Поле «СлМ»</p> <p>Відсутність маркетингового стратегічного планування, нечітке уявлення про ринок та покупців за межами локального ринку потребують розвитку маркетингу і логістики на підприємстві задля подальшого розширення діяльності, укладення контрактів з новими партнерами</p>	<p style="text-align: center;">Поле «СлЗ»</p> <p>Відсутність маркетингового стратегічного планування, нечітке уявлення про ринок та покупців за межами локального ринку поглиблюють негативні наслідки впливу факторів нестабільності ринку через військові дії, зниження платоспроможності наявних споживачів на фінансову стабільність підприємства, знижують конкурентні позиції Товариства серед інших гравців ринку, особливо великих підприємств</p>

Рис. 2. Матриця SWOT-аналізу ТОВ «Агрохолдинг-С» [розробка авторів]

Проведений SWOT-аналіз дозволяє рекомендувати ТОВ «Агрохолдинг-С» застосувати у 2024 фінансовому році такі ринкові стратегії діяльності (табл. 2):

Таблиця 2

Рекомендовані стратегії розвитку діяльності ТОВ «Агрохолдинг-С» на основі SWOT-аналізу [розробка автора]

Сильні сторони (S)

можливості (О):	загрози (Т):
Стратегія розвитку ринку за рахунок пропонування наявного продукту компанії на новому ринку. Ця стратегія містить ризики, бо вимагає фінансових витрат на просування на новий для себе ринок	Стратегія розвитку товару, спрямована на вдосконалення або розробку нових товарів для наявного кола споживачів передбачає: підвищення якості послуг, що надаються; розробку нових видів товарів (наприклад, газу автомобільного зрідженого, для виробництва якого є можливість)
Слабкі сторони (W)	
можливості (О):	загрози (Т):
Стратегія обмеженого зростання: цілі розвитку встановлюються «від досягнутого» і коректуються відповідно до умов, що змінюються. Це найбільш простий, зручний і найменш ризикований спосіб дії для підприємства, що працює у сформованій галузі діяльності зі стабільною технологією	Конкурентна стратегія «Нішер». Компанія займається захопленням вузьких та спеціалізованих ніш ринку, обійдених увагою конкурентів. Це може бути налагодження довгострокового постачання пального (підписання договорів) окремим підприємствам, які його потребують на постійній основі у значних кількостях для виробничих потреб

Основною стратегією, яку ми пропонуємо ТОВ «Агрохолдинг-С» на основі проведеного дослідження, є стратегія обмеженого зростання, що враховує слабкі сторони в діяльності підприємства, але спирається і на його певні сильні сторони. Це базова стратегія, яка, тим не менше, потребує подальшої деталізації, тобто розробки. Ми також пропонуємо й інші стратегії: стратегію розвитку ринку за рахунок виходу на географічно нові ринкові сегменти; стратегію розвитку товару за рахунок вироблення нового виду пального і пропозиції його споживачам; стратегію «нішера» за рахунок кастомізації послуг, що пропонуються.

SWOT-аналіз ТОВ «Агрохолдинг-С» продемонстрував, що, незважаючи на існуючі проблеми та нестабільне ринкове середовище, підприємство має досвід і необхідні ресурси для подальшого розвитку своєї діяльності. На нашу думку, застосування запропонованих стратегій, засноване на експертних оцінках досвідчених спеціалістів Товариства, допоможе йому у подальшому розвитку, посилить конкурентну позицію на ринку.

Упровадження нових стратегій розвитку бізнесу потребуватиме від ТОВ «Агрохолдинг-С» подальшого розвитку логістики. Наразі на підприємстві працює один менеджер з логістики, в обов'язки якого входить: забезпечення поставок сировини та відвантаження готової продукції; планування поставок та забезпечення транспортними засобами (авто-, залізничний транспорт); забезпечення річних контрактів з постачальниками послуг доставки вантажів компанії; контроль виконання договорів; формування ціни на послуги доставки згідно з ринковими; забезпечення завантаження вантажів зворотної доставки для зниження собівартості перевезень для Товариства; контроль за своєчасністю сплати за виконані послуги та формування звітності; створення листів вантажних потоків підприємства. За теперішніх обсягів діяльності така організація логістичного процесу є оптимальною. Та в разі розширення

діяльності вона потребуватиме відповідного масштабування. Адже для підприємства нафтогазового комплексу завжди актуальним залишається оптимізація логістичних витрат.

Для підтримки оптимального логістичного процесу доцільно проводити аналіз сильних, нейтральних и слабких сторін підприємства, методику якого подано у табл. 2.

Таблиця 2

Результати SNW-аналізу ТОВ «Агрохолдинг-С»

[розробка авторів на основі 4, с. 186]

	Ключові параметри в діяльності підприємства	*	*	*	Коментар
	Навчання персоналу				Навчання персоналу відбувається на робочому місці, але системи регулярних підвищень кваліфікації, навчань немає
	Умови праці				Умови праці регулюються відділом з охорони праці
	Мотивація і стимулювання персоналу				Є стратегія мотивації персоналу: 13 з/п, індивідуальне преміювання за виробничі досягнення, безоплатні обіди, зберігаються робочі місця мобілізованих до лав армії робітників зі збереженням заробітної плати
	Кваліфікація персоналу				Висока
	Організація планування				Є певні проблеми із плануванням, бо підприємство швидко розвивається в дуже нестабільному ринковому середовищі
	Уважне ставлення до клієнтів				Підприємство клієнтоорієнтоване
	Інформаційне забезпечення				Підприємство переробило під свої потреби програми «АЗС» та «Нафтобаза». В них формуються потрібні звіти, накладні та т. ін., є можливість на необхідну дату отримати проміжні показники діяльності: фінансові, вагові, включно з запасами, товарами в дорозі та ін.
	Якість товарів, що реалізуються				Висока, продукція відповідає стандартам
	Організаційна структура підприємства				На даний момент не оптимальна
0	Стан охорони праці				Є відділ з охорони праці, в якому працює одна особа Раз на рік проводиться внутрішня комплексна перевірка
1	Транспортна логістика				Оптимальна. На підприємстві є досвідчений менеджер з логістики
2	Асортимент продукції, що реалізується				Достатній, але має потенціал для розширення
3	Чисельність персоналу				Підприємство має відкриті вакансії через те, що, по-перше, швидко розвивається, по-друге, частина робітників була мобілізована
4	Заробітна плата				Висока для місцини

5	Імідж (ділова репутація) підприємства				Підприємство не має сформованого бренду, фірмового брендового знаку, є мало впізнаваним на ринку
6	Фінансова стійкість підприємства				Фінансово не стійке
7	Організація маркетингу на підприємстві				Відділ маркетингу або фахівець з маркетингу відсутні
8	Цінова політика				Цінова політика не гнучка через ситуацію на ринку, немає можливості для клієнтів отримувати продукцію з відстрочкою платежу. Але є продаж продукції за оптовими цінами
9	Обсяги продажів				Обсяги продажів достатні, є потенціал їх збільшити
0	Залежність від постачальників				Висока залежність від своєчасності постачання, якості поставленої сировини та тиску подачі
1	Репутація на ринку				Репутація висока, але у доволі вузькому сегменті ринку, на якому підприємство безпосередньо працює
2	Зручне розташування офісу та складу				Через підприємство проходять автодорога, є власні під'їдні залізничні колії до найближчої станції

* S – сильна, N – нейтральна, W – слабка

Проведений у табл. 2 аналіз дозволяє зробити висновок, що наразі логістика на підприємстві сприймається скоріше як організація транспортування та складування, як і на більшості вітчизняних підприємств. Тому методологію управління матеріальними, інформаційними і фінансовими потоками спрощено, що допустимо за таких обсягів діяльності. Та для зменшення логістичних витрат логіст має ще й аналізувати весь ланцюжок поставок. За наявності такого аналізу та ефективної організації роботи вирішується не тільки проблема зайвих витрат, а й зменшуються страхові запаси, прискорюється оборотність капіталу, знижується собівартість продукції та логістичних витрат у дистрибуції.

Таким чином, у статті наведено приклад застосування маркетингу у діяльності малого підприємства нафтопереробного комплексу.

Список використаних джерел і літератури

1. Нафтопереробна галузь України зупинилася через ракетні обстріли рф – Вінніченко. Укрінформ. 2022. URL: <http://surl.li/phbgn>
2. Нафтова інфраструктура України змогла адаптуватись до умов війни. Голос України. Газета Верховної Ради України. 2022. URL: <http://www.golos.com.ua/article/361890>
3. Костюх А. Кілька слів про український бензин. Економічна правда. 2022. URL: <http://surl.li/phbhe>
4. Роговая Т. Ю., Калініна О. М. Особливості управління логістичною системою підприємств нафтогазового комплексу. Приазовський економічний вісник, 2019. Випуск 6 (17). С. 184-189. URL : http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/37.pdf

САНКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ОЛІМПІЙСЬКОГО КОМІТЕТУ ПРОТИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

На підставі офіційних документів МОК, висловлювань його президента Т.Баха простежено санкційну політику цієї організації до спортсменів Росії та Білорусі. Розглянуто пропозиції МОК щодо шляхів повернення спортсменів цих країн до виступів на Олімпійських Іграх 2024 р., допуску їх на певних умовах.

Ключові слова: збройне вторгнення Росії в Україну, МОК, Т.Бах, заяви, санкції, політичний нейтралітет спорту, допуск до Олімпійських ігор.

On the basis of official documents of the IOC, statements of its president T.Bach, the sanctions policy of this organization towards athletes of Russia and Belarus was traced. The proposals of the IOC regarding the return of athletes from these countries to performances at the 2024 Olympic Games and their admission under certain conditions were considered.

Keywords: Russia's armed invasion of Ukraine, IOC, T.Bach, statements, sanctions, political neutrality of sports, admission to the Olympic Games.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р., і, як наслідок, тривала українсько-російська війна унікально вплинули на міжнародний олімпійський рух. Через кілька годин після її початку Міжнародний Олімпійський комітет зайняв дуже рішучу позицію проти війни, запровадив санкції проти держав і урядів Росії та Білорусі. У лютому 2022 р. МОК зробив три заяви:

1) 24 лютого: «рішуче засудив порушення олімпійського перемир'я російським урядом». Відповідна резолюція про перемир'я була прийнята ГА ООН 02 грудня 2021 р. за згодою усіх 193 держав-членів ООН. (Олімпійське перемир'я почалося за сім днів до старту Олімпійських ігор і закінчувалося через сім днів після закриття Паралімпійських ігор. Олімпійські ігри проходили в Пекіні з 4 до 20 лютого 2022 р., Паралімпійські ігри — з 4 до 13 березня — Автори). Президент МОК Т.Бах повторив свій заклик до миру, який він висловив у виступах на церемоніях відкриття і закриття Олімпійських ігор. Він закликав владу: «Дотримуйтеся прихильності олімпійському перемир'ю. Дайте миру шанс». МОК закликав Росію зупинити воєнне втручання і висловив глибоке занепокоєння безпекою олімпійського співтовариства в Україні [1].

2) 25 лютого: Виконавчий комітет МОК закликав усі міжнародні федерації перенести або скасувати свої спортивні заходи, які зараз заплановані в Росії чи Білорусі.

3) 28 лютого: Виконком МОК опублікував рішення про не допуск до участі російських і білоруських спортсменів і офіційних осіб у міжнародних змаганнях.

Резолюція мала рекомендаційний характер, тому кожна міжнародна федерація повинна була сама визначити — повністю підтримати рішення МОК, затвердити частково чи проігнорувати взагалі. Усі ці дії МОК були подвійними: з одного боку, санкції і захисні заходи, з другого.

20 травня 2022 р. в Лозанні відбулася 139-та сесія МОК, у якій не брали участь російські члени МОК. Президент МОК Т.Бах під час свого виступу детально зупинився на тому, які заходи були вжиті щодо захисту чесності змагань і санкцій до сторін, винних у війні. Він підкреслив, що МОК виступає за санкції проти будь-кого в олімпійській спільноті, хто підтримує війну [2]. У червні 2022 р. Т.Бах заявив, що недопуск до змагань росіян і білорусів порушує принцип «спорт поза політикою» і унеможлиблює «чесність проведення змагань».

04 липня 2022 р. Президент МОК відвідав Україну на запрошення НОК. Під час візиту солідарності він зустрівся з Президентом України, міністром молоді та спорту України В.Гутцайтом та головою НОК України С.Бубкою. Вони відвідали частково зруйнований російськими ракетами спорткомплекс «Авангард». Т.Бах сказав, що «ще не настав той час», аби його організація зняла заборону на виступи російських і білоруських спортсменів на міжнародній арені [3].

На початку жовтня 2022 р. Т.Бах наголосив на необхідності повернення до спорту росіян, які не підтримують війну в Україні. Він наголосив, що дозвіл потрібно дати усім спортсменам, які дистанціювалися від війни. В середині листопада 2022 р. на саміті країн «Великої двадцятки» (G20) у Балі (Індонезія), участь у якому брали провідні економіки світу, зокрема Росія, президент МОК Т.Бах виступив проти відсторонення російських спортсменів у зв'язку з військовою агресією РФ в Україні. Він закликав світових лідерів до політичного нейтралітету спорту та надання дозволу виступати найкращим атлетам з усього світу незалежно від політичних конфліктів на рівні Олімпійських Ігор. За його словами, це єдиний шлях для того, щоб усі країни мали можливість виступити на наступних Олімпійських та Паралімпійських іграх, які відбудуться у 2024 р. у Парижі (26 липня — 11 серпня 2024 р.). Т.Бах наголосив, що організація вже давно запровадила санкції проти Росії у зв'язку з вторгнення в Україну. Однак він вважає за необхідне повернути права на виступи російським атлетам навіть за умов війни. «Ми засудили і запровадили санкції проти російського уряду у безпрецедентний спосіб за це грубе порушення олімпійської хартії. Продовжуємо підтримувати атлетів та членів української олімпійської спільноти. Але з іншого боку, у світі чимало інших війн та конфліктів. Але лише ця війна призвела до того, що уряди деяких країн вирішили, яким атлетам дозволено виступати на міжнародних змаганнях, а яким — ні» [4]. Він завершив звернення на саміті так: «повторюю заклик до вас, світові лідери, який я зробив уже на церемоніях відкриття та закриття зимових Олімпійських ігор у Пекіні 2022 р.: дайте миру шанс!» [5].

06 грудня 2022 р. на засіданні Виконавчої ради МОК його президент заявив, що МОК повинен бути нейтральним і запропонував допускати атлетів з Росії та Білорусі на змагання, в яких вони мають змогу завоювати путівки на

Літні Олімпійські ігри в Парижі [6]. 09 грудня 2022 р. санкції проти Росії та Білорусі, а також їхніх урядів одногосно затвердили на XI Олімпійському саміті. Члени МОК проаналізували наслідки повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Переважна більшість представників організації погодилися з тим, що санкції проти Росії та Білорусі як проти держав, відповідальних за порушення олімпійського духу та хартії, мають залишатися у силі. Також у зверненні МОК перераховані санкції, які будуть й надалі діяти. Це відкриття олімпійських орденів у президента Росії В.Путіна і заборона на:

1) проведення міжнародних спортивних заходів, які організують або підтримують МФ чи НОК у Росії або Білорусі;

2) демонстрацію прапора, кольорів або будь-якої іншої національної символіки чи звучання гімну цих країн на будь-якому спортивному заході або зустрічі, в тому числі на усій території об'єкта;

3) запрошення або акредитацію будь-яких державних посадових осіб Росії та Білорусі на будь-який міжнародний спортивний захід чи зустріч.

У МОК відзначили, що питання участі спортсменів з РФ та Білорусі призвело до серйозних дебатів. Вони полягали у тому, що атлетів цих країн не могли позбавити участі у міжнародних турнірах за національною ознакою. Водночас, чимало національних олімпійських комітетів відзначали, що не можуть гарантувати безпеку спортсменам із РФ та Білорусі. Остаточне рішення щодо того, якою саме має бути участь цих атлетів на міжнародних турнірах, прийняте не було. У МОК відзначили, що це питання буде погоджено під час наступного раунду перемовин з членами організації, представниками спортсменів, міжнародними федераціями та окремими національними олімпійськими комітетами. При цьому під час дебатів очільник Олімпійської ради Азії запропонував можливість росіянам та білорусам брати участь у турнірах в Азії, що проходять під його егідою. При цьому усі вищезазначені санкції залишалися б у силі [7]. У заяві прямо не йшлося про те, чи можуть Росія та Білорусь відправити команди на Олімпійські ігри 2024 р. в Парижі, але переїзд з Європи до Азії давав можливість для російських спортсменів брати участь у континентальних змаганнях, які є кваліфікацією до Ігор [8]. Члени МОК виступили проти політики окремих держав особисто приймати рішення щодо участі росіян та білорусів, назвавши це втручанням у діяльність спортивних організацій.

25 січня 2023 р. Виконавчий комітет МОК оприлюднив «Заяву про солідарність з Україною, санкції проти Росії та Білорусі та статус спортсменів із цих країн». Заяві передувало проведення Олімпійського саміту, консультації з членами МОК, спортсменами, міжнародними федераціями і НОК різних країн. Учасники консультацій одноставно підтвердили свою прихильність та закликали до посилення чинних санкцій [9]. У заяві було задекларовано намір «вивчити можливість» повернення росіян та білорусів до змагань з дотриманням «суворих

умов»¹. У ній МОК окреслив концепцію реінтеграції російських і білоруських спортсменів. «Спортсменів не можна усувати від змагань лише на підставі паспорта». Тому МОК висунув дві вимоги. Перша — спортсмени мають виступати у нейтральному статусі, тобто без прапора і гімну. Друга вимога — політична: до змагань допускатимуть лише тих атлетів, які «повністю поважають Олімпійську хартію» [10]. У заяві МОК йшлося про те, що на бажання організації повернути росіян та білорусів вплинули кілька факторів. Зокрема, Комітет отримав лист від спецдоповідачів ООН у галузі культурних прав та сучасних форм расизму. Авторів доповіді серйозно стурбував принцип заборони на участь у змаганнях для росіян та білорусів. Також МОК посилався на обговорення, що відбулися під час 77-ї ГА ООН у 2022 р.: там багато говорили про мирну та об'єднуючу місію світового спорту. В МОК згадали про те, як на Літні Ігри 1992 р. в Барселоні допустили «незалежних» спортсменів з Югославії, попри те, що країна тоді була під санкціями ООН. Було заявлено, що «відсторонення спортсменів на підставі їхнього паспорта не відповідає цінностям та місії Олімпійської хартії». Крім того, МОК підтримав пропозицію Олімпійського комітету Азії (ОКА) про допуск росіян та білорусів на змагання в Азії, в т. ч. в Азійських Іграх [9]. Про це організація повідомила у коментарі до заяви МОК 26 січня 2023 р. При цьому ОКА чекав на остаточне рішення, поки МОК разом із міжнародними спортивними федераціями «вивчає шляхи повернення російських і білоруських спортсменів до змагань за дотримання суворих умов» [11].

У кулуарах Чемпіонату світу з санного спорту в Обергофі, ФРН (27-29 січня 2023 р.) президент МОК уперше відреагував на заяву про ймовірне повернення росіян. Він принципово висловився за повернення російських спортсменів у світовий спорт. Це «не відповідає цінностям і місії Олімпійської хартії виключати спортсменів на підставі їхнього паспорта. Можливо російські та білоруські спортсмени могли б змагатися під нейтральним прапором на Олімпійських іграх-2024 у Парижі», — сказав Т.Бах. — Місія МОК — збирати разом атлетів з усього світу, це особливий символ Олімпіади» [10].

Російські спортсмени і спортивні функціонери сприйняли таку ідею МОК неоднозначно. Вони стверджували, що російських спортсменів фактично змушують відмовитись від країни. Влада України висловила категорично проти пропозицій МОК. «Спроби МОК повернути російських спортсменів на змагання та Олімпійські ігри — це спроба сказати всьому світу, ніби терор може бути чимось прийнятним», — вважав Президент України. В.Зеленський запросив голову МОК Т.Баха до Бахмута, навколо якого вели важкі бої, щоб той «побачив на власні очі, що нейтральності не існує» і «що будь-який нейтральний прапор російських спортсменів заплямований кров'ю» [12].

---

¹ * До змагань будуть допущені тільки спортсмени, які дотримуються усіх положень Олімпійської хартії. Це означає: по-перше, до змагань допускаються лише спортсмени, які не протидіяли миротворчій місії МОК, активно підтримуючи війну в Україні; по-друге, до змагань будуть допущені лише спортсмени, які дотримуються усіх вимог Всесвітнього антидопінгового кодексу та усіх відповідних антидопінгових правил та норм. Усі спортсмени, включені у змагання, повинні пройти перевірку в індивідуальному порядку.

30 січня 2023 р. МОК висловився за можливий допуск російських спортсменів до міжнародних змагань. Він запропонував концепцію виступу росіян під нейтральним прапором без ідентифікації своєї країни» [13]. 01 лютого 2023 р. МОК заявив, що його санкції проти держав та урядів Росії та Білорусі не підлягають обговоренню, і вони були одногolosно підтверджені Олімпійським самітом 9 грудня 2022 р. Опублікована заява МОК була реакцією на коментарі президента Олімпійського комітету Росії (ОКР) С.Позднякова про те, що росіяни братимуть участь в Олімпіаді-2024 нарівні з усіма. За його словами, ОКР все одно «відкине будь-які обмеження, додаткові вимоги та санкції, пов'язані з національністю наших спортсменів, які знову пропонують нам як умову нашого повернення на міжнародну арену». Президент України В.Зеленський висловив розчарування тим, що МОК дозволить російським та білоруським спортсменам брати участь у майбутніх змаганнях МОК [14].

12 лютого 2023 р. на пресконференції для ЗМІ під час Чемпіонату світу з гірськолижного спорту у французькому Куршавелі, на питання «Чи буде МОК переглядати позицію щодо участі росіян на Олімпіаді в Парижі?», Т.Бах відповів: «Ми це обговорюємо. Перш за все, мова не йде про Париж, а про спортивні змагання, які відбудуться у 2023 р. Хочемо звернути увагу на два головні питання, одне з яких — серйозне занепокоєння, яке було висловлено двома особливими експертками Ради ООН з питань прав людини. Вони сказали нам, що виключення російських та білоруських атлетів лише через їхній паспорт — це порушення прав людини. МОК дотримується прав людини, як і міжнародні спортивні федерації, тому ми маємо реагувати на це занепокоєння. По-друге, нам потрібно зрозуміти, чому це неможливо, наприклад, для плавців, але можливо для тенісистів?» [15].

20 лютого 2023 р. міністри спорту понад тридцяти країн звернулися до МОК із закликом утриматися від повернення спортсменів з росії й білорусі до участі у наступній Олімпіаді — навіть під нейтральним прапором [16]. 22 лютого 2023 р. МОК у своїй «Заява: війна в Україні — один рік потому» залишив чинними санкції, накладені на спортсменів Росії та Білорусі у зв'язку зі збройною агресією проти України [17]. МОК наголосив, що вже застосував безпрецедентні санкції до російських і білоруських держав і урядів, які несуть виключну відповідальність за цю війну. Т.Бах підкреслив, що МОК виступає за санкції проти будь-кого в олімпійській спільноті, хто підтримує війну [18].

28 березня 2023 р. МОК пом'якшив умови і рекомендував міжнародним федераціям у випадку допуску росіян до стартів здійснювати його індивідуально, в нейтральному статусі, без участі у командних видах. Вони також не повинні підтримувати війну і мати контракти з арміями держав-агресорів [19]. Питання участі російських і білоруських спортсменів в Олімпійських іграх 2024 не розглядали. 26 липня 2023 р. МОК не надіслав запрошення НОК Росії і Білорусі для участі в Олімпійських Іграх 2024 р. у зв'язку із повномасштабним вторгненням в Україну. Таким чином, ці країни не будуть представлені на змаганнях у Парижі під національними прапорами, хоча не виключали, що російських і білоруських спортсменів допустять до Ігор у нейтральному статусі [20].

05 жовтня 2023 р. Олімпійський комітет Росії ухвалив одностороннє рішення і включив до свого складу регіональні спортивні організації — «Олімпійські ради» під керівництвом НОК України. Тобто, т. зв. олімпійські ради Донецької та Луганської республік, а також Херсонської та Запорізької областей на тимчасово окупованих територіях України [21]. НОК України нагадав, що т. зв. «Олімпійські ради» Севастополя та Республіки Крим були прийняті в ОК Росії ще у 2016 р. [22]. У МОК назвали це порушенням та відсторонили ОКР. Це означає, що російська організація не буде функціонувати, як частина МОК, не отримуватиме грошові виплати. Однак у МОК заявили, що будуть самі обирати можливість російських нейтральних спортсменів брати участь у міжнародних змаганнях.

08 грудня 2023 р. МОК дозволив росіянам та білорусам змагатися на Олімпійських Іграх 2024 у нейтральному статусі. Відповідне рішення затвердила Виконавча рада Комітету. Індивідуальні нейтральні спортсмени будуть запрошені МОК та відповідними федераціями і лише дуже обмежена кількість спортсменів пройнуть кваліфікацію через чинні системи кваліфікації. Команди спортсменів з російським або білоруським паспортом не допускають. Спортсмени, які активно підтримують війну, не матимуть права брати участь у змаганнях. Також не допускають до Ігор спортсменів, які уклали контракт на службу в російській чи білоруській армії та спецслужбах. На Олімпійських іграх також забороняють символіку Росії та Білорусі і не запрошуватимуть представників влади цих країн. Станом на 8 грудня 2023 р. лише 11 «нейтральних спортсменів» (8 із російським паспортом і 3 з білоруським) виконали критерії допуску для участі в Олімпіаді-2024 [23].

Президент МОК Т.Бах підтримав це рішення, оскільки спортсмени не повинні відповідати за дії урядів своїх країн. Він підтримав тезу про виняткову відповідальність за війну проти України російської влади. Водночас нагадав, що агресія РФ — не єдиний збройний конфлікт на планеті. «Окремі спортсмени не можуть бути покарані за дії своїх урядів. Війна в Україні — одна війна серед 28 війн і конфліктів, які відбуваються в цьому світі, і всі інші спортсмени мирно змагаються один з одним», — заявив очільник МОК [24].

У січні 2024 р. офіційний представник МОК М. Адамс повідомив, що російських та білоруських спортсменів, які відібралися на Олімпіаду-2024 у Парижі, повторно перевірять за участю незалежних аналітиків [25]. Президент Росії В.Путін, який назвав дії спортивних міжнародних чиновників стосовно російського спорту, повним збоченням ідей П'єра де Кубертена, не виключив можливості бойкоту Олімпійських Ігор 2024 р. [26]. НОК Білорусі також заявив, що «всі ці умови вкрай дискримінаційними» [27].

Вважаємо, що у випадку допущення російських і білоруських спортсменів на ЛОіП в Парижі 2024 р. «руській мір» отримає додаткові переваги в агітації проти МОК та України, або, як сказала, О.Саладуха, чинна народна депутатка України, чемпіонка світу з легкої атлетики, МОК «вкотре довів, що став інструментом гібридної війни рф проти цивілізованого світу» [28]. Прикладом цього є заклик дворазового олімпійського чемпіона з біатлону, росіянина Д.Васильєва до МОК застосувати санкції до США та Великої Британії. Підставу

для такого рішення він вбачає у ракетному обстрілі військових об'єктів бойовиків хуситів у Ємені. США, Велика Британія та низка інших країн попереджали хуситів, які протягом тривалого часу атакували приватні торгові судна у Червоному морі, але пірати продовжували агресію. Д.Васильєв вважає, що удари по піратах можна порівняти з атаками на мирне населення в Україні, і що «адекватний МОК застосував би санкції до США та Великої Британії за авіаудари в Ємені, але ми маємо неосудний МОК з неосудним керівником в особі Т.Баха. Ця людина є руйнівником міжнародного олімпійського руху і в історію увійде як той, хто стравлює спортсменів один з одним, держави з державами» [29].

Доречно детальніше розглянути реакцію влади Росії на санкції МОК. Так, МОК та більшість міжнародних спортивних федерацій відсторонили Росію та Білорусь від участі у змаганнях. Однак окремі міжнародні федерації їх не запроваджували або дуже швидко повністю відновили обидві ці країни у правах. Російська пропаганда намагається використовувати санкції МОК на свою користь, а саме:

- 1) спортивні чиновники, влада Росії звинувачують у цьому «русифобію»;
- 2) знецінює тільки ті види спорту, у яких Росія була сильна й здобула медалі;
- 3) знецінює рівень змагань від яких відсторонено їхніх спортсменів та саркастично сприймає успіхи інших держав, особливо не надто дружніх до Росії;
- 4) висуває щодо противників Росії такі ж звинувачення, які висувають до самої країни-агресорки;
- 5) відгукується лише на окремі, найрезонансніші спортивні теми [30].

Отже, у перші дні повномасштабного вторгнення РФ в Україну МОК наклав безпрецедентні санкції на російські та білоруські держави та уряди за кричуще порушення Олімпійської хартії. Після цього президент МОК Т.Бах неодноразово висловлювався щодо пошуків шляхів повернення спортсменів цих країн до виступів, допуску їх на певних умовах. Влада багатьох країн, керівництво НОК також розійшлася в оцінці пропозицій МОК і особисто Т.Баха. Вони критикували їх за корупцію та боягузтво, за легітимізацію війни Росії проти України.

Список використаних джерел і літератури

1. Остапенко С. МОК осудил военное нападение России на Украину. Томас Бах призвал РФ к миру. URL: https://xsport.ua/ru/Olympics_s/news/mok-osudil-voennoe-napadenie-rossii-na-ukrainu_8020714/ (дата звернення: 15.01.2024).
2. Хата Г. Президент МОК Томас Бах виступив за санкції проти всіх, хто підтримує війну Росії в Україні. 2022. 26 травня. №011. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3805/118/166628/> (дата звернення: 15.01.2024).
3. Хата Г. Президент МОК Томас Бах приїхав до України з візитом солідарності. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3811/118/167673/> (дата звернення: 15.01.2024).
4. Леваднюк С. «МОК повинен бути нейтральним». Бах запропонував допускати на турніри атлетів «незалежно від політичних конфліктів». URL: <https://suspilne.media/sport/317558-mok-povinen-buti-nejtralnim-bah-zaproponuvav-dopuskati-na-turniri-atletiv-nezalezno-vid-politichnih-konfliktiv/> (дата звернення: 16.01.2024).

5. IOC President addresses G20 Leaders' Summit in Bali. URL: <https://olympics.com/ioc/news/ioc-president-addresses-g20-leaders-summit-in-bali> (дата звернення: 16.01.2024).
6. Леваднюк С. «Не час знімати санкції». МОК не збирається знімати відсторонення з російських та білоруських атлетів. URL: <https://suspilne.media/sport/332568-ne-cas-znimati-sankcii-mok-ne-zbiraetsa-znimati-vidstonenna-z-rosijskih-ta-biloruskih-atletiv/> (дата звернення: 17.01.2024).
7. Furlong C. Declaration of the 11th Olympic Summit. URL: <https://olympics.com/ioc/news/declaration-of-the-11th-olympic-summit> (дата звернення: 15.01.2024).
8. IOC mulls allowing Russians to compete in Asian events. URL: https://www.espn.com/olympics/story/_/id/35217712/ioc-mulls-allowing-russians-compete-asian-events (дата звернення: 18.01.2024).
9. Furlong C. Statement on solidarity with Ukraine, sanctions against Russia and Belarus, and the status of athletes from these countries. URL: <https://olympics.com/ioc/news/statement-on-solidarity-with-ukraine-sanctions-against-russia-and-belarus-and-the-status-of-athletes> (дата звернення: 20.01.2024).
10. Bach grundsätzlich für Rückkehr russischer Sportler in den Weltsport. URL: www.spiegel.de/sport/olympia/ioc-praesident-thomas-bach-steht-rueckkehr-russischer-sportler-in-den-weltsport-offen-gegenueber-a-8e8ad187-f7ff-4d63-90a9-a163b13b7207 (дата звернення: 21.01.2024).
11. Олімпійський комітет Азії підтримав послаблення санкцій проти спортсменів із Росії та Білорусі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oca-sanktsii-rosia-bilorus/32240739.html> (дата звернення: 22.01.2024).
12. Bach grundsätzlich für Rückkehr russischer Sportler in den Weltsport. URL: www.spiegel.de/sport/olympia/ioc-praesident-thomas-bach-steht-rueckkehr-russischer-sportler-in-den-weltsport-offen-gegenueber-a-8e8ad187-f7ff-4d63-90a9-a163b13b7207 (дата звернення: 19.01.2024).
13. Як росіяни хочуть повернути на Олімпіаду і хто цьому протидіє. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64455880> (дата звернення: 18.01.2024).
14. У МОК вважають допустимою концепцію виступу росіян під нейтральним прапором. URL: www.slovoidilo.ua/2023/01/30/novyna/suspilstvo/mok-vvazhayut-dopustymoju-koncepcziyu-vystupu-rosiyan-nejtralnym-praporom (дата звернення: 19.01.2024).
15. Roos M. IOC Says Sanctions for Russian, Belarusian Olympians Are «Not Negotiable». URL: <https://www.newsweek.com/international-olympic-committee-ioc-says-sanctions-russian-belarusian-athletes-are-not-negotiable-1778013> (дата звернення: 20.01.2024).
16. Мороз Є., Мандзій О. «Історія покаже, хто зробив більше для миру». Інтерв'ю президента МОК про план повернути росіян й дискусії з українцями. URL: <https://suspilne.media/sport/383192-istoria-pokaze-hto-zrobiv-bilse-dla-svitu-intervu-prezidenta-mok-pro-povernenna-rosian-j-diskusii-z-ukraincami/> (дата звернення: 21.01.2024).
17. Понад 30 країн закликали МОК не допустити спортсменів з рф і білорусі до Олімпіади. Заява. URL: www.ukrinform.ua/rubric-sports/3672796-ponad-30-krain-zaklikali-mok-ne-dopustiti-sportsmeniv-z-rf-i-bilorusi-do-olimpiadi.html (дата звернення: 19.01.2024).
18. МОК не планує знімати санкцій із російських та білоруських спортсменів. URL: <https://interfax.com.ua/news/sport/893100.html> (дата звернення: 15.01.2024).
19. Міжнародний олімпійський комітет підтвердив, що зберігає санкції проти спортсменів з Росії та Білорусі. URL: <https://artpriz.com/mizhnarodniy-olimpiyskiy-komitet-pidtvdiv-scho-zberigae-sanktsii-proti-sportsmeniv-z-rosii-ta-bilorusi.html> (дата звернення: 16.01.2024).
20. Приходько М. Російських і білоруських спортсменів офіційно повернули до міжнародних змагань: МОК назвав умови. URL: <https://tsn.ua/prosport/rosiyskih-i-biloruskih-sportsmeniv-oficiyno-povernuli-do-mizhnarodnih-zmagan-mok-nazvav-umovi-2295745.html> (дата звернення: 18.01.2024).
21. One Year to Go: IOC invites NOCs and their best athletes to the Olympic Games Paris 2024. URL: <https://olympics.com/ioc/news/one-year-to-go-ioc-invites-nocs-and-their-best-athletes-to-the-olympic-games-paris-2024> (дата звернення: 19.01.2024).
22. Іваненко Д. Баху на замітку: НОК Росії прийняв до свого складу нових членів із окупованих територій України. URL: https://sport.24tv.ua/yaki-novi-komiteti-uviyshli-nok-rosiyi-nazvano-perelik_n2405812 (дата звернення: 20.01.2024).

23. Україна закликає МОК застосувати санкції проти олімпійського комітету росії. URL: <https://mms.gov.ua/news/nok-ukrainy-zvernuvsia-do-mizhnarodnoho-olimpiiskoho-komitetu-z-vumohoiu-zastosuvaty-sanktsii-protu-olimpiiskoho-komitetu-rosii> (дата звернення: 21.01.2024).

24. Strict eligibility conditions in place as IOC EB approves Individual Neutral Athletes (AINs) for the Olympic Games Paris 2024. URL: <https://olympics.com/ioc/news/strict-eligibility-conditions-in-place-as-ioc-eb-approves-individual-neutral-athletes-ains-for-the-olympic-games-paris-2024> (дата звернення: 22.01.2024).

25. Дида О. «Одна війна серед 28 у всьому світі». Президент МОК Бах підтримав рішення допустити росіян і білорусів до Олімпіади. URL: <https://suspilne.media/sport/639402-odna-vijna-sered-28-u-vsomu-sviti-prezident-mok-bah-pidtrimav-risenna-dopustiti-rosian-i-bilorusiv-do-olimpiadi/> (дата звернення: 19.01.2024).

26. Ульяненко В. Допуск на Олімпіаду-2024: МОК вирішив, що робити з росіянами. URL: <https://glavcom.ua/sport/news/dopusk-na-olimpiadu-2024-mok-pridumalo-shcho-robiti-z-rosijanami-980989.html> (дата звернення: 19.01.2024).

27. Дида О. «Треба уважно подивитися на умови». Путін не виключив можливого бойкоту Росією Олімпіади-2024. URL: <https://suspilne.media/sport/639622-treba-uvazno-podivitisa-na-umovi-putin-prokomentuvav-dopusk-rosian-na-olimpiadu-2024-u-nejtralnomu-statusi/> (дата звернення: 20.01.2024).

28. Мухін Г. У НОК Білорусі назвали дискримінаційними умови допуску спортсменів на Олімпіаду. URL: https://lb.ua/sport/2023/12/12/588573_nok_bilorusi_nazvali.html (дата звернення: 21.01.2024).

29. Саладуха О. Олімпіада на крові: як МОК капітулює перед Росією і що в цій ситуації робити Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/12/27/7434798/> (дата звернення: 22.01.2024).

30. На росії просять мок про санкції проти США та Великої Британії за авіаудари по бойовикам в Ємені URL: https://xsport.ua/ua/Olympics_s/news/na-rosiyi-prosyat-mok-pro-sanktsiyi-protu-ssha-ta-velykobrytaniyi-za-aviaudary-shchodo-boyovykiv-u-e_8890581/ (дата звернення: 19.01.2024).

31. «Швидше, вище, сильніше»: як російський спорт служить державній системі пропаганди. Реанімаційний пакет реформ. URL: <https://rpr.org.ua/news/41391/> (дата звернення: 20.01.2024).

«СТОМЛЕНІСТЬ» ВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ЄВРОПІ ТА США

В статті розглядаються чинники, політичні групи впливу та міжнародні події які викликають або створюють образ «стомленості» від російсько-української війни у суспільства та політичного істеблішменту країн-партнерів України.

Ключові слова: російсько-українська війна, групи впливу, військова підтримка, антиукраїнська риторика.

The article examines factors, political groups of influence and international events within the EU and beyond, which cause fatigue from the Russian-Ukrainian war among citizens and the political establishment of European countries.

Keywords: Russian-Ukrainian war, influence groups, military support, anti-Ukrainian rhetoric.

Мета статті: дослідити з яких причин втрачається інтерес до російсько-української війни, розглянути політичні групи які ведуть антиукраїнську риторичу, розглянути чому саме зменшується підтримка України, виокремити події які витісняють російсько-українську з порядку денного.

Об'єкт дослідження: Явище «втоми» від російсько-української війни в країнах ЄС та США

Предмет дослідження: чинники, політичні групи впливу та міжнародні події які викликають або створюють образ «стомленості» від російсько-української війни

Від повномасштабного вторгнення РФ та початку російсько-української війни пройшло майже два роки. На сучасному етапі військове протистояння на думку багатьох зайшло в умовний глухий кут. Хоча це зовсім не означає, що припинились активні бойові дії, що перестали страждати і гинути люди і не значить, що Україна вже не зможе добитися значних військових перемог. Але ця ситуація стала приводом для різного роду спекуляцій. Спекуляцій стосовно того що, потрібно закінчувати війну не дивлячись ні на що, про те що потрібно припинити військову допомогу Україні, оскільки це вже не призведе до кардинальних змін ситуації, а отже недоцільно, не вигідно, недоречно і т.п. Голоси які ширили подібні позиції виникли ще на початку війни але вони не змогла стати популярними через військові перемоги України 2022 року. Зараз же подібна позиція знову зазвучала від різних груп впливу після, в свою чергу, невдач України. Багато хто серед європейських політиків, ЗМІ, аналітиків пророчив, іноді навіть вимагав від України успішний широкомасштабний наступ який на жаль обмежився доволі скромними результатами чим викликав очевидне розчарування деяких партнерів України.

Подібними спекуляціями займаються різного роду політичні групи в Європі і в світі взагалі. Це можуть бути опозиційні партії в тій чи іншій країні які за допомогою популістичних прийомів виставляють політику діючої влади, стосовно допомоги Україні та санкцій проти РФ провальною. Розповідаючи про безцільно витрачені кошти платників податків та втрачені можливості від партнерства з країною агресором. Додаючи до цього обіцянки все виправити та відновити втрачені економічні зв'язки, а також надавлюючи на реальні та вигадані невдачі влади вони можуть вдало виборювати собі електорат. При цьому вони часто апелюють до своєї «антивоенної» позиції. Серед таких французька політична сила «Національне об'єднання», німецькі «Алтернатива для Німеччини» та «Партія Лівих», польська «Конфедерація», австрійська «Партія Свободи» та одноіменна в Нідерландах і тп.

Такі опозиційні групи не обов'язково є проросійськими і навіть не обов'язково антиукраїнськими. Для них спекуляції на цю тему є просто одним із способів політичної боротьби. І це також не означає, що вони насправді втілять свої передвиборчі обіцянки але тим не менш вони складають негативний образ України серед населення своєї країни. Звісно існують політичні сили та окремі політики які мають фінансові інтереси в росії, які прямо їй симпатизують і вторять її пропаганді.

Власне, розмовами про втому від війни зайняті не лише опозиційні групи, а і власне ті хто знаходяться при владі. Є очевидні приклади політиків з подібною риторикою такі як прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан, президент Болгарії Румен Радев які стабільно роблять заклики до припинення допомоги Україні та до так званої деескалації, припинення війни, прекрасно розуміючи, що зараз припинити війну можливо тільки на умовах росії.

Є і неочевидні приклади. Це стосується тих політичних акторів які можуть допомагати Україні, робити заяви про вічну підтримку, про надання будь якої зброї, про нищівні санкції проти росії і купу різноманітних популістичних гасел. По факту вони або не зацікавлені в тому щоб Україна перемогла і взагалі їх влаштовував статус кво до повномасштабного вторгнення в атмосфері взаємовигідно партнерства з росією. До таких політиків можна віднести і політичні еліти Німеччини, зокрема канцлера Шольца. Німеччина, не дивлячись на всі натхненні гасла, постійно вагається та затримує військову допомогу для України, при чому безпосередньо обіцяну. Виправдовується це побоюваннями, що ця зброя буде використана на території країни агресора. Це, в свою чергу, спровокує путіна на більш жорстокі дії, застосування ядерної зброї. Насправді такі дії німецького істеблішменту можуть свідчити про мотивацію більше не псувати відносини з РФ щоб їх вдало перезапустити.

Не можна не згадати про банальний фактор втому від війни – її тривалість. Неможливо концентруватись на якійсь події яка тебе на пряму не стосується і йде доволі тривалий час. Нормалізуються ті події які на початку війни були чимось беспрецедентним, нахтал російських ракетних обстрілів. А в теперішній військовій ситуації середньому обивателю взагалі здається що не відбувається нічого.

З цього витікає інший фактор втоми від нашої війни. За два роки створилося багато інфоприводів, міжнародних подій які переключили на себе увагу, хоча б на деякий час, це просто закономірно. Основною такою подією став напад терористів з організації ХАМАС на територію Ізраїлю і подальші дії у відповідь – операція в секторі Газа. Але тут скоріш важливі не ця подія а те що було після оскільки в європейському суспільстві виникли великі суперечки, які вилилися в масові мітинги, стосовно того хто є жертвою в конфлікті Ізраїлю та Палестини. Були і дрібніші події які тим не менш створюють картину нестабільності в світі по типу агресивних заяв КНР стосовно Тайваню, Америко-Британські бомбардування Хуситів в Ємені тощо.

Нажаль всі вище названі чинники призвели до ситуації коли велика частина європейців не вважає російсько-українську війну темою номер один і іноді не вважає важливою взагалі. Це поступово спричиняє соціальний запит і як наслідок політичний запит на урегулювання конфлікту та зменшення підтримки України.

То що ж робити щоб вийти з такої ситуації? Зрозуміло, що нашій дипломатії потрібно доводити конкретній країні чому саме їй потрібно підтримати Україну, давати нові, актуальні аргументи, розвінчувати проросійську пропаганду, боротися з внутрішньою корупцією, розвивати власне виробництво.

Щодо США то тут «стомленість» від війни виникла через активізацію електоральних процесів перед президентськими виборами. Українське питання стало на задній план, а підтримка України стала предметом політичного протистояння де обидві партії будуть використовувати цю ситуацію на свою користь. Це найбільша проблема оскільки Сполучені Штати виступали флагманом в військовому забезпеченні українських військ і велика кількість рішень про передачу нашій країні техніки з Європи проходить через Штати.

Як саме США буде взаємодіяти з нашою країною стане зрозуміло лише під кінець 2024 року, чи буде главою Білого Дому Трамп або Байден. Багатьма Українськими та Західними ЗМІ прийнято вважати, що Трамп стоїть на проросійських позиціях, а отже Байден для України є єдиним позитивним варіантом. Але по-перше коли Трамп був президентом його також звинувачували в симпатіях до РФ і це фактично не підтвердилось, навпаки він приймав неприйнятні для Москви рішення. Він робить багато контраверсійних заяв в рамках своєї виборчої кампанії тому його не можна чітко закріпити за однією позицією. По-друге Байден не дивлявся на чітку проукраїнську позицію на словах, водночас власноруч затримував важливі військові поставки для України, а закон про Ленд-ліз який підносився як універсальний засіб не був задіяний ні разу.

Отже, втома від війни на Заході здебільшого скоріш маніпулятивне поняття тим не менш яке має відношення до реального світу. Попри всі натхненні гасла лідери і населення частини Західних країн дійсно втрачають мотивацію до підтримки України не в останню чергу через те що, Сполучені Штати як лідер військової підтримки України фактично випав с ланцюга. Багато в чому від рішучої позиції США не тільки в плані військових поставок а і в плані

жорсткої дипломатичної позиції щодо керівництва Москви залежить наш успіх, а отже і підтримка інших країн партнерів, успішність нашої армії і наближення перемоги України.

Список використаних джерел та літератури

1. "Проросійська вісь" у Європі: які сили у ЄС виступають проти України. BBC News Україна URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cw0dx5je4j9o?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bukr%5D-%5Bheadline%5D-%5Bukrainian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D>
2. Orban hält Sieg der Ukraine gegen Russland für „unmöglich“. Welt URL: <https://www.welt.de/politik/ausland/video246084610/Ungarns-Ministerpraesident-Orban-haelt-Sieg-der-Ukraine-gegen-Russland-fuer-unmoeglich.html>
3. As the war in Ukraine grinds on, western support is beginning to crack. The Guardian URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2023/oct/03/ukraine-russia-war-west-military-aid>
Hundreds dead as war erupts after surprise Hamas attack catches Israel off guard. CBC News. URL: <https://www.cbc.ca/news/world/gaza-israel-rockets-attack-hamas-1.6990209>
4. ISRAEL AT WAR Swords of Iron. Jewish Agency URL: <https://www.jewishagency.org/war-in-israel-operation-iron-swords/>
5. Trump describes how he could solve Russia-Ukraine conflict in 24 hours. Fox News. URL: <https://www.foxnews.com/politics/trump-describes-how-he-could-solve-russia-ukraine-conflict-24-hours>
6. Американський ленд-ліз для України закінчився, так і не почавшись. Чому він не запрацював. BBC News Україна URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c4n5p6pgrngo>

ЄВРОМАЙДАН У М. ПОЛОГИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ НАДІЇ МОГО РІДНОГО МІСТА.

У статті схарактеризовано події Євромайдану у м. Пологи (листопад 2013 – січень 2014 рр.) Встановлено хронологічну послідовність подій Євромайдану. Дослідження ґрунтуються на основі опитувань учасників Майдану з м. Пологи.

Ключові слова: *Європейська інтеграція; Майдан; Революція Гідності; мітинги; Євромайдан; Пологи.*

The article describes the events of Euromaidan in Polohy (November 2013 - January 2014) and establishes the chronological sequence of Euromaidan events. The research is based on interviews with Maidan participants from Polohy.

Keywords: *European integration; Maidan; Revolution of Dignity; rallies; Euromaidan; Polohy.*

У листопаді 2013 – лютому 2014 рр. Україну сколихнула Революція Гідності. Населення України починає відстоювати свої права та свободи, боротися за демократизацію, економічну та політичну цілісність держави. Важливим є дослідження подій Євромайдану в м. Пологи. Актуальність досліджуваної теми полягає в розумінні та сприйнятті важливості спільної боротьби українців проти режиму В. Януковича за вступ до ЄС.

Метою роботи є охарактеризувати особливості перебігу подій Євромайдану в одному з районних центрів Запорізької області, м. Пологи.

Події Революції Гідності та її складової Євромайдану не стало предметом окремого наукового дослідження. Проте, дослідженням всеукраїнського характеру зазначених явищ займаються такі науковці: Ю. Шведа [11], А. Колодій [7], Тімоті Снайдера [8], Б. Глозов та Н. Сидоренко [2], Г. Турченко та Ф. Турченко [10], Г. Турченко та С. Тоцька [9].

На фоні київських листопадових подій в м. Пологи відбувалися початкові зрушення у політичній свідомості громадян України. Починаючи з 21 листопада 2013 р. Україну охопила Революція Гідності. Населення виступало проти пануючої «сім'ї» В. Януковича та його політичного курсу на Росію. Усвідомлення серед пологівців важливості подій, що проходили на Майдані відбулося не одразу. Спочатку, з грудня 2013 р. на підприємствах та установах відбувалися збори щодо ситуації в державі [2].

Пологівці пропагували ідеї Євромайдану не лише у рідному місті, але й в центрі політичних змін – м. Києві. Таким чином, Донець Н. В., будучи мешканкою м. Києва, працівник Міністерства фінансів України, була учасницею Майдану з перших днів його заснування. За її словами там відбувалося справжнє кровопролиття, але майданівці – це борці за справедливість, правду та свободу.

Патріоти власної держави, проти яких ні в якому випадку не можна застосовувати силу [4].

Протягом листопада – грудня 2013 р. на всіх підприємствах м. Пологи активно обговорювалися події на Майдані Незалежності в Києві. Більшість працівників Пологівського ОЕЗу, Дніпрокераміки, «Коагулянту», залізничної дороги виступали за мирне врегулювання конфлікту та недопущення жорстоких дій з боку влади та мітинкуючи [3].

Перші поодинокі зібрання громадян стосовно підтримки угоди України з Європейським Союзом та на підтримку майданівців відбувалися хаотично та не були чітко організованими. Головна мета – виступи населення міста Пологи проти сваволі тодішньої влади, обурення жорстоким розгоном студентів беркутівцями на Майдані. Ці події відбувалися протягом листопада-грудня 2013 р [2].

У перших числах січня 2014 р. П. Бабічем було організовано перший мітинг, на який запрошувалися всі небайдужі за допомогою поширення листівок. Загальна чисельність мітингу складає 20-30 осіб. Виступаючі висували такі лозунги: «Слава Україні!», « Україна Єдина», «Пологи – за мир та єдність». Люди скандували «Слава Україні – Героям Слава!», «Герої не вмирають». Учасники мітингу засуджували політику президента, В.Ф. Януковича. Населення вбачало у діях влади звірство, адже першу кров пролили студенти [5].

Масштабний мітинг відбувся 10 січня 2014 р. У мітингу взяли участь працівники бюджетних організацій, заводів, підприємств, учні шкіл, пересічні пологівці, всього близько двох тисяч людей. Учасники цієї акції несли національні стяги, маленькі прапорці, жовто-блакитні кульки, плакати з написами: «Ми за мир», «Слава Україні!», «Україна Єдина», «Пологи – за мир та єдність». Люди скандували «Слава Україні – Героям Слава!», «Герої не вмирають». Мітингувальники, основною масою, яких були вчителі та одинадцятикласники Пологівської СРШ №2 на чолі з директором навчального закладу Б.М.Волощуком, розвернули 30-метровий прапор України. Очолили кількатисячну колону керівники району – Ю.А. Коноваленко, Ю.В. Ветров, В. І. Межейко, благочинний Пологівського округу священник Олександр (Шкаран) [3].

Після урочистої ходи за мир у державі учасники провели мітинг на центральній площі міста (вул. Єдності). З промовами виступили відомі пологівці, які висунули ідею єднання всіх сил щодо підтримки Майдану та вирішення протистояння мирним шляхом [2].

Населення міста Пологи розділилося на два табори. Більшість дотримувалася точки зору майданівців, а інші були проти Майдану. Саме так, прибічники Євроінтеграції одні з перших в регіоні продовжили естафету повалення пам'ятників В.І. Леніну. Таким чином, 24 лютого 2014 р. невідомі підігнали до центру міста, вул. Єдності (колишня вул. Горького, нині вул. Єдності), трактор і намагалися демонтувати пам'ятник [4].

Отже, пологівці не стояли осторонь революційних подій, що відбувалися в державі. На кожному підприємстві проходили збори щодо підтримки майданівців. Населення активно залучалося до Революції Гідності. Виявом прозахідної спрямованості пологівців була співпраця з політичними партіями

проєвропейського зразка та підтримка входження України до Європейського Союзу.

Перші поодинокі зібрання громадян стосовно підтримки угоди України з Європейським Союзом та на підтримку майданівців відбувалися хаотично та не були чітко організованими. Головна мета – виступи населення міста Пологи проти сваволі тодішньої влади, обурення жорстоким розгоном студентів беркутівцями на Майдані. Пологівці активно обговорюють ситуацію, що склалася в державі в соціальних мережах та на сайтах місцевих газет, коментують статті про події на Майдані Незалежності та висловлюють свою громадську позицію стосовно неправомірних дій тодішньої міліції, беркутівців та влади. Ці події відбувалися протягом листопада 2013 – початку січня 2014 рр. На початку січня 2014 р. активна частина містян починає згуртовуватися та проводяться перші мітинги, автопробіги та виступи щодо підтримки Майдану та засудження політики правлячої верхівки. Варто зауважити, що своєрідною рисою Євромайдану у м. Пологи є невміння майданівців рішуче діяти в умовах нестабільності та слабка віра у зміни.

Список використаних джерел та літератури

1. Біла І. Зберігайте спокій. Пологівські вісті. 2014. 30 січня.
2. Глотов Б., Сидоренко Н. Реформування системи організації державної влади в умовах глибокої політичної кризи. Київ. Державне управління та місцеве самоврядування, 2014. 196 с. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_2_3 (дата звернення: 20.01.2024)
3. Інтерв'ю С. Тоцької з організатором революційних подій у м. Пологи А. Сарішвілі. м. Пологи. 06.10.2021 р.
4. Інтерв'ю С. Тоцької з організатором революційних подій у м. Пологи О. Коломойцем. м. Пологи. 11. 11. 2021 р.
5. Інтерв'ю С. Тоцької з організатором революційних подій у м. Пологи П. Бабічем. м. Пологи. 20.09.2021 р.
6. Інтерв'ю С. Тоцької з організатором революційних подій у м. Пологи Р. Сорокою. м. Пологи. 23. 10. 2021 р.
7. Колодій А. Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні. Київ : Стилос, 2014. 244 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.kennan.kiev.ua/Library/Agora/Agora13.pdf (дата звернення: 20.01.2024)
8. Снайдер Т. «Українська історія, російська політика, європейське майбутнє». Київ : Дух і літера, 2014. 200 с.
9. Турченко Г., Тоцька С. Революція Гідності в Запоріжжі: хроніка подій (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) Zaporizhzhia Historical Review. 2021, №57. С. 139-147.
10. Турченко Г., Турченко Ф. Проект «Новоросія»: 1764-2014. Ювілей на крові. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. 158 с.
11. Шведа Ю. Революція Гідності у контексті загальної теорії соціальних революцій [Електронний ресурс]. URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?revolyutsiya_gidnosti_u_konteksti_zagalnoyi_teoriyi_sotsialnih_revolyutsiy&objectId=1301345 (дата звернення: 20.01.2024)

НАШІ АВТОРИ

Бачинська Юлія Вячеславівна – аспірантка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Блеснова Ольга Василівна – основний вчитель 5 класу «Навчально-виховного комплексу «Вальдорфська середня загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів-дитячий садок» Дніпровської міської ради, здобувачка 1 курсу магістерського рівня спеціальності «Середня освіта (Історія)» факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Гадинко Олександр Олександрович – спеціаліст, учитель історії Красноільського ліцею №3 Красноільської селищної ради Чернівецької області

Гізбрехт Поліна Сергіївна – студентка 4 курсу бакалаврату спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Главацька Таїсія Сергіївна – студентка 3 курсу бакалаврату спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Головко Юлія Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри джерелознавчих студій та суспільних комунікацій Запорізького національного університету

Голянич Богдан Васильович – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту Міністерства оборони України

Грабар Ілля – студент 4 курсу бакалаврату спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Гречко Олександра Сергіївна – студентка 3 курсу бакалаврату спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Грушева Тетяна Вікторівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету

Гуліда Тетяна Володимирівна – студентка 4 курсу бакалаврату спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Давлєтов Олександр Рашидович – кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Даніїл Абдель Разек – студент 4 курсу бакалаврату спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Дерев'янка Ігор Петрович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій, Національний авіаційний університет

Єльников Михайло Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Ігнатуша Олександр Миколайович – доктор історичних наук, професор кафедри давньої і нової історії України та методики навчання історії Запорізького національного університету

Казакова Оксана Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Коннова Віталіна Віталіївна – студентка 1 курсу магістратури спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Коновалова Марта Валеріївна – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кривонос Роман Анатолійович – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародного регіонаознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Крючкова Кароліна Едуардівна – студентка Запорізького національного університету факультету історії та міжнародних відносин спеціальності Середня освіта (Історія)

Левченко Ірина Василівна – доктор філософії, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та туризму Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Лісовська Мирослава Миколаївна – доцент кафедри міжнародних відносин Факультету права та міжнародних відносин Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Лях Сергій Романович – доктор історичних наук, професор кафедри давньої і нової історії України Запорізького національного університету

Маклюк Ольга Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент, декан факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Мариніч Валерія Миколаївна – студентка Національного університету біоресурсів і природокористування України

Мордик Ярослав Ігорович – магістр 1 курсу спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Мурахович Андрій Олександрович – студент 2 року магістратури ОПП «Філософія, суспільна аналітика» факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки

Наджафов Ігор Джамільович – аспірант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Науменко Наталія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проєктами Волинського національного університету імені Лесі Українки

Омельченко Андрій Вікторович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Паровая Аліна Ігорівна – студентка 3 курсу бакалаврату спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Поняткова Дар'я Володимирівна – студентка 1 курсу магістратури спеціальності «Історія та археологія» факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Прокопов Микита Ігорович – студент 1 курсу магістратури спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Савенко Анастасія Володимирівна – студентка 1 курсу магістратури спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Сарнацький Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету

Сергій Михайлович Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

Секунова Юлія Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних наук Національного університету біоресурсів і природокористування України

Сокол Марія Володимирівна – студентка Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Старушко Володимир Володимирович – студент 1 курсу магістратури спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізького національного університету

Тоцька Софія Ігорівна – аспірантка 3 року навчання кафедри давньої і нової історії України та методики викладання факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Турченко Галина Федорівна – доктор історичних наук, професор, завідувачка кафедри давньої і нової історії України та методики навчання історії Запорізького національного університету

Турченко Федір Григорович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету

Худавердієва Вікторія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму Державного біотехнологічного університету

Цирфа Юлія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри міжнародного регіонознавства Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ціватий Вячеслав Григорович – кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, член правління Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин

Чайка Інна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту Полтавського університету економіки і торгівлі

Чередніков Андрій Валерійович – магістр спеціальності «Бізнес-адміністрування» Полтавського університету економіки і торгівлі

Черкасов Станіслав Сергійович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Чиркова Марина Юріївна – магістр державного управління, старший викладач кафедри українознавства, культури та документознавства, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Шабалін Андрій Валерійович – кандидат юридичних наук, старший дослідник, завідувач відділу питань захисту прав інтелектуальної власності Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України, адвокат

Шелепова Вероніка Олегівна – студентка 4 курсу спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», факультету історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету

Шумельна Валерія – студентка 4 курсу факультету історії та міжнародних відносин програми «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Запорізький національний університет

Юрковський Денис Вікторович – здобувач ОП «Суспільні комунікації» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Наукове видання

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА СВІТОВА ПОЛІТИКА: НОВІ
ТРЕНДИ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО**

Збірник наукових праць

Верстка та макетування *Катерина Каплун*

Художнє оформлення *Андрій Омельченко*

Коректор *Катерина Каплун*

